

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

MESUT YOLAL DOKTORA TEZİ GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ TARİH ABD 2018

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞANS OYUNLARI VE
KUMAR (1800-1923)**

DOKTORA TEZİ

MESUT YOLAL

GAZIANTEP
HAZİRAN 2018

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞANS OYUNLARI VE KUMAR
(1800-1923)**

DOKTORA TEZİ

MESUT YOLAL

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Celâl PEKDOĞAN

GAZIANTEP
HAZİRAN 2018

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYA BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Osmanlı Devleti'nde Şans Oyunları ve Kumar
(1800-1923)

MESUT YOLAL

Tez Savunma Tarihi: 20/06/2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Celâl PEKDOĞAN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

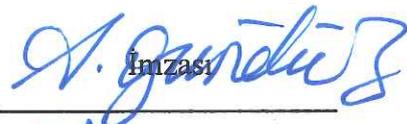
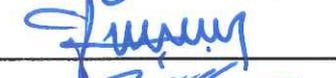
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

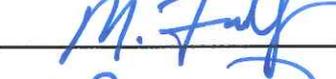
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Doç. Dr. Mehmet Zahit YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Celâl PEKDOĞAN

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mesut YOLAL
20.05.2018

ÖZ

OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞANS OYUNLARI VE KUMAR (1800-1923)

YOLAL, Mesut
Doktora Tezi, Tarih ABD
Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Celâl PEKDOĞAN
Haziran 2018, IX+294 sayfa

Bu çalışmada kumarın ve şans oyunlarının Osmanlı Devleti içerisindeki durumu, değişim süreci ve etkileri incelenmiştir. Bu yapılırken zamansal olarak sınırlamaya gidilmiş ve 1800-1923 zaman dilimi esas alınmıştır.

Eğlencenin en önemli unsuru oyundur. Osmanlı'da oyunlardan bazılarının kumara aracılık ettiği ve bazılarının da doğrudan kumar amacıyla icra edildiği görülmektedir. Kumar, 19. yüzyıl Osmanlı eğlence hayatının önemli bir unsuruydu. Daha önceden de var olan kumar, bu yüzyılda artmış ve daha görünür hale gelmiştir. Oynanan oyunlar, oynayanlar, bunlara karşı mücadele edenler ve tüm bu olanlardan etkilenenler farklı özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı incelenen zaman dilimindeki kumar olgusunu bütün yönleriyle ortaya çıkarmaktır. Ayrıca elde edilen verileri niteliksel ve niceliksel olarak anlamlandırmaktır.

Ekonominin çıkmaza girdiği bu dönemde, önemli bir kaynak olarak piyangoculuk ortaya çıkmıştır. Başlangıçta buna mesafeli duran ve pek de tasvip etmeyen devlet erki, bu tutumunu zaman içerisinde değiştirmiştir. Piyangoculuk, yeni kurulan Türk devletine Osmanlı Devleti'nden miras olarak geçmiştir. Yılbaşı geceleriyle özdeşleşmiş olan tombala, Mütareke Dönemi'nde İstanbulluların en önemli kumar vasıtası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, kumar, piyango, tombala.

ABSTRACT

GAMES OF CHANCES AND GAMBLING IN THE OTTOMAN EMPIRE (1800-1923)

YOLAL, Mesut

Doctoral Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Dr. Faculty Member Celâl PEKDOĞAN

June 2018, IX+294 pages

In this study, the situation of the gambling and the games of chance in the Ottoman Empire, the changes and the effects that they had experienced were examined. While this was done, time limitations were made and the 1800-1923 time frame was taken as basis.

The most important element of fun is the game. In the Ottoman Empire, it is seen that some of the games were mediated by gambling, and others were conducted for direct gambling. The gambling was an important element of the Ottoman Empire's fun life in the 19th century. The gambling existing in the previous has been increased and become more visible in this century. The games played, the players, the ones who are fighting against them and all those who are affected take attention by their different characteristics. The aim of this study is to reveal the gambling phenomenon in the studied time period in all its aspects. It is also to interpret the data obtained in both qualitative and quantitative way.

In a term when the economy got stuck , lottery is emerged as an important resource. In the beginning, the state power, which was distant from it and did not approve much, changed this attitude over time. Lottery was one of the important issues inherited from the Ottoman State to the newly established Turkish state. Bingo, identified with New Year's Eve, became the most important gambling vehicle of the people living in Istanbul during the Armistice Period.

Key words: The Ottoman Empire, gambling, lottery, bingo.

ÖN SÖZ

Günümüz dünyasında eğlence ve paranın gözle görülür şekilde insanlığın yegâne varlık sebebi haline gelmesi, hedonizmin altın çağını yaşaması bu tezin ilham kaynağı olmuştur. İnsana dair olan her şeyin eğlenceye, oyuna ve paraya feda edilmesi; üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gereken bir konudur.

Bu tezde yapılmak istenen yukarıda bahsedilen “hal’in”, geçmiş halini mümkün olduğu kadar tüm yönleriyle ortaya çıkarmaktır. Burada ‘mümkün olduğu kadar’ ibaresi bilinçli olarak kullanılmış bir ifadedir. Toplumda kabul görmeyen kumarın aleni oynanması, günümüzde hoş karşılanmadığı gibi geçmişte de hoş karşılanmamıştır. Bundan dolayı kumarbazların birinci hedefi, gizliliğin sağlanmasıdır. Bu durum araştırmacıların işlerini zorlaştırmaktadır.

“İmparatorluğun en uzun yüzyılı” olan 19. yüzyıl, Osmanlı toplumunda eğlencenin farklılaştığı bir dönem olmuştur. Var olanın, Batılılaşmayla birlikte farklı bir çehreye büründüğü görülmektedir. Gelenekselliğin ve modernliğin farklı bağlamlarda karşılaşması; çatışma, uzlaşma ve kısmi bir örtüşme zemini oluşturmuştur. Bu durum yeni bir yaşam tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı toplumsal hayatı, 19. yüzyılda var olan zemin üzerinde yeni kültürel kodlarla karşılaşarak ve bunlarla kaynaşarak yeni bir evreye girmiştir. Bu evrenin makbul olmayan alanlarından biri kumar olmuştur. Geleneksel dönemde de var olan bu olgu 19. yüzyılda farklı bir şekil almıştır. Ayrıca bu yüzyılda daha önceki yüzyıllarda var olmayan yeni bir unsur toplumsal hayata dâhil olmuştur. O da piyangoculuktur.

Tezin birinci bölümünde Osmanlı hukukunda kumar ve kumara dair cezai müeyyidelerindeki değişim süreci ele alınmıştır. Bu yapılırken günlük hayattaki değişim ve bu değişimi tetikleyen Batılılaşma olgusu, göçler ve savaşlar dikkate alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Mütareke dönemindeki toplumsal yozlaşmanın kumar boyutu da işlenmiştir.

İkinci bölümde kumar-mekân ilişkisi çerçevesinde kahvehaneler, kumarhaneler, kulüpler, meyhaneler ve gazino gibi yerler mercek altına alınmıştır. Ayrıca kumarın mekânsal özelliklerinin yalnızca bunlar ile sınırlandırılmayacağı bahsi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında kumara aracılık eden

materyaller ve oyunların özellikleri işlenmiştir. Zarlar, iskambil kâğıtları, oyun çeşitleri, tombala ve Beyaz Ruslar ikinci bölümde ele alınan konulardır.

Üçüncü bölümde kumar fiilinin aktörleri olan kumarbazların niteliksel ve niceliksel özellikleri ele alınmıştır. Devlet erkini kullanan memurların kumar ile olan ilişkileri bu bölümün konu başlıkları arasında yer almaktadır. Bununla bağlantılı olarak kumar ile mücadele hususu ve zamansal olarak bu alandaki değişim olgusu açıklanmıştır. Ayrıca kumarın sosyal hayata etkisi ve dönemin edebi metinlerindeki konumu da bu bölümde ele alınan konu başlıklarıdır.

Dördüncü bölümde başlı başına ayrı bir tez konusu olabilecek piyango konusu işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda ilk kez ortaya çıkan piyango'nun tarih sahnesine çıkışı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca piyango'nun Osmanlı Devleti'nde geçirmiş olduğu değişim süreci, devletin piyangoya dönemsel olarak gösterdiği farklı tepkiler ve piyango'nun toplumdaki işlevi konusu bu bölümde işlenen konular arasındadır. Piyangoculukta önemli bir yere sahip olan yabancı piyango'lar ile bunlara karşı konumlanan yerli piyango'lar hakkında da bilgi verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında birçok kişinin emeği vardır. Bu süreçte her zaman desteğini gördüğüm danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Celal Pekdoğan'a, farklı bakış açısı ve yorumlarıyla çalışmaya katkı sunan Prof. Dr. Hilmi Bayraktar'a, değerli zamanını bu çalışmanın daha iyi olması için harcayan ve tezin şekillenmesinde önemli katkısı olan Prof. Dr. Faruk Söylemez'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca bu zorlu süreçte sabrıyla, anlayışıyla, fedakârlığıyla beni destekleyen eşime ve yeteri derecede zaman ayıramadığım çocuklarıma müteşekkirim.

Mesut YOLAL
20.05.2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
GRAFİK VE ŞEKİLLER.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. KUMAR.....	6
A. Tanımı.....	6
B. Kapsamı	8
C. Tarihçesi.....	12
II. KUMARIN HUKUKİ BOYUTU	19
A. İslam Hukukunda Kumar.....	19
BİRİNCİ BÖLÜM	25
OSMANLI'DA KUMAR	25
I. OSMANLI HUKUKUNDA KUMAR.....	25
II. BATILILAŞMA SÜRECİNDE KUMAR	38
A. Batılılaşma ve Gündelik Hayatta Değişim	38
B. İşgal Yılları ve Toplumsal Yozlaşma	49
İKİNCİ BÖLÜM	57
KUMAR MEKÂNLARI VE OYUNLAR	57
I. KUMAR OYNANAN MEKÂNLAR	57
A. Kumarhaneler	69
B. Kahvehaneler	74
C. Kulüpler	80
D. Meyhaneler	83
E. Hapishaneler.....	84
F. Gazinolar	87
G. Diğer Mekânlar.....	91
II. KUMAR MATERYALLERİ VE KUMARA KONU OLAN OYUNLAR	98
A. Materyaller.....	98

B. Oyunlar	102
C. Tombala	106
1. Beyaz Ruslar ve Tombala.....	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	119
KUMARBAZLAR VE KUMARIN SOSYAL HAYATA ETKİLERİ	119
I. KUMARBAZLAR.....	119
II. DEVLET MEMURLARI VE KUMAR	133
III. KUMARIN SOSYAL HAYATA ETKİSİ.....	140
IV. KUMARIN EDEBİYATTAKİ YANSIMALARI	149
V. KUMARLA MÜCADELE.....	156
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	165
PİYANGO	165
I. PİYANGOCULUK	165
II. TARİHÇE	166
III. PİYANGOCULUĞUN OSMANLI DEVLETİ'NE GİRİŞİ	169
IV. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ VE SONRASINDA PİYANGOCULUK	178
V. YABANCILARA AİT PİYANGOLAR	185
VI. İKRAMİYELER	194
VII. FİNANS KAYNAĞI OLARAK PİYANGO.....	198
A. Okullar ve Piyangoculuk	203
1. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Piyangosu.....	206
2. Bursa Sanayi Mektebi Piyangosu	212
3. İzmir Musevi Mektebi Piyangosu	213
B. Ziraat Bankası Piyangosu	215
C. İane Sergisi Piyangosu.....	219
D. Demiryolları ve Piyango.....	221
E. Savunma Sanayisi ve Piyangoculuk	225
F. Hayır Kurumları ve Piyangoculuk	233
SONUÇ	236
KAYNAKÇA	240
EKLER	270
Ek-1: Promes Yani İkramiyeli Hisse Biletlerinin İhraç ve Furuhtu Hakkında Kararname	270

Ek-2: Ziraat Bankası Piyango Bileti Örneği (1906).....	273
Ek-3: Ziraat Bankası Piyango Bileti (1906).....	274
Ek-4: Yunan Milli Donanma Sandığı'na Ait Piyango Bileti Örneği (1904).....	275
Ek-5: Cem'-i İ'ânât Usûlü Hakkında Ta'limât.....	276
Ek-6: İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Menfaatine Düzenlenen Piyangonun Talimatı (1903).....	280
Ek-7: Sisam'daki Aya Nikola Kilisesi İçin Düzenlenen Piyango Bileti (1902) ..	281
Ek-8: Karşıyaka'daki Ananam Rum Kilisesi İçin Düzenlenen Piyango Bileti (1899)	282
Ek-9: İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Piyango Bileti (1904).....	283
Ek-10: İzmir Musevi Yetim Mektebi ve Hastanesi Piyangosunun Çekiliş Planı (1904)	284
Ek-11: Evlâd-ı Şüheda ve Ma'lûlîn-i Guzât-ı Asâkir-i Şâhâne İ'âne Sergisi Piyangosu (1898).....	285
Ek-12: İskân-ı muhâcirin için Ziraat Bankasınca tertip olunan piyango hakkında Nizamnâme.....	286
Ek-13: Sultan V. Mehmet Reşad'ın fotoğrafının basılı olduğu iskambil kâğıdı (1913)	291
Ek-14: Mahmut Şevket Paşa'nın fotoğrafının basılı olduğu iskambil kâğıdı (1914)	292
Ek-15: Tartışmalara konu olan iskambil kâğıdı (1905).....	293
ÖZ GEÇMİŞ.....	294

GRAFİK VE ŞEKİLLER

Grafik 1: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1907)	46
Grafik 2: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1908)	47
Grafik 3: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1909)	47
Grafik 4: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1910)	48
Grafik 5: Kumar ve Piyango Suçunun İllere Göre Dağılımı (Mart-Eylül 1913)	59
Grafik 6: Kumar ve Piyango Suçunun İllere Göre Dağılımını Gösteren Altı Aylık Grafik (Tarihsiz)	61
Grafik 7: İstanbul'daki Kumar Vakalarının Üç Bölgedeki Dağılımı (1909'un İkinci Altı Aylık Dönemi)	63
Grafik 8: İstanbul'daki Kumar Vakalarının Semtlere Göre Dağılımı (1913)	64
Grafik 9: İstanbul'daki Kumar Vakalarının Semtlere Göre Dağılımı (1914)	65
Grafik 10: Beyoğlu Polis Bölgesinde Kumar ve Piyango Suçları (1907-1910).	66
Grafik 11: Beyoğlu Polis Bölgesinde Kumar ve Piyango Suçları (1907-1910).	67
Grafik 12: Kumarbazların Ülkelere Göre Dağılımı (1889)	119
Grafik 13: Kumarbazların İnançlarına Göre Dağılımı (1911-1918)	122
Grafik 14: Kumarbazların İnanç ve Milliyetlerine Göre Dağılımı (1911-1918)	123
Grafik 15: Kumarbazların Mesleki Durumları (1911-1918)	129
Grafik 16: Kumarbazların Suç İşledikleri Mahaller (1911-1918)	130
Grafik 17: İkametlerine Göre Kumarbazlar (1911-1918)	131
Grafik 18: Kumarbazların Okuma-Yazma Durumları (1911-1918)	132
Grafik 19: Kumarbazların Sabıka Durumu (1911-1918)	133
Grafik 20: Kumarbazların Medeni Durumu (1911-1918)	145
Grafik 21: Kumarbazların Kumara Yönelmelerinin Sebepleri (1912-1916)	147
Grafik 22: Kumarbazların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1911-1918)	148

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
M.	: Miladi
M.	: Milattan nce
MS.	: Milattan sonra
nr.	: Numara
R.	: Rumi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan

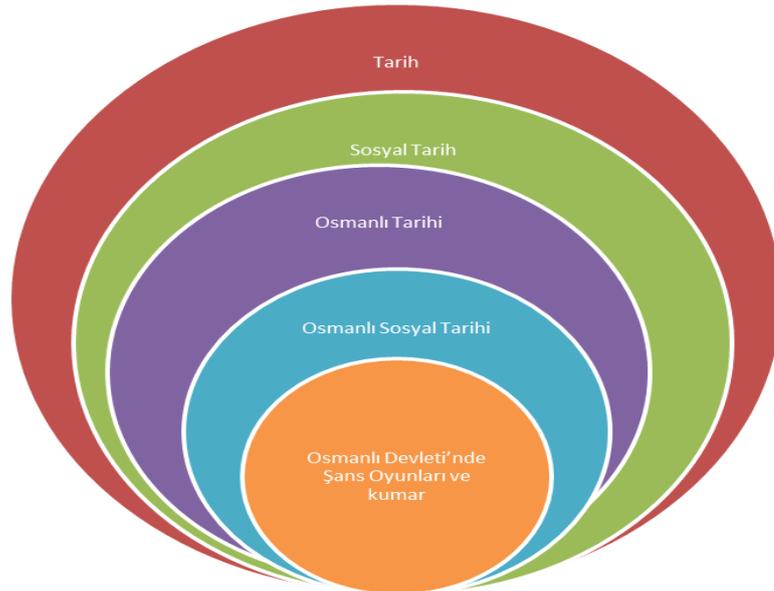
GİRİŞ

Devletler arası ilişkilere, savaflara, tarih yapıcı liderlere odaklı tarih anlatımı uzun süre tarihçilerin yoğun ilgisine mazhar olurken iktisadi ve sosyal hayata dair anlatımlar geri planda kalmıştı. Ancak son elli yıllık süreçte bu denge iktisadi ve sosyal tarih lehine bozulmuştur. Bu zaman diliminde iktisadi ve sosyal tarih yazımı artarak önem kazanmıştır.

Tarih, tarihi yapanlar arasında sıradan insanların var olduğunu ve kayıtlarda tarihçiler tarafından görölmeyi beklediğini bizlere göstermektedir. Geçmişteki toplumların, sosyal hayatın temel dinamiklerinin ne olduğu, gündelik hayatın seyri, mahalle-köy-şehir yaşantısı, kişiler arası ilişkiler, üretim faaliyetleri, çalışma hayatı, eğlence, oyun gibi unsurlar günümüz sosyal tarihçiliğinin mercek altına almış olduğu konular arasındadır.

Osmanlı Devleti, yaşadığı dönem ve sonrasında tayin edici etkisi olan; siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, hukuki vb. alanlarda günümüze kadar etkisi hissedilen bir devlet olmuştur. Çalışmamızda toplumsal hayatta izlerine rastladığımız şans oyunları ve kumar olgusunun Osmanlı Devleti'ndeki izdüşümlerini ortaya çıkarmaya çalıştık. Araştırma konusunun tarih bilimi içerisindeki konumunu şu şekilde gösterilebilir:

şekil 1: Tez konusunun tarih bilimi içerisindeki konumu

Osmanlı Devleti'nde kumar ve şans oyunları olgusunun araştırılması hususunda yöntemsel olarak nitel yöntem kullanılmıştır. Dokümanlar üzerinde yapılan bir araştırma olması nedeniyle böyle bir yöntem seçilmiş ve konunun tüm boyutlarıyla birlikte derinlemesine ele alınması hedeflenmiştir. Dönemsel bağlam içerisinde kumar ve şans oyunları üzerinde durum çalışması yapılmıştır.

Günümüzde şans oyunlarının toplumsal hayatta oldukça rağbet gördüğü müşahede edilmektedir. Özellikle piyango ile başlayan bu süreç toplumumuzda farklı şans oyunları ile geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Milli Piyango İdaresi tarafından düzenlenen şans oyunları içerisinde ilk etapta en çok bilineni piyangodur. Ancak zamanla oyun yelpazesine “On Numara, Şans Topu, Süper Loto, Sayısal Loto, Hemen Kazan” gibi yeni oyunlar dâhil edilmiştir. Neredeyse haftanın her günü şans oyunları ile ilgili çekilişler yapılmaktadır. Milli Piyango İdaresi haricinde gerçek ve tüzel kişiler gerekli yasal prosedürü takip ederek ve gerekli izin işlemlerini tamamlayarak çekiliş düzenleyebilmektedirler.

Günümüzde gerek legal gerek illegal olarak şans oyunlarının ve kumarın toplumsal hayatta var olduğu görsel ve yazılı medyada zaman zaman çıkan haberlerde görülmektedir. Hatta şans oyunlarının, bir nevi kumarın, ortaokul seviyesindeki öğrencilere kadar inmiş olduğu görülmektedir¹.

Tez konusunun tespit edilmesinde şans oyunlarının ve kumarın tarihsel arka planının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Günümüzde var olan bir olgunun tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu evrimi, sosyal ve iktisadi hayatta karşılığının ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yönetim kademesinin şans oyunu ve kumar karşısında almış olduğu tutumun ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tarihi olayların ve olguların tam olarak aydınlatılmasında bütüncül olarak bakabilmek; tarihçilerin geçmişi anlamasında, değerlendirmesinde ve anlamlandırmasında önemli bir yere sahiptir. Sosyal hayatın ve gündelik yaşamın

¹ ULUDAĞ Nihat, “İllegal Bahis Bürosuna Baskın: 57 Gözaltı”, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1293860-illegal-bahis-burosuna-baskin-57-gozalti> (14.12.2016). “İstanbul polisi, İngiltere ve Kıbrıs merkezli olarak illegal sanal kumar oynatarak ayda 100 milyon dolar gelir elde eden uluslararası kumar çetesine "Handikap Operasyonu" düzenledi. Sanal kumar çetesinin İstanbul'da bulunan 6 ofisi ortaya çıkarıldı. Gözaltına alınan zanlıların 700 milyon dolarlık lüks otomobil, konut ve banka hesaplarına el konuldu. Polisin çalışmasında Türkiye'de çoğunluğu gençlerden oluşan yaklaşık 2.5 milyon kişinin de kumar oynadığını saptadı... Türkiye'deki kumar çetesinin elde ettiği 1.5 milyar dolar parayı Londra ve Kıbrıs'a gönderildiği belirlendi... Türkiye'de gençlerin hızla kumar bağımlısı haline döndüğü de belirlendi. 15 ile 20 yaş arasındaki gençlerin sayısı korkunç boyutlara ulaşmış durumda. Kumar oynayan yaşları 15 ile 40 arasında değişen 2.5 milyon kişinin yüzde 18'ini kadınlar oluşturuyor.”

parçalarını bir araya getirmek açısından da bütüncül yaklaşımın önemli olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'ndeki kanunlaştırma hareketlerine kadar hukukun temel dayanak noktası şer'i hukuktur. Her ne kadar Batılılaşma ile birlikte seküler anlayış egemen olmaya başlasa da toplumda var olan algı şer'i hukuk olmuştur. Bu araştırmada şer'i hukukun mutlak anlamda yasaklamış olduğu kumarın Osmanlı toplumsal hayatındaki konumunun ne olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu temel problematiğin yanında bir takım alt sorulara da cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bu alt sorular şöyle sıralanabilir:

- ❖ Kumar oynanan mekânlar ve bunların özellikleri nelerdir?
- ❖ Oynanan oyunlar nelerdir ve hangileri kumar olarak kabul edilmiştir?
- ❖ Kumar oynayan kişilerin toplumdaki konumu nedir?
- ❖ Devlet yöneticilerinin şans oyunlarına ve kumara karşı tutumu nedir?
- ❖ Dini otoritenin kumar ve şans oyunları karşısındaki tutumu nedir?
- ❖ Kişileri şans oyunlarına ve kumara sevk eden nedenler nelerdir?
- ❖ Piyangonun Osmanlı gündelik hayatındaki tarihsel seyri nasıl olmuştur?
- ❖ Piyangolar neden düzenlenmekteydi?
- ❖ Piyangoya konulan metalar nelerdi?
- ❖ Yabancı piyangoların durumu nedir?
- ❖ Tombalanın Osmanlı Devleti'ndeki tarihsel seyri nedir?
- ❖ Tombala oynatanlar kimlerdi?

Bu araştırmanın amacı; genel bir çerçeve çizmeye çalıştığımız Osmanlı modernleşme sürecinde gündelik hayatın, kayıt dışı tutulmaya çalışılan bir bölümünü gün ışığına çıkarmaktır. Bunu yaparken toplumsal hayatta kumarın ne tür bir etkisi ve yayılma alanı vardı? Sorusuna cevap aranmıştır.

Yeri geldiğinde sıradan insanlar kumar olgusunun aktörü olurken bazen de toplumda muteber olarak değerlendirilen kimi kişiler kumarın figüranı olabilmekteydi. Her iki durumda da esas olan kayıtlara girmeme çabasıdır. İşin doğasında bulunan gizlilik olgusu; kumar oynayan kişilerden kumar oynanan mekânlara kadar sürecin her noktasının kayıt dışı ve gizli tutulmasını gerekli kılmıştır.

Toplumsal dönüşümün hız kazandığı ve Batılılaşma sürecinin devlet katında daha sistematik hale getirildiği Tanzimat Dönemi'nde gündelik hayattaki değişim

kumar konusunda da farklılaşmayı getirmiştir. Davranış kalıplarında meydana gelen değişim kişiler arasında oynanan oyunları da etkilemiştir.

Şans oyunlarında ve kumarda farklılaşan konulardan birisi de piyango'nun gündelik hayata girişidir. Günümüzde önemli bir yere sahip olan şans oyunlarının modern anlamda mihenk taşı piyango oluşturmaktadır. İnsanların rüyalarını süsleyen ve insanlarda büyük umutlara neden olan piyango, Osmanlı modernleşme sürecinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar süregelmiştir. Piyango, tarihsel misyonu ve işlevi bakımından hem bir umut kapısı hem de kamu açısından önemli bir finans kaynağı olmuştur. Araştırmamızda amaçlanan unsurlardan birisi de piyango'nun geçirmiş olduğu tarihsel değişimi tespit etmektir.

Batılılaşmanın eğlence ve oyun hayatına getirmiş olduğu bir diğer unsur tombala oyunudur. Günümüzde yılbaşı gecesinin masum bir eğlencesi olarak görülen bu oyun özellikle Mütareke Dönemi'nde kumarın en önemli aracı olmuştur. Tombalanın oynanmaya başlanması ve değişim sürecinde gündelik hayattaki etkisi de mercek altına alınmıştır.

Kumar; toplumun temel birimi olan ailenin çatırdamasına, bireysel ve toplumsal sarsıntılara neden olabilmektedir. Bu araştırmada, tarihsel arka planı eksik olan bu mesele aydınlatılmaya ve bu konudaki bir boşluk doldurulmaya çalışıldı. Daha önceden bu mesele ile ilgili dönemsel olarak doğrudan doğruya bir araştırma yapılmamıştır. Olaylar, kişiler ve tepkiler bu mesele ile ilgili olarak yeterli derecede bir külliyat oluşturmasa da belli bir çerçevenin çizilmesi için önemli ipuçları vermektedir.

Araştırma konusu ile ilgili olarak dönemin kaynak kitapları diyebileceğimiz eserlerde bu konular ile ilgili bilgi, analiz ve değerlendirmeler oldukça kısıtlıdır. Bu kaynak eserlerde, dönemin monografilerinde araştırma konumuz yüzeysel olarak ele alınmıştır. Arşiv kaynaklarında kurumlar arası yazışmalarda farklı başlıklar ve fonlar adı altında belgeler mevcuttur.

Kumarın toplumsal alanda meşruiyetinin olmaması ve sürekli sorgulanır olması, dini açıdan da haram kılınması kumarı yer altına itmiş ve gizlilik, kumarın temel özelliği olmuştur. Bu durumda yapılacak olan araştırmaların kumarı tam anlamıyla deşifre etmesi zorlaşmaktadır. Yapacağımız analizlerin ve değerlendirmelerin birçoğu devletin kolluk güçlerinin ulaşabildiği ve tespit ettiği

vakalar üzerinden olacağından konunun bazı yönlerinin tam anlamıyla aydınlatılamaması riski söz konusudur.

Mahkeme kayıtlarında, daha çok kolluk kuvvetleri tarafından derdest edilenlere ait davalar var iken kişiler arasında kumardan dolayı alacak verecek meselesi pek dava konusu olmamıştır. Kişiler, kendi aralarında bu yasa dışı olaydan kaynaklanan sorunları kendi yöntemleriyle çözüme yoluna gitmişlerdir. Bu da meselenin bir boyutunun karanlıkta kalmasına neden olabilmektedir.

Literatür taraması yapıldığında şans oyunları ve kumar ile ilgili araştırma ve incelemelerin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Günümüzde doğrudan Osmanlı Devleti'nde kumar ile ilgili yapılmış bir araştırma ve inceleme yoktur. Sınırlı da olsa şans oyunları ve piyangoculuk hakkında bazı araştırma eserleri vardır. Bunlar içerisinde en kapsamlı olanı Mete Tunçay tarafından yirmi beş yıl önce kaleme alınan "*Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*" adlı çalışmadır. Piyangoculuğun Türkiye'deki tarihsel seyri anlatıldığı bu eserde; Osmanlı dönemindeki piyangoculuk faaliyetleri ve daha çok Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki piyangoculuk hakkında bilgi verilmiştir. Piyangoculuğun Osmanlı Devleti'ndeki gelişiminin anlatıldığı bölümde kullanılan belgeler sınırlıdır. Ayrıca kullanılan belgelerin künyesi verilmemiştir. Burada var olan bazı bilgilerin, ortaya çıkan yeni belgeler ışığında güncellenmesi ve yeniden yorumlanmasına ihtiyaç vardır. Zaten Mete Tunçay da eserinde, yapılan çalışmanın "sadece bir başlangıç" olduğunu ifade etmiştir².

Piyangoculuğun Osmanlı Devleti'ndeki tarihsel seyri hakkındaki bir diğer araştırma; Fahrettin Tızlak'ın bildirisidir. Bu bildiri "*Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi*" başlığı altında XV. Türk Tarih Kongre'sinde sunulmuştur³. Tunca Varış'ın "*Piyangolarda "İlk"ler ve "En"ler⁴*" ile "*Türkiye'de Piyango Tarihine Dair: Çorbaya Bir Tutam Tuz*"⁵; Süleyman Çapanoğlu'nun "*Piyangonun*

² TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, Ankara, Milli Piyango İdaresi Yayını, 1993, s. 5.

³ TIZLAK, Fahrettin, "Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi", *XV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4, Ankara, 2006, s. 1877-1899.

⁴ VARIŞ, Tunca, "Piyangolarda İlkler ve Enler", *Tarih ve Toplum*, C. 27, S. 158, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 31-36.

⁵ VARIŞ, Tunca, "Türkiye'de Piyango Tarihine Dair: Çorbaya Bir Tutam Tuz", *Toplumsal Tarih*, C. 3, S. 1, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1995, s. 30-33.

*Tarihi*⁶”; Orhan Koloğlu’nun “*Piyango Ticareti Nasıl Başladı?*”⁷ adlı makaleleri bu konuda yazılmış olan diğer eserlerdir. Bunların yanı sıra Canan etinkaya tarafından “*Osmanlı’nın Son Dönemleri ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında şans Oyunları*”⁸ başlığı altında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

I. KUMAR

A. Tanımı

“Kumar” kelimesi Türkçeye Arapçadaki kimârdan gemiřtir⁹. Arapça asıllı kumar kelimesi; üstün ve galip gelmek, gönlünü elmek, kumar oynamak manalarına gelen kimâr kelimesinin Türkçeleşmiş řeklidir¹⁰.

Kumarın sözlük anlamının yanında birçok terim anlamı da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Türk Dil Kurumunun “*Büyük Türkçe Sözlüğünde*” kumar, ortaya para koyarak oynanan talih oyunu olarak tarif edilmiřtir¹¹. Bir başka sözlükte kumar, “Ortaya para konularak oynanan her türlü talih oyunu”¹² olarak tanımlanmıştır.

Kumar, “Menfaat karşılığı tertiplenen, bir tarafın sebepsiz olarak kaybına diğer tarafın da haksız olarak kazancına yol açan eğlenceli ve iddialı oyunların bütünüdür¹³.”

Kumar, “Belirli şahısların, eğlenmek, fikri veya bedeni becerilerini ortaya koymak veya kazanç temin etmek maksadıyla, karşılıklı olarak ve az veya çok nispette maharet, tertip veya talihe bağlı, aralarından kazanacak olanlara bir edim vaat ettikleri akittir¹⁴.”

⁶ ÇAPANOĞLU, Süleyman, “Piyangonun Tarihi”, *Tarihten Sesler*, S.17-18, İstanbul, Tan Matbaası, 1944, s. 13-16.

⁷ KOLOĞLU, Orhan, “Piyango Ticareti Nasıl Başladı?”, *Popüler Tarih*, S.7, İstanbul, 2000, s. 34-38.

⁸ ÇETİNKAYA, Canan, *Osmanlı’nın Son Dönemleri ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında şans Oyunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.

⁹ BARDAKOĞLU, Ali, “Kumar”, *TDVİA*, C. 26, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 364.

¹⁰ SARICIK, Murat, “Cahiliye Kumarı Meysir”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Isparta, 1998, s. 33-64.

¹¹ “Kumar”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58bdba72a6d305.47622089. (06.03.2017).

¹² PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Türkçe Sözlük*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 1018.

¹³ SEYYAR, Ali, *Davranış Bilimleri Terimleri*, İstanbul, Beta Yayınları., s. 434-435.

¹⁴ AKEV, Sahir Talat, *Türk Hususi Hukukunda Kumar ve Bahis*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1964, s. 44.

Türk Ceza Kanunu'nda (5237 sayılı Kanun), kanun koyucu 228/4 maddesinde kumarı şu şekilde tanımlamıştır: “Ceza Kanununun uygulamasında kumar, kazanç amacıyla icra edilen ve kâr ve zararın talihe bağlı olduğu oyunlardır.¹⁵”

Kumar, “Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay yahut yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine bahse tutuşma ve bu yolla kazanç elde etme” şeklinde de tanımlanmıştır¹⁶.

Gordon Marshall, “Sosyoloji Sözlüğü'nde” kumar oynamayı tanımlarken tamamıyla şansını ön plana çıkarmakta fiziksel ve bilişsel yetenekleri dikkate almamaktadır. Ona göre; “kumar oynamak, para kazanmak amacıyla, becerinin hiçbir rol oynamadığı bir şans oyununa katılmaktır¹⁷.”

Araplar arasında kumarın karşılığı olarak meysir kelimesi de kullanılmaktadır. Meysir Arapçada “yüsr” mastarı kökünden gelen bir kelime olup zorluk anlamındaki “usr” kelimesinin zıddı olmak üzere kolaylık, hafiflik, bolluk ve zenginlik gibi anlamlara gelir. Buna göre meysir, Arapların oklarla, şans ve fal oklarıyla oynadıkları bir tür kumardır¹⁸. Kumara ve bütün kumlara meysir denmesinin sebebi, kumarda kolaylıkla mal çarpmak ve çarptırmaktan dolayıdır. Çünkü kumarda çok büyük bir serveti bir anda çarpıp kazanmak mümkün olduğu gibi, hemen bir anda elden kaçırmak da söz konusudur. Bu da kolayından kaybetmektir¹⁹.

Bütün bu tanımlarından yola çıkarak kumar ile ilgili şu çıkarımlarda bulunabiliriz: Öncelikle işin doğasında oyun ve eğlence vardır. Bunun yanında kazanma-kaybetme durumu söz konusudur. Kazanma ve kaybetme durumu bireylerin fiziksel ve bilişsel özelliklerin yanında şansa bağlıdır. Kumar, nihayetinde sıfır toplamlı bir oyundur. Bir tarafın kazanması diğer tarafın kaybetmesi anlamına gelmektedir.

¹⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>. (07.03.2017). KARAKEHYA, Hakan, “Kumar Oynanması için Yer ve İmkan Sağlama Suçu,” *e-dergi.marmara.edu.tr/maruhad/issue/download/.../5000000627*, s. 700.

¹⁶ BARDAKOĞLU, “Kumar”, s. 364.

¹⁷ MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 435.

¹⁸ ÜNAL, Necdet, Kur'an'da Meysir Kavramı ve Günümüzdeki Bazı Kumar Türlerinin Bu Çerçeve Değerlendirilmesi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 3, Samsun, 2010, s. 248.

¹⁹ SARICIK, “Cahiliye Kumarı Meysir”, s. 34.

B. Kapsamı

Kumarın temel özelliği oyuna bağlı eğlence ve kazanma dürtüsüdür. Bunun yanında eğlence ve oyun niteliğinden çok kazanmaya dönük olarak şans faktörünün de ön plana çıktığı kumar oyunları da vardır.

Kumar olgusu ve kapsamı ile ilgili açıklamalara bakıldığında, seküler anlayışın hakim olduğu dönemlerden önce dini referanslar ile kumar, açıklanmaya ve kapsamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu konuda tam anlamıyla bir fikir birliğinin olduğu söylenemez.

Bireyler üzerinde fiziksel ve ruhsal anlamda rahatlatıcı etkisi olan oyunların yasal ve dinsel anlamda meşru bir çizgide olmasına İslam dini büyük önem vermiştir. Oyun ve eğlencelerden bir kısmı mubah olarak tavsif edilirken bir kısmı mekruh sayılmış bir kısmı da kesin olarak haram kılınmıştır.

Oyun ve eğlenceye konu olan unsurlardan hangilerinin kumar olduğu konusunda bazı kıstaslar ileri sürülmüştür. İslam'ın bir yasağının çiğnenmesine, bir buyruğunun terkedilmesine yol açan oyun ve eğlencelerin yasak olduğu açıktır. Kumarın her türüsü yasaklandığı için içerisinde kumar bulunan her türlü oyun haramdır. Bu temel ölçü yanında genel duruma, oynanan oyunun zaman ve zeminine, tarafların özel konum ve durumlarına ve oyun-eğlencenin mahiyetine göre ek ölçü ve tavsiyeler söz konusu olabilmektedir²⁰.

İslamiyet'te meşru eğlenceler mubah olarak nitelendirilmiştir. Lehv ve leab denilen bir takım muzır, faydasız eğlenceler ise zararlı kabul edilmiştir. Bunların bir kısmı haram, bir kısmı da tahrimen mekruh olarak nitelendirilmiştir²¹. Tanımda lehv'in olumlu ve olumsuz iki yönüne dikkat çekilmiştir. İlki insana faydalı olarak hüznünü gidermesi, ikincisi ise insanın kendisine faydalı olan şeylere dahi ilgisini azaltmasıdır²².

Hz. Muhammed'in "*Kişinin eşiyile, ok ve yayıyla ve atıyla oynaması dışındaki oyunlar boş ve faydasızdır.*" ve "*Sizi Allah'ı anmaktan alıkoyan her şey meysirdir (kumardır)*" şeklindeki sözlerinde, eğlenmenin ibadetleri ve aslı görevleri terk ve ihmale yol açacak şekilde birinci plana alınmaması öngörülmekte ve tercih

²⁰ BARDAKOĞLU, Ali, "Haramlar ve Helaller", *İlmihal*, C. 2, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 114.

²¹ BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi, 1986, s. 433.

²² GÜVENDİ, Sümeyra, *Fıkıhda Levh (Oyun ve Eğlence)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s. 7.

edilecek oyun ve eğlence türünün gerektiğinde toplum yararına kullanılabilir, meselâ bedeni veya zihni güçlendirecek mahiyette olması tavsiye edilmektedir²³.

Müslümanların üzüntülerini gidermek, kederlerini hafifletmek için Hz. Muhammed'in meşru kıldığı oyun ve eğlence şekilleri vardır. Bu oyun ve eğlencelerin Müslümanların ibadete yönelmesinde kolaylaştırıcı etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu oyun ve eğlenceler savaşa hazırlık için bir idman niteliği taşımaktaydı²⁴.

Oyun maksadıyla ve kumar şeklinde değil de, harp için idman ve kudret tedariki maksadıyla yapılan bir kısım müsabakalara cevaz verilmiştir. Bunlar ile birer meşru gaye takip edilebileceği cihetle, oyun ve eğlence kabilinden sayılmaz. Bunlar birer riyazettir, savaş için hazırlıktır. Güreşler, silah atmalar, piyade ve at, deve gibi binek hayvanlarıyla süvari olarak yapılan yarışlar bu cümledendir. Bu müsabakalarda bulunanlara bahşiş olarak bir para, bir hediye verilmesi caizdir. Bunlar, savaşa hazırlık ve tedarik için bir teşvik mahiyetindedir²⁵. Beden eğitimine önem veren İslam kumar kapsamına girmeyen müsabakaları caiz görmüştür. Hanefilere göre, meşru olan yarışmalar; deve, at, ok ve ayak ile yapılan yarışmalardır. Bu gibi yarışlarda tek taraflı ödül konulmasında bir sakınca yok iken iki taraf da mal ve para koyup kazananın bunları alacağını şart koşarsa bu durum kumar olarak kabul edilmiştir. Üçüncü bir şahıs tarafından kazanana para veya mal verilmesinde ise bir sakınca yoktur²⁶.

Geçmişten günümüze kadar eğlence ve oyun denilince akla gelen ilk oyunlar olan tavla ve satranç ile ilgili farklı yorumlar vardır. Zarla oynanan oyun olan tavla; “Nerd, nerdeşiri ve kiâb” olarak tanımlanmıştır²⁷.

Ebu Musa'nın aktardığına göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: “*Her kim tavla oynarsa Allah ve Resulüne asi olmuştur.*” Bureyde'nin aktardığına göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur; “*Tavla oynayan, elini domuz kanı ile boyamış*

²³ BARDAKOĞLU, “Haramlar ve Helaller”, s. 114.

²⁴ EL-KARDÂVÎ, Yusuf, *İslâm'da Helâl ve Haramlar*, çev. Mustafa Varlı, Ankara, Hilal Yayınları, 1970, s. 312.

²⁵ BİLMEN, *Büyük İslam İlmihali*, s. 434.

²⁶ YILDIRIM, Celâl, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993, s. 221. YILDIRIM, Celâl, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, C. 4, Konya, Uysal Kitabevi, s. 125-127.

²⁷ ZUHAYLI, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız, C. 4, İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti., 2011, s. 375. BARDAKOĞLU, “Haramlar ve Helaller”, s. 118. ÂBİDİN, İbn-i, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, C. 15, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1987, s. 463.

gibidir.” buyurmuştur. Diğer bir rivayette de, “*Elini, domuz eti ve kanına batırmış gibidir.*” şeklindedir. Yine Hz. Muhammed, “*Tavla oynadıktan sonra kalkıp namaz kılan, irin ve domuz kanı ile abdest alarak sonra kalkıp namaz kılan gibidir*” buyurmuştur. Yani, başka bir hadiste de tasrih edildiği gibi namazı kabul olmaz²⁸.

Bilginlerin çoğunluğu yukarıda başlıcaları anılan hadislerden ve sahabe uygulamalarından hareketle nerdin haram olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak, Ebu İshak el-Mervezi gibi kimi âlimler ise, nerdin haram değil mekruh olduğunu söylemişlerdir. Zar ile oynamak ise çoğunluk sahabe tarafından mekruh görülmüştür. İbn Mugaffel ve İbnü'l-Müseyyeb ise kumara vesile yapılmamak kaydıyla zar ile oynamaya izin vermişlerdir²⁹.

Nerd, Nerdeşir ve kiâb olarak adlandırılan oyunun mahiyeti ve özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bugünkü tavla ile aynı olup olmadığı konusunda kesin bir değerlendirmede bulunmak doğru değildir³⁰. Genel olarak şunu ifade edebiliriz ki tavla oynamak kimine göre mekruh, kimine göre haram kabul edilmiştir. Ancak karşılıklı para veya mal konulduğu takdirde kesinlikle haram kabul edilmiştir³¹.

Günümüzün sevilen oyunlarından biri olan satrancın dinen uygun olup olmadığı ve haram olup olmadığı konusunda da farklı yorumlar vardır. Satrançta kazanma ve kaybetme bir mal veya meblağa bağlanmışsa kumar olarak değerlendirilmiştir. Satranç oyunu ile ilgili değerlendirmelerde tavlaya göre daha açık uçlu ve keskin olmayan değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır.

Satranç oyununun daha ziyade sahabe döneminde ortaya çıktığı söylenmektedir. Hanefî kaynaklarda satranç ile tavla genellikle birlikte

²⁸ EL-HEYTEMİ, İbn Hacer, *İslâm'da Helaller ve Haramlar “Büyük Günahlar”*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Lütfi Şentürk, C. 2, İstanbul, Kayihan Yayınları, 1990, s. 591-594.

²⁹ Bardakoğlu, “Haramlar ve Helaller”, s. 118-119.

³⁰ “Bu bilgiler ışığında tavla konusunda şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür. Nerdin ne tür bir oyun olduğu, nerdeşir adlandırmasının anlam ve kaynağı konusunda farklı açıklamalar vardır. Bir açıklamaya göre nerdeşir, kendisiyle oynanan taşları bulunan kısa tahtadır. Kimi âlimler nerdin, insanı çalışıp kazanmayı bırakacak şekilde yıldızlardan medet umma noktasına getirdiği ve oyunun konuluş espirisinin davranışları yönlendirme olduğu gerekçesiyle haram kılındığını ileri sürmüşlerdir. Fakat nerd için getirilen açıklamaların hiçbirisi günümüzde tavla olarak adlandırılan oyunu içerecek mahiyette ve açıklıkta değildir. Şevkânî'nin nerd ve nerdeşirin anlamı ile olarak naklettiği açıklamalar göz önünde tutulduğunda, nerd ve nerdeşirin günümüzde tavla adıyla bilinen oyundan biraz daha değişik bir oyun olduğu sonucu da çıkabilmektedir. Bu itibarla hadislerde geçen nerd ve nerdeşir kelimelerinin günümüzdeki tavla oyununu kesin olarak anlattığını söylemek pek doğru olmayabilir. Sonuç itibarıyla, kumara bulaştırılmadığı, gerek Allah'a gerek aile ve topluma karşı görevler aksatılmadığı, o sırada daha önemli ve gerekli bir şey ihmal edilmediği sürece tavla oynanmasında dinen bir sakınca olmadığını söylemek mümkündür.” Bardakoğlu, “Haramlar ve Helaller”, s. 120.

³¹ YILDIRIM, Celâl, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993, s. 245.

değerlendirilmiş ve aynı hükme tabi tutulmuştur. Oynanmasına engel olmak düşüncesiyle, Ebu Yusuf ve Muhammed, satranç oynayanlara selam verilmesini doğru bulmamış, Ebu Hanife ise bir müddet için de olsa oyundan alıkoymak düşüncesiyle, onlara selam vermede sakınca olmadığını ileri sürmüştür.

Buna karşılık İmam Şâfi, kavramayı keskinleştirmesi, muhakemeyi güçlendirmesi, savaş taktiklerine ve hilelerine alıştırmayı itibariyle eğitici olduğunu ve bu yönüyle atıcılığa ve biniciliğe benzediğini ileri sürerek satranç oynamaya ruhsat vermiştir. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, satrancın haram olduğunu söylemişlerdir. Mâlik ayrıca, satrancın nerden daha kötü ve daha oyalayıcı olduğunu ileri sürmüştür.

Hanefî âlimler, genelde nerd ile satrancı aynı hükümde tutmuşlar ve kumar veya hiç değilse faydasız oyun olduklarını öne sürerek, nerd ve satranç oynamanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Nerd ve satrancın hükmü ile ilgili olarak bazı Hanefî kaynaklarda haram genelde ise mekruh şeklinde bir nitelendirme yer almaktadır. Bu kaynaklardaki mekruh ifadesinin haram anlamında kullanıldığı düşünülebilirse de, Hanefîler nerd ve satrancı kumar veya oyun olma gerekçesiyle haram saymaları pek yerinde görmezler.

Nerd ve satrancın, kumar olma ihtimalinden hareketle haram sayılması pek isabetli değildir. Çünkü kumarın ölçüleri ve sınırları bellidir. “Kumara vesile kılınma ihtimali vardır” diye haram sayılacak olursa, bu ihtimalden hareketle daha birçok oyunun haram kılınması gerekecektir. Bu itibarla, çoğunluk Hanefî kaynaklarda ifade edildiği şekilde tavla ve satrancın kumara vesile kılınmamak şartıyla haram olmadığı ancak zamanı boşa geçirme gibi noktalardan hareketle mekruh olduğu söylenebilir³². Satranç, tavla, on üç taş ve on dört taş mekruh olarak görülmüş özellikle satranç dışında kalan diğer oyunların tamamı ittifakla haram kabul edilmiştir³³.

Üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de kur’a çekilişleri, piyango ve lotaryanın kumar kapsamında değerlendirilip değerlendirilmediği konusudur. Kur’a, herhangi bir konuda ilgililer arasında tercihi gerektiren bir sebep bulunmadığı hallerde konunun çözümü için başvurulmuş meşru bir yoldur. Kur’a, Kitap ve Sünnetle

³² BARDAKOĞLU, “Haramlar ve Helaller”, s. 118-121. YILDIRIM, Celâl, Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993, s. 245-246.

³³ Fetâvâyî Hindiyeye, çev. Mustafa Efe, C.12, Ankara, Akçağ Yayınları, 1986, s.113.

sabittir. Kur'an-ı Kerim'de, geçmiş peygamberlerden bir kısmının da içinde bulunduğu bazı anlaşmazlıkların kur'a ile çözüme kavuşturulduğu bildirilmektedir³⁴.

Bahis oyunları, şans oyunları, piyango, içinde bahis olan her şey, bir mal kazanmaya yönelik olarak oynanan her türlü tesadüfi kazanç, bir mal ortaya konarak yani kaybedenin bir bedel ödeyeceği tavla ve satranç gibi oyunlar kumar kapsamına girmektedir³⁵. Hayır cemiyetleri veya beşeri ihtiyaçlar adı altında da olsa icra edilen oyunlar kumar nev'inden değerlendirilmiştir³⁶.

Abdullah b. Ömer ve bir grup tâbîn âlimi, ayette geçen meysir lafzının içeriğini oldukça geniş tutarak kazanma ve kaybetme riski taşıyan her oyunun, çocukların oynadığı ceviz oyununun bile kumar olduğunu söylemiştir. Hanefilerden Cessâs, ayetteki meysirin satranç ve tavla ile veya her türlü kumarla açıklandığını kaydettikten sonra onu, bilinmez bir sonuca yahut kur'aya bağlanan her türlü haksız mal kazanımını kuşatacak bir genişlikte anlar ve bu mahiyetteki işlemlerin yasak oluşunun gerekçesi sayar³⁷.

Gerek Kur'an ve gerekse hadislerde kumar ilke olarak yasaklanmış, nelerin kumar olduğu tek tek sayılmayarak kumar yasağı belli birkaç örnek üzerinde gösterilmiştir. Tabiatıyla, kumarın yalnızca zikredilen çeşitlerinin yasak olduğu sonucu çıkarılamaz. İslam, kumarı yasaklarken bunların belli çeşitlerini değil, götürdüğü sonucu hedef almıştır. Bu itibarla Müslümanlar Kur'an ve Sünnette ilke olarak geçen "kumar yasağını" her devir ve dönemde kendi şart ve toplumlarına göre yeniden ele alıp yorumlayıp değerlendirmektedir³⁸.

C. Tarihçesi

İnsanların Oyun ile iç içe geçen çocukluk dönemi, etkileri itibariyle sonraki dönemlerin temel belirleyicisi olabilmektedir. Çocuğun zihinsel, bedensel ve sosyal gelişiminde son derece önemli bir yere sahip olan oyun, insan hayatında pozitif yönü ile öne çıkmaktadır. Ancak bu her zaman geçerli olmayabilir. Çocukluk döneminde "nesine" diye başlayan oyun süreci, sonraki dönemlerde farklı şartlar ve etkilerden

³⁴ ŞENTÜRK, Lütfi, YAZICI, Seyfettin, *İslam İlmihali*, Ankara, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 17. Baskı, 2011, s. 393.

³⁵ ÜNAL, "... Bu Çerçeve de Değerlendirilmesi", s. 254.

³⁶ EL-KARDÂVÎ, *İslâm'da Helâl ve Haramlar*, s. 327.

³⁷ BARDAKOĞLU, "Kumar", s. 364-365.

³⁸ BARDAKOĞLU, "Haramlar ve Helaller", s. 122.

dolayı kumara dönüşebilmektedir. Oyun ile başlayan süreç risk, şans ve kazanma dürtüsüyle farklı bir veçhaye bürünerek kumara dönüşebilmektedir.

Oyun, eğlence, şans ve risk unsurlarını içerisinde barındıran kumar, tarihsel süreç içerisinde köklü bir geçmişe sahiptir. Farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda varlığı hissedilen kumarın evveliyatı tarih öncesi dönemlere kadar gitmektedir.

Kumara aracılık eden en önemli aletler; oyun kâğıtları, pullar ve zarlardır. Oyun pulları tabla oyunlarında kullanılan oyun araçlarından biridir. Antik Çağ'da oyun pulları sadece Eski Yunan ve Roma'da değil tabla oyunlarının oynandığı birçok yerde bulunmuştur. Mısır'da yapılan kazılarda ortaya çıkan oyun pullarının bazılarının üst kısmı insan başı şeklindeydi. Oyun pulları eski Yunancada 'pessoi' Latince'de ise 'latruncili' olarak adlandırılırdı. Eski Yunan, Roma ve Mısır'da pulların yapımında pişmiş toprak, ahşap, kemik, cam ve değerli taşlar kullanılırdı. İngiltere'de bir Roma yerleşiminde yapılan kazılarda dokuz adet yassı oyun pulu bulunmuştur. Bulunanlardan iki tanesinin üzerinde bulunan işaretler bu iki pulun kumar fişi olabileceğine işaret etmektedir³⁹.

Kumar deyince akla gelen araçlardan birisi de zardır. Zarın tek başına belirleyici olduğu oyunlarda zihinsel çabanın ve becerinin oyuna etkisi çok azdır. Buna karşılık risk ve şans faktörünün belirleyiciliği çok fazladır.

Dünyanın değişik bölgelerinde antik dönemlerden itibaren zarın ve şans oyunlarının varlığından söz edebiliriz. Mısır ve Hint mitolojisinde zar oyunları kutsallıkla ilişkilendirilmiş ve 8000 yıl öncesine kadar dayandırılmıştır. Mısır mitolojisinde tanrıların zar atarak takvime gün ekleyip çıkardıkları; Yunan mitolojisinde de Poseidon, Zeus ve Hades isimli tanrıların zar atarak dünyayı aralarında paylaştıklarına inanılmaktaydı⁴⁰. Kumar ile ilgili bu mitolojik söylemlere Hint mitolojisinde de rastlanmaktadır⁴¹.

Zar atarak kumar oynamak Eski Yunan ve Roma'da özellikle askerler arasında çok yaygın bir eğlenceydi. Hatta Eski Roma mimarisinde zar oyunlarının oynandığı mekânın özel bir adı dahi vardı; bu mekânlara 'aleatorium' denirdi.

³⁹ BENER, Salkım Selvi, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s.49-52.

⁴⁰ TIZLAK, "Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi", s. 1878.

⁴¹ Örneğin Mahabarata'da kral Duryodhana kumar aracılığıyla bütün Pandava'ların özgürlüklerini ellerinden alır. Yine Hint mitolojisinde kral Nala bütün tanrıların elinden güzel Damayanti'yi alıp onunla evlenir, tanrılar bu yenilgiye çok kızarlar, bir şeytan tanrıların öcünü almak için kumarbaz Nala'yı kumara çağırır ve bütün varını yoğunu elinden alır. HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973, s. 340-341.

Thermoplia'da (tavernalar) ve özel evlerde de zar atarak kumar oynandığı bilinmektedir. Bu kumar oyununda en yüksek zar dört altı gelmesiydi ve bu zara 'Venus' denmekteydi. En düşük zar ise dört bir gelmesiydi ve bu zara da 'Canis' denmekteydi.

Roma'da Saturnus Festivali dışında kumar oynamak yasaktı. Ancak insanların bu yasağa rağmen yılın diğer aylarında da kumar oynadıklarını bilinmektedir. Saturnus Festivali sırasında kumar, 'ulusal bir ahlaksızlık' boyutuna ulaşıyordu. Eski Roma'da kadınların da erkekler gibi zar atmak suretiyle kumar oynadıkları bilinmektedir. Ovidius'un kadınlara verdiği öğütler arasında zar atmaya öğrenmeleri de bulunmaktadır. Zarla oynanan oyunlarda zarlar elle ya da zar kutusu kullanılarak atılır. Eski Yunan ve Roma'da zar kutusuna 'fritillus' denilmekteydi. Zar kutusuna verilen diğer isimler 'turricula' ve 'pyrgos' idi⁴². Günümüzde de zar oyunlarında, "zar tutma" olayı vardır. İstenilen sayının getirilmesi için başvurulan bu yol, zar oyunlarındaki önemli hilelerden biridir. Bunun önüne geçmek için zar atmada fincan kullanılmaktadır. Kumarı profesyonel olarak oynayanlar ise fincan yerine özel bir materyal kullanmaktadırlar. Deri kaplamalı ve "godik" adı verilen bu özel kutu ile hilenin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

İlk Hıristiyan imparatorlardan I. Theodosios İstanbul'daki Artemis Tapınağı'nı bir zar oyunu merkezi (tabloparokhion) haline getirmişti. Fakat papazların bu oyuna katılmaları Kilise tarafından yasalar çerçevesinde yasaklanmıştır⁴³.

Eski Yunan ve Roma'da kumar ve tabla oyunlarında kullanılan iki çeşit zar vardı: Aşık kemikleri ve küp şeklindeki zarlar. Aşık kemikleri aşık oyunlarının yanı sıra kumar ve tabla oyunlarında zar olarak da kullanılmıştır. Kübik zarların altı yüzü vardı. Aşık kemiği ise dört yüzlüydü ve yüzler, aşık kemiğinin kendine özgü yapısı dolayısıyla, kübik zarın aksine, birbirinden ayırt edilebiliyordu. Yüzlerinin her birinin sayısal bir karşılığı vardı⁴⁴.

Zara dayalı oyunlardan en önemlisi şüphesiz ki tavladır. Gündelik hayatımızın önemli eğlence unsurlarından birisi olan tavla, görünümü ve içeriği zaman zaman farklılık göstermekle birlikte antik dönemlerden itibaren var olmuştur.

⁴² BENER, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, s. 60-62.

⁴³ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 17.

⁴⁴ BENER, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, s. 71.

Hint geleneğine göre tavlının mucidi Kalfan adlı bilgedir; zarlardan gece ve gündüzü, pulların ayın günlerini, tahtadaki on iki hane ayları ve burçları, hanelerin toplamı günün saatlerini temsil etmekte, kısaca oyun yılı simgelemektedir.

Ortadoğu geleneğine göre bu oyunu Nuşirevan'ın veziri Nürdüçehri icat etmiştir⁴⁵; Farsça, Osmanlıca “şesder”, “nerd” denmekle ve sayılar Farsça sayılmakla birlikte, Türkçe adı İtalyanca masa veya tahta anlamına gelen ve birinci yüzyıldan beri kullanılan “tavola”dan gelir.

Sümerlerin MÖ 3000 yılında tavla benzeri bir oyun oynadıkları anlaşılmaktadır. Eski Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalılar da benzer oyunlar oynamaktaydılar. Akdeniz ülkelerinde halen oynanan eski Romalıların ludus duodecim scriptorum (12 Çizgili Oyun) oyunu tavlaya çok benzer. Rabelais Gargantua'nın oyunları arasında oyun kâğıtları, zar oyunları, dama, satrançla birlikte tavlayı da sayar.

Haçlı şövalyeleri seferler esnasında tavlalarını da yanlarında götürmüşlerdir. İngiltere'de Kilise, 18. yüzyıla kadar tavlaya karşı çıkmıştır; bu yüzyılda ise taşra papazlarının en gözde oyunu olmuştur ve eski İngilizce oyun anlamındaki “gamen” sözcüğünden adı, taşların geri dönme zorunluluğundan dolayı “backgammon” olmuştur. Oyunun dünyada tanınması 1970'lerde başlamıştır. Gülbahar, küşat, hapis, dav, Yahudi tavlansı, kız tavlansı gibi tavla türleri vardır⁴⁶. Tavlının Araplarda İmrî'l-Kays zamanından beri oynandığı bilinmektedir. Muhtemelen Bizans sarayına da M. VI. yüzyılda İran kanalıyla ulaşmıştır⁴⁷.

Kumarın önemli araçlarından birisi de oyun kâğıtlarıdır. Bunlar, iskambil kâğıtları olarak da bilinmektedir. Oyun kâğıtları; oyun, eğitim, fal ya da büyü amacıyla kullanılan ve üstünde belirli bir düzene göre rakam, resim ya da hem rakam

⁴⁵ Tavlının Orta Doğu'daki serüveni ile ilgili olarak ayrıca şunları belirtmek gerekir: Nerdeşir, Fars hükümdarlarından birisi için icad edilmiştir. Kadı Beyzavî “el-Mısbah” şerhinde şöyle diyor: “Bunu ilk defa icat edenin, Sasani hükümdarlarının ikincisi olan Urdeşir'in oğlu Sabur'dur. Bundan dolayı adına “Nerdeşir” denmiştir. Şeklini yeryüzüne benzetti ve dört mevsime benzetmek üzere onu da dörde böldü.” EL-HEYTEMİ, *İslâm'da Helaller ve Haramlar “Büyük Günahlar”*, s. 596. “Tavla, Farslıların icat ettiği bir oyun olup, Erdeşir b. Bâbek zamanında ortaya çıktığı rivayet edilmektedir. Bundan dolayı Erdeşir'e ‘Nerdeşir’de denmiştir. Nerd kelimesinin aslı da Farsça'dır. ALTINAY, Ramazan, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, 2006, s. 449.

⁴⁶ EMİROĞLU, *Kudret, Gündelik Hayatımızın Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 600. Ana Britannica, *Tavla Maddesi*, C. 20, Ana Yayıncılık, 1990, s. 452.

⁴⁷ ALTINAY, *Emevilerde Günlük Yaşam*, s. 449.

hem de resim bulunan kâğıt dizisidir⁴⁸. Türkçe iskambil sözcüğü İtalyanca “brusquembille”, Fransızca “briscambille”den gelir.

Kâğıt oyunlarını geliştirip yaygınlaştıranın Avrupa olduğu, Gutenberg’in de oyun kâğıdı basıp sattığı bilinmekle birlikte, 7.-10. yüzyıllar arasında kâğıt parayla bahis oynamanın Çin’de geliştiği ileri sürülmektedir. Çin tarot sistemi, bugünkü desteden farklı olduğu gibi, Avrupa’da da tarih boyunca farklı desteler kullanılmıştır. 1470’te Lombardiya’da yapılan kartlar ellilik, Venedik tarotu yetmiş sekizlikti. 1700’lerde Fransa’da piket otuz altı kâğıtla oynanıyordu. İspanyolların “hombre” destesinde ise kırk kâğıt vardı.

Tarihlendirilebilen oyun kâğıtlarının en eskisi Doğu’da 12. yüzyıldan önce-sine gitmez. En eski Çin iskambil kâğıtları ise 18. yüzyıldan kalmadır, fakat kartların tarihini MÖ 1120’ye kadar götürülen 16. yüzyıla ait bir Çin kaynağı da vardır. Kore ve Hindistan’da da oyun kâğıdı geleneği eski olmakla birlikte 16. yüzyıldan daha eski dönemlere ait kart bulunamamıştır⁴⁹.

Şarklılar, oyun kâğıtlarına varak al-kımar (kumar kâğıdı, oyun kâğıdı) derler. İranlılar bunun meraklısıdır ve güzel renkli ve resimli oyun kâğıtları yapmışlardır. Oyun kâğıtları ile fal bakmanın Kuzey Afrika’da yaygın bir şekilde bulunan remilcilik ve eski batıl inançlar ile bir benzerliği vardır⁵⁰.

Floransa şehir meclisi 1377 yılında yirmi beşe karşı doksan sekiz oyla o dönemde yaygınlaşan “naibbe” adlı oyunu yasaklama kararı almıştır. 1379 yılında İtalya’da Seracina’dan, yani Müslüman ülkesinden gelen bir iskambil oyunundan söz edilmekte, 1393 tarihli bir kaynakta ise oyunun adı “naibi” olarak bildirilmektedir. İspanya’da bugün de iskambil oyununa “naipes” denir.

Topkapı Sarayı’nda 1938’de bulunan Memluk kartları hem 12.-13. yüzyıla tarihlenmeleri hem de sistemleriyle iskambil kartları tarihinde önemli yer tutmaktadır. Memluk kartlarında dört “saraylı” melik, naib, naib-i sanî ve melikin erkânından biridir. Memluk destesinden kırk yedi kart bugüne kalmış olmakla birlikte, elli altı kartlık olduğu sisteminden anlaşılmaktadır. Yetmiş sekizlik tarot destesinde de yirmi iki kâğıt “arcanes majeurs”, elli altısı “arcanes mineurs”dan

⁴⁸ Ana Britannica, *Oyun Kâğıdı Maddesi*, C. 17, Ana Yayıncılık, 1989, s. 277-278. Ana Britannica, *Kâğıt Oyunu Maddesi*, C. 12, Ana Yayıncılık, 1988, s. 394.

⁴⁹ EMİROĞLU, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, s. 603.

⁵⁰ VAUX, Carra De, “Kumar” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Eskişehir, MEB. Devlet Kitapları Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001, s. 981-982.

oluşur. Böylece Memluk destesinin yirmi ikilik fal bölümünden değil, oyun oynanan elli altılık desteden oluştuğu anlaşıldığı gibi, “arcanes” sözcüğünün Latince gizli anlamında *arcanus'tan* değil, erkândan geldiği de ileri sürülmüştür⁵¹.

İslam'dan önce de Araplar, İranlılar, Kuzey Afrikalılar ve eski doğu kavimleri arasında kumar çok yaygındı. Cahiliye devrinde kumar o kadar yaygınlaşıp kişilerin tutkusu haline gelmişti ki kronik kumarbazlar servetlerini, taşınır, taşınmaz mallarını ve bunlar kalmayınca hayvanlarını, kadınlarını ortaya koymaktan çekinmezlerdi. O bakımdan Araplar büyük bir ahlaki çöküntü içinde oldukları gibi ekonomik yönden de çok sıkıntılı günler ve yıllar yaşarlardı⁵². Cahiliye dönemi Araplarında bunlara ilave olarak kumarda kaybedenler köle haline getirilirdi⁵³.

Kumar hakkında henüz hiçbir ayet indirilmezden evvel Araplar arasında iki türlü kumar oynanırdı. Bunlardan birisi meysir ve diğeri de muhâtara denilen bir kumardır⁵⁴. Paranın, günümüzdeki kadar yaygın mübadele aracı olmadığı o dönemlerde, cevizine, yumurtasına, beygirine, eşeğine, koyununa vb. hususlar için kumar oynanırdı. Yine tavla ve satranç gibi oyunların bazı kişilerce bahisle oynandığı bildirilmektedir⁵⁵.

Üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de oyun kâğıtları, pul ve zar dışında kumara vesile edilen birçok ögenin bulunmasıdır. İddia ve bahse konu olabilecek her şey kumara kapı açmaktadır. Bazen bu at yarışı⁵⁶, bazen horoz dövüşü⁵⁷, bazen deve yarışı, bazen hamam böceği yarışı⁵⁸ şeklinde ortaya çıkabilmektedir. İnsanoğlu oyun ve kumar konusunda alternatifler geliştirme noktasında geçmişte sıkıntı çekmediği gibi günümüzde de bu konuda hiçbir sıkıntı çekmemektedir. Canlı varlıkların yanı sıra metalar üzerinde gerçekleştirilen oyunlar da bahis ve iddia yoluyla kumara vesile edilebilmektedir. Bir strateji oyunu olan

⁵¹ EMİROĞLU, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, s. 603.

⁵² YILDIRIM, *Celal, Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993, s. 240.

⁵³ EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Tarihimizde Kölelik”, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/TarihimizdeKolelik.pdf>, s. 2, (23.03.2018).

⁵⁴ ÜNAL, “... Bu Çerçevde Değerlendirilmesi”, s. 248. SARICIK, “Cahiliye Kumarı Meysir”, s. 33.

⁵⁵ ALTINAY, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, s. 454.

⁵⁶ At yarışlarının, İslami dönemden önce de Araplarda köklü bir gelenektir. Üstelik bu at yarışları, bahisle yapılırdı. Yani, üzerine bir tür kumar oynanırdı. Bu bahis, atlar üzerine, atın kendisi ya da başka bir şeyi elde etmek için oynanırdı. İslam geldikten sonra, bahsin tamamen kalktığını söylemek mümkün değildir. ALTINAY, *Emevîlerde Günlük Yaşam* s. 442.

⁵⁷ Horozları dövüştürerek üzerine bahis tutuşmak, eskiden beri Araplarca bilinirdi. Hz. Ömer zamanında hoş görülmemiş olsa da- horoz dövüştürüp bahse tutuşanlar vardı.” ALTINAY, *Emevîlerde Günlük Yaşam* s. 447-448.

⁵⁸PERİNÇEK, Mehmet, “İstanbul’da Böcek Yarışmaları”, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/mehmet-perincek-istanbulda-boecek-yarilar>, (02.04.2017).

satrançta⁵⁹ bile, kumara vesile olabileceği şüphesiyle bazı ulema tarafından cevaz verilmemiştir.

“Oyun” sözcüğünün Türkçenin en eski sözcüklerinden biri olduğu kaynaklarda görülmektedir. Irk Bitig’de⁶⁰ “oy-mak” fiil kökü, “zar ile oyun oynamak, fal açmak” olarak gösterilmiştir⁶¹. Irk Bitig’deki kategorilerden birisi de insanlardır. İnsanların olumsuz özelliklerinden biri de kumarbazlıktır⁶². Divân-ı Lûgati’t-Türk’te bazı kelimelerin anlamları üzerinden yapılabilecek çıkarımlar, kumar olgusunun o dönemde de var olduğunu doğrular niteliktedir. Pey veya ödül (bu iki kelime ortaya konan ödülü ifade etmektedir) olarak tespit edilen eşya ya da varlığın isminin sonuna *-laşu/-leşü* getirilerek, yarış ve bahsin onun üzerine yapıldığı ima edilirdi. “Atlaşu” kelimesinin kullanıldığı bir cümlede (ol mening birle ok attı atlaşu) ok yarışında ödül olarak atın ortaya konulduğu belirtilmiştir. “Awlaştı” kelimesinin kullanıldığı bir cümle: “ol beg birle awlaştı oynap” şeklindedir. Günümüz Türkçesiyle “O evini ortaya koyarak beyle oyun oynadı” şeklindedir.

⁵⁹ MÖ 2000’li yıllarda satrançın oynandığına dair bulgular Mısır’da piramitlerdeki kabartmalarda vardır. Satranç, MS 6. yüzyılda Hindistan’da ortaya çıktı. MS 10. yüzyıla gelindiğinde tüm Asya’ya, Ortadoğu ve Avrupa’ya yayılmıştı. En geç 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’da soylular arasında çok popüler bir oyun haline geldiğinden “kraliyet oyunu” olarak anılmaya başlandı. Kurallar ve dizilişler zaman içerisinde çeşitli değişiklikler gösterdi ve 19. yüzyılda bugünkü standart halini aldı. 20. yüzyıl Avrupası’nda toplumun entelektüel üst tabakaları arasında yayıldı ve dünyanın en popüler oyunlarından biri haline geldi.

Oyunun icadı konusunda birkaç efsane mevcuttur. Bunlardan biri Sissa ibn Dahi, buğday tanesi efsanesidir. 6. yüzyıldan beri satranç İran’da bilinmektedir. Buradan 7. yüzyılda İslam’ın yayılışıyla birlikte Orta Doğu’da ve Kuzey Afrika’da yayılır. Endülüs Emevîleri, İtalya, Bizans İmparatorluğu ve Rusya yoluyla oyun, 9. ila 11. yüzyıllar arasında Avrupa’nın diğer yerlerine yayılır. Burada bir yandan şövalyelerin yedi yiğit erdeminden sayılırken diğer yandan kilise tarafından uygun bulunmuyordu. 15. yüzyılda oyun kuralları belirleyici şekilde değişir. Bu yüzyıldan sonra bugün oynanana benzeyen modern satrançtan bahsedilebilmektedir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Satran%C3%A7> (02.04.2017). Türkçede Kanuni zamanından kalma satranç kitabı olduğu gibi, bilinen ilk matbu kitap da Dehlevi Nusret Ali Han tarafından 1892 yılında yazılmıştır. Satranç statüsü yüksek bir oyun olmuştur; Ebussuûd Efendi tavra oynayanın tanıklığının kabul edilmeyeceği, satranç oynayanın ise ölç ile oynamayıp satranç nedeniyle farzları terk etmediği sürece tanıklığa engel oluşturmayacağı fetvasını vermiştir. Satranç zaman zaman öteki oyunlar gibi horlansa da ulema ve rical arasında sevilmiştir. EMİROĞLU, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, s. 601.

⁶⁰ “*Irk Bitig*”, 9. yüzyılda yazılmış bir fal kitabıdır. Doğu Türkistan’da “Bin Buda Mağaralarında” bulunmuştur. Bu eserin tek yazma nüshası Londra British Museum’da bulunmaktadır. Eski Türklerdeki siyasi yaşama, yöneten yönetilen ilişkilerine, dini inançlara ve kısaca hayata dair önemli bilgiler veren bu eser, iyi ve kötü ikiliği üzerine kurulmuştur. SEÇKİN, Kuban, “Irk Bitig: Toplumsal İyi ve Toplumsal Kötünün İnşasında İdeolojik Bir Fal Kitabı”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4/4, 2015, s. 1433-1434. BAYAT, Fuzuli, “Irk Bitig Metninin Poetik Yapısı”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/328247>, s. 39-40, (13.05.2018).

⁶¹ AND, Metin, *Oyun ve Bugün: Türk Klütüründe Oyun Kavramı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974, s. 25.

⁶² STEBLEVA, İ. V., “Eski Türkçe Fal Kitabı Irk Bitig’de Sembollerin Kavramsal Temeli, çev. Halil İbrahim Usta, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/849/10756.pdf>, s. 200, (13.05.2018).

Kelimeler ile ilgili verilen örneklerde ödül olarak ev, at, cariye, güvercin, tavşan gibi eşyalar/varlıklar vardı⁶³.

Sonuç olarak denilebilir ki 10.000 yıl öncesine kadar tarihlendirilebilen oyun konusu, kumarın ana unsurlarından birisidir. Kumarın tarihsel seyrinin takip edilmesi bir anlamda oyunun tarihsel seyrinin takip edilmesidir. Oyun ile başlayan bu süreç bireyleri farklı yollara sevk etmiştir. Basit ve sıradan olan bir oyun, ortaya bir metanın konulmasıyla (para, altın, mücevher, ceviz vs.) birlikte kumara dönüşebilmekteydi. Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, kumarın ve şans oyunlarının din ve millet farkı gözetmeksizin neredeyse tüm toplumlarda geçmiştten beri var olduğu görülmektedir.

II. KUMARIN HUKUKİ BOYUTU

A. İslam Hukukunda Kumar

Toplumsal hayatın düzenleyicilerinden olan ve yazılı olmayan sosyal normlar, hukuk normlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Olayların meşruiyeti hususu hem sosyal normlar hem de hukuk açısından benzer nitelikler göstermektedir. İslam öncesi Arap toplumunda daha önce de bahsettiğimiz gibi kumar olgusu toplumda oldukça yaygındı. Bu durum toplumsal ve hukuki alanda kumar ile ilgili ciddi anlamda bir kısıtlamanın olmadığı anlamına gelmektedir. İslamiyet'in gelişi ile birlikte kumarın yasaklanması ve haram kılınması hususundaki buyruklara, hem Kur'an'da hem de hadislerde rastlamaktayız.

Kumarın yasaklanması ile ilgili olarak Kur'an'da doğrudan doğruya iki surede işaret edilmiştir. Bunlar Bakara Suresi'nin 219. ayeti ve Maide Suresi'nin 90. ve 91. ayetleridir. Yasaklama sürecinde tedrici bir sürecin yaşanmış olduğu ifade edilebilir.

Kumar ile ilgili ayetlerden ilki Bakara Suresinin 219. ayetidir. "*Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar*

⁶³ GÜNŞEN, Ahmet, "Söz Varlığı Işığında Dîvanu Lûgati't-Türk'te Çağının Türk İktisadi Hayatına Ait İzler", http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi4/sayi4pdf/gunsen_ahmet.pdf, (14.05.2018), s. 258-259. Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgati't-Türk*, çev. Besim Atalay, C. 2, Ankara, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1940, s. 226.

için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür... ”⁶⁴.

Ayette geçen “bir takım faydalar vardır” ibaresi gerçek ve sağlam bir yarar değildir. Verdikleri neşe akli örtmeye dönüşür. Kazanılan malın hayrı olmaz, bir kâr, yüz zarar getirir. Neşe ve lezzetleri kişisel ve gelip geçici olduğu halde; zararları, ortaya çıkardıkları kötü sonuçlar, hem kişisel ve sosyaldır, hem bedensel hem de ahlakidir. Hayali olan bir parça kâr için kesin ve genel bir zarara düşmek akıl işi değildir. Zararı gidermek, yarar sağlamaktan önce gelir. Bu ayet dolaylı bir delaletle şer’an içki ve kumarın haramlığını ifade etmiş olur⁶⁵.

Bakara Suresinin bu ayetinde günahın büyüklüğüne dikkat çekilmiştir. İçki ve kumar sadece tek bir günahı değil, pek çok günahı bir araya getirerek gittikçe büyüyen ve sonra çığ haline gelen kartopuna benzemektedir. İnsanlar arasına kin ve düşmanlık sokması; Allah’ı hatırlatmayı ve O’na ibadet etmeyi engellemesi, haksız kazanç sağlaması veya paranın boş yere elden çıkmasına sebep olması gibi olumsuz işleri ürettiği için içki ve kumar büyük günahlardan sayılmıştır⁶⁶.

Kumar ile ilgili bir diğer ayet Maide Suresinin 90 ve 91. ayetleridir. Maide Suresinin 90. ayeti; “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*” 91. ayeti ise, “*Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*” şeklindedir⁶⁷.

Kumar, Hz. Muhammed’in hadislerinde de gerek “meysir” ifadesiyle; gerekse de nerd/nerdeşir (tavla) gibi o dönemde mevcut bazı kumar türlerinin ismi verilerek yasaklanmıştır. Bu yasağa ilaveten kumar aletlerinin ticareti, bu yolla kazanılan para ve kumar oynayanlar ağır bir dille kınanmıştır. Savaşlara hazırlık

⁶⁴ KARAMAN, Hayrettin, ÖZEK, Ali, DÖNMEZ, İbrahim Kafi, ÇAĞRICI, Mustafa, GÜMÜŞ, Sadrettin, TURGUT, Ali, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 33. YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 2, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusret Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, Azim Yayınları, s. 86. ESED, Muhammed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, C. 1, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 1999, s. 63. ATEŞ, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, C. 1, Milliyet Yayınları, 1995, s. 306. KESİR, Ebu’l-Fida İbn-i, *Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri Kur’ân-ı Kerîm’in Hadislerle Tefsiri*, C. 1, çev. Arif Erkan, Sağlam Yayınevi, s. 172. BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C. 3, İstanbul, Bayraklı Yayınları, 2008, s. 78.

⁶⁵ YAZIR, *Hak Dini Kur’an Dili*, s. 90-91. KESİR, *Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri Kur’ân-ı Kerîm’in Hadislerle Tefsiri*, s. 173.

⁶⁶ BAYRAKLI, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, s. 87.

⁶⁷ KARAMAN, ÖZEK vd., *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 122.

niteliği taşıdığı için teşvik edilen at yarışlarının kumar şeklini alması da bu yasak içerisinde yer almıştır. Hadislerde de kumar ile ilgili yasaklamalar söz konusudur⁶⁸.

Doğrudan doğruya kumar ile ilgili hadislere baktığımızda; Ebu Hüreyre'den yapılan rivayette, Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: *"Kim yemin eder de yemininde Lat ve Uzza ile derse, (yanılıp da böyle bir yemin ağzından çıkarırsa), hemen şöyle desin: Allah'tan başka ilah yoktur. Kim de kendi arkadaşına: "Gel de kumar oynayalım" derse, (bundan hemen vazgeçsin ve) tasaddukta bulunsun"*⁶⁹.

Başka bir hadiste ise kumar oyun bağlamında değerlendirilmiş ve şöyle denmiştir: *"Sizi Allah'ı zikretmekten alıkoyan her oyun kumardır."* Abdullah b. Mes'ud dedi ki: *"O haksız yere nasip çıkaran yazılı zarlardan sakının, çünkü onlarla oynamak kumardandır (bir rivayette de acem kumarıdır.)"* Abdullah İbn Mesud'dan, Hz. Muhammed: *"Şu işlenmiş iki şemikten, yani zardan, son derece uzak durmanızı tavsiye ederim. Zira bunlar acem kumarıdır"*⁷⁰. Büreyde'den yapılan rivayette, Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: *"Kim nerdeşir (iki zarla pulların oynandığı oyun, tavla) oynarsa, elini domuz etine ve yağına bulaştırmış gibi olur"*⁷¹.

Hadislerde kumar yasağı altında değerlendirilen hususlardan birisi de müsabakalardaki kumardır. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre: Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: *"Kim önüne geçeceğinden emin olmadığı halde bir atı (yarışacak) iki atın arasına koyar (ve böylece üç at arasında koşu yarışması yapılırsa), bu yarışma kumar değildir. Kim de önüne geçeceğinden emin olduğu halde bir atı (yarışacak) iki atın arasına koyarsa, bu yarışma kumardır"*⁷².

İçki ve buna bağlı olarak kumarın yasaklanması, aniden meydana gelen bir olay değildi. Psikolojik etkileri, gelenek ve alışkanlıklar bakımından olumsuzlukları ve ekonomik yönden zararı bulunan bu köklü sosyal hastalığın tedavisinde aşamalı bir süreç söz konusu olmuştur. Gönüller ve zihinler, içki ve kumar yasağı ile ilgili olarak öncelikle uyarılmış ve son olarak kesin bir yasaklama getirilmiştir⁷³.

⁶⁸ TEMİZ, Kemal, *İslâm'da Kumar Yasağı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2010, s. 30.

⁶⁹ YILDIRIM, Celal, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993, s. 241.

⁷⁰ ERTÜRK, İrfan, *İslam Hukuku Açısından Şans Oyunları ve Piyango*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008, s. 21-22.

⁷¹ YILDIRIM, Celal, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993, s. 241.

⁷² TEMİZ, *İslâm'da Kumar Yasağı*, s. 32.

⁷³ OSAL, Tahir, *Alfabetik Sıraya Göre Kur'an-ı Kerim'de Emir ve Nehiyler*, C. 2, Diyarbakır, Seyda Kitabevi, 2013, s. 318-319.

İslam hukukçuları kumarın haram oluşu üzerinde kural olarak ittifak etmektedirler. Ayrıca ayet ve hadislerin bu kesin tavrını hukuki kalıpta ifade etmeye ve konuya normatif bir açıklama getirmeye çalışmışlardır.

Kur’ân-ı Kerîm’de zina ve hırsızlık gibi suçlara ceza konulmuş fakat içki ve kumar gibi günahlara bir ceza konulmamıştır⁷⁴. Fıkıh literatüründe kumar iki açıdan ele alınır. Bir yönüyle kumar toplum ve Allah hakları, yani genel ahlakın korunması, münker ve haram bir işin toplumda yayılmasının önlenmesi kapsamında ele alınmıştır. Kumar oynama, şahitliğin kabulünü engelleyen ve kamu düzenini ihlal ettiği için muhtesip tarafından engellenmesi gereken kötü bir davranış olarak görülmüştür. Bu açıdan kumar, kişinin adalet vasfını düşüren ve ta’zir cezasını gerektiren bir suç sayılmıştır⁷⁵.

İslam ceza hukukuna göre, haram kılınmış olan ve büyük günahlardan sayılan kumar suçu ta’zir⁷⁶ cezası başlığı altında toplanmıştır. Ayet ve hadislerde farz ibadetleri terk etmek, ana baba ve komşuluk haklarını gözetmemek, sihirle uğraşmak, kumar oynamak, yalancı şahitlik yapmak, yetim malı yemek, faiz ve rüşvet alıp vermek, toplumda fuhşiyatı yaymak, savaş meydanından kaçmak gibi büyük günahlar arasında sayılan fiiller, ta’zir cezası verilebilecek suçlar kapsamına girer. Ayrıca küçük günahların tekrarı veya alışkanlık haline gelmesi fiilin büyük günah kapsamında değerlendirilmesine yol açar⁷⁷. Ta’zir cezası gerektiren suçlar, Kur’an ve sünnet tarafından yasaklanmakla beraber cezası belirtilmeyen ve mubah olduğu halde

⁷⁴ ÜNAL, “... Bu Çerçeve Değerlendirilmesi”, s. 257.

⁷⁵ BARDAKOĞLU, “Kumar”, s. 365.

⁷⁶ Ta’zir, fıkıhta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder. Bu cezalar Allah hakları ve kul haklarının korunmasını hedefler; kötülüklerin yaygınlaşmasını, bireylere ve topluma zarar vermesini önleyici, suç işleyenleri te’dib ve ıslah edici özellikler taşır. Ta’zir cezasını gerektiren suçlar şer’an mâsiyet (İslam Hukukunda kesin olarak yasaklanan fiiller) kabul edildiği bilinen, ancak karşılığında had ve kısas gibi muayyen bir ceza konulmayan fiillerden meydana gelir. Ta’zir cezasının bir organı sakatlama ve itlâf içermeyeceği konusunda görüş birliği bulunduğu gibi fakihler suçlunun akıl, namus ve haysiyetini zedeleyici cezalara karşı çıkmıştır. İşkence, uzun süreli hapis gibi ceza ve uygulamalar adalet ve ahlâk duygusunu zedelediği, insan haysiyetine uymadığı ve çoğunlukla fesadı ve suçluluğu yaygınlaştırdığı için ta’zir cezası kapsamında yer almamıştır. Kural olarak ta’zir cezasını içtihat ehliyetine sahip devlet başkanı ile yargılamada ona niyabet eden kadılar takdir edebilir. Doktrinde bu cezanın takdiri genellikle kadılara bırakılmış olsa da uygulamada kadınların yanı sıra çeşitli seviyelerden yöneticilerin ve muhtesiplerin de bu yetkiyi kullandıklarına dair örnekler bulunmaktadır. Önceki İslâm devletlerinden farklı olarak Osmanlılar’da ta’zir cezalarının çoğunluğu kanunnâmeler yoluyla belirlenmiş ve yalnızca sınırlı sayıda suçun cezası kadınların ve alt seviyeden yöneticilerin takdirine bırakılmıştır. Ta’zir cezasının şekil ve miktarının belirlenmesinde suçun türü ve büyüklüğü, suçlunun hali ve yol açtığı zararlar suçun işlenmesine etki eden unsurlar dikkate alınır. Bu sebeple ta’zir toplumun âdetlerine ve zamanın şartlarına göre değişiklik arz edebilir. BAŞOĞLU, Tuncay, “Ta’zir”, *TDVİA*, C. 40, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 199-200.

⁷⁷ BAŞOĞLU, “Ta’zir”, s. 199.

zamanla toplum açısından zararlı bir özellik kazandığı için siyasi otorite tarafından suç sayılıp, ceza tayin edilen fiillerdir⁷⁸.

İslam, had, kısas ve diyet suçlarının hepsini zikrettiği gibi ta'zîr suçlarının hepsini belirtmemiş, artırmayı veya eksiltmeyi kabul etmeyecek şekilde bir sınır koymamış, kişi ve toplumun yararı ile kamu düzenine sürekli biçimde zararı olan ta'zîr suçlarını belirlemiş ve hükme bağlamıştır. Yöneticilere kamu yararı veya kamu güvenliğine zararlı gördüklerini yasaklama yetkisi, toplumun huzur ve güvenliğini sağlama, toplumu sevk ve idare etmek için kurallar koyma, bu kurallara aykırı hareket edenlere cezalar verme hakkı tanımıştır⁷⁹.

Ta'zîr cezasının takdiri devlete ve hâkimlere bırakılmış olmakla beraber ta'zîrin çeşitleri ve azami hadleri tespit edilmiştir. Ta'zîrin çeşitleri kırbaç, hapis, sözlü ihtar ve tevbihtir. Burada temel prensip en az had miktarına ulaşılmamasıdır. Fakat en az had miktarı üzerinde uzlaşma yoktur. Ebu Hanife'ye göre en az had kırk kırbaçtır ve ta'zîrin bunu aşmaması gerekir. Ebu Yusuf'a göre ise asgari had seksen kırbaçtır; azami ta'zîr de yetmiş beş kırbaç olabilir. Ahmed b. Hanbel'e göre azami on kırbaç vurulur. İmam Malik'e göre hukuka riayet, cemiyet nizamının temini, suç fiillerinin önlenmesi ne kadar cezayı gerektirirse o kadar ceza verilir; buna ölüm cezası da dâhildir⁸⁰. Buradan anlaşılacağı üzere suç olarak tavsif edilen kumara verilen ceza kırbaçtır. Ancak bunun ne kadar olduğu fakihler arasında ihtilafıdır.

⁷⁸ CİN, Halil, AKYILMAZ, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya, Sayram Yayınları, 2011, s. 228-229.

⁷⁹ UDEH, Abdulkadir, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, C. 1, çev. Ruhi Özcan, Ali Şafak, Ankara, Rehber Yayınları, s. 125.

⁸⁰ KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1974, s. 146.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA KUMAR

I. OSMANLI HUKUKUNDA KUMAR

Devletin egemenlik unsurlarından birisi de suçluları cezalandırma salahiyetidir. Emniyeti sağlama sorumluluğu, hem içeride hem de dışarıda devlete ait olduğu için, fertlerin işlemiş olduğu suçları cezalandırma vazife ve salahiyeti de devlete aittir. Şer'i hukukta kendiliğinden ihkâk-ı hakka cevaz verilmemiştir⁸¹.

Osmanlı Devleti, hukukun diğer alanlarında olduğu gibi ceza hukuku alanında da çoğunlukla İslam hukukunu tatbik etmiştir. Ancak ceza hukukunda devlet başkanına düzenlenme için çok geniş bir alan bırakılmıştır. Bu alanda örfi hukuk düzenlemeleri söz konusu olmuştur. Hatta örfi hukuk düzenlemelerinin en yaygın olduğu alan ceza hukuku alanıdır⁸². Burada örfi hukuk, örf ve âdet hukuku anlamında olmayıp devlet tarafından konulan hukuk anlamındadır⁸³.

Şer'i hukukta şeyhülislamın fetvalarında kâğıt oyunlarının karşılığı olarak ta'zir cezası uygun bulmuştur⁸⁴. İslam hukukunda ta'zir; had ve kısas cezaları gerektirmeyen, Allah'a veya kişiye karşı işlenen suçlarda miktarı önceden tespit edilmemiş cezalara denir⁸⁵. Ceza takdiri siyasi otoriteye bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde örfi hukuk uygulamalarının en yaygın olduğu alan olan ceza hukukunun dayanak noktası kanunnamelerdir. Tanzimat öncesi döneme ait olan kanunnamelerde ceza hukuku ile ilgili bölümlerde ta'zir cezaları bir bir sayılarak kayıt altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar ta'zir cezaları

⁸¹ EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2008, s. 329.

⁸² AYDIN, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2012, s. 204.

⁸³ AYDIN, M. Akif, "Ceza", *TDVİA*, c.7, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 478.

⁸⁴ "Kefere taifesine mahsus olup 'pata' dedikleri kâğıdı oynayan Zeyd ile Amr'a ne lazım olur? El-Cevap: Ta'zir ile zecr olur. Ketebehû Yahya el-merhum. (Nûru'l-Fetava). DEMİRTAŞ, H.Necâti, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları 2*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2012, s. 604.

⁸⁵ YAKUT, Esra, *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 25.

genellikle çeşitli padişahlar döneminde çıkarılan kanunnamelerin içinde yer almıştır⁸⁶.

Had ve kısas suçlarının unsurlarında bir eksiklik olması durumunda bunların ta'zir grubunda yer alması ve hukuka aykırı fiillerin cezai müeyyidesinin devlet başkanına bırakılması ta'zir alanının çok geniş olması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu geniş alanın çok cüzi bir kısmı kadının takdirine bırakılmıştır. Çok geniş bir alanı kaplayan ta'zir suç ve cezalarının düzenlenmesi kanunnameler yoluyla yapılmıştır⁸⁷.

Kanunnameler, Osmanlı döneminde genel olarak belirli bir konuya dair hukukî maddeleri ortaya koyan padişah hükmünü ifade eder. Aynı zamanda kamu hukuku, devlet teşkilâtı, idare, vergi, ceza hukuku ve hisbe (ahkâm-ı dîvânî, istifâ-i memâlik, tehdîd ve siyâset-i mücrimân) alanlarını kapsamaktaydı⁸⁸.

Kanunnamelerle düzenlenen suçların başında kalpazanlık, sahte berat ve ferman tanzimi, kız ve kadın kaçırma, ırza geçme, kadın satma, yankesicilik, meskene tecavüz, kundakçılık, görevi kötüye kullanma, vazifesini gerektiği gibi yapmama, bulunmuş malı sahiplenme suçları gelmektedir.

Bu şekilde düzenlenen ve yukarıda bahsedilen suçlara; ta'zir cezası olarak ölüm, hapis, çeşitli para cezaları, küreğe mahkûm olma, yüzü karalama, dağlama, sakalı kesme, belli organları kesme, kalebentlik ve sürgün cezaları verilmekteydi. Bu cezalar içerisinde para cezaları önemli bir yer tutmakta ve bunun miktarı kanunnamelerle bazen açıkça belirlenirken, bazen de hâkimin takdir edeceği dayak cezasına endekslenmiştir⁸⁹. Her ne kadar Fatih, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, IV. Mehmet dönemlerinde bazı fiillerin ta'zir derecelerini ve birtakım cezaî hükümleri havi kanunnameler neşredilmiş ise de, cezaların kanuniliği ilkesi takarrür etmemiş olduğu için ta'ziratı şeriyeden hangilerinin ne gibi fiillerden dolayı ne derecede uygulanacağı çok defa tayin edilmemişti⁹⁰.

⁸⁶ CİN, AKYILMAZ, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 280.

⁸⁷ AYDIN, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 208.

⁸⁸ İNALCIK, Hali, "Kanunnâme", *TDVİA*, C. 24, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s.333-334. Kanunnameler için bkz. AKGÜNDÜZ, *Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, C. 1-11, İstanbul.

⁸⁹ AYDIN, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 208.

⁹⁰ TANER, Tahir, "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku", *Tanzimat*, C. 1, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 222.

Bu genel kanunnamelerde kumar ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla beraber, Tanzimat öncesi dönemde kumar suçu ile ilgili olarak farklı ceza uygulamalarının olduğu görülmektedir.

Adam öldürme, eşkıyalık, hırsızlık, fuhuş ile uğraşmak, sahtekârlık, kalpazanlık, kumarbazlık, fermanlara itaatsizlik, tuğra taklit etmek, ticari işlerde sahtekârlık yapmak, kadınlara ve idarecilere kanunsuz tekliflerde bulunmak gibi suçları işleyen kişilerin kürek cezası⁹¹ ile cezalandırılmaları uygun görülmüştür⁹². Bunlardan başka dini mahiyet taşıyan suçlar olarak nitelendirilen kumar, riba, irtidat ve sarhoşluk kürek cezasını gerektirmekteydi⁹³. Nitekim Kanuni'nin son dönemlerine ait bir takım verilerde kumar suçu işleyen kumarbazlara kürek cezası verildiği görülmektedir. “*Ber mûceb-i tezkîre-i za'im-i İstanbul, Fi 29 Şevval sene 971 (M. 1564). (Rodos'a varup gelmek için virilen mücrimlerdür.) Abdi b. Hasan: Kumarbazdur....küreğe verildi*⁹⁴.”

Yine Kanuni döneminde kumar suçunu işleyen kişi için farklı bir ceza müeyyidesi uygulanmıştır. Kumar oynayan kişi önce sürgüne gönderilmiş ancak avdetinde aynı suçu tekrardan işleyince küreğe konulmuştur. “*Ber mûceb-i tezkîre-i za'im-i İstanbul, el-vâkı' fi 29 Şevval sene 972 (M. 1565). Süleyman b. Sefer: Mezkûr kumarbaz olup, bir def'a şehirden sürülüp, giru gelüp kumar oynadığı ecilden küreğe virildi*⁹⁵.”

Kürek cezası dışında kumar oynayanların çarptırıldığı cezalardan birisi de kalebentliktir⁹⁶. 1791 tarihinde, İstanbul'da içki içip kumar oynayanların Seddü'l-bahir Kalesine kalebent olarak gönderilmelerine karar verilmiştir⁹⁷.

⁹¹ Osmanlı donanmasının büyümesi ve sık sık harp zamanlarında yeni gemi yapma ve bunların mürettebatını karşılama ihtiyacı, çok geniş bir kürekçi mürettebatının bulundurulmasını gerektirmiştir. Gönüllü olarak yeterli sayıda insan seferber edilemediği ve harp esirleriyle diğer kölelerin tedarik kaynağı tükendiği vakit, suçlular ve suçlu olduğu iddia edilenler, bu gerekli insan gücünün önemli bir kaynağı haline geldi. Kürek mahkûmiyeti XVI. yüzyıldan itibaren çok yaygın bir ceza türü oldu. HEYD, Uriel, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, çev. Selahaddin Eroğlu, Der. Ferhat Koca, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, s. 70-71.

⁹² YAKUT, Esra, “Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, İstanbul, 2006, s. 36.

⁹³ KIRLI, Hacer, *Kürek Cezası ve Osmanlı Uygulaması (966-981/15581574)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 39

⁹⁴ İPŞİRLİ, Mehmet, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, http://www.academia.edu/8399734/608_XVI.ASRIN_IKINCI_YARISINDA_KUREK_CEZASI_ILE_ILGILI_HUKUMLER_PROF._MEHMET_IPSIRLI, s. 235. (29.04.2017).

⁹⁵ İPŞİRLİ, “... Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, s. 242.

⁹⁶ Hapis ve sürgün cezasını mahiyetinde birleştiren bu cezaya çarptırılan suçlulara, hapis cezaları, devlete belirlenen kalelerde çektirilir. Tanzimat'tan önce de uygulanan bu ceza şekli Tanzimat'tan

Bu arada cezanın tatbiki konusunda aynı vakada farklı cezaî müeyyideler uygulanabilmekteydi. Galata'daki bir vakada (1795 tarihli) üç kumarbaz yakalanmış ve bunlardan ikisi kürek cezasına çarptırılırken diğeri Rodos adasına kalebend olarak gönderilmiştir. Kürek cezasına çarptırılanlar muhtemelen gayrimüslimken kalebend cezasına çarptırılan ise isimden yola çıkarak kuvvetle muhtemel Müslümandı. Burada aynı suçta farklı cezaların verildiği görülmektedir⁹⁸.

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nde geleneksel devlet yapılanmasının büyük oranda değişime uğradığı bir dönem olmuştur. Devletin değişen, gelişen ve karmaşıklaşan dünya sisteminde ayakta kalabilmesi için iç ve dış sebeplere bağlı olarak hayata geçirmiş olduğu yeniliklerin yasal ve hukuksal alt yapısının, ihtiyaçlara göre yeniden dizayn edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte yapılan yenilikler zaman zaman süreklilik, zaman zaman da kopuş göstermekteydi. Devletin yeniden teşkilatlandırılması sürecinde diğer alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da köklü değişiklikler yapılmıştır.

Tanzimat ile birlikte hukukun önemli bir bölümünü oluşturan ceza hukuku alanında kanunlaştırma hareketleri olmuş 1840, 1851 ve 1858 tarihlerinde üç farklı ceza kanunu oluşturulmuştur. Bir mukaddime, on üç fasıl ve bir hatimedden oluşan 1840 tarihli ceza kanununda direkt olarak kumar ile ilgili bir düzenleme yoktur⁹⁹.

Ceza kanunnamesinde (1840 tarihli) kumarbazlar ile ilgili bir düzenleme bulunmaması, kumarla ve kumarbazlarla mücadele noktasında belirsizliklere neden olmuştur. Bu belirsizliğe karşı Meclis-i Vala'nın bir mazbatasında kumarbazlara

sonraki ceza kanunlarında da görülmektedir. AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlilleri", <http://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/e12ac68cad8de54.pdf>, s. 11. (30.04.2017).

⁹⁷ İstanbul'da Şişeciler Hânı'nda sâkin Ömer ve Ahmed ve Mustafa nâm çukadarlar ile Emin nâm enderün ağası kendü hâllerinde olmayub memnû'atdan olan müskirât ile müskire oldukları hâlde müceb-i töhmet olan kumâr bahsiyle dahî iştigâl eyledikleri ve beynlerinde nizâ zuhûruyla merkûmlar ahz ve habs olunmuş oldukları bâ-takrîr inhâ olmağla merkûmların te'dibleriyle aherleri terhîb olumak lâzimededen olmakdan nâşî çavuş mübâşeretiyile Seddü'l-bahir Kal'ası'na kal'abend olunmaları ... ile li-ecli't-te'dîb Seddü'l-bahir Kal'ası'na irsâl ve tesyîre mübâderet eyleyesin ... Fî evâhir-i L (Şevvâl) sene 205. BAYTİMUR, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kal'abend Defteri (H. 1205/M. 1790-1791)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 207-208.

⁹⁸ BOA, C.ZB, Dosya No: 28, Gömlek No: 1386. (H. 21.S.1210 / M. 06.09.1795).

⁹⁹ GÖKCEN, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987, s. 126-139. AKGÜNDÜZ, Said Nuri, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.54. Ayrıca bkz. ÜÇÖK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, BOZKURT, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s. 343-344.

karşı yapılacak işlemlerin yasal dayanağı, ceza kanunundan sonra yayınlanan bir irade zeyli ve ferman ile gerçekleşmiştir. Bu mazbataya göre kumar suçu, ta'zir cezasını gerektirmektedir. Burada suçlulara karşı takınılacak tutum detaylı bir şekilde tarif edilmiştir. Ayrıca icraya yetkili birimlerin kim olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; “Kumarbazlara Değnek Darbı” maddesinde suçlunun, yetmiş dokuz adede kadar değnek darbiyle cezalandırılabilceği ifade edilmiştir. Eğer aynı suç, üç defa aynı kişi tarafından tekrarlanırsa aynı cezanın verilmesi öngörölmüştür. Bundan sonrasında ise aynı suçun tekrarı, suçta ısrar anlamına geleceğinden nedamet ve tövbe hâsıl oluncaya kadar suçlu, Der Saadet'te ise kürek, taşrada ise prangaya vaz' olunması gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁰. Osmanlı tebaası için uygulanacak cezalar tespit edilmişken, kumar mahallinde Osmanlı tebaasından olmayıp kumar oynayan yabancılar ile ilgili olarak uygulanacak ceza kesin olarak belirtilmemiştir¹⁰¹.

Her ne kadar kumarbazların ve benzer niteliğe sahip suçluların değnek darbi ile cezalandırılması gerektiği ifade edilmişse de bunu yaparken işkenceye varacak uygulamalardan uzak kalınması gerektiği de belirtilmiştir. Belirtilen cezaların uygulanmasında keyfiliğe kaçılması, kumarbaz ve diğer suçluların falakaya yatırılıp değnek ile cezalandırılması merkezin taşraya uyarılarda bulunmasına neden olmuştur¹⁰².

¹⁰⁰ BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 6, Gömlek No: 73. (H. 22.1.1259 / M.22.02.1843). Arşivdeki konu özeti kısmında tarih bölümünde belge tarihi her ne kadar H. 22.Muharrem1264 olarak gösterilmekte ise de belge içerisinde H. 22 Muharrem 1259 tarihi verilmektedir. BOA, İ.MVL., Dosya No: 115, Gömlek No: 2746. (H. 01.Ra.1264 / M. 06.02.1848).

¹⁰¹ “...artık bunun üzerine halât-ı memnû' ve mekrûhüye ictisârları ısrâr demek olacağı cihetiyle o misilluler tebaadan olduğu halde bu mâdde hakkında cezânâme-i hümâyûn ahkâmına tatbîkan icâbına göre haps ve nefy olunarak tedip kılınacağı suretinin zaptiye canibine bildirilmiş bu misillü mahallerde ecnebiden kumar oynayan göröldüğü surette nizâmât-ı mülkiyeyi ifsâd demek olacağı onların dahi men' ve ref'i iktizâ edeceğine binâen iktizâsına göre nezâret olunması husûsunun polis tarafına tebeyyün kılınması maddesinin başkaca devletlu kapudan paşa hazretlerine sipariş ve iş'ar olunması ve keyfiyetin ta'birât-ı münâsîp ile Takvim-i Vekâyi' dahi derciyle ilan kılınmış sûretleri Meclis-i Vala'da tezekkür kılınmış ve nezaret-i celile-i hariciye ile dahi muhabere olunmuş ...” BOA, İ.MVL., Dosya No: 115, Gömlek No: 2746. (H. 01.Ra.1264 / M. 06.02.1848).

¹⁰² “Bila-sübût-ı şer'î zinâ töhmetiyle mücerred mazanne-i su-i olan bazı nisvan ve genç çocuklara sarkıntılık ve bazı esvak ve mahallerde de ta'arruzât olup şuna ve buna müdahale eyleyerek bir berneyh-i şer'-i adem-i sübûtu cihetiyle hadd-ı şer'i lazım gelmeyen sekrâne ve i'lâmâtıyla tutulan kumarbazlara ve esnaftan dirhemi noksan olanlar ve narhdan ziyâdeye fûruht edenin mesağ-ı şer'i olduğu üzere değnek darbiyle ta'zir olunması hususu müteallik buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i şahane iktizâsından bulunduğu eğerçi rû-nüma ise de darb-ı değnek mâddesine ekser mahalde dikkat olunmayarak ve tecahül ile mugayir-i şer'-i şerif hal ve hareket vuku gelmekte olduğuna ve sârik misillü eşhasa darb-ı değnek olunması külliyyen memnu' olduğu müttehem eşhasın dahi arkası üzerine yatırılıp falaka ile değnek darb olunması şer'an ve külliyyen memnu' olduğuna...”. BOA, C.ADL, Dosya No: 35, Gömlek No: 2081. (H. 13.S.1261 / M. 21.02.1845). BOA, C.ADL, Dosya No: 43, Gömlek No: 2623. (H. 09.S.1261 / M. 08.02.1845).

Yapılan uyarıların etkili olduğu görülmektedir. Mesela Amasya İdare Meclisi'nden merkeze gönderilen mazbatada belirtilen uyarıların dikkate alınacağı ifade edilmiş ve ceza uygulamasının nasıl olacağı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre; “...zükûr ve inâsdan o makûle töhmet ile müttehem olan eşhâs eğer zükûrdan ise ayak üzerinde durduğu ve inâsdan ise oturduğu halde budaksız değnek ile baş ve karın ve yüz ve göğüs ve avret yerinden mâ'adâ her yerine tatbîk olarak ve memurin olan kimesne değneği baş hizasından kaldırarak ber-vech-i itidâl eşhâs-ı müttehemine derece-i cünhâsına göre hapisane önünde üç adetten otuz dokuz ve nihayet yetmiş beş ve nihayetü'n-nihaye yetmiş dokuz adede kadar değnek darbıyla te'dib olunması ve zinhâr hilaf-ı şer'i mugayir...” şeklinde anlatılmıştır¹⁰³.

Meclis-i Vala tarafından ifade edilen ve yukarıda bahsettiğimiz ceza uygulaması yeni yapılan ceza kanununda aynen kabul edilmiştir. 1851 tarihli Kanun-ı Cedid olarak adlandırılan ceza kanununda kumarbazlar ile ilgili düzenleme yapılmıştır. İkinci faslın beşinci maddesine göre; “Bazı esvâk ve mahall-i sairede şuna buna sarkıntılık eden sekrânın ber-nehc-i şer'i lede's-sübût hadd-ı şer'isi icrâ olunup fakat nârazen olan edepsizler ve alâmetiyle tutulan kumarbazlara dahi cünhâlarına göre mesağ-ı şer'i olduğu veçhile öldüresiye olmayarak kaimen üçten nihayeten nihaye yetmiş dokuz adede kadar değnek darbıyla ta'zir kılın. Ve bu suredde bulunan edepsiz ve kumarbazların bir iki defaya kadar tutulur ise yine haklarında tâ'zir-i mezkûr icrâ olunup ondan sonra fezâhat-ı mezkûreyi ihtiyâr eyler ise ısrâr demek olacağından ol vech ile ısrar takdirinde kendisinde nedamet-i tövbe-i sahîha hâsıl oluncaya kadar Der Saadet'te ise küreğe taşrada ise prangaya vaz' oluna.” şeklinde bir madde düzenlenmiştir¹⁰⁴.

1851 tarihli ceza kanunu uzun ömürlü olmamıştır. Değişimin ve dönüşümün hızlı olduğu bir dönemde ceza kanunundaki eksiklikler ve ihtiyaca cevap verememe durumu, yeni bir ceza kanununun tanzim edilmesini zorunlu kılmıştır. Nihayetinde 1858 tarihinde “Ceza Kanunname-i Hümayûn” adıyla bir ceza kanunu daha yapılmıştır.

¹⁰³ BOA, C.ADL, Dosya No: 35, Gömlek No: 2081. (H. 13.S.1261 / M. 21.02.1845).

¹⁰⁴ GÖKCEN, ... Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, s. 148. ŞENTOP, Mustafa, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygulama, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 2004, s. 33-35.

1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanan 1858 tarihli ceza kanunu, en mühimi 1860 tarihinde cereyan eden bazı tadillerle birlikte, 1926 tarihinde İtalyan Ceza Kanunu iktibas edilinceye kadar yürürlükte kalmıştır¹⁰⁵.

1858 tarihli Ceza Kanunu'nun ikinci babının on birinci faslı kumar ve piyango mücâzâtı ile ilgilidir. Bu fasıldaki 242. maddeye göre; “*Kumarbazlığı kâr ve sanat edip bir mahal-i mahsûsa halkı davet ile orada kumar oynamak için celb ve kabul eden ve sarraflık suretiyle orada akçe veren eşhas bir aydan altı aya kadar hapse konulur. Ve bir mecdiye altından elli mecdiye altınına kadar cezâ-i nakdî alınır. Ve kumar mahallinde bulunan bil-cümle nukûd ve eşyâ cânib-i mîrîden zabt olunur*” denilmiştir. Yine aynı ceza kanununun 243. maddesine göre; “*Piyango küşâd edenler kezâlik bir aydan altı aya kadar hapis ile bir mecdiye altından elli mecdiye altınına kadar ceza-i nakdi alınır. Ve piyangoya konulmuş olan nukûd ve eşyâ cânib-i mîrîden zabt olunur*” denilmiştir¹⁰⁶. Kanun maddesinde göze çarpan hususlardan birisi, kumarbazlığı meslek haline getirip kumar oynanması için halkı davet eden ve yer sağlayan kişiye verilecek cezanın tespit edilmiş olmasıdır. Ancak kumar oynayanlar ile ilgili açık bir ibare yoktur.

1858 tarihli Ceza Kanunu'nda öncekilerden farklı olarak piyango konusu, kumar başlığı altında değerlendirilmiş ve buna bir ceza takdirinde bulunulmuştur. Ayrıca daha önceki ceza kanunundan farklı olarak suçun ilk işleyişinde hapis cezası ve ilaveten para cezası getirilmiştir.

Kanunun uygulanması esnasında ilk etapta sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Kıbrıs'ta 1859'da meydana gelen bir kumarbazlık vakasında zanlı; para ve hapis cezası ile cezalandırılmış ancak kumar mahallinde bulunan nukud ve eşyanın zapt edilmesi yoluna gidilmemesi tartışmalara neden olmuştur. Nihayetinde Meclis-i Vala, kumar mahallinde bulunan eşya ve paranın zapt edilmesi yoluna gidilmesi konusunda karar almıştır¹⁰⁷.

¹⁰⁵ TANER, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, 1999, s. 230. EKİNCİ, *Osmanlı Hukuku*, s. 563.

¹⁰⁶ GÖKCEN, ... *Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s. 235.

¹⁰⁷ “...kahvehanesine bir takım adam celb ve cem' ederek kumar oynattırıldığı tahakkuk eden Keşmir Ahmed'den Kânûn-ı cedidin iki yüz kırk ikinci bendi hükmünce ceza-yı nakdi alınmış ve kendisini dahi müddet-i ma'lûme ile habse konulmuş ise de bend-i mefkûrede bu makûle eşhâsın bir aydan altı aya kadar hapis olunması ve bir mecdiye altından altı mecdiye altına kadar ceza-yı nakdi alınması muharrer olmasıyla beraber kumar mahallinde bulunan bil-cümle nukud ve eşyanın cânib-i mîrîyle zabt edilmesi dahi musarrah olduğu halde mezkûr kahvehanede bulunan nukud ve eşya zabt olunmamış olduğundan merhum Ahmed'in töhmeti madde-i mezkûrda tarif olunan sûrette ise onların dahi zabtı icâb edeceği hususunun cevab nâme-i sami tastiriyle (yazısıyla) mutasarrıf-ı müşarûn ileyhe

Kumara konu olan para ve eşyaya devlet tarafından el konulmasına karar verildikten sonra bunların nasıl değerlendirileceği konusunda Şura-yı Devlet'ten karar çıkmıştır. Kumar ile etkin bir şekilde mücadele etmek için kolluk güçlerine ve soruşturma biriminde çalışanlara büyük iş düşmekteydi. Bunların motivasyonunu artırmak amacıyla olay mahallinde ele geçirilen malların ve paranın yarısı, operasyona katılan ve soruşturmayı yapan memurlara verilecekti. Geriye kalan diğer yarısı ise devlete kalacaktı¹⁰⁸.

1858 tarihli Ceza Kanunu'nda kumar oynayanlar ile ilgili bir açıklık olmaması kanunun uygulanmasında tereddütlere neden olmuştur. Zira kanunun ilgili maddesine göre oynayanlar ile ilgili muğlak bir durum söz konusudur. Bu durum kumar vakaları ile ilgili soruşturmalarda ve yargılamalarda farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mesela 1859'da Antalya'da meydana gelen bir kumar vakasına Yunan tebaası ve Osmanlı tebaası vatandaşlar dâhil olmuştu. Olayın kolluk kuvvetleri tarafından açığa çıkarılması üzerine, gazinosunda kumar oynatan ve Yunan vatandaşı olan şahsa Ceza Kanununun 242. maddesi gereğince kırk bir gün hapis cezası ve beş altın nakdi ceza uygulanmıştır. Kumar oynayanlar ile ilgili ise bir takibat yapılmamıştır. Bu mesele, Yunan Konsolosunun olaya müdahil olmasıyla birlikte farklı bir mecraya taşınmıştır. Her ne kadar Yunan konsolosu verilen cezayı ağır bularak şüphelinin Yunan kanunlarınca yargılamasını istemişse de bu istek Osmanlı makamlarınca kabul görmemiştir¹⁰⁹.

Kalkandelen'de meydana gelen bir vakada ise hanesinde kumar oynatan kişi ile ilgili olarak 242. maddeye göre ceza verilmiştir. Ancak kumar oynayanlar ile ilgili olarak belirtilen maddede bir açıklık olmadığı için 201. maddeye göre zanlılara ikişer ay hapis cezası verilmiştir¹¹⁰. Bu konuda tam anlamıyla bir birliktelik

iş'arı Meclis-i Vala'da tezekkür kılınmış..." BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 110, Gömlek No: 84-1. (H.21.Ra.1276 / M. 18.10.1859).

¹⁰⁸ *Düstür*, I. Tertip, C. 4, İstanbul, 1299. s. 617. R. 25 Teşrin-i Evvel 1289 / M. 06.11.1873. BOA, BEO, Dosya No: 650, Gömlek No: 48742. (H.15.M.1313 / M. 08.07.1895).

¹⁰⁹ BOA, HR.MKT., Dosya No: 322, Gömlek No: 19. (H.16.C.1276 / M. 11.12.1859).

¹¹⁰ "Kalkandelen kasabasında vaki Salih Çelebi Mahallesi ahalisinden Recep ve Nureddin ve Şakir nam kimesnelerin mahalle-i mezbure sakinlerinden Ömer'in hanesine Necmi ile kumar oynadıkları inde'l-istintâk ikrârlarıyla ta'ayyün etmiş ve bunlardan merkûm Ömer'in diğerlerini hanesine kabulüyle orada oynatmasından dolayı kanunun iki yüz kırk ikinci maddesine tatbiken cezası ... taleb olunmuş ise de diğerlerinin te'dibi hakkında kanunda sarahât olmadığından bunlar ve emsâli haklarında ne vechle muamele olunmak lazım geleceği istizanına Üsküp meclisinin vârid olan mazbatası Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-havale bu makûle kumarbazların suret-i te'dibine dair kanunda bir ceza-yı sârih yok ise de sûret-i iş'ara göre bu makûleler tedibi olmadıkça ... şu uygunsuzluğun önü alınmak kabil olamayıp ...bunun zımnında bazı fenalıklar dahi vuku bulmakta olduğu anlaşıldığından

sağlanamamıştır. Kanun maddesiyle ilgili olarak farklı yorumlar ve uygulamalar söz konusu olmuştur¹¹¹.

Kumar oynayanlar ile ilgili olarak şikâyetlerin artması konunun Meclis-i Vala'da görüşülmesine neden olmuştur. Meclis-i Vala, var olan ceza maddesinde kumar oynayanların cezalandırılması ile ilgili bir açıklık olmamasını göz önüne alarak, kumar mahallinde ele geçirilen para ve eşyanın devlet tarafından alıkonulmasının bir nevi kumarbazlar için bir ceza olduğunu ifade etmiştir¹¹².

Ceza kanunundaki bu eksiklik sonraki dönemlerde de belirsizliklere neden olmuştur. Zira II. Meşrutiyetten sonra da taşradan merkeze gönderilen yazılarda Ceza Kanununun, kumarın ve fuhşun önlenmesi noktasında yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Yeni ceza maddesinin konulması ve caydırıcılığın sağlanması, taşranın bu konudaki temel isteği olmuştur. Ancak kumar oynayanlar ile ilgili cezalandırmanın bu dönemde de Ceza Kanununun 201. maddesi üzerinden yapıldığını görmekteyiz¹¹³. Ceza kanunundaki eksiklikler sık sık dile getirildiği gibi var olan maddelerin de daha

ve merkûmların töhmet-i vâkı'aları bir nevi adab-ı umumiyye mukâbil demek olup kanun-ı mezkûrun iki yüz birinci maddesinde adab-ı umumiyye münâfi hareket edenlerin bir mahdan bir seneye kadar haps ile mücâzât olunması muharrer ettiğinden bu hükme kıyasen merkûmların dahi ikişer mah müddetle haps olunup emsâli hakkında dahi bu vechle muamele edilmesi hususlarının savb-ı valalarına bildirilmesi meclis-i mezkurdan ba-mazbata ifade olunmuş...” BOA, A.MKT.MVL, Dosya No: 127, Gömlek No: 66-1. (H.03.Za.1277 / M.13.05.1861).

¹¹¹ “...Adana meclisinin zîri mazbatalu on üç bendi şamil tevarüd eden jurnali Meclis-i Valaya lede'l-havale iktizâları zıkr olunan bendler bâlâlarına işaret olunup ancak mezkûr jurnalın sekizinci bendinde kumar oynayan kesânın te'dibleri iki yüz kırk ikinci maddeye tevfi kılınmış ise de madde-i mezkûrenin hükmü kumarbazlığı kâr ve sa'nat ederek bir mahall-i mahsûsa halkı da'vet ile orada kumar oynamak için celb ve kabûl eden ve muvafak suretiyle orada akçe veren eşhâsı hakkında cari olup bu makûle kumar oynayanların te'dibi kanuna tevafûk etmiyeceğinin...” BOA, A.MKT.UM., Dosya No: 420, Gömlek No: 99. (H.27.M.1277 / M. 15.08.1860).

¹¹² BOA, MVL., Dosya No: 795, Gömlek No: 72, (H.27.L.1281 / M. 25.03.1865). “Kumarbazlığı kâr ve zanaat edinip bir mahalli mahsûs halkı celb ve kabul eden ve sarraflık sûretiyle akçe veren eşhâs hakkında ceza-yı kanunname-i hümayunun iki yüz kırk ikinci maddesine tevfi kan muamele edilmekte ise de kumar oynayanların mücazâtına dair bir gûna sarâhat olmadığından istinzaç-ı re'yi şamil 23 Ramazan 281 ve 7 Şubat 280 tarihli ve seksen beş numrolu varid olan tahrîrât-ı behiyelerin Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye havale ile daire-i muhakematta lede'l-mütalaa akçe kumar oynayanlara dair kanunnamede bir gûna sarâhat yoksa da madde-i mezkûrda kumar mahallinde bulunan bil-cümle nukûd ve eşyanın cânib-i miriden zabt olunması dahi münderiç olup bu ise oynayanlar hakkında bir nev'i ceza demek olduğundan o halde onlar için başka suretle cezaya mahal kalmayacağını savb-ı valalarına bildirilmesi..”

¹¹³ BOA, DH.İD., Dosya No: 89-1, Gömlek No: 2, (H.07.Ra.1329 / M. 07.04.1911). 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 201. Maddesi şu şekildedir: “Her kim zükûr ve inâsdan genç kimseleri idlâl ve iğfâl ederek fuhşiyata tahrik ve iğrâ ve esâab-ı husulünü teshil etmeyi itiyad ederek adâb-ı umumiyye münâfi harekete cesaret eyler ise bir mahdan bir seneye kadar hapis ile mücazât olunur...” GÖKCEN, ... *Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s. 220.

şiddetlendirilmesi talep edilmiştir¹¹⁴. 1858 tarihli Ceza Kanunu, 1 Mart 1926 tarihinde Türk Ceza Kanununun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.

Yukarıda bahsedilen şikâyetler Milli Mücadele esnasında da gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ceza kanununda yapmış olduğu ilk değişiklik bu konu ile ilgili olmuştur. 2 Eylül 1921 tarihli ve 148 sayılı kanunla 242. ve 243. maddeler yeniden düzenlenmiştir. 242. maddede yapılan değişiklikle yalnızca kumarbazlığı meslek edinenlere değil, kumar oynama, oynatma ve kumar oynanması için borç para verme fiilleri de ceza kapsamına alınmıştır. Maddede zikredilen fiillerin memurlar tarafından işlenmesi halinde kamu görevinden çıkartma cezası verilecekti. Piyango tertip etmeyi cezalandıran 243. maddenin başına “bila-istisna” ibâresi eklenmiş, para cezaları “mecidiye altını” yerine “lira” olarak belirlenmiştir¹¹⁵. Milli Mücadele'nin en kritik dönemlerinden birinde (Sakarya Savaşı devam ederken) Ceza Kanunu'nda böyle bir değişikliğe gidilmesi ilginçtir. Muhtemelen kumar konusunda, ceza kanununda tadilat yapılması noktasında ciddi bir ihtiyaç söz konusu olmuştur.

Hukuki olarak üzerinde durulması gereken konulardan birisi de kumardan kaynaklanan alacak verecek meselesidir. Günümüzde halk arasında yaygın olan söylemlerden birisi olan “kumar borcu namus borcudur” söyleminin Osmanlı pozitif hukukunda karşılığı olmamıştır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte kumardan kaynaklanan alacak verecek meselesi, mahkemeler tarafından borç olarak kabul edilmemiş ve mahkemeler bu yolda yapılan başvuruları da reddetmiştir¹¹⁶.

Ancak kumarda kaybedenlerin mahkemeye başvurabilmesi için Cezayir-i Bahri Sefid vilayetinde düzenlenen bir tahrirat merkeze gönderilmiştir. Bu tahriratta kumar ile ilgili alacak verecek meselesinde her ne kadar cari olan hukuksal temayül haklı bulunsa da yeni bir anlayışın hâkim olması gerektiği vurgulanmıştır. Buna

¹¹⁴ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2812, Gömlek No: 74, (H.24.R.1327 / M. 29.03.1909). “Ahlâk-ı umumiyyeyi ifsâd eden kumar ve işretle ve emsali menhiyyatın men'iyile tehdit ve mazarratı ve mütecasirlerinin bir suret-i müessire-i ibret-i ... icra-yı mücazâtı zımında bu kabil ef'al-i memnu' ahlâk-ı umumiyyeyi ifsâd eden hakkındaki ahkâm-ı nizamiyenin teşdidi esbabının istikmalî lüzumuna dair Kosova Vilayeti Meclis-i Umumisinden varid olan mazbata leffen ...”

¹¹⁵ ŞENTOP, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, s. 74.

¹¹⁶ Günümüzde de benzer bir uygulama söz konusudur. Türk Borçlar Kanunu'nun 604. maddesi bununla ilgilidir: “Kumar ve bahisten doğan alacak hakkında dava açılmaz ve takip yapılamaz. Kumar veya bahis için bilerek verilen avanslar ve ödünç paralar ile kumar ve bahis niteliğinde oldukları takdirde, borsada işlem gören malların, yabancı paraların ve kıymetli evrakin fiyat farkı esasını üzerine yapılan vadeli satışlar hakkında da aynı hüküm uygulanır.” “Türk Borçlar Kanunu”, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>, s. 10862. (21.03.2018).

göre; eğer kumarda kazanan kişi alacağı parayı kaybedenden alamaz ve nihayetinde mahkemeye başvurursa mahkemenin bunu reddetmesi gerekir. Aksi durum söz konusu olursa, yani kumarda kaybeden kişi parasının bir hizmet karşılığında değil, meşru olmayan yollarla kaybedildiğini iddia edip paranın kendisine iadesi için mahkemeye başvurursa bunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun gerekçesi olarak ise; kumarda kazanan para geri alınmaz ve buna göz yumulursa kumarın daha da yayılmasına neden olabileceği yönünde görüş bildirilmiştir. Kaybedenin cezalandırılması amacıyla da mahkeme tarafından kazanan tahsil edilen paranın tamamı kaybedene verilmeyecekti. Paranın dörtte üçü kaybedene iade edilecek geriye kalan dörtte biri ise hazineye aktarılacaktı. Bu yolla kumarbazların kumara olan düşkünlüklerinin azalacağı öngörülmüştür¹¹⁷.

Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi, yukarıda belirtilen tahriratta geçen öneri ve teklifi, Adliye Nezareti'nin de görüşünü alarak reddetmiştir. Ret kararında iki kötü şeyden birisinin tercih edilmesi eşitlik ilkesine aykırı bulunmuş ve ceza kanunundaki hükümlerin korunması gerektiği ifade edilerek kanun maddesinde tadile gidilmesi teklifi kabul görmemiştir¹¹⁸. Halbuki Tanzimat'tan önceki geleneksel Osmanlı hukukunda aksi bir durum söz konusuydu. 18. yüzyılda Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvasına göre oyun sonunda para vermiş olan bir kimse, sonradan mahkemeye müracaat ederek verdiği parayı geri isteyebilirdi¹¹⁹.

Mecelle'de konu ile ilgili olarak doksan yedinci madde şu şekildedir: “*Bilâ-sebeb-i meşru' birinin malını bir kimsenin ahz eylemesi caiz olamaz.*” Buradan anlaşılacağı üzere hırsızlık, gasp, rüşvet, kumar gibi yollarla alınan malların iade edilmesi gerekir. Bu sayılan hususlar meşru yollar değildir¹²⁰.

Üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de kumar yasağını uygulayan kurum ve kişilerin kim olduğudur. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde zabıta işlerinin merkezde yeniçerilere, taşrada ise sipahilere tevdi edilmiş olduğu

¹¹⁷ BOA, DH.MKT., Dosya No: 851, Gömlek No: 73. (H.01.Ra.1322 / M. 16.05.1904). BOA, BEO., Dosya No: 2326, Gömlek No: 174390. (H.19.S.1322 / M. 05.05.1904). BOA, ŞD., Dosya No: 2364, Gömlek No: 1. (H.12.S.1322 / M. 28.05.1904).

¹¹⁸ BOA, DH.MKT., Dosya No: 851, Gömlek No: 73. (H.01.Ra.1322 / M. 16.05.1904). BOA, BEO., Dosya No: 2326, Gömlek No: 174390. (H.19.S.1322 / M. 05.05.1904). BOA, ŞD., Dosya No: 2364, Gömlek No: 1. (H.12.S.1322 / M. 28.05.1904).

¹¹⁹ D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, çev. Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 236.

¹²⁰ *Mecelle*, Haz: Ali Himmet Berki, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 1959, s. 15. ŞİMŞİRGİL, Ahmet, EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, İstanbul, KTB Yayınları, 2008, s. 160.

bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da lağvedilmesinden sonra oluşturulmuş yeni birimlerin kumandanlığı "seraskere" verilmiştir. İstanbul'un en büyük emniyet amiri sıfat ve salahiyeti seraskere verilmişti. Ancak gerek İstanbul ve muhtelif bölgelerinde gerek eyaletlerde asayiş sağlayan kuvvetler aynı olmadığı gibi tek komutaya da tabii değillerdi. Bu durum 1846'da Zabtiye Müşirliği'nin kurulmasına kadar devam etti¹²¹. Müşiriyetin kurulmasından sonra yetki ve sorumluluk konusu büyük oranda çözüme kavuşturulmuşsa da zaman zaman belirsizlikler ve karmaşa da ortaya çıkmıştır.

Zabtiye Müşirliği kurulmadan önce asayişin sağlanmasından sorumlu olan birim kadıya bağlı olarak çalışan İhtisab Ağasıydı¹²². 1826 tarihli "İhtisab Ağalığı Nizamnamesiyle" ihtisab ağalarına nazırlık unvanı verilmiştir. Bu nizamname ile hedeflenen amaçlardan birisi de İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından dolayı meydana gelen zabıta boşluğunun doldurulması ve şehrin emniyet ve zabitasının yeniden nizama sokulmasıdır. Nizamnamenin konumuz ile ilgili bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir: "*Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker husûsu salâh-ı alem ü âlemiyânın sebeb-i akvâsı olduğuna binâen, hizmet-i ihtisâba memûr olanlar cümleden evvel bî-namaz olanları ve Ramazan-ı şerifde oruç tutmayanları e'imme-i mahalladdan tahkik ile edâ-yı fariza-i salat ü sıyâm eylemelerini tenbih ü takrir edüp dinlemeyenleri ve e'imme-i mahallattan dahi şûrut-ı imamaeti bilmeyenleri ve sair hilâf-ı şer'-i şerif menâhi ve münkerâtta bulunanları bi't-tahkik cânib-i şeri'at-i garrâya ihbâr u ihzar ederek gerek bunların ve gerek hilaf yere şehâdet edip şâhid-i zûr oldukları inde's-şer'il-enver tebeyyün edenlerin lazım gelen te'dibât-ı şer'iyeleri ihtisâb ağası marifetiyle icra kılın*"¹²³. Kumarın önlenmesi konusunda İhtisab Nezareti görevlendirilmiştir¹²⁴.

¹²¹ ALYOT, Halim, *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Ankara, Kanaat Basımevi, 1947, s. 69.

¹²² Osmanlı Devleti'nde önemli bir mevkiye sahip olan ihtisab ağası, bağlı olduğu kadının emirlerini yerine getirirdi. Zaman zaman sadrazamın maiyetinde şehirde dolaşır, narhlarla ilgilenir ve esnafın kanunlara uyup uymadığını denetler, bu gibi yetkileriyle halk-esnaf münasebetlerini düzenleyerek ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir rüknünü meydana getirirdi. İhtisab ağasının bir başka faaliyet sahası da şehirlerde asayiş sağlamak ve halka iase temin etmektir. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının ardından 1242 yılı Muharrem ayı sonlarında (Ağustos-Eylül 1826) çıkarılan İhtisab Ağalığı Nizamnamesi ile müessesenin unvanı İhtisab Nezareti'ne, ihtisab ağasının unvanı da ihtisab nazırına çevrildi. KAZICI, Ziya, "Hisbe", *TDVİA*, C. 18, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 144.

¹²³ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, İstanbul, OSAV, 2005, s. 518-523.

¹²⁴ BOA, İ.DH., Dosya No: 1285, Gömlek No: 101175. (H.19.Z.1256 / M. 11.02.1841).

İstanbul'da halkın emniyeti ve beldenin zabıta işlerinin temini maksadıyla 10 Nisan 1845 tarihinde zaptiye teşkilatı kurulmuş ve başına da Tophane-i Amire müşiri getirilmiştir. Aynı tarihte Polis Nizamnamesi yayınlanmıştır. Bu nizamnamenin kumarhanelerle ilgili maddesine göre; *“kötü niyetli kimselerin toplandıkları mahallerle kumarhaneleri teftiş ve taharrî etme ve bu gibi yerlerin çoğalmasına mani olmak”* polisin görevleri arasında sayılmıştır¹²⁵.

1907 tarihli Polis Nizamnamesinde kumar ile mücadele konusu, meyhane ve genelevler ile birlikte ele alınmıştır. Ayrıca ruhsatsız bir şekilde tertip olunan piyango çekilişleri de aynı madde içerisinde değerlendirilmiştir. Nizamnamenin sekseninci maddesine göre; *“Adap ve genel ahlaka aykırı her türlü hal ve hareket men olunacaktır. Bütün kumarhaneler ve hususi kurallarına uygun olmayan ve zabıtaca uygun görülmeyen meyhanelerle genelevler ve resmi rûhsatsız tertip olup açılan piyango ve ona benzer her türlü uygulama, usûlü çerçevesinde men edilecek ve müsâade edilen mesafe içerisinde ibadethaneler, mektepler ve kabirler civarında genelev açılmasına katiyen meydan verilmeyecek ve açılmış olduğu görülürse engel olunacaktır”* denilmiştir¹²⁶. Ek yedinci madde ise kumar ile mücadele konusunda yeni bir düzenleme içermektedir. Bütün kumarhaneler yasaklanmıştır. Kumar oynatan şahıs dükkân açmak ve sanatını icra etmek isterse kumar oynatmayacağına dair zabıtaya noter onaylı kefaletname vermek zorundaydı. Bu kefaletin miktarı on liradan yüz liraya kadar olabilecekti. Takdir yetkisi polis müdürü bulunan yerlerde müdüre, bulunmayan yerlerde ise mahallin en büyük mülki memuruna bırakılmıştır. Bu şekilde kefalet veren şahsın tekrar kumar oynattığı hükmen sabit olduğu takdirde, kanunen gerekli cezanın tayini ile beraber o miktar kefalet akçesini kendisiyle kefinden ceza olarak tahsiline mahkemece karar verilecektir¹²⁷.

¹²⁵ ALYOT, *Türkiye'de Zabıta Tarihi*, s. 77-78. “mahall-i fisk ve hevâ olan emâkinin ve o makûle mahallerde sâkin olan ve bulunan ashâb-ı fiskın ve kumarhânelerin teftiş ve taharrîsiyle men' ve tahzîrine müsâra'at.” ÇEBİTÜRK, Hakan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete “Polis” Mevzuatı*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009, s. 194. YAĞAR, Hasan, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 13-21.

¹²⁶ “Adab ve ahlâk-ı umumiyeye mugayir her nevi ef'âl ve ahvâl men olunacaktır. Ale'l-ıtlâk kumarhaneler ve nizam-ı mahsusuna muvafik ve zabıtaca mahzurdan salim olmayan meyhanelerle umumhaneler ve ruhsat-ı resmiyesiz tertib ve küşad olunan piyango ve âna mümâsil her nevi muamelat usulü dairesinde men idilecek ve mahallât dahilinde ve maâbid ve mekâtib ve makâbir civarında umumhane açılmasına katiyyen meydan virilmeyecek ve açılmış olduğu görülürse sedd olunacaktır.” ÇEBİTÜRK, *Osmanlı'dan Cumhuriyete “Polis” Mevzuatı*, s. 209.

¹²⁷ “Ale'l-ıtlâk kumarhaneler sed olunacaktır bu halde kumar oynadan şahıs gerek orada gerek başka mahalde dükkân küşâd ve icrâ-yı sanat idebilmek için tekrar kumar oynatmayacağına dair zabıtaya

Kumar yasağının sahadaki uygulaması ve denetlenmesinin kimin tarafından icra edileceği konusu, 19. yüzyılın ikinci yarısında kurumlar arasında yetki karmaşasına neden olmuştur. Beyoğlu özelinde bunu görmekteyiz. 7 Haziran 1858 tarihli nizamname, Daire-i Belediye Meclisinin görev ve yetkilerini belirlemiştir. Buna göre meclis, kamuya açık alanları okulları, otelleri ve restoranları denetlemek ve balo salonları ile benzeri yerlere ruhsat vermekle yetkilendirilmiştir. Buralarda kumar oynatılmamasına belediye zabıtası nezaret edecekti. Ancak bu durum belde sakinleri tarafından çok hoş karşılanmamış ve belediyenin bu konudaki meşruiyeti tartışılır hale gelmiştir¹²⁸. On iki yıl civarında belediye, bu yasağa nezaret etmiş ancak meşruiyetinin zedelenmesi üzerine yasağa nezaret etme işi polise bırakılmıştır. Belli bir süre polisin denetiminde olan bu husus tekrardan tartışmalara konu olmuştur. Altıncı Daire, yasağa nezaret etme ve denetimlerin eskiden olduğu gibi kendi uhdelere bırakılması için başvuruda bulunmuş ve Belediye Meclisi de bunu uygun bulmuştur¹²⁹.

Osmanlı hukukunda kumara karşı kanun koyucunun koymuş olduğu ve uyguladığı hukuksal durum dönemselsel olarak farklı bir görünüm arz etse de tutarlıdır. Değişen ve gelişen şartlar karşısında diğer konularda olduğu gibi kumar noktasında da kurallar, normlar ve cezalar ağır aksak da olsa sürekli güncellenmiştir.

II. BATILILAŞMA SÜRECİNDE KUMAR

A. Batılılaşma ve Gündelik Hayatta Değişim

Osmanlı Devleti'nin zirveye yürüyüşü, kuruluşundan itibaren ara sıra kesintiler olmasına rağmen 17. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Kanuni'nin son dönemlerinden itibaren farklı alanlarda farklı derecelerde hissedilen aksaklıklar, 17. yüzyılda artarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin çağdaşları olan ülkelere

mukâvelât muharrirliğinden musaddak kefâletname ita itmeğe mecburdur. İş bu kefâletin mikdarı on liradan yüz liraya kadar olmak üzere polis müdiri bulunan yerlerde müdirler ve bulunmayan yerlerde mahallin en büyük mülki memuru tarafından takdir olunacaktır. Bu vechle kefalet ita iden şahsın tekrar kumar oynattığı hükmen sabit olduğu takdirde kanunen muktezi mücâzâtnın tayini ile beraber ol mikdar kefalet akcesinin kendisiyle kefinden cezaen tahsiline mahkemece hükm olunacaktır.” ÇEBİTÜRK, *Osmanlı'dan Cumhuriyete “Polis” Mevzuatı*, s. 224. YAĞAR, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)*, s. 137.

¹²⁸ AKSU, Noémi Lévy, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909*, çev. Serra Akyüz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 182.

¹²⁹ BOA, ŞD., Dosya No: 681, Gömlek No: 11. (H.23.L.1290 / M. 14.12.1873).

karşı etkili mücadele verememesi yaklaşan yıkıcı tehlikenin habercisiydi. Ve nihayetinde savaş alanında alınan yenilgiler yöneticileri çeşitli arayışlara sevk etmiştir.

Bu yüzyılda sorunlar üzerinde kafa yoranlar düzensizliğin neden ve nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışmışlardır. Yaygın olarak kabul edilen görüş kadim düzenin terkedilmiş olmasıdır. Reçete olarak ise “kanun-ı kadime” dönüş sunulmuştur. Zamanın ruhunun ıskalanması, sunulan çözümleri etkisiz bırakmıştır. Batı’nın askeri ve ekonomik alanda farkı açması sorunları derinleştirmiştir. Avrupa kaynaklı dış gelişmeler Osmanlı yöneticilerinin daha radikal önlemler almasına neden olmuştur. Parçalı reform anlayışından çok yönlü ve kapsamlı reform anlayışına doğru bir geçiş söz konusudur.

Kesin bir tarihlendirme yapılamasa da 18. yüzyılın başından itibaren Batı’daki gelişmeler merkeze alınarak daha yakından takip edilmeye başlanmıştır. Askeri alanda başlayan ve “Batılılaşma-Modernleşme-Çağdaşlaşma” olarak kavramsallaştıran değişim süreci hayatın her alanını etkilemeye başlamıştır. Bu değişimden sokak-mahalle yaşantısı da etkilenmiştir. Osmanlı’nın son iki yüz yılına damgasını vuran değişim rüzgârı gündelik hayata da nüfuz etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılı reformlar dönemidir. Bu reformların temel amacı her ne kadar orduyu modernize etmek ise de devlet adamları malî, adlî ve idarî alanda bütüncül bir modernleşmeye geçilmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Toplumda meydana gelen değişim, öngörülen alanlar kadar öngörülemeyen alanlara da sıçramıştır. Bu nedenle Avrupa uygarlığı orduda, maliyede, yönetimde olduğu gibi kültürde, edebiyatta, günlük yaşamda da Osmanlı toplumu için model olmuştur¹³⁰.

1827 ve 1830 yıllarında Avrupalı bazı gözlemciler Türkler arasındaki “medeniyet” yankılarında üç özelliği belirtmekteydiler: Bunlar içki içilmesi, alenen kumar oynanması ve kadınla dans edilmesidir. Bunlar arasında içki ve kumarın alenen yapılması bir medeniyet nişanesi olarak gösterilmeye başlanmıştır. Bu durum ayıplanan ve gizlice oynanan kumarın alenileşmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kâğıt oyunu ve kumar, XIX. yüzyıl başlarında “medeniyet”

¹³⁰ ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004, s. 63.

göstergelerinden biri olmuştur. Kumar, 1826 yılı sonrasında Türk hayatına etkili bir şekilde girmiş ve para karşılığında oynanması yaygınlaşmıştır¹³¹.

Modernleşmenin toplumsal yönü, ailenin şekil ve içerik bakımından değişmesi ile neticelenmiştir. Tanzimat sonrası süreçte şehir ölçeğinde meydana gelen değişimler mahallelerin geleneksel dokusunu parçalamıştır. II. Meşrutiyet döneminde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal krizler, davranış kalıplarında da değişimi getirmiştir¹³². Ülkenin sınırlı mekânlarında (İstanbul-Beyoğlu-Galata ile imparatorluğun büyük şehirlerindeki ‘yenileşmeci oluşumlar’) yeni yaşam biçimlerini en iyi vurgulayan kelime “alafranga”dır. Günlük hayatın batılı tarzını tespit eden bu kelimenin hayata geçirildiği alanlar dışında yaygın kitlenin gündemi olması, karşıt tutumlara rağmen etkisini ve yaygınlığını hissettirecektir¹³³.

Kırım Savaşı askeri ve siyasi sonuçları yanında, Osmanlı gündelik hayatını derinden etkilemesi bakımından önemli bir olaydır. Bu dönemde müttefik sıfatıyla Fransız ve İngiliz birliğinde görevli pek çok asker ve subay, aileleriyle birlikte İstanbul’a gelmişti. Bunların gündelik hayatı, alışkanlıkları ve davranış biçimleri Osmanlı yöneticilerini ve başkent halkını etkilemiştir. Kadın-erkek ilişkileri, kıyafet, moda, ev dekorasyonu, gündelik davranış kalıpları, lüks tüketim ve eğlence gibi alanlarda ciddi bir etkileşim yaşandı. Bu hususlar adeta medeniyetin sembolleri haline geldi¹³⁴.

Osmanlı toplumunda günlük hayatın şekillenmesinde etkili olan en önemli kurum ailedir¹³⁵. 19. yüzyılda hız kazanan Batılılaşma hareketi ailenin geleneksel yapısında hızlı bir değişime neden olmuştur. Köyden kente göçün artması, eğitim öğretimin zorunlu hale getirilmesi, kadının kamusal alanda daha fazla görünmesi, iletişimde meydana gelen gelişmeler, ulaşımdaki büyük dönüşüm, siyasetin tabana

¹³¹ BAYKARA, Tuncer, “Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, s. 203-211.

¹³² MERİÇ, Nevin, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000, s. 196-197.

¹³³ DOĞAN, İsmail, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, s. 178.

¹³⁴ ÇELİK, Yüksel, “Sultan Abdülaziz Devrinde Gündelik Hayatta Değişim: Yeni Alışkanlıklar, Mekânlar ve İmkânlar”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 216.

¹³⁵ İŞİN, Ekrem, “Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret”, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, s. 559.

doğru yayılması, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş için harcanan çabalar Osmanlı toplum yapısını ve ailesini derinden etkilemiştir.

Modernleşmenin getirdiği maddi kùltür olgusu ve yeni davranış kalıpları, Osmanlı ailesinin değer yargılarını ve otorite algısını değiştirmeye başladı. Toplumun sosyo-ekonomik anlamda alt tabakasını oluşturan muhafazakâr kesimde çözüme yavaş seyrederken, üst tabakanın Batı kùltürüne yönelmesi daha istekli ve süratli olmuřtur¹³⁶.

Aile ve toplum yapısını düzenleyen örf ve adetler, gelenek ve görenekler Batılılaşma ile birlikte büyük bir sarsıntı geçirmiştir. İstanbul, İzmir, Beyrut, Selanik gibi birçok Osmanlı şehrinde kıyafetiyle, yaşamıyla ve eğence tarzı ile Avrupalılaşan farklı etnik ve dini gruplar ile bunların etkilemiş olduğu Müslùmanlar ortaya çıkmıřtır¹³⁷. Avrupa'ya gidip gelen azınlıklar ve Levantenlerin yaşam tarzlarının, günlük hayat üzerinde Batılılaşma adına giderek artan bir etkisi söz konusuydu. Günlük yaşamdaki bu değişime paralel olarak ortaya çıkan yeni değer yargıları ve giderek farklılaşan anlayış, halk ve aydınlar tarafından da gözlemlenmiştir. Aydınlar, Batı'nın bu şekilde taklit edilmesini Osmanlı'daki ahlaki çöküntünün sebebi olarak görmüşlerdir. Taklit, sefahat, eğence ve yeni anlayışlar geleneksel yaşama biçimlerini tehlikeye sokmuřtur¹³⁸.

Gündelik hayatın 19. yüzyılda şehirselleşme ve bölgesel farklılıklar olmasına rağmen hızlı bir şekilde dönüşüme uğraması, eğence hayatının da farklılaşmasına neden olmuştur. Gerek oyun anlamında gerek mekân anlamında değişimler söz konusu olmuştur. Kumara konu olan oyunlar olan tombala, piyango, poker, rulet gibi oyunlar bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Ayrı bir başlık altında işlenmiş olunan kumar mekânlarının bir kısmı, bu dönemde toplum ve eğence hayatına girmiş olan mekânlardır. Kulüpler, gazinolar, tiyatrolar, oteller buna örnek olarak gösterilebilir. Eve dönük olan aile yaşantısı; kahvehanelerin yaygınlaşması, kulüp, gazino, kafeşantan gibi Batılı mekânlar ile birlikte dışa dönük olmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda eğence farklılaşmış ve kumar toplumsal hayatta daha görünür hale gelmiştir. Ayrıca yeni açılan bu mekânlar

¹³⁶ ÇELİK, "Sultan Abdùlaziz Devrinde Gündelik Hayatta Değişim, s. 211.

¹³⁷ FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Tanzimat'ta İçtimai Hayat", *Tanzimat*, C. 2, İstanbul, MEB. Yayınları, 1999, s. 649-653.

¹³⁸ ÖZER, İlbeyi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, İstanbul, Truva Yayınları, 2014, s. 28-29.

kumarın yaygınlaşmasında çok etkili olmuştur. Batı taklitçiliğinin de etkisi ile eğlence hayatı daha görünür hale gelmiştir. Eğlence hayatının önemli unsurları arasında içki, kumar ve fuhuş gibi “gayri makbul” öğeler de yer almıştır.

Ahmet Mithat Efendi, “*Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî Yahut Alafranga*” adlı eserinde kumarı, medeni dünyanın iğrenç bir âdeti olarak tavsif etmiştir. Bu iğrenç âdetin Osmanlı ülkesine de ulaşmış olduğunu ifade etmektedir¹³⁹.

Osmanlı geleneksel toplum yapısında, toplumsal düzenin işleyişinde ve denetiminde hukuk kurallarının yanı sıra yazılı olmayan ahlaki kuralların önemli bir rolü vardı. Bu ahlaki kurallar, birey üzerinde bir nevi “mahalle baskısı” oluşturmaktaydı. Geleneksel aile bağları ve mahallenin gözetleyen gözleri, birey üzerinde dış denetim sağladığı gibi oto kontrol mekanizmasını da harekete geçirebilmekteydi. Ancak modernleşme süreci ile birlikte kalabalıklaşan şehirler, değişen sosyal roller, göçler, iş hayatında erkekler lehine olan dengenin kadına dönük olarak değişmesi bireyi, özerk hale getirmeye başlamıştır. Birey üzerindeki klasik denetim mekanizmaları etkisini yitirmeye başlamıştır. Toplumun yaşamış olduğu kültürel değişim, bireyi farklı yollara sevk etmeye başlamıştır. Bu yollardan birisi de kumar olmuştur.

Klasik Dönemde kumarın genel seyri ile ilgili olarak yapılan bir çalışma olmadığı için bu dönem ile ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak arşivde yapmış olduğumuz basit taramalarda dönem ile ilgili ulaşılan belge fazla değildir. Defterler bazında yapılacak taramalarda daha sağlıklı verilere ulaşılabılır. Bu durum kumarın olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim mühimme defterinde¹⁴⁰, kalebent defterlerinde¹⁴¹ kumar ile ilgili bilgiler vardır. Kumarın gizlilik içerisinde yürütülmeye çalışılması, oyun ve eğlence mekânlarının bu dönemde daha kısıtlı olması, mahallenin içe dönük olması, birey üzerindeki iç ve dış kontrol mekanizmasının daha etkin olması kumarın görünürlüğünü kısıtlamıştır.

Klasik Dönemde görünürlüğü az olan “gayr-i makbul” eğlence hayatı ve kumar, 18. yüzyılda ve özellikle 19. yüzyılda meydana gelen değişimin doğal bir sonucu olarak daha görünür hale gelmiştir. Kitle iletişim araçlarının görünürlüğe

¹³⁹ Ahmet Mithat, *Avrupa Adâb-ı Muâşeretî Yahut Alafranga*, Yay. Haz. İsmail Doğan, Ali Gurbetoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s. 264.

¹⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d., 34. s. 56, hüküm no:120.

¹⁴¹ İPŞİRLİ, “... Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, s. 235.

katkısı şüphesiz fazladır. Bu bağlamda matbuatın ortaya çıkması bu tür görünürlüğü artırmıştır.

Üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi de Mısır'dan gelen Hidiv ailesi ve zenginlerin, yöneticiler ve İstanbul zenginleri üzerindeki etkisidir. Modernleşme sürecini köktenci bir anlayışla Osmanlı Devleti'nden önce başlatan Mehmet Ali Paşa'nın yakınlarının 1850'li yıllardan itibaren İstanbul'a gelmeleri ve yalılar satın almaları, Osmanlı yöneticilerinin ve ekâbirinin Batılılaşması noktasında dönüm noktalarından birisi olmuştur¹⁴². Zira Mısır'dan gelenlerin yaşam, giyim ve eğlence tarzları önce Osmanlı saray kadınlarını daha sonra Osmanlı sosyetesini etkilemiştir. İstanbul ve Mısır sosyetesinin moda ve lüks tüketim merakı, zamanla toplumun diğer kesimlerine de sıçramıştır¹⁴³. Ahmet Cevdet Paşa, Mısır'dan gelenlerin İstanbullular için kötü örnek teşkil ettiklerini ifade etmiştir. Mısırlı zenginler İstanbul'da emlak fiyatlarının da artmasına neden olmuştur¹⁴⁴.

II. Abdülhamit döneminde, Mısır'dan gelen kadınların bazılarının “mugayir-i adab-ı İslamiyet ve mesturiyet” ile hareket etmeleri, gelenlerden bir kısmının da Adalarda kumar için toplanmaları Meclis-i Vükela'yı harekete geçirmiştir. Meclis-i Vükela'da bu durum görüşülmüş ve ne tür tedbirler alınacağı heyet tarafından tespit edilmiştir. Buna göre kumar oynanmasına ve kumar bahanesi ile toplanmasına meydan verilmemesi, otel ve gazinoların gözetim ve denetim altında bulundurulması, otellerde mukim olanlardan başka kişi bulundurulmaması, şüpheli hanelerin gözetlenmesi, İslam adabına uygun giyinmeyen kadınların takip edilerek zevce ve velilerinin tespit edilmesi ve gereken uyarıların yapılması kararlaştırılmıştır¹⁴⁵.

Batılılaşma ile birlikte Osmanlı eğlence kültürüne giren unsurlardan birisi de balolardır. Türkiye'de ilk defa balonun verilmeye başlandığı tarih kesin olarak

¹⁴² ÖZER, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, s. 29-30.

¹⁴³ ÇELİK, “Sultan Abdülaziz Devrinde Gündelik Hayatta Değişim”, s. 216.

¹⁴⁴ “Bir aralık Mehmet Ali Paşa hanedanından pek çok paşalar ve beyler ve hanımlar Mısır'dan savuşup İstanbul'a döküldüler ve külliyyetli akçeler getirip bol bol harç ederek İstanbul süfehâsına sû'-i emsâl gösterdiler. Sefâhat vadiinde yeni çığırılar açtılar. Hele Mısırlı hanımlar alafranga melbusât vesair tecemmülâta râğbet edip İstanbul hanımları ve ale'l-husus saraylılar dahi anlara taklid eder oldular ve Mısırlıların ekseri gaali bahalar ile haneler ve sahil-hane ve akârat-ı saire aldılar. Bu cihetle Der Saadette emlâkin kıymeti fevkalade terakki buldu ve İstanbul'da bir servet-i kâzibe peyda oldu. ... Ale'l-husus eyyam-ı sayfde Boğaziçi ve sair seyr-ü temaşa mahalleri ashab-ı safâ ile leba-leb olarak hatıra keder ve zihne kudret getirecek mütalaalardan herkes ictinâb ederdi. Der Saadet sahihen nümüne nûma-yı cennet ve her küşesi bir günâ cay-gâh-ı safâ ve meserret idi...” Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 20.

¹⁴⁵ BOA, Y.A.RES., Dosya No: 132, Gömlek No: 33. (H. 01.C.1323 / M. 03.08.1905). BOA, BEO., Dosya No: 2659, Gömlek No: 199410. (H. 09.Ca.1323 / M. 12.07.1905).

bilinmiyorsa da 18. yüzyılda, Beyoğlu'ndaki sefarethanelerde veya İstanbul'a gelen yabancı ticaret gemilerinde, Türklerin iştirak etmedikleri balolar tertip edilmiştir¹⁴⁶.

Her ne kadar balolar, Tanzimat Dönemi'nde ön plana çıkmaya başlamışsa da Osmanlı'da ilk balo 1829 tarihlidir. Birçok nahoş durumun yaşandığı bu baloya katılanlar arasında Serasker Hüsrev Paşa, Kaptan-ı Derya Papuççu Ahmet Paşa gibi üst düzey komutanlar ve devlet adamları vardı. Dansa ara verildiği sırada kumar oynamak isteyen Kaptan-ı Derya Papuççu Ahmet Paşa, İngiliz elçisi ile masa başına geçmiştir. İngiliz elçisine karşı Papuççu Ahmet Paşa kumar masasında birkaç dakikada epey miktarda para kaybetmiştir¹⁴⁷.

Danslı toplantılar olarak tanımlana balolar, Tanzimat sonrası süreçte elitler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır¹⁴⁸. Zira baloların düzenlendiğine dair gazetelerde ilanlar çıkmaya başlanmıştır. Ceride-i Havadis gazetesinde bununla ilgili olarak şöyle bir ilan geçmektedir: “*Bundan sonra beher hafta Salı ve Cumartesi geceleri Beyoğlu'nda kâin tiyatrosanede balo usûlünün icrâ olunmasına karar verilmiş olduğu istima' kılınmıştır*¹⁴⁹.” Balolarda kâğıt oyunları ve her türlü oyun oynanması için odalar tahsis edilir ve bu odalara masalar konulurdu¹⁵⁰.

Balonun Osmanlı eğlence hayatına girmesiyle birlikte balolarda nasıl davranılması gerektiği ile ilgili olarak adâb-ı muaşeret kitaplarında bölümler yazılmıştır. Ahmet Mithat Efendi balolarda kumar oynandığını belirttikten sonra bu konuda nasıl hareket edilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir: “*Balolarda kumar masaları adeta alelumum böyle sefâhet-i kumarı kendilerine mubah addedenlere mahsûs olup, gençler ise raks ile adeta muvazzaftırlar. Yaşlılara kumar masaları küşâd edilmemiş olsa da yalnız oyunların temaşasıyla kendilerini eğlendirebilmek*

¹⁴⁶ OKAY, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2008, s. 139.

¹⁴⁷ BARDAKÇI, Murat, “Balo Tarihimiz Skandallarla Doludur, Bu Bahsi Sakın Açmayın!”, <http://www.hurriyet.com.tr/balo-tarihimiz-skandallarla-doludur-bu-bahsi-sakin-acmayin-3389284>, (25.09.2017).

¹⁴⁸ MERİÇ, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, s.400. 1856'da İngiliz elçisi Canning'in düzenlemiş olduğu baloya Sultan Abdülmecit de katılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa bu durumu şu şekilde kayda geçmiştir: “Cumadelulânın yirmi dördüncü Cuma gecesi Zat-ı Şahane İngiliz elçisi Canning'in balosuna med'uvven teşrif buyurdu. Öteden beri sadrazamlar bile elçi ziyafetlerine ya da balolarına gitmek adet değil iken bir seneden beri sadrazamlar gitmeğe başladı. Bu sene Zât-ı Şahane için dahi bu kapı açıldı. ...Şeyhülislam Efendi dahi davet olunmuş idi. Lakin itiraz eyledi. Fakir dahi davetli idim. Sadrazama sordum. ‘Şeyhülislam Efendiden istizan et’ dedi. Şeyhülislama sordum ‘Sadrazam bilir’ dedi. Birinden bir cevab-ı şafi alamadım. Ben de gitmedim...”. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* 1-12, s. 63.

¹⁴⁹ *Ceride-i Havadis*, 14 Cemaziye'l-ahir 1273 (09.02.1857), S., 822.

¹⁵⁰ Ahmet Mithat, *Avrupa Adâb-ı Muâşereti Yahut Alafranga*, s. 191.

kabil olamaz. Gençler için raks mecburi addedilmeyip kumar masalarına devam müstahsen görülse kadınları sıçratacak, oynatacak adam bulunamaz. İşte bu sebeplere mebni kartlara en ziyade yakışık alan şey raks salonlarında heybet-i mahsusalarıyla kızlarının, gelinlerinin ve ekseriya görüldüğü üzere zevceleri genç ise onların şevk u imbisatlarını kırmaksızın kumar odalarına çekilmektedir¹⁵¹.”

1840’lı yıllarda Beyoğlu’nda yılın belli zamanlarda düzenlenen balolarda kumar oynanmaktaydı. Bu durum Osmanlı yöneticilerini ve yabancı ülke temsilcilerini rahatsız etmiştir. Balolarda kumar oynanmasının önüne geçmek için zabıtalara hiç kimseye iltimas geçmemesi istenmiştir¹⁵². Balo geleneği zamanla daha da yaygınlaşmış ve eğlence hayatının bir parçası olmuştur. 1870’li yıllarda balolarda kumar oynanmaya devam etmiştir¹⁵³. Zamansal olarak baktığımızda baloların daha çok yılbaşında icra edilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu tarihe yakın zaman dilimlerinde kurumlar arasında daha fazla yazışma vardır. Bundan dolayı bu zaman dilimlerinde uyarılar daha sık bir şekilde yapılmaktaydı.

Baloların değişime uğramış ve mekânsal bir alana kavuşmuş hali ise balozlardır. Balozlar, Sultan Abdülaziz döneminde ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkeklerin bir arada eğlendikleri balolar, özellikle Galata’da erkeklerin eğlendiği balozlara dönüşür. Balolarda erkekler “dam”ları olan kadınlarla eşli katılırken; baloza yalnız gidip damlarını orada bulurlar. Balozdaki kadının görevi, içki içen erkeğe hizmet etmek değil ona eşlik etmektedir¹⁵⁴. Meyhane ile bar arası bir eğlence mekânı olan balozlar özellikle Galata-Tophane arasında limana yakın kesimde faaliyet göstermişler, daha çok yabancı gemicilere ve külhanbeyi takımına hitap etmişlerdir¹⁵⁵. Şerbethane Balozu, Yüksek Baloz, Alafranga Baloz, Sakallı Yorgo’nun Balozu ve Moskof Çalgısı en meşhurlarıydı¹⁵⁶. Balozlar fuhuş ve kumar vakalarıyla gündeme gelmiştir. İkdam ve Osmanîşer Loyd gazeteleri muhabiri

¹⁵¹ Ahmet Mithat, *Avrupa Adâb-ı Muâşeret-i Yahut Alafranga*, s. 192.

¹⁵² BOA, İ.DH., Dosya No: 29, Gömlek No: 1372. (H. 08.Za.1256 / M. 01.01.1841).

¹⁵³ BOA, ŞD., Dosya No: 681, Gömlek No: 11. (H. 23.L.1290 / M. 14.12.1873).

¹⁵⁴ KABAGÖZ, Murat Can, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Eğlenirken Modernleşen İstanbul: Mekânlar, İnsanlar ve Tepkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s.31-32.

¹⁵⁵ SAKAOĞLU, Necdet, AKBAYAR, Nuri, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı’dan Günümüze İstanbul’da Eğlence Yaşamı*, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1999, s. 239.

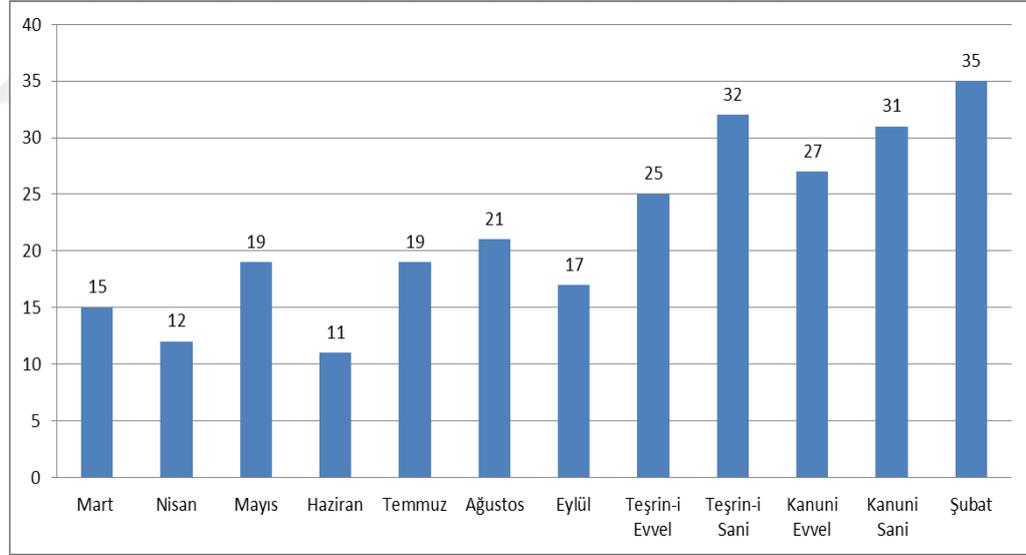
¹⁵⁶ “Balozlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 32.

İbrahim Efendi buralarda kumar oynandığı ve fuhuş yapıldığına dair bir ihbarname kaleme almıştır¹⁵⁷.

Batılılaşma, değişme olgusuna karşı direnç oluşturma imkânı daha fazla olan geleneksel toplum yapısını da etkilemiştir. Osmanlı klasik eğlence anlayışının önemli unsurlarından birisi mesirelere yapılan gezilerdi. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında bunun yanında kapalı mekân eğlenceleri önem kazanmaya başlamıştır. Oyunlar da bu kapalı mekân eğlencelerinin önemli bir parçasıydı. Burada akla şu sorular gelmektedir: Kumara aracılık eden oyunlar, yılın hangi dönemlerinde daha fazla oynanmaktaydı? Mevsimsel olarak değişkenlik göstermekteydi mi?

Uzun kış gecelerinin önemli etkinliklerden biri oyunlardı. Oyunların yasak meyvesi olan kumar için zamansal olarak her halde en uygun mevsim kışıdır. 1907 tarihinde Beyoğlu polis bölgesine ait veriler bu tezi doğrular niteliktedir. 1907 senesi içerisinde tespit edilen kumar ve piyango vakalarının aylara göre dağılımı şu şekildedir:

Grafik 1: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1907)

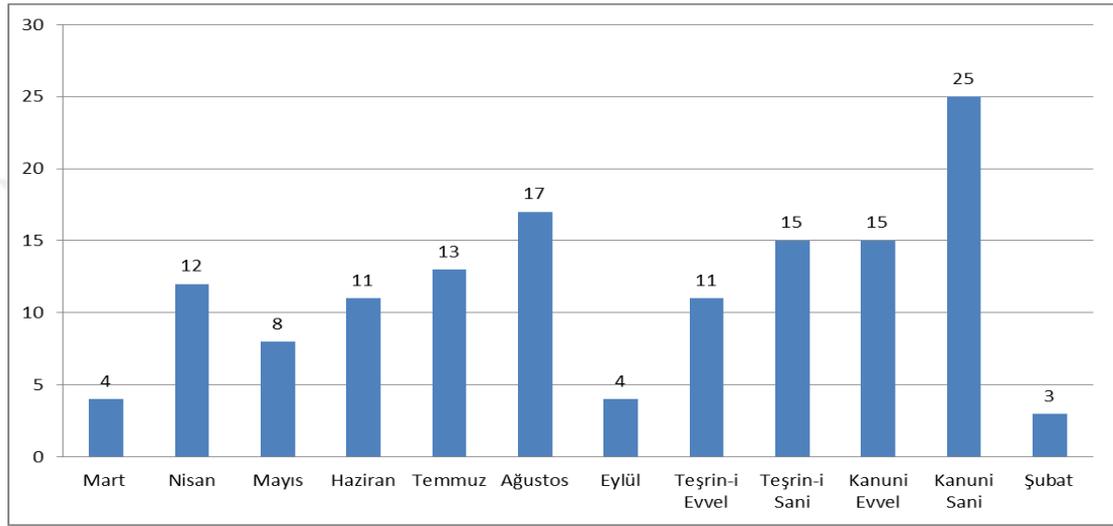
Kaynak: BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

Bu grafikte görülen hususlardan birisi kış aylarında kumar vakalarında artış olduğu yönündedir. Ancak her zaman bu hususun geçerli olduğunu iddia etmek biraz güçtür. 1908 (Grafik 2) ve 1909 (Grafik 3) tarihlerinde benzer bir sonuç var iken

¹⁵⁷ BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 2, Gömlek No: 52. (H. 22.Z.1328 / M. 25.12.1910).

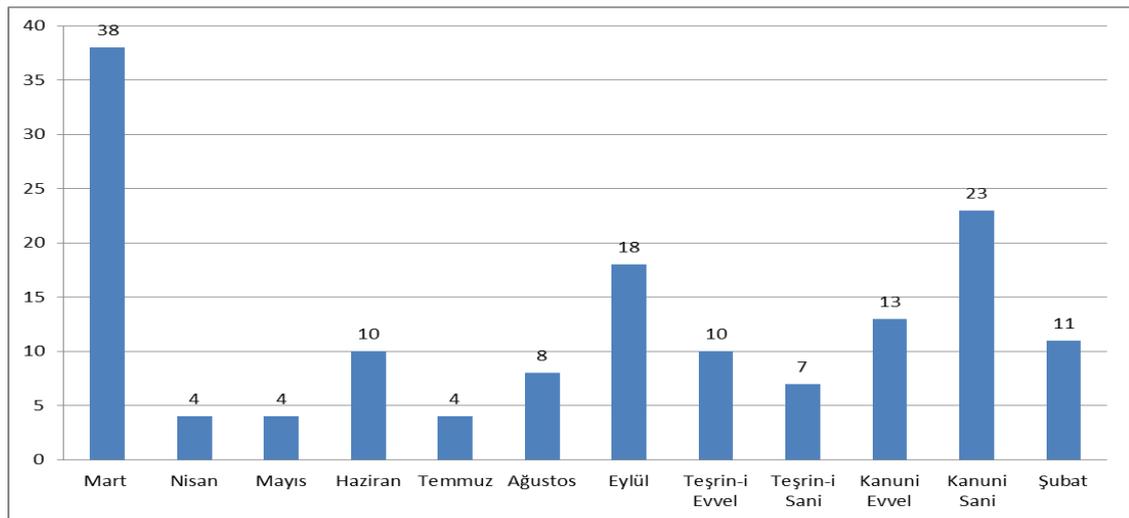
1910 (Grafik 4)¹⁵⁸ tarihinde ilkbahar ve yaz aylarında kumar vakalarında artış görülmektedir. Kış ayları her ne kadar kumar için elverişli bir zaman dilimi olarak görülüyorsa da tek başına yeterli değildir. Zamanın varlığını kumar açısından destekleyecek maddi duruma da ihtiyaç vardır. İş imkânlarının daha fazla olduğu yaz ayları paranın nispeten bol olduğu dönemlerdir. Bundan dolayı da bu mevsimde kumar etkinlikleri bazı yıllarda artmıştır.

Grafik 2: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1908)

Kaynak: BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

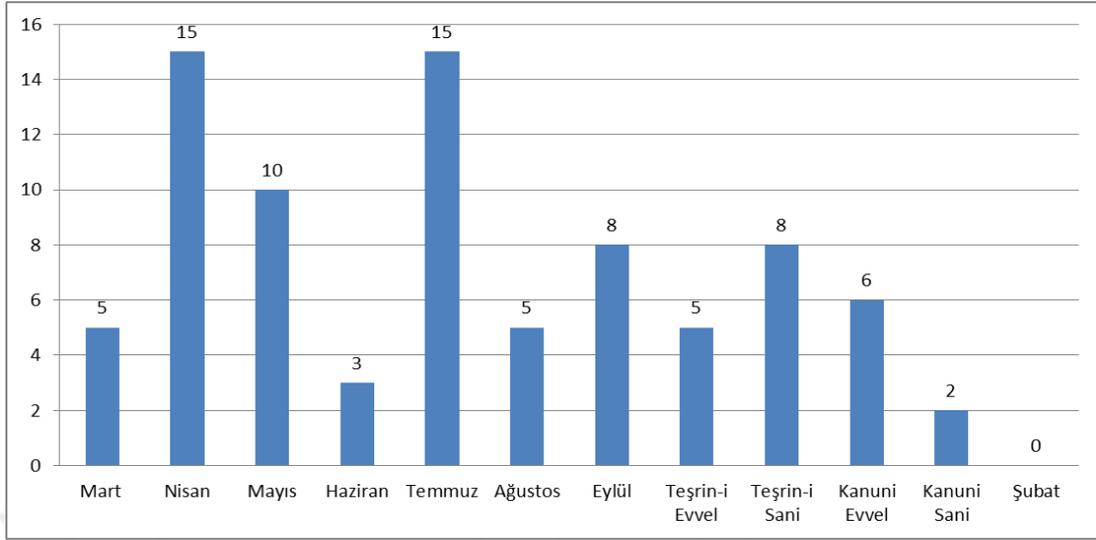
Grafik 3: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1909)

Kaynak: BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

¹⁵⁸ BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

Grafik 4: Beyoğlu Polis Bölgesindeki Kumar ve Piyango Suçlarının Aylara Göre Dağılımı (1910)

Kaynak: BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

Dikkat çekici hususlardan birisi de yılbaşına denk gelen dönemlerde kumar vakalarında meydana gelen artıştır. Özellikle Beyoğlu'nda böyle bir sonucun çıkmasında etkili olan husus, eğlence merkezlerinin burada yoğunlaşmasıdır. Beyoğlu bölgesinde yılbaşındaki en önemli eğlence kumardır. Ahmet Rasim, yılbaşı gecelerinde Galata ve Beyoğlu'ndaki eğlencelere başka bölgelerden de gelenlerin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu geceyi rezaletin ve sefahatin zirve yaptığı bir dönem olarak değerlendirmiştir. Bu bölgede bulunan gazinolar, kahvehaneler ve meyhaneler yılbaşı gecesinde kumarhaneye dönüşmekteydi. Gayrimüslim nüfus bu bölgede fazla olmasına rağmen yılbaşı gecelerinde Müslümanlar buralara akın etmekteydi. Ahmet Rasim bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Evvelleri biz Türkler, yılbaşı günlerinde başımızı sokmadığımız yer kalmazdı. Galata, Beyoğlu kısacası Ortodoks takvimini tutan milletlerin cümlesine kendi kendimizi davet eder, sabahlara kadar eğlenirdik... Evin birinden çık, ötekine gir... Kumarhanenin birinde yutul, ötekinde kazan..¹⁵⁹”

Ramazan ayı gündüzleri ibadetin geceleri ise farklı aktivitelerin ön plana çıktığı bir zaman aralığıydı. Meydanlarda kurulan sergiler, kermesler, geleneksel gösteriler ve seyirlik eğlenceler Ramazan ayının önemli aktiviteleri arasında yer almaktaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ramazan eğlencelerinin merkezi

¹⁵⁹ Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Ya*, haz. Hikmet Dizdaroğlu, İstanbul, MEB Yayınları, 1990, s. 297-300.

Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası olacaktır. Ramazan ayında buradaki yaşam canlanır, kahvehaneler, çayhaneler, gazinolar hınca hınç dolardı¹⁶⁰. Zenginlerin ve önemli simaların da gittiği bu mekânlar bazı uygunsuzluklar ile de gündeme gelmiştir. Bu durumun önüne geçmek için Ramazan ayında İslam'a mugayir hareketlerden uzak durulması konusunda padişahlar fermanlar yayınlayıp uyarılarda bulunurlardı. Bu uyarılar, “*Ramazan Tenbihnameleri*” olarak adlandırılmaktaydı¹⁶¹. Farklı tarihlerde bu konu ile ilgili olarak birçok irade, emir yayınlanmıştır¹⁶². Ancak bu uyarıların bazen çok etkili olmadığı görülmüştür. 1907 tarihinde Ramazan ayı Teşrin-i Evvele denk gelmekteydi. Ve bu ayda kumar vakalarının devam ettiğini söyleyebiliriz. 1908 yılının Ramazan ayında ise (14 Eylül-13 Teşrin-i Evvel) özellikle Eylül ayında kumar vakalarında ciddi bir düşüş olmuştur. 1909 yılında Eylül ayına denk gelen Ramazanda kumar vakalarında önceki aylara göre önemli bir artış olmuştur. 1910 yılının (24 Ağustos-23 Eylül) Ramazanında kumar vakaları kayda geçmiştir¹⁶³. Buradan da anlaşılacağı üzere Ramazan ayında bile kumar müptelaları alışkanlıklarını terk etmemişlerdir.

B. İşgal Yılları ve Toplumsal Yozlaşma

Mütareke terimiyle adlandırılan 1918-1922 dönemi, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş evresidir. Siyasal olduğu kadar toplumsal dönüşümlerin de yaşandığı bir zaman dilimidir¹⁶⁴. Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi anlamına gelmekteydi. Aynı zamanda bu ateşkes antlaşması, Osmanlı Devleti'nin tarihten çekilmesinin ve yeni Türk devletinin de tarih sahnesine çıkmasının habercisiydi.

Burada siyasi ve askeri gelişmelerden ziyade, işgal yıllarında toplumsal hayattaki yozlaşmalar ve ahlaki çözümler üzerinde durulacaktır. Osmanlı

¹⁶⁰ GEORGEON, François, “İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, Derleyenler: François Georgeon-Paul Dumont, çev. Maide Selen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 78-79, 100-102.

¹⁶¹ YAZICI, Nesimi, “Ramazan Tenbihnameleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 46, S. 2, Ankara, 2005, s. 1-5.

¹⁶² BOA, Y.PRK.BŞK., Dosya No: 49, Gömlek No: 79. (H. 29.Ş.1314 / M. 02.02.1897). BOA, DH.MKT., Dosya No: 908, Gömlek No: 37. (H. 29.Ş.1322 / M. 08.11.1904). BOA, BEO., Dosya No: 3168, Gömlek No: 237572. (H. 07.N.1325 / M. 14.10.1907). BOA, ZB., Dosya No: 479, Gömlek No: 56. (H. 09.N.1325 / M. 16.10.1907).

¹⁶³ BOA, DH. EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

¹⁶⁴ TOPRAK, Zafer, “Mütareke Döneminde İstanbul”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 1994, s. 19.

Devleti'nin son yüzyılındaki savaşlar, göçler, isyanlar, açlık ve sefalet, değişim çabaları, toplumdaki yatay ve dikey hareketlilikler, yerli burjuvazinin filizlenme çabası, servetin el değiştirmeye başlaması toplumsal hayatı derinden etkilemiştir. İşgal yıllarında hayata tutunma çabası, toplumdaki sıra dışı kesimleri olağan gruplar haline getirmeye başlamıştır. Yasadışı olağanlaşmaya ve çoğalmaya başlamıştır. Nitekim suç istatistiklerindeki artış bunun göstergesidir.

Mondros Mütarekesi ile Anadolu'nun işgal süreci başlamıştır. Merkezi otoritenin zayıflaması, İstanbul'da sürekli olarak hükümet değişikliklerinin gerçekleşmesi istikrarlı bir asayiş politikasının takip edilmesini engellemiştir. İtilaf Devletlerinin işgal için en önemli bahanelerinden birisi asayiş sorunu idi. Bunu da gayrimüslimler üzerinden gerçekleştirmektedirler. Osmanlı ülkesinde İstanbul Hükümeti, Ankara Hükümeti ve İtilaf Devletleri olmak üzere üç farklı otorite ve bunların kendi bakış açısıyla oluşturmuş oldukları asayiş politikaları vardı¹⁶⁵.

Uzun süren savaşların akabinde Anadolu'nun işgal edilmesi toplumsal kırılmalara neden olmuştur. Her ne kadar siyasi ve askeri alandaki gelişmeler ön plana çıkmışsa da toplumda büyük bir ahlaki çöküş olmuştur¹⁶⁶. Toplumdaki bu çözülmenin temel sebeplerinden birisi ekonominin dibe vurmasıdır. Uzun yıllar süren savaşlar Osmanlı Devleti'ni siyasi ve askeri olarak bitirdiği gibi toplumsal düzeni alt üst etmiş ve ekonomiyi çökertmiştir.

Savaş yoksul sayısını artırdığı gibi insanları daha da yoksullaştırmıştır. Fiyat artışları toplumun büyük bir kısmını olumsuz etkilemiştir. En temel ihtiyaçlar bile bulunamaz hale gelmişti. Piyasadaki mallar ise çok fahiş fiyatlara satılmaktaydı. Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin hazırladığı geçim standardı endeksinde göre fiyatlar, 1914 Temmuz'undan 1918 sonuna kadar 20 kattan fazla, 1918'in son çeyreğine kadar ise 18 kattan fazla arttı¹⁶⁷. Başka bir hesaplama göre 1914-1920 yılları arasında fiyatlar, 100'den 1406'ya çıkmıştır. Bu altı aylık zaman diliminde reel ücretler ters orantılı olarak % 33 oranında düşmüştür¹⁶⁸. Bazı ürünlerde fiyat artışları çok daha fazlaydı. Zira 1914-1918 yılları arasında ekmeğin fiyatı 38, şekerin fiyatı

¹⁶⁵ BALKAYA, İhsan Sabri, "Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 41, Ankara, 2008, s. 19-20.

¹⁶⁶ ULU, Cafer, "I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşana Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922)", *Tarih Dergisi*, S. 58 (2013/2), İstanbul, 2013, s. 95.

¹⁶⁷ PAMUK, Şevket, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, s. 161.

¹⁶⁸ BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara, İmge Yayınevi, 2003, s. 35.

65 kat artmıştır. 1918’de ortalama bir memurun aylığı, günde bir kilo ekmek almaya yetmekteydi¹⁶⁹.

Tevfik Çavdar’ın derlemiş olduğu verilerde Temmuz 1914’teki fiyatlar ile Eylül 1918’deki fiyatların karşılaştırması yapılmıştır. Buna göre okka ve kuruş bazında yapılan karşılaştırmada şekerin fiyatı 3 kuruştan 250 kuruşa, pirincin fiyatı 3 kuruştan 90 kuruşa, yumurtanın fiyatı 0.5 kuruştan 4.25 kuruşa, koyun etinin fiyatı 7 kuruştan 120 kuruşa, patatesin fiyatı 1 kuruştan 27 kuruşa fırlamıştır. Savaşın sonunda bazı memuriyetlere verilen maaş miktarları ise şu şekildedir: Birinci sınıf maliye müfettişi 6000 kuruş, İcra memuru 3500 kuruş, Tahsildar 800 kuruş, kıdemli yüzbaşı 1050 kuruş, başçavuş 76 kuruş maaş almaktaydı¹⁷⁰. Bir yüzbaşı maaşıyla, ayda ancak dokuz kilo et ya da dört kilo şeker alabilirdi.

Milli Mücadele dönemindeki rakamlar tablonun ne kadar vahim olduğunu göstermektedir. 1920 yılının ilk yarısında fiyatlar 1914 yılına göre % 227 oranında artmış, bu rakam 1920 yılının ikinci yarısında % 1015’e ulaşmıştı. 1921’in ilk yarısında % 1002, Temmuz ve Ağustos aylarında ise % 917’lik bir fiyat artışı söz konusudur. Bir kişinin temel harcamaları esas alındığında yapması gereken harcama; savaştan önce 235 kuruş iken, 1920 yılı Temmuzunda 3.504 kuruş, 1921 Kasımında ise 2.933 kuruş idi. Bu rakamlar üç kişilik bir aile için savaştan önce aylık 705 kuruş iken, savaştan sonra 1920 yılında 10.962 kuruş ve 1921 Kasımında ise 8.799 kuruş şeklinde belirlenmiştir¹⁷¹.

Savaşın getirmiş olduğu yıkım ekonomik hayatı felç etmişti. İnsanların içerisine düşmüş oldukları bu acizlik, sefalet ve açlık toplumsal değerleri aşındırmıştır. Zira bunun sonucunda hırsızlık, fuhuş, gasp, yankesicilik, kumar gibi “para ve mal getirici” suçlar artmıştır. İstanbul’da 1920-1921 yılları arasında tüm suçların yaklaşık % 50’sini hırsızlık oluşturmaktaydı. Bunun da yoksulluk ve temel ihtiyaçların karşılanamamasıyla yakın ilişkisi vardı¹⁷². Aynı şekilde fuhuş da savaş ve işgal döneminde artmıştır. İstanbul’da işgal ordularının askerleri, sayıları

¹⁶⁹ YERASİMOS, Stefanos, “Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 19.

¹⁷⁰ ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s. 126-127.

¹⁷¹ AYDIN, Mehmet, “Mütareke Döneminde İstanbul’da Hayat Pahalılığı Sorunu (1918-1922)”, <http://www.historystudies.net/dergi/tar201512f5cdc.pdf>, s. 443. (23.03.2018).

¹⁷² ULU, Cafer, “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde...” s. 94.

yüzbinleri bulan Beyaz Rus göçmenleri, şehrin kozmopolitliği ve ağır ekonomik koşullar fuhuş vakalarının artmasına neden olmuştur¹⁷³.

İşsizliğin zirve yaptığı bu dönemde işsizler ordusundan bazıları geniş zamanlarını, para kazanmak için kumar masalarında geçirmişlerdir. Emniyet birimlerinin günlük zabıtlarında kumar önemli bir yer tutmaktaydı. Emniyetin hazırlamış olduğu günlük zabıtlar tetkik edildiğinde ceraim cetvellerinden farklı olarak son 24 saatte meydana gelen olaylar hakkında bilgi vermektedir. Günlük zabıtlarda olayın mahiyeti kısaca kaleme alınmakla birlikte ceraim cetvellerindeki gibi ayrıntılar yoktur. Günlük cetvellerde olay mahalli ve bağlı olduğu merkez, olayın meydana geldiği tarih, suçun çeşidi, zanlılar, mağdurlar ve olayın mahiyeti hakkında bilgi verilmektedir. Kumar ile ilgili zabıtlarda mağdur kısmında bireyler¹⁷⁴ olduğu gibi “hukuk-ı umumiye”¹⁷⁵ de olabilirdi. Zira mağdur kısmının büyük bir bölümünü kamu oluşturmaktadır. Günlük zabıtlarda işlenen suçun sebebinin ne olduğu da kısaca açıklanmıştır. Kumarın temel sebebi “menfaat temin etmek” olarak kayıtlarda yer almıştır¹⁷⁶. Zabıtlarda kumarın İstanbul’un farklı yerlerinde işgal yılları boyunca devam ettiğini de söylemek gerekir.

Toplumda dayanışmayı sağlamak, toplumun psiko-sosyal durumunda meydana gelen tahribatı azaltmak ve ortadan kaldırmak için dinî öneme haiz günlere ehemmiyet verilmiştir. Ancak Ramazan ayında insanların orucu terk etmesi, kahvehanelere doluşması, oyun ve kumar oynamaları üzerine bir beyanname kaleme alınmıştır. Hangi kurum veya kişi tarafından kaleme alındığı tam anlamıyla tespit

¹⁷³ “Mütareke yıllarında İstanbul’da “vesikalı” 2.125 fahişe çalışıyordu. Yine aynı kayıtlara göre “vesikasız” iş tutan 979 hayat kadını vardı. Bunların dışında bu mesleği zaman zaman icra eden binin üzerinde kadın, polis müdüriyetince biliniyordu. 1920 yılında İstanbul işgal gördü. İşgal yıllarında Sıhhiye Heyeti’nin verilerine göre ise İstanbul’da vesikalı 2.171 hayat kadını icra-i sanat ediyordu. Bunların 1.367’si Hristiyan ve Musevi, 804’ü Müslümandı. Vesikalılar arasında beklenenin aksine, Müslüman kadınlar başta geliyordu.”

TOPRAK, Zafer, “İstanbul’da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933”, s. 4, https://www.academia.edu/13904195/%C4%B0stanbul_da_Fuhu%C5%9F_ve_Z%C3%BChrevi_Hastal%C4%B1klar_1914-1933?auto=download, (04.10.2017). Başka bir veriye göre mütareke İstanbul’unda 4.500-5.000 arası kadın geçimini fuhuştan sağlamaktaydı. GEORGEON, François, “Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 116.

¹⁷⁴ BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 22, Gömlek No: 73. (H. 28.Z.1337 / M. 24.09.1919).

¹⁷⁵ BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 5, Gömlek No: 4. (H. 13.B.1337 / M. 14.04.1919). BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 17, Gömlek No: 36. (H. 03.Za.1337 / M. 31.07.1919). BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 19, Gömlek No: 14. (H. 23.Za.1337 / M. 20.08.1919).

¹⁷⁶ BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 15, Gömlek No: 101. (H. 18.L.1337 / M. 17.07.1919). BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 5, Gömlek No: 4. (H. 13.B.1337 / M. 14.04.1919). BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 17, Gömlek No: 36. (H. 03.Za.1337 / M. 31.07.1919). BOA, DH. EUM.AYŞ., Dosya No: 19, Gömlek No: 14. (H. 23.Za.1337 / M. 20.08.1919).

edilemeyen bu beyannamede Cihan Harbi'nin olumsuz etkileri belirtildikten sonra yapılması gerekenler sıralanmıştır. Sıralanan hususlar içerisinde dini motivasyonlar ön plana çıkmıştır. Orucun terkedilmesi, insanların kahvehanelere gidip oyun ve kumar ile zaman geçirmeleri şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Gerekirse bayrama kadar kahvehanelerin kapatılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca kurallara uymayanların cezalandırılacağı da belirtilmiştir¹⁷⁷.

Mütareke yıllarında İstanbul'un toplumsal dokusu köklü dönüşümlere uğramıştır. Savaş ve işgal koşulları nedeniyle hareketli bir nüfusa sahip olmuştur. Bu dönemde kimi Anadolu'ya yöneliyor, kimi İstanbul'a sığınıyordu¹⁷⁸. Mütareke yıllarının en önemli hususlarından birisi de Beyaz Ruslar konusudur. Rus mülteciler bazı sanat dalları ve meslekleri itibarıyla İstanbul'un kültürel yaşamına önemli katkılar sağlamış olsalar da, geleneksel değerler ve ahlaki yaşam üzerinde olumsuz etkilerinden bahsetmek doğru olacaktır. Uyuşturucu, kumar ve fuhuş bu unsurların başında gelmekteydi¹⁷⁹. Beyaz Ruslar, İtilaf Devletlerinin de zımnî desteğiyle İstanbul genelinde tombala oynatarak perişan haldeki halkın ceplerini boşaltmışlardır. Tombala oynatılmaması için artan baskılar Beyaz Rusları farklı alternatifler üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Mütareke döneminde ahlâkî yozlaşmanın zirve yaptığı an ise hamam böceklerinin kumara alet edilmesidir. Tombalaya karşı gösterilen tepkiler ve alınan

¹⁷⁷ “Harb-ı umumiyyede mağlubiyetimiz ve şu sıradaki vaziyet-i hayatiyemiz cümlelerin malumudur. Bunu izaha mahal göremem mamafih artık mütenebbih olmak, müteyakkız bulunmak ale'l-husus iş bu eyyam-ı mübarekeyi her Müslüman takdir ederek evamir-i Rabbaniyeye tamamen inkıyâd ve mürâat etmek farz iken maalesef bazı Müslümanların yine gâfil bulunduğunu ve evâmîr-i bâriye bigâne kalarak nakz-ı siyâm ettiğini ve geceleri de camilere şitâb ederek Cenâb-ı Hakka ve ruhaniyet-i peygamberiye iltica vecibe-i diniyeden iken bil-cümle kahvehanelerde toplanarak oyun ve adeta kumar oynamak ile vakit geçirdiğini maalesef gördüm ve bu hal ayrıca muceb-i şikâyet de oluyor. Binaenaleyh alenen nakz-ı siyâm edenler ve mahiyeti ne olursa olsun oyun ve kumar oynayanlar hakkında bila-ta'allül hükm-i kanunun tatbiki la-büdd olmakla lazım gelenlere tebligât ve iş bu eyyâm-ı mübarekede bilumum kahvehanelerin namaz zamanları kapanarak ümmet-i Muhammediyenin feraiz-i ilahiye ile meşgul olmaları için memûrin-i zabıtaya tefhîmât-ı kâtî'a icrâ kılındı. İşbu emr-i hükümetin hilafında hareket eden kırâathâne ve kahveciler vesair mecmû' umumi mahalleri idare edenler hakkında ta'kibât-ı kânûniyyede bulunulacağı gibi iş bu mahallerin de bayrama kadar sedd ve bend edileceği muhakkaktır. Bu babda bizzat teftişatta bulunacağımı beyan ederim. Artık ümidvarım ki buna bil cümle ümmet-i Muhammed mürâatkâr olur da Cenab-ı Hak da bizleri sahl-i selâmete çıkarır ve nail-i mesûbat ve felâh olunur.”

BOA, DH.İ.UM., Dosya No: 19-07, Gömlek No: 1 034. (H. 26.N.1337 / M. 25.06.1919).

¹⁷⁸ TOPRAK, “Mütareke Döneminde İstanbul”, s. 20-21.

¹⁷⁹ ÖZER, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, s. 67. Burada şunu belirtmek gerekir ki resmi istatistiklere göre işgal döneminde genelevlerde sadece 171 Beyaz Rus çalışmaktaydı. Ancak bunlar ruhsatlı olanlar. Gerçekte ise çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. DUMONT, Paul, “Beyaz Yıllar”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, İstanbul, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 2015, s. 226.

önlemler farklı kazanç kapılarının aralanmasına neden olmuştur. Para kazanmak için her yolun meşru görüldüğü zorlu bir dönemde Beyaz Ruslar kumara aracılık eden yeni bir oyun bulmuşlardır. O da hamam böceklerinin yarışdırılmasıdır.

İki kafadarın Rus halk eğlencesi olarak pazarladıkları hamamböcekleri yarışı aslında yeni bir şeydi. Bu ilginç fikir bu kişilerin aklına, İstanbul'da umumi hamamlardan birinde dört bir yana kaçışan kocaman parlak hamamböceklerini gördükleri zaman gelmişti. At yarışlarına göre başlangıçta maliyeti hiç yoktu. Aynı dönemde, yarışlar düzenlemek amacıyla İstanbul'a atlar getirmiş olan Rostov Atçılar Derneği büyük sıkıntılar içindeydi. Atları beslemek çok pahalıya mal oluyordu. Hamamböceklerini besleme sorunu yoktu. Böcekler için hipodrom bulmak ise mesele değildi. Üzerine yivli oyuklar açılmış büyük bir masa, hipodrom vazifesi görebilmekteydi. Özel olarak düzenlenmiş bu yüzeyde, tel arabaların önüne bağlanmış hamamböcekleri koşuyordu. Masanın etrafındaki yüzlerce kişi bahis için sıraya girmektedir. Bahisçiler daha sonraları küçük bir kutunun içine koymuş oldukları ve zamanla ateş pahası olan hamamböcekleriyle yarışmaya iştirak etmişlerdir¹⁸⁰.

Bir Rus fütüristi olan İliazd¹⁸¹ tarafından kaleme alınan mektuplarda böcek yarışmalarından şu şekilde bahsedilir: *“Açılan bir kulüpte, bakara kisvesi altında hamamböcekleri yarışmaları yapıyordu. Bir masanın üzerine, içi boylamasına bir dizi bölme ile bölünen ince, uzun bir kutu yerleştirilmişti. Kutunun ucu önceden ısıtılmıştı. hamamböcekleri aynı anda salınıyor ve her biri kendini masanın öteki ucuna atıyordu. Kulüp olağanüstü başarılı olmuştu. Yarışçı bir hamamböceğinin (ekmek fırınlarında yaşayan türleri) fiyatı 150 liraya kadar yükseldi. Hamamböceği yarışlarının bahislerine gelince, paranın miktarı binlerce lirayı aşıyordu¹⁸².”*

Mayıs 1921'de başladığı düşünülen böcek yarışlarında bahisler 100 liraya kadar çıkmaktaydı. Herkesin favori böcekleri vardı. Binlerce liranın döndüğü bu bahislerde asıl kazananlar yarış merkezlerinin sahipleri ve bu işin mucitleriydi. Bu

¹⁸⁰ DUMONT, “Beyaz Yıllar”, s. 236-237.

¹⁸¹ 1894'te Tiflis'te doğan, İliazd adıyla tanınan İlya Zdaneviç, Saint-Petersburg'u fütürizmle tanıştırmıştır. Gürcü ressam Pirosmeni'yi keşfeder ve Rus orduları tarafından fethedilen Osmanlı topraklarındaki Gürcü kiliselerinin rölevelerini çıkarmak üzere 1917'de yola çıkar. Paris'e giderken İstanbul'a uğrar (1920-1921). İstanbul maceralarını Kafkasya'da tanıdığı İngiliz gazeteci Philips Price'a 1929'da yazdığı mektuplarda anlatır. YERASİMOS, Stefanos, *İstanbul 1914-1923*, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 241.

¹⁸² İLIAZD, “Bir Rus Fütüristin Dört Vizyonu”, *İstanbul 1914-1923*, haz. Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 252.

yarişmanın ünü, Çanakkale’de Beyaz Ruslar için kurulmuş olan kampa kadar yayılmıştır. Zira buradaki birçok Beyaz Rus, İstanbul’daki gibi hamamböceklerinin yarıştırıldığı merkezler açmayı düşünmüşlerdir¹⁸³.

İstanbul’daki bu ahlaki çöküşe karşı Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nde 1920 tarihinde “Men’i Müskirat Kanunu” çıkarılmıştır. Bu yasağın halk nezdinde olumlu karşılandığı görülmektedir. Ayrıca yalnızca bununla yetinilmemesi ve içki kadar belalı olan kumarla mücadele edilmesi gerektiği köşe yazılarında dile getirilmiştir¹⁸⁴.

¹⁸³ PERİNÇEK, Mehmet, “İstanbul’da Böcek Yarışları”, (02.04.2017).

¹⁸⁴ “İçki ve Kumar Hakkında: Büyük Millet Meclisi’ne Teşekkür ve Bir Rica”, *Sebilü’r-Reşad*, 25 Mart 1325 (M. 25.03.1921), C. 19, S. 473, s. 45-47.

İKİNCİ BÖLÜM

KUMAR MEKÂNLARI VE OYUNLAR

I. KUMAR OYNANAN MEKÂNLAR

Tarihsel olayların önemli unsurlarından birisi mekân kavramıdır. Tüm tarihi olaylarda olduğu gibi kumar vakaları da belli bir mekânda cereyan etmiştir.

Avrupa'daki kumar olgusunun Osmanlı ülkesini istila ettiğini hayıflanarak anlatan Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'daki kumar mekânlarının bolluğunu şu şekilde dile getirmiştir: *“Avrupa’ca kumar mahalleri pek mütenevidir. Bir kere hal u vakti iyi olan hemen herkesin hanesi kumarhane hükmündedir. Her balo ve her müsamerede kumara mahsus odalar tayin olunur. Kulüp denilen cemiyegâhlarda eâzım-ı mekâsıddan birisi kumar olduğundan onun envâina mahsûs masalar mücehhezdirler. Bazı yerlerde suret-i mahsûsada kumarhaneler dahi resmen müessesdir ki ehemmiyetleri bir banka derecesine varır. Bazı yerlerde ise böyle müstâkil kumarhaneler memnu’ olarak yalnız hanelerde, müsâmerelerde, kulüplerde oynanmasına ses çıkarılamaz. Maden sularının adeta kâffesi bir kumar mahallidir. Elhasıl sözün en kısası iki kumarbaz nerede birleşir ise orası bir kumarhane hükmünü alır¹⁸⁵.”*

Belgelerden ve dönemin gazetelerinden edindiğimiz veriler, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kumarın seyri hususunun, Osmanlı ülkesinde de Avrupa'dakine benzer bir görünümü olduğu yönündedir. Zira yapılan uyarılarda Avrupa ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Kaynaklar ülkenin farklı yerlerinde kumar vakasının olduğunu göstermektedir. Taşradan merkeze gönderilen ceraim cetvellerinde ve perakende belgelerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Bu cetveller, suç unsurlarının ve faillerinin detaylı analizlerini ihtiva etmektedir.

¹⁸⁵ Ahmet Mithat, *Avrupa Adâb-ı Muâşeretü Yahut Alafranga*, s. 265.

Birinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1878'den itibaren vilayetlerden merkeze Dahiliye Nezareti'ne ceraim-vukuat cetvelleri gönderilmiştir¹⁸⁶. Her idari birim kendi mülhakatı ile ilgili suç istatistiklerini tutmak ve aylık olarak bir üst birime göndermek zorundaydı. Kazalar kendi bölgesinde meydana gelen olayları sayısal değerlere çevirdikten sonra livaya, livalar da kazalardan gelen cetvellere kendi bölgeleriyle ilgili cetvelleri ekleyerek vilayete gönderirlerdi. Nihayetinde vilayette meydana gelen olayları gösteren cetvel ile birlikte valilerce Dâhiliye Nezaretine gönderilmekteydi. Her ne kadar ceraim cetvelleri olarak tavsif edilse de bu cetvellerde, vilayetlerde bir ay içerisinde meydana gelen yangın, intihar, kaza gibi konular da yer almıştır.

Şablon olarak hazırlanmış olan bu cetvellerde suçlar tek tek yazılmıştır. Cetvellerde suç hanesinin karşısına suçluların özellikleri ile ilgili sayısal veriler girilirdi. Bu şablonlar fazla bir değişikliğe uğramadan Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir. Bu istatistikler 1900'lü yıllarda daha düzenli bir şekilde tutulmuştur.

Merkezden yapılan tüm uyarılara rağmen istatistiklerin gönderilmesi hususunda aksaklıklar yaşanmıştır. Bunun önüne geçmek için ihmali bulunanlar hakkında soruşturma açılacağı yolunda uyarılarda bulunulmuştur. Meydana gelen gecikmelerle ilgili olarak doğrudan doğruya mülki amirler sorumlu tutulmuştur. Yapılan uyarılarda ihmallerin devam etmesi durumunda ceza olarak ilkinde uyarı, ikincisinde maaş kesimi üçüncüsünde ise ihraç cezası verileceği ifade edilmiştir¹⁸⁷. İstatistiklerin hazırlanmasında ve zamanında gönderilmesi konusunda yapılan tüm uyarılara rağmen bahsi geçen çizelgelerin hiçbiri tam anlamıyla düzenli değildir. Fakat şu da bir gerçek ki zabıtların yavaş yavaş sistematize edildiği görülmektedir¹⁸⁸.

Kumarın ülke genelindeki görünümü hakkında sayısal verilere baktığımızda sayısal anlamda vilayetler arasında farklılık vardır. 1913 tarihine ait altı aylık suç cetveli incelendiğinde ülke genelinde toplam üç yüz yirmi kumar ve piyango vakası

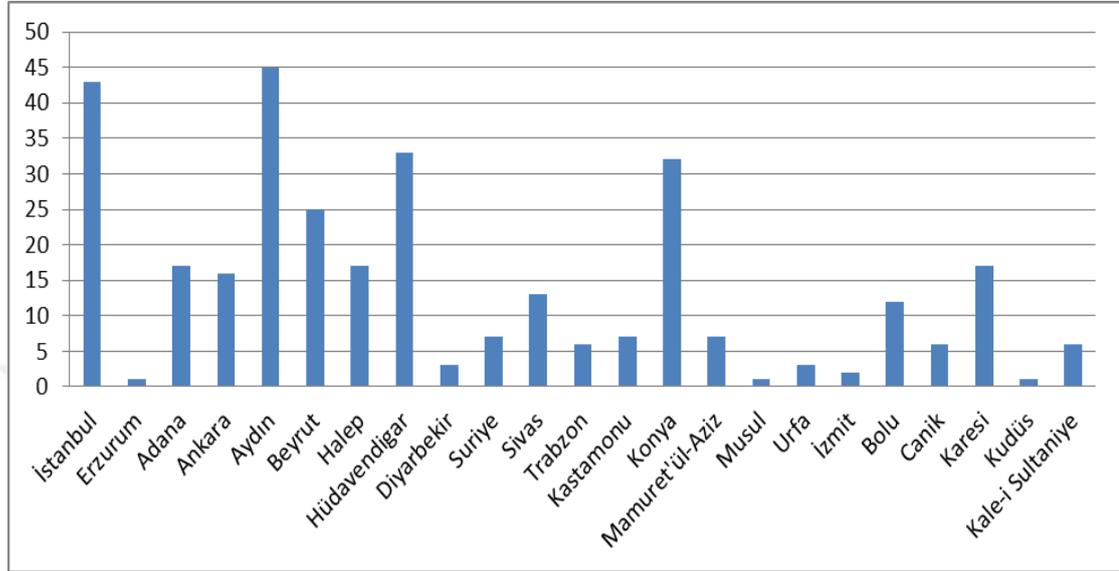
¹⁸⁶ GÜL, Abdulkadir, "Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)", <http://hukukdergi.erkincan.edu.tr/osmanli-tasrasinda-suc-ve-suclular-1919-ocak-ayi-erkincan-sancagi-ornegi-doc-dr-abdulkadir-gul/>, s. 6, (21.11.2017).

¹⁸⁷ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 9, Gömlek No: 8. (H. 27.Ş.1330/M. 11.08.1912). BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 23, Gömlek No: 11. (H. 20.Ca.1331 / M. 27.05.1913). "Her Kaza Dâhilinde Vuku' Bulacak Cünha ve Cinayetlerin Her Ay Cedvelleri Gönderilmesine Dair Telgrafname-i Sami-i Umumi Sureti", *Düstur Zeyl 1*, 1298, s. 13.

¹⁸⁸ AKSU, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909*, s. 130.

vardır. Mart 1913 - Eylül 1913 tarihleri arasını kapsayan bu cetvelde kumar ve piyango suçunun illere göre dağılımı şu şekildedir.

Grafik 5: Kumar ve Piyango Suçunun İllere Göre Dağılımı (Mart-Eylül 1913)

Kaynak: BOA, DH.EUM.MTK., Dosya No: 8, Gömlek No: 24. (H. 12.Za.1331 / M. 13.10.1913).

Grafikten de anlaşılacağı üzere bu zaman zarfında kumar vakasının en yoğun olduğu il, kırk beş vaka' ile Aydın vilayeti olmuştur. Burada zihinlerde liste başında İstanbul olacağı düşüncesi vardır. Ancak İstanbul'da bu dönemde kırk üç vaka' kayda geçmiştir. Daha sonra otuz üç vaka' ile Hüdavendigar, otuz iki vaka' ile Konya vilayetleri gelmektedir¹⁸⁹. Bu dört vilayette görülen kumar vakası diğer tüm vilayetlerde görülen kumar vakası ile neredeyse eşit durumdadır. Nüfus kesafetinin fazla olduğu eyaletler, kumarın da yoğun olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1914 yılı istatistiklerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu 18.520.016 idi. Aydın vilayetinin nüfusu ise 1.608.742 idi¹⁹⁰. Kumar vakalarının ülke genelindeki yüzdelerinde Aydın'ın oranı % 14'tür. Aydın'ın nüfusunun ülke nüfusuna oranı ise yaklaşık olarak % 9'dur. Kumar vakalarının oranı, nüfus oranıyla yüzdeler olarak kıyaslandığında bir buçuk kat daha fazla çıkmaktadır.

¹⁸⁹ BOA, DH.EUM.MTK., Dosya No: 8, Gömlek No: 24. (H. 12.Za.1331 / M. 13.10.1913).

¹⁹⁰ KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 397-399. SHAW, Stanford-Ezele Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, C. 2, İstanbul, E Yayınları, 2010, s. 294. SAKİN, Orhan, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul, Ekim Yayınları, 2008, s. 169-180.

Bu zaman diliminde İstanbul, kırk üç vaka ile tüm vilayetler içerisinde % 13'lük bir dilime sahiptir. 1914 nüfus sayımına göre İstanbul'un nüfusu 909.978 idi¹⁹¹. Ülke nüfusunun yaklaşık olarak % 5'ini barındıran İstanbul'da kumarın genel içerisindeki oranı, bundan iki buçuk kat daha fazladır.

Grafikte kumar vakalarının en çok görüldüğü üçüncü vilayet, otuz üç vaka Hüdavendigâr'dır. Hüdavendigâr vilayetindeki kumar vakalarının ülke geneli içerisindeki oranı % 10'du. 1914 nüfus sayımına göre Hüdavendigâr vilayetinin nüfusu 616.227 idi¹⁹². Hüdavendigâr vilayetinin ülke nüfusuna oranı yaklaşık olarak % 3.5 civarındaydı. Kumar vakalarının oranı ise bunun yaklaşık olarak üç katıydı. Bu dönemde kumar vakalarının en çok görüldüğü dördüncü il olan Konya'da (32 vaka ile) kumarın ülke genelindeki karşılaştırmalı oranı % 10'du. 1914 sayımına göre nüfusu 789.308 olan Konya vilayeti ülke nüfusunun % 4'ünü oluşturmaktaydı¹⁹³. Konya'da kumar vakalarının oranı, nüfus oranının iki buçuk katına tekabül etmekteydi.

Nüfus ve kumar vakalarının oransal özellikleri dikkate alındığında sıralama da değişmektedir. Bu dört vilayet içerisinde kumarın en yoğun olduğu vilayet Hüdavendigâr olmaktadır. Aydın vilayeti ise sona düşmektedir. Diğer vilayetlerin de oransal özellikleri dikkate alınırrsa bu durum daha fazla değişecektir. Şunu da ifade etmek gerekir ki belirtilen dönemde gerçekleşen nüfus sayımında Aydın vilayeti; Aydın, İzmir, Manisa ve Denizli sancaklarını kapsayan geniş bir bölgeden oluşmaktaydı¹⁹⁴. Aydın vilayetinde kumarın yoğun olarak görüldüğü yer İzmir'di.

Burada dikkati çeken hususlardan birisi de bu altı aylık dönemin Balkan Savaşlarının sonuna denk gelmesidir. Nüfus hareketlerinin ve göçün zirveye çıktığı bu dönemde gelen göçmenlerin iskân edilmesi temel problemlerden biri olmuştur. Muhacirlerin en çok iskân edildiği vilayetler Aydın, Edirne, İstanbul ve Hüdavendigâr vilayetleridir¹⁹⁵. Göçün yoğun olduğu bu iller piyango ve kumarın da

¹⁹¹ KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 397. SAKİN, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, s. 207.

¹⁹² KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 397. SAKİN, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, s. 205.

¹⁹³ KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 397. SAKİN, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, s. 211.

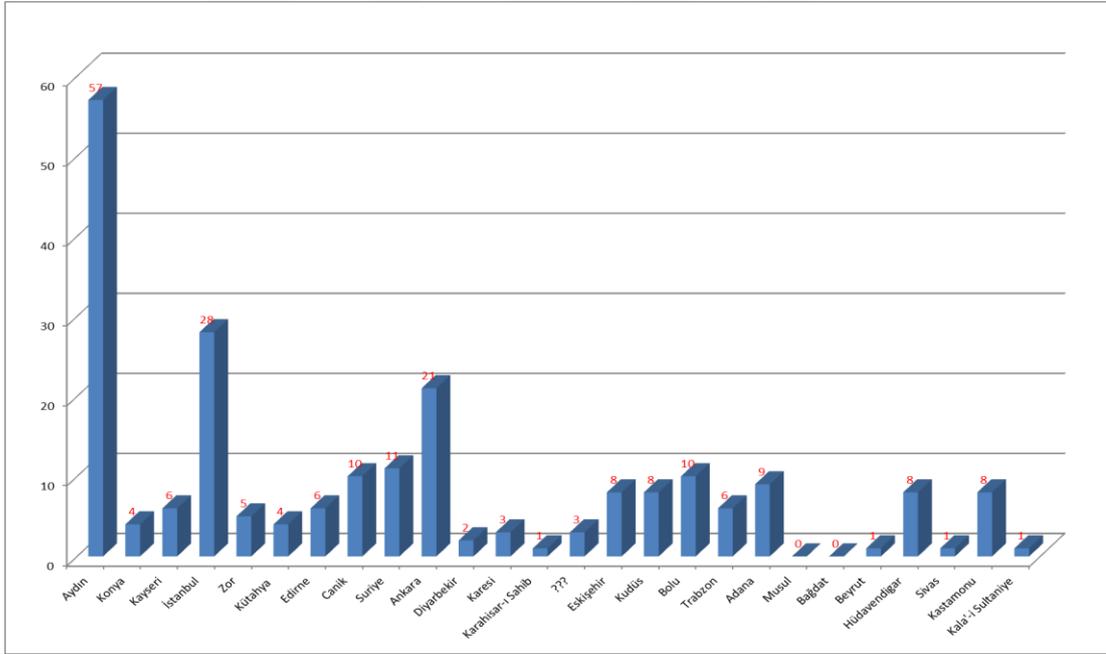
¹⁹⁴ KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 365-366. SAKİN, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, s. 180-185.

¹⁹⁵ YILDIRIM, Seyfi., "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri, *CTAD*, Yıl 8, S. 16, 2012, s. 87. ASLAN, Sezer, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve*

nispeten daha yoğun olduğu yerlerdi. Bununla ilgili doğrudan bir ilişki olduğuna dair somut bir veri bulunmamakla birlikte buhranlı dönemlerde bazı suçlarda artış olduğu da bilinen bir gerçektir. Hayata tutunma çabası insanları illegal yollara saptırabilmekteydi. Bununla ilgili en çok karşımıza çıkan iki husus hırsızlık ve fuhuştur. Bunlara ek olarak, bu dönemde kolay para kazanma aracı olarak piyangoculuk ve kumar da vardı. Zira sonraki dönemlerde özellikle Mütareke Dönemi'nde İstanbul'a yapılan göçlerle birlikte hırsızlıkta, fuhuşta ve kumarda olağandışı bir artış olmuştur.

Aşağıda verilmiş olan grafikte verilen değerlerin bir kısmı bir önceki grafikte paralellik göstermektedir. Tarihlendiremediğimiz bir belgeden yola çıkarak hazırlamış olduğumuz bu grafikte de Aydın ile İstanbul, kumar ve piyangoculuğun fazla olduğu vilayetlerin başında gelmektedir. İki yüz yirmi bir vakanın seksen beş vakası Aydın ve İstanbul'da gerçekleşmiştir¹⁹⁶.

Grafik 6: Kumar ve Piyango Suçunun İllere Göre Dağılımını Gösteren Altı Aylık Grafik (Tarihsiz)

Kaynak: BOA, DH.EUM.ADL., Dosya No: 46, Gömlek No: 9. (Tarihsiz).

Osmanlı Devleti'nde İskânları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 105.

¹⁹⁶ BOA, DH.EUM.ADL., Dosya No: 46, Gömlek No: 9, (Tarihsiz).

Grafik 5'te görüldüğü üzere kumar vakalarının fazla olduğu vilayetlerden birisi de Beyrut'tur. Kesin olarak tarihlendirilemeyen bir başka belgeye göre Beyrut'ta otuzdan fazla kumarhane bulunmaktaydı¹⁹⁷.

Osmanlı ülke genelinden biraz daha özele indiğimizde bölgesel olarak bazı vilayetler ve daha mikro düzeyde baktığımızda bazı mahalleler kumarın sıkça oynandığı yerlerdi. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında bu konu ile ilgili birçok belge ile karşılaşmaktayız.

Aydın vilayetinde II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1916) kumar vaka sayısı 180'dir. Bu rakama göre Aydın vilayeti içerisindeki aylık ortalama 10,58'dir ve faillerden 215 kişi tutuklanırken 1 kişi firar etmeyi başarmıştır. Faillerin %59,26'sı bekâr erkek, %32,41'i evli-çocuklu erkek, %7,41'i evli çocuksuz erkek ve %0,92 dul erkektir. Bu kişilerden 183'ü ilk defa bir suça karışmışken, 1'i firari 32 kişi sabıkalı, 1 kişi ise her türlü suçu işlemeye meyli olan kimselerdendir¹⁹⁸.

Aydın'da kumar oynatma ve piyango düzenleme suçlarında faillerin mesleki durumlarına göre dağılımı şöyledir: 1 fail memur, 1 fail tüccar, 32 fail çiftçi, 2 fail balıkçı, 78 fail zanaatkâr, 39 fail işçi, 1 fail tüccar veya sarraf hademesi, 62 fail de işsizdir. Kumarbazların % 61,11 Müslümandı. Nüfusa göre bir karşılaştırma olacak olursak Aydın vilayetinde 1905/1906 tarihinde Müslümanların genel nüfus içerisindeki oranı % 78'di¹⁹⁹. Rum kumarbazların oranı ise % 32,41 (Rumların genel nüfus içerisindeki oranı % 16), Ermeni kumarbazların oranı % 1,39, Musevilerin oranı % 2,78 ve Yunanların oranı ise % 2,31'dir. Bu sayısal verilerde ortaya şöyle bir tablo çıkmıştır: Nüfusa göre bir oranlama yaptığımızda kumarın Müslümanlar arasında, Rumlara göre daha az olduğunu söyleyebiliriz. Zira Rumlarda nüfusa göre oranlama yapıldığında kumar vakasının çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹⁷ BOA, Y.PRK.AZJ., Dosya No: 56, Gömlek No: 31.

¹⁹⁸ ÖZTOP, Fatih, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014, s. 204.

¹⁹⁹ Osmanlı nüfus sayımlarına göre 1881'de Aydın vilayeti nüfusunun % 79,36'sı Müslüman, % 13,94'ü Rum, % 1,57'si Yahudi, % 1'i Ermeni, % 3,95'i yabancıdır. Aydın vilayetinin nüfusu; 1887'de toplam 1.326.495 (1.027.235'i Müslüman), 1891'de toplam 1.408.387 (1.118.496'i Müslüman), 1895'te toplam 1.507.515 (1.184.876'i Müslüman), 1905'te toplam 1.689.557 (1.314.989'i Müslüman), 1908'de toplam 1.725.974 (1.313.561'i Müslüman), 1914'te toplam 1.608.742 (1.249.067'si Müslüman) kişiden oluşmaktaydı. TEKELİ, İlhan, "Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü", *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, s. 137. ÖZTOP, ... *Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, s. XVIII, XIX, XX. BOYACIOĞLU, Ramazan, *Salnamelere Göre I. Meşrutiyet'ten I. Cihan Harbine Kadar Aydın Vilayeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 57, 59, 71, 79, 81, 95.

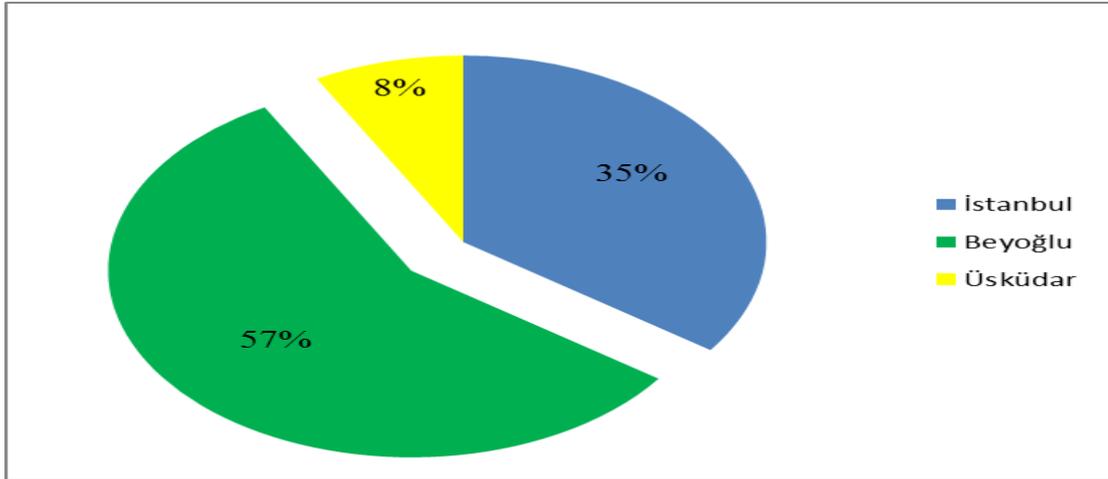
Faillerden okuryazarların oranı % 21,76. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı ise %78,24'tür ve faillerin % 84,72'si de şehirlidir. Bu vakalardan yüz yetmiş biri şehirlerde dokuzu kırsal kesimde meydana gelmiştir²⁰⁰.

Kumar oynayan, oynatan veya piyango düzenleyen faillerin yaşlarına bakıldığında, büyük oranda 20-30 yaş arası kimseler görülmektedir ve bu yaş grubundan 119 kişi tutuklanırken 1 kişi firar etmiştir. 14-20 yaş arası 15 fail, 30-40 yaş arası 63 fail, 40-50 yaş arası 17 fail 60-70 yaş arasından da 1 fail tutuklanmıştır. Kumarhane ve piyango suçlarında faillerden 87'si servet hırsı, 5'i aşk dolayısıyla ve 124'ü ise türlü nedenlerle bu suçu işlediklerini belirtmişlerdir²⁰¹.

Farklı bölgelerde farklı yoğunlukta görülen kumar olaylarının, İstanbul'da da fazla olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar istatistiklerde Aydın daha çok ön plana çıksa da belgelerde İstanbul ile ilgili birçok kumar vakası kayda geçmiştir.

1909'un ikinci yarısında İstanbul'da altı aylık zaman diliminde yüz on iki kumar vakası kayda geçmiştir. Bu kumar vakalarının altmış dördü (% 57) Beyoğlu bölgesinde, otuz dokuzu (% 35) İstanbul bölgesinde, dokuz tanesi (% 8) Üsküdar bölgesinde meydana gelmiştir²⁰².

Grafik 7: İstanbul'daki Kumar Vakalarının Üç Bölgedeki Dağılımı (1909'un İkinci Altı Aylık Dönemi)

Kaynak: BOA, DH. EUM.THR., Dosya No: 95, Gömlek No: 39. (H. 07.Ra.1328 / M. 19.04.1910).

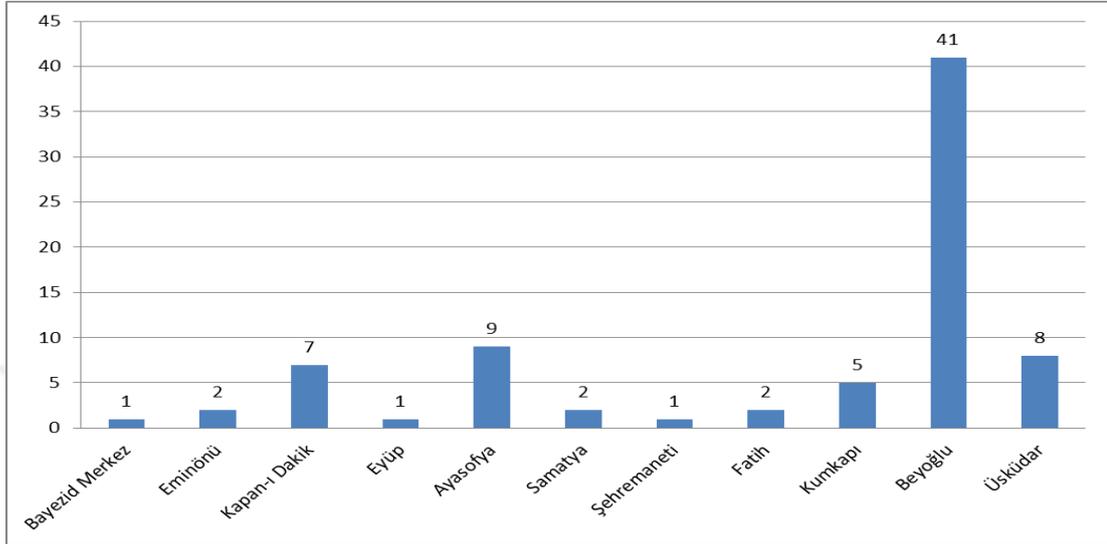
²⁰⁰ ÖZTOP, ... *Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, 2014, s. 204.

²⁰¹ ÖZTOP, ... *Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, 2014, s. 205.

²⁰² BOA, DH. EUM.THR., Dosya No: 95, Gömlek No: 39. (H. 07.Ra.1328 / M. 19.04.1910).

1913²⁰³ yılında İstanbul genelinde kumar ve piyango vakalarında grafik 7’de verdiğimiz oranlara göre ciddi bir düşüş var.

Grafik 8: İstanbul’daki Kumar Vakalarının Semtlere Göre Dağılımı (1913)

Kaynak: BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77.

Grafik 8’de görüldüğü üzere yalnızca altı aylık zaman diliminde yüz on iki kumar vakası varken 1913’te bir yıl zarfında toplamda yetmiş dokuz kumar vakası görülmüştür. Daha önceki verilerde olduğu gibi kumarın en yoğun olduğu bölge yine Beyoğlu’dur. Oransal olarak kumar vakalarının % 52’si Beyoğlu’nda gerçekleşmiştir²⁰⁴. 1914 tarihinde İstanbul nüfusunun (909.978) yaklaşık olarak % 28’ini Beyoğlu bölgesi (261.094) oluşturmaktaydı²⁰⁵. Beyoğlu’nda kumar vakalarının oranı, nüfus ile orantılandığında yaklaşık olarak iki katı çıkmaktadır.

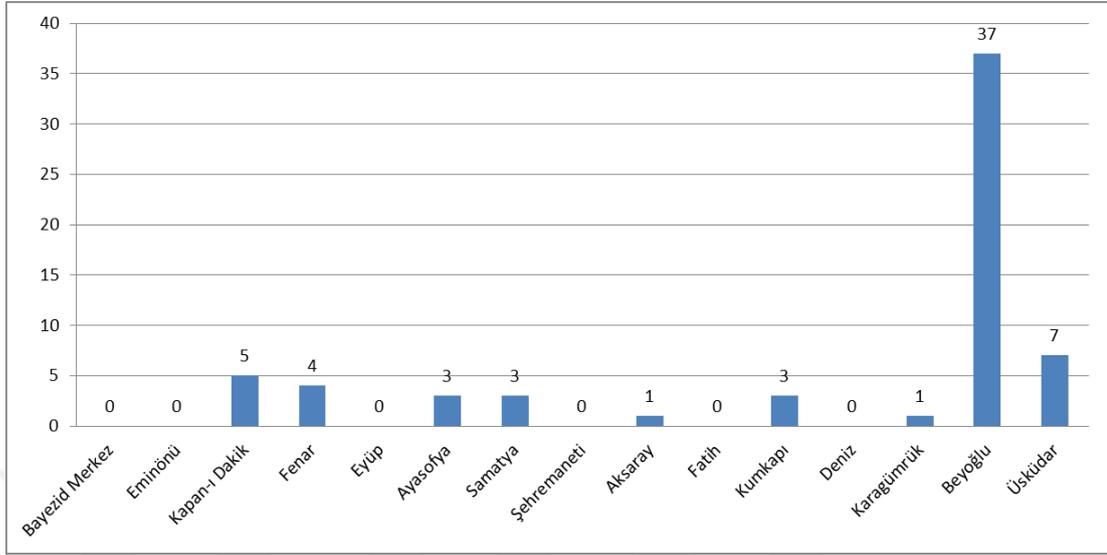
Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı 1914 yılında ise İstanbul’daki kumar vakalarında düşüş devam etmiştir.

²⁰³ Burada tarihlendirme ile ilgili olarak; belge içerisinde 1329 ve 1330 seneleri zikredilmektedir. Ancak Rumi ve Hicri olduğuna dair bir ibare yoktur. Burada kastedilen 1329 ve 1330 tarihleri Rumi takvime göre olmalıdır. Zira diğer cetvellerde Rumi takvim kullanılmıştır. Bundan dolayı burada 1329 tarihi Rumi takvim olarak değerlendirilmiştir. BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77. (H. 29.Z.1330 / M. 09.12.1912).

²⁰⁴ BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77. (H. 29.Z.1330 / M. 09.12.1912).

²⁰⁵ KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 357. SAKİN, *Osmanlı’da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, s. 208.

Grafik 9: İstanbul'daki Kumar Vakalarının Semtlere Göre Dağılımı (1914)

Kaynak: BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77.

Grafik 9'da da gösterildiği gibi en çok vaka yine Beyoğlu'nda kaydedilmiştir. İstanbul genelinde altmış dört vaka kayda geçmiştir. Ve bunların % 58'i Beyoğlu'nda gerçekleşmiştir²⁰⁶. İstanbul genelinde meydana gelen kumar vakalarında Beyoğlu'nun oranı (% 58), nüfusa orantılandığında (% 28) iki kat fazla çıkmaktadır. Üsküdar'da kumar vakalarının görünme oranı % 11 idi. Üsküdar'ın İstanbul nüfusu içerisindeki oranı ise % 12'dir. Üsküdar'da nüfus oranı ile kumar vakaları arasında bir paralellik var.

İstanbul özelinde kumarın merkezi Beyoğlu'ydu²⁰⁷. Etnik ve dini anlamda daha fazla çeşitlilik gösteren bu bölge, yabancı ülke temsilciliklerinin ikamet alanıydı. Kumarın burada daha sık bir şekilde görülmesinin temel sebebi; kumara ev sahipliği yapan kumarhanelerin, kahvehanelerin, kulüplerin, gazinoların ve meyhanelerin burada yoğunlaşmasıdır. Benzer niteliklere sahip olan ve Beyoğlu²⁰⁸

²⁰⁶ BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77. (H. 29.Z.1330 / M. 09.12.1912).

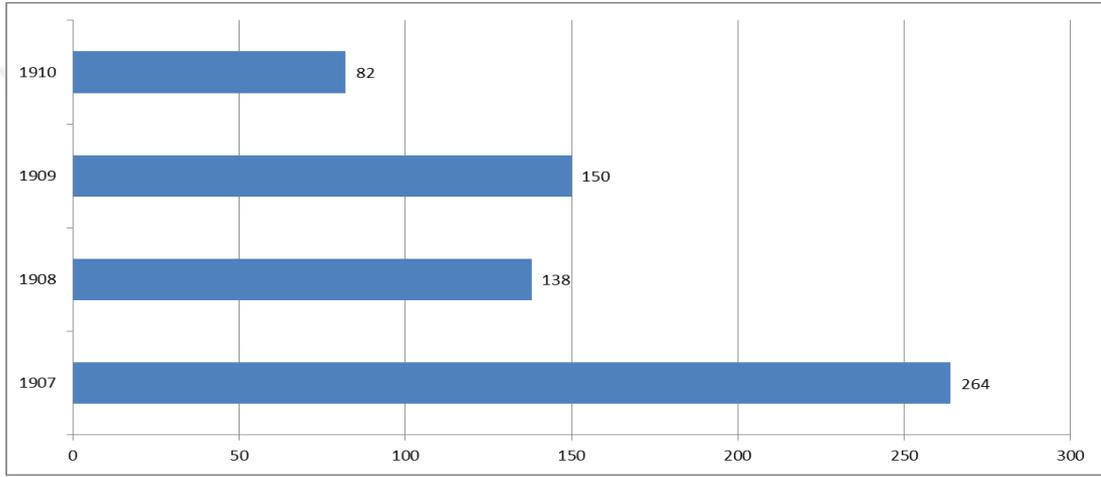
²⁰⁷ BOA, ZB., Dosya No: 326, Gömlek No: 145. (R. 22 Eylül 1324/M. 05.10.1908). BOA, ZB., Dosya No: 328, Gömlek No: 53. (R. 9 Teşrin-i Sani 1324/M. 22.11.1908). BOA, ZB., Dosya No: 339, Gömlek No: 106. (R. 22 Kanun-ı Evvel 1324/M. 04.01.1909).

²⁰⁸ BOA, ZB., Dosya No: 326, Gömlek No: 145. (R. 22 Eylül 1324/M. 05.10.1908). BOA, ZB., Dosya No: 328, Gömlek No: 53. (R. 9 Teşrin-i Sani 1324/M. 22.11.1908). BOA, ZB., Dosya No: 339, Gömlek No: 106. (R. 22 Kanun-ı Evvel 1324/M. 04.01.1909).

(Pera) ile birlikte birbirini tamamlayan Galata da kumarın çokça oynandığı yerlerdendi²⁰⁹.

Yukarıda rakamsal olarak ifade ettiğimiz verilerden anlaşılacağı üzere, kumar vakalarının İstanbul genelindeki dağılımında ana eksen Beyoğlu'ydu. Zira 1907'den 1910'a kadar dört yıllık zaman diliminde Beyoğlu'nda altı yüz otuz dört kumar vakası kayıtlara girmiştir. Aşağıdaki grafikte Beyoğlu'ndaki kumar vakalarının yıllara göre dağılımı verilmiştir²¹⁰:

Grafik 10: Beyoğlu Polis Bölgesinde Kumar ve Piyango Suçları (1907-1910).

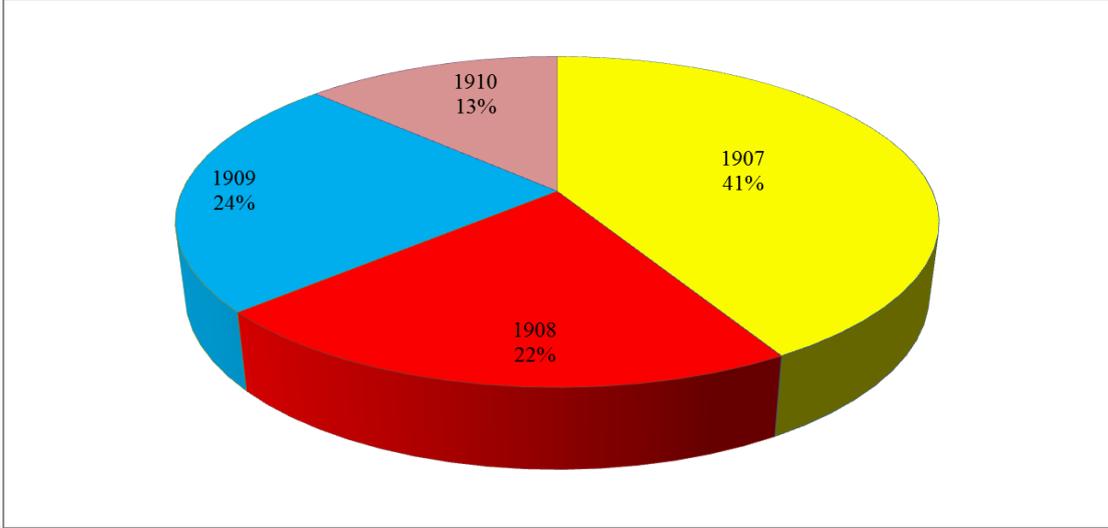

Kaynak: BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911).

²⁰⁹ BOA, ZB., Dosya No: 390, Gömlek No: 3. (R. 1 Ağustos 1323/M. 14.08.1907). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 508, Gömlek No: 178. (H. 29.Z.1324/M. 13.02.1907).

²¹⁰ BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911). VAN, Nureddin, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi; Kuruluşu, Teşkilatı ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 198.

Grafik 11: Beyoğlu Polis Bölgesinde Kumar ve Piyango Suçları (1907-1910).

Kaynak: BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911). BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77. (H. 29.Z.1330 / M. 09.12.1912).

II. Abdülhamit'in son dönemleri ve II. Meşrutiyet'in ilk yıllarına denk gelen bu dört yılda Beyoğlu'nun kumarcılar için önemli bir merkez olduğu görülmektedir. Yıllar içerisinde kayda geçen kumar vakalarında eksilme olmuştur. Daha önce vermiş olduğumuz grafikleri de göz önüne aldığımızda Beyoğlu'nda kayda geçen kumar vakası 1913 tarihinde kırk bire, 1914 tarihinde ise otuz yediye düşmüştür²¹¹.

Belgelere verilen bu rakamlarda, tespit edilen kumar vakalarında yıllar içerisinde ciddi anlamda bir düşüş olduğu görülmektedir. Ancak bunun eksik ve yanıltıcı olduğu düşünülmektedir. II. Abdülhamit döneminde kumar ile ilgili olarak denetim mekanizmaları etkin bir şekilde kullanılmıştır. Kumarbazlara karşı yürütülen operasyonlar ile birçok vaka ortaya çıkarılmıştır. Zira yukarıda da görüldüğü gibi dört yıllık (1907-1910) zaman diliminde kumar vakalarının en fazla olduğu dönem iki yüz altmış dört vaka ile 1907 idi. II. Abdülhamit döneminde kumar vakalarının sayısının fazla olmasının temel sebebi bu etkin mücadele ile birçok vakanın ortaya çıkarılmasıdır. Zira kumar ile mücadele konusunda bu dönemde birçok uyarıda bulunulmuştur²¹².

²¹¹ BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 47. (H. 10.R.1329 / M. 10.04.1911). BOA, DH.EUM.PMC., Dosya No: 7, Gömlek No: 77. (H. 29.Z.1330 / M. 09.12.1912).

²¹² BOA, BEO., Dosya No: 111, Gömlek No: 8308. (H. 04.Ca.1310 / M. 24.11.1892). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 334, Gömlek No: 35. (H. 21.S.1313 / M. 13.08.1895). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 334, Gömlek No: 63. (H. 23.S.1313 / M. 15.08.1895). BOA, İ.HUS., Dosya No: 150, Gömlek No: 71. (H. 29.Z.1324 / M. 13.02.1907). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 508, Gömlek No: 178.

Devlet otoritesinin sarsıldığı dönemler ve karar alma mekanizmasında bulunan kişiler arasındaki siyasi hesaplaşmalar, suç ve suçlu ile mücadele noktasında zafiyete neden olmuştur. 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ve akabinde 1909’daki 31 Mart Ayaklanması devlet otoritesini sarsmıştır. Siyaset yapıcılar ve güvenlik bürokrasisi için belli bir süreliğine de olsa kumar ve kumarcılar ile mücadele hususu öncelikler arasında yer almamış ve ötelenmiştir. Bunun sonucunda kumar vakaları ile ilgili takibat, soruşturma ve kovuşturma bir önceki döneme göre daha da azalmıştır. Yukarıdaki sayısal veriler bunu doğrular niteliktedir.

İstanbul’da daha özele indiğimizde Büyükada kumarın sıkça oynandığı mahaller arasında geçmekteydi. Bu şöhreti ile o kadar anılmaya başlamıştır ki Avrupa ile yarışır hale geldiği belgelerde ifade edilmiştir. Gelen şikâyetler ve istihbarat üzerine Zabtiye Nezareti’nden Büyükada’da kumarın önlenmesi için daha etkin bir şekilde tedbirler alması gerektiği yönünde telkinlerde bulunulmuştur²¹³.

Büyükada, yapılan tüm uyarılara ve alınan önlemlere rağmen kumar ile anılır hale gelmiştir. II. Abdülhamit Dönemi’nde de bu konu ile ilgili çeşitli ikazlar yapılmıştır. Zira Ada’nın ikinci bir Monte Carlo olduğu ve buraya gelen Mısırlıların da halkı zehirlediği ifade edilmiş ve bunun önlenmesi için ilgili makamlara emirler gönderilmiştir²¹⁴.

Mütareke Dönemi İstanbul’unda polis tarafından günlük olarak tutulan vukuat cetvelleri incelendiğinde kumarın yoğun olarak oynandığı merkezler Beyoğlu²¹⁵, Taksim²¹⁶, Beşiktaş²¹⁷, Galata²¹⁸, Fatih²¹⁹, Aksaray²²⁰ ve Fener’dir²²¹. Bu

(H. 29.Z.1324 / M. 13.02.1907). BOA,Y.PRK.ASK., Dosya No: 243, Gömlek No: 70. (H. 29.Z.1324 / M. 13.02.1907).

²¹³ “...Büyük Adada şu fiil-i maddûh ile erbabının pek ziyade revaç ve kesret bulunması ve adeta mahall-i mezkûrun Avrupa’nın kumarhaneleriyle şöhreataab olan mevâki’ sırasına geçmek derecesine geldiği anlaşılmiş ve kumarın ber-minvale meşrûh mazarrat-ı adiyeye ve memnuiyyet-i şer’iyyeye ve kanuniyesi cihetiyle hükümetçe halkın ahlak ve servetine haleldar ve katiyyen tedâbir-i maniannın kemâl-i dikkat ve ehemmiyetle takibi umûr-ı mütemennadan bulunmuş olmakla zabıtaca bu maksadın hususuna ait teşebbüsât-ı hemîşe nazar-ı ihtimam ve itinada tutularak memnuiyyet-i müttehizanın tesisıyla müstemirren ve fiilen cereyan-ı ahkâmı vesailin ve netayic-i icraatının bab-ı aliyede malumat itasına himmet...” BOA, BEO., Dosya No: 666, Gömlek No: 49943. (H. 19.S.1313/M. 11.08.1895). BOA, BEO., Dosya No: 668, Gömlek No: 50100. (H. 22.S.1313/M. 14.08.1895). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 334, Gömlek No: 35. (H. 21.S.1313/M. 13.08.1895). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 334, Gömlek No: 63. (H. 23.S.1313/M. 15.08.1895).

²¹⁴ BOA, BEO., Dosya No: 2659, Gömlek No: 199410. (H. 09.Ca.1323/M. 12.07.1905). BOA, Y.A.RES., Dosya No: 132, Gömlek No: 33. (H. 01.C.1323/M. 03.08.1905).

²¹⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 45, Gömlek No: 48. (H. 23.Z.1338 / M. 07.09.1920).

²¹⁶ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 5, Gömlek No: 4. (H. 13.B.1337 / M. 14.04.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 37, Gömlek No: 49. (H. 19.B.1338 / M. 08.04.1920).

²¹⁷ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 15, Gömlek No: 101. (H. 18.L.1337 / M. 17.07.1919).

dönemde yalnızca devletin Payitahtında değil taşrada da kumar vakaları ile karşılaşmaktadır. 1919'da Ocak ayında Erzincan'daki suç cetvellerinde on bir kumarbaz vardır. Piyango küşadı ve kumar olarak tanımlanan bu suç unsuru, on sekiz suç kalemi içerisinde yedinci sırada yer almaktadır²²².

Kumar vakalarının meydana geldiği mekânlar, insan faktörü de göz önüne alındığında müthiş derecede çeşitlilik göstermektedir. Kumarhaneler, kahvehaneler, kulüpler, meyhaneler en çok bilinen kumar merkezleridir. Ancak bunların dışında gerek kamusal gerek özel alanlarda kumar oynanan yerlerin farklılık gösterdiğini Osmanlı Devleti'nde de görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nde kişiler, kendi konum ve durumlarına göre oyun mekânları belirleyebilmekteydiler. Yukarıda saymış olduğumuz mekânların yanı sıra evler, hamamlar, lokantalar, mezarlıklar gibi yerler de kumar mekânları arasında yer alabilmekteydi.

A. Kumarhaneler

Kumar deyince akla ilk gelen mekân hiç şüphesiz kumarhanelerdir. Günümüzde kumarın alenen ve resmen oynandığı yer olan kumarhaneler; toplumsal alanda pek hoş karşılanmayan kumarın, resmi makamlarca kabul gördüğü alanlar olmuştur. Bahsetmiş olduğumuz kumarhaneler, resmi makamlardan gerekli izinler alınarak açılmış ve faaliyete geçirilmiş olanlardır. Bunun yanında gerekli yasal izinler alınmadan açılmış ve kaçak bir şekilde işletilmiş olan kumarhaneler de vardır.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal hayatın içerisinde varlığını müşahede edilen kumar vakalarının gerçekleştirildiği alanlar arasında kumarhanelerin var olup olmadığı da bu çalışmanın kapsamına girmektedir.

²¹⁸ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 17, Gömlek No: 36. (H. 03.Za.1337 / M. 15.08.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 20, Gömlek No: 13. (H. 01.Z.1337 / M. 28.08.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 23, Gömlek No: 12. (H. 02.M.1338 / M. 27.09.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 24, Gömlek No: 61. (H. 22.M.1338 / M. 17.10.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 25, Gömlek No: 26. (H. 06.S.1338 / M. 31.10.1919).

²¹⁹ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 19, Gömlek No: 14. (H. 23.Za.1337 / M. 20.08.1919).

²²⁰ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 22, Gömlek No: 73. (H. 28.Z.1337 / M. 24.09.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 30, Gömlek No: 14. (H. 19.R.1338 / M. 11.01.1920).

²²¹ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 30, Gömlek No: 24. (H. 20.R.1338 / M. 12.01.1920). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 31, Gömlek No: 5. (H. 02.Ca.1338 / M. 23.01.1920).

²²² GÜL, "Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular...", s. 13.

Osmanlılarda kumarın gerek toplumsal zeminde gerek devlet katında hoş karşılanmayan bir vaka olduğu birçok belgeden anlaşılmaktadır. Aynı tutumun dinî alanda da var olması kumarhanelerin açılmasına karşı bir direnç oluşmasına neden olmuştur. Bundan dolayı devletin böyle bir şeye ruhsat vermesi söz konusu olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde kumarhane açılması yolunda çeşitli teşebbüsler olmuştur. Böyle bir tesis açmak için yapılan ilk teşebbüs belgelerden anlaşıldığı kadarıyla 1901 tarihlidir. Merkeze aktarılan bilgilere göre; Monte Carlo'dan bazı kimselerin kumarhane açma maksadıyla önce Korfu Adasına gittikleri ancak Yunan makamlarının, gelen kişilerin kimliğiyle ilgili olarak şüpheye düşmeleri ve bunları meçhul kişiler olarak tavsif etmesi üzerine bunlara izin verilmemiştir. Bunun üzerine aynı şahıslar Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Sisam'a giderek kumarhane açmak için başvuru yapmışlardır. Sisam Beyliğinden bu konuda bilgi istenmesi üzerine; verilen cevapta kumarhane tesisi için Monte Carlo'dan kimsenin gelmediği ifade edilmiştir. Ancak kumarhane açılması için 1901 tarihinde Sisamlı biri tarafından böyle bir teşebbüsün olduğu da belirtilmiştir²²³.

Başka bir belgeye göre imtiyazı talep eden bu kişi Sisamlı Pitagore? Zapu? adında birisidir. Adı geçen şahıs, yapmış olduğu başvuruda Monte Carlo'da olduğu gibi bir kumarhane açmak istediğini ifade etmiş ve bunun doksan dokuz yıllığına kendi imtiyazı altında olmasını talep etmiştir. Bu başvuru Sisam Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Fakat Sisam Beyi, alınan bu kararı "hukuk-ı hükümler ile menafi-i memlekete" aykırı görerek onaylamamıştır²²⁴.

Kumarhane ile ilgili bir başka teşebbüs farklı bir tarihte yine Sisam'da olmuştur. Başvuruyu yapan kişinin daha önce başvurmuş olan Pitagore? Zapu? olup olmadığı konusunda bir bilgi mevcut değildir. Temmuz 1905 tarihinde Sisam Beyi, kendisine kumarhane açılması yolunda yapılan bu başvuruyu reddetmiştir. Başvuruyu yapan kişi, başka bir nam altında meclis-i umumiye başvuru yapmıştır. Meclis, yapılan bu başvuruyu kabul etmiş ve gereğinin yapılması için idare meclisine havale etmiştir. Ancak Sisam Bey'i bunun kendi vazife ve yetkileri arasında olduğunu, idare meclisi ile bir ilgisi olmadığını ifade ederek bir sonraki yıl toplanacak meclis-i umumide görüşmek üzere rafa kaldırmıştır. Merkezden

²²³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2568, Gömlek No: 35. (R 24. Teşrin-i Sani.1317/M. 07.12.1901).

²²⁴ BOA, ŞD., Dosya No: 2360, Gömlek No: 10. (R 4 Kanun-ı Evvel 131/M. 17.12.1901).

gönderilen yazı ile de böyle bir tesisin açılmasının sakıncaları dile getirilmiştir²²⁵.

Kumarhane açılması için resmi anlamda yapılan başvurulardan birisi de 1909 tarihlidir. Ancak başvuru esnasında farklı bir yol takip edilmiştir. Muhtemelen doğrudan kumarhane adıyla yapılacak bir başvurunun reddedileceği düşünülmüş ve farklı bir şekilde belediyeye başvuru yapılmıştır. Yapılan başvuruda Ayastefanos'ta içerisinde otel, tiyatro, hamam, kahvehane, spor alanları gibi yerlerin bulunduğu bir "müessese-i mâliye, müessese-i istihmâmiye" kurulmak istenmiştir. Belediye de dinlenme ve eğlence mekânı olarak telakki ettiği bu başvuruyu kabul etmiştir.

Başvuruda ilk etapta görünürde kumar ve kumarhane ile ilgili hiçbir ibare ve kayıt yoktur. Ancak böyle bir müessese kurmak isteyen şirketin, Paris'te vermiş olduğu ilanlarda Ayastefanos'ta bir otel, banyo, spor tesisi ve kumarhane tesis etmek için bir müessese-i mâliye kurulmuş olduğunu belirtmesi işin iç yüzünü göstermiştir. Meclis-i Mebusân, Dâhiliye Nezareti, Hariciye Nezareti ve Belediye arasındaki yazışmalar sonucunda olayın mahiyeti anlaşılmıştır. Ruhsatnâmenin hiçbir yerinde kumar ile ilgili bir ibare olmasa da beşinci maddede müessesenin bir pöti şov salonunun da olacağı ifade edilmiştir. Bu ise Avrupalılar arasında kumarhane olarak değerlendirilmekteydi. Belediye, yapmış olduğu değerlendirmede bunun kumarhane olarak değerlendirilmediğini ifade etmiştir. Bunu daha çok hamam alanlarındaki eğlence yerleri ve yabancılar için sayfiye alanı olarak değerlendirmiştir. Belediyenin buradaki amaçlarından birisi, günümüzde de turizm sektöründe var olan, turistleri bölgeye çekecek cazibe merkezleri oluşturma düşüncesidir.

Tüm bu gelişmeler sonucunda buralarda kumar oynanması ve kumarhane açılması hükmünün çıkarılamayacağı beyan edilmiştir. Zira kumarın mevcut yasal düzlemde yasak olduğu da hatırlatılmıştır. Ayrıca ruhsatnamede işletmelerin "kavânîn ve nizâmât-ı Devlet-i Osmaniyye ahkâmına riâyet olunması..." şeklinde de ibare olduğu ifade edilmiştir²²⁶.

Kumarhane açmak için yabancıların ve Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin daha fazla istekli olduğunu görmekteyiz. Başvurular yapılırken

²²⁵ "Sisam ceziresine verilen ferâmin-i aliyye ahkâm-ı celilesi dairesinde cezirenin idaresine taalluk eden umur ve muamelât için ittihâz olunacak mukarrerâta Bâb-ı Âlice bir şey denilememek tabii ise de orada bir kumarhane tesisi hakkında teşebbüsât olduğu haber alınıp mazarrat ve mahazir-i adiyyesini der-kâr olan ve memâlik-i şâhane vücudu katıyyen memnu' bulunan böyle müessese-i muzırranın oraca vücûda gelmesi bi't-tâbi tecâvüz olunmamak lâzım geleceğine mebnî o yolda bir teşebbüs var ise sarf-ı nâzar etmesi lüzum-ı muhtac-ı ihtâr olmadığından iktizâsının ifâ ve inba ..." BOA, A.MTZ.SM., Dosya No: 3, Gömlek No: 135. (H. 27 Ca.1323/M. 30.07.1905).

²²⁶ BOA, DH.MUİ., Dosya No: 76-2, Gömlek No: 7. (H. 01.B.1328/M. 09.07.1910).

daha önce de işaret ettiğimiz gibi işin kumarhane boyutundan çok farklı boyutları dile getirilmektedir. 1911’de Beyoğlu’nda mukim olan Grunovalad, Hariciye nezaretine başvurarak ülke içerisinde “zevat-ı mu’tebereden mürekkebe beyne’l-milele anonim bir şirket” kurmak istemiştir. Bu şirketin faaliyet sahası, “İstanbul ve mütecâvire münhâsır olacak ve bil-ahire tekmil-i Memalik-i Osmaniye’ye teşmil edilecektir” şeklindedir. Bu şirket, yapmak istediklerini de şöyle sıralamıştır: “İş bu şirket akademiler, müzeler, kütüphaneler, hamamlar, müessesât-ı sıhhiye-i fukâraya mahsûs sanatoryumlar, kulüpler, gazinolar, kiraât salonları, tiyatrolar, konser salonları, fukâra müstâhdemîne mahsûs ve şerâit-i sıhhiyeye hâiz ucuz meskenler tesis etme fikrindedir.” Tüm bunlar sıralandıktan sonra asıl konuya gelinmiş ve yukarıda ifade edilmiş olan vaatlerin gerçekleştirilmesi, içeride kumarın oynanabileceği bir kulübün yapılması şartına bağlanmıştır. Konunun ehemmiyeti açısından belgede geçen ifadeler şu şekildedir: “Der-sa’âdet civârında muteberânı icâbet için Monte Carlo’daki ‘Grand Gazino Palas’ gazinosu gibi her türlü eğlenceleri câmi’ olacak derûnunda kumar oyunu oynanılacak büyük bir kulüp inşası mutasavverdir. Sermayesi temin edilmiş olan böyle bir kulübün tesisi için âcizlerine elli sene müddetle imtiyaz itâ buyurulmasını hükümet-i Osmaniyye’den rica ederim. Anıfî’l-beyân teşebbüsât-ı hayriyenin husûl-ı isâli için iş bu kumar gazinosu imtiyazının itâsı şerâit-i esâsiyedendir. İş bu imtiyaz itâ buyurulduğu takdirde hükümet cânibinden bir gûna masârıf ihtiyar edilmeksizin memleket için büyük bir fâide-i maddiye temin edilmiş olacaktır. Diğer projeler ve planlar kumar gazino imtiyâzının itâsından sonra takdîm edilecektir²²⁷.” Bu isteklerin kabul veya reddi ile ilgili olarak bir belgeye ulaşılmamıştır. Ancak daha önceki uygulamaları esas aldığımızda reddedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Kumarhanelerin açılmasına, yönetim kademesi resmi anlamda bir izin veya ruhsat vermediği halde kumarhanelerin açılmış olduğunu görmekteyiz. Tabelalarında farklı şeyler yazıldığı gibi tabelasız olan mekânlar da kumarhane olarak işletilmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi’nde kumarın önlenmesi için iradeler, fermanlar yayınlanmıştır. Bu dönemde kumara karşı farkındalık oluşturmak ve etkin bir mücadele için sorumluluk makamında bulunan her kurum sık sık uyarılmıştır²²⁸. Yapılan tüm uyarılara rağmen bazı bölgelerde kumar olayların devam ettiği

²²⁷ BOA, HR.TO., Dosya No: 541, Gömlek No: 72. (01.05.1911).

²²⁸ BOA, Y.PRK.ZB., Dosya No: 508, Gömlek No: 178. (H. 05.Ca.1301/M. 03.03.1884).

görülmüştür. Sadrazam Ferid imzasıyla yayınlanan bir yazıda Galata'daki kumarhanelerin tüm uyarılara rağmen açık olduğu ve bunların bir an evvel kapatılması gerektiği ifade edilmiştir²²⁹.

Beyrut kumarhanelerin yaygın olduğu bir şehirdi. Zira ayrıntılı bir şekilde kaleme alınan bir arzuhale göre Beyrut'ta en az on büyük kumarhane ve yirmiden fazla küçük kumarhane mevcuttur. Bu kumarhanelerin kendilerine has fişleri vardır. Madeni ve sedef olmak üzere iki çeşit fiş vardır. Madeni olanı bir ve beş frank kıymetinde olmak üzere iki çeşittir. Sedef olanı da yirmi frank ve yüz frank kıymetinde olmak üzere iki türdür. Madeni olanın üzerinde kumarhane sahiplerinin adı, at üzerinde tasvir edilmiş insan ve aslan resmi vardır. Sedef olanların üstünde ise yalnızca kumarhane sahibinin adı vardır.

Beyrut'taki kumar fişleri, yalnızca kumarhanelerde değil hayatın her noktasında değişim aracı olarak kullanılabilmekteydi. Sarraf dükkânlarında, bakkallarda, arabacılar vs. esnaf arasında fişler muteber kabul edilmekteydi. Hatta devlet parasından daha makbul olduğu ifade edilmiştir. Kumar fişlerinin halk arasında da kabul görmesi kumarın geniş bir tabanda karşılığının olduğu anlamına gelmektedir. Elinde fişi olan birisinin kumara yönelme ihtimali yüksektir. Gündüzleri piyasada var olan fişler, geceleri sıradan birisi tarafından kumar masalarına getirilebilmekteydi.

Beyrut'taki büyük kumarhanelerin bazıları ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: Vediü'l-Cebili adlı kişinin yirmi odalı, Şeyh Vediü's-Sefa'nın on odalı, Ebu Selim Altudi'nin on beş odalı, Taradin'in on odalı, Şusaatı'nın on odalı, Kamil Turabi'nin on odalı kumarhaneleri vardır. Bunlardan başka polis müdürünün de ortak olduğu yirmiden fazla küçük kumarhaneden bahsedilmektedir²³⁰.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında kumarhanelerin sayısının artmakta olduğu ile ilgili olarak İkdâm gazetesinde bir haber çıkmıştır. Bu haber; *“Beyoğlu cihetindeki kumarhanelerin miktarı yevmen fe yevmen tezaâyüd etmekte olduğu gibi mezkûr kumarhanelere bir takım şebâbin devam etmekte buldukları kemâl-i teessüfle istihbâr kılınmıştır”* şeklindedir²³¹.

²²⁹ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 508, Gömlek No: 178. (H. 29.Z.1324/M. 13.02.1907).

²³⁰ BOA, YPRK.AZJ., Dosya No: 56, Gömlek No: 31.

²³¹ Havadis-i Mütenevvi', *İkdâm*, 29 Teşrin-i Evvel 1324 (1908), nr., 5195, s. 4.

Yine bu dönemde Galata'da Doğru Yol denilen mahalde Hamdi Reis adında biri kumarhane açmış ve gözcüler aracılığıyla kalabalık gruplar halinde kumar oynattırıştır. Der Saadet Jandarma Alay Kumandanı Kaymakam İbrahim Bey, bu kumarhaneye yapılan bir baskında altmışa yakın kişinin kumar oynamakta olduğunu ve bunlardan otuz kadarının kaçtığını ve yirmi yedi kişinin derdest edildiğini ifade etmiştir²³².

B. Kahvehaneler

Asırlardır süregelen ve üzerinde gerek sözlü gerek yazılı alanda önemli bir külliyat oluşan ve keyif ehli insanların önemli bir içeceği olan kahve²³³, kahvehanelerin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Siyaset, sanat, edebiyat, din, oyun ve eğlence gibi birçok konun konuşulduğu, tartışıldığı ve oynandığı kahvehaneler, toplumun farklı kesimlerinin buluşma noktasıydı. Sosyal tabakaların farklı kesimlerinin bir araya geldiği kahvehaneler, farklı zaman dilimlerinde farklı özelliklere sahip olmasından dolayı önemli bir kurum olmuştur. Toplumun özelliklerini yansıtması ve toplumsal değişimin temel dinamikleri hakkında fikir vermesi açısından da kahvehaneler önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal hayatın önemli parçalarından biri olan kahvehaneler 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesinde ve özellikle payitaht İstanbul'da görülmeye başlanmıştır. Kahvehanelerin Osmanlı ülkesinde tam olarak ne zaman teşekkül ettiğiyle ilgili olarak farklı tarihler verilmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, kahvehanelerin İstanbul'da açılmasıyla ilgili olarak H. 960 (M.1553) tarihine

²³² BOA, DH.EUM. THR., Dosya No: 2, Gömlek No: 38. (H. 18.Ş.1327/M. 04.09.1909). BOA, DH.EUM. THR., Dosya No: 2, Gömlek No: 59. (H. 22.Ş.1327/M. 08.09.1909).

²³³ Kahve, İlk defa Habeşistan'da önce yiyecek olarak ortaya çıktı. XV. yüzyılın başlarında Yemen'de tanınarak yüzyılın sonlarından itibaren içecek halinde yaygınlık kazandı. XVI. yüzyılın başlarında Mekke'ye ve ardından buraya gelen hacılar aracılığıyla Kahire gibi yerlere, XVI. yüzyılın ortalarına doğru İstanbul'a (Kâtip Çelebi, kahvenin Osmanlı ülkesine girişi konusunda 1543 tarihini vermektedir) ve nihayet XVII. yüzyılın ortalarında önemli Avrupa merkezlerine ulaştı. BOSTAN, İdris, "Kahve", *TDVİA*, C. 24, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s.203. Ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 39. SEVENGİL, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014, s. 25. YILDIZ, M. Cengiz, *Kahvehane Kültürü*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2007, s. 23. BİNGÜL, İlyaz, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, Ankara, Gram Yayınları, 2013, s. 102-103.

işaret etmektedir²³⁴. Peçevi ise açılış tarihi olarak, Kanuni Döneminde Halepli Hakem ve Şamlı Şems adındaki iki Suriyelinin 1554-1555 yıllarında Tahtakale’de bir kahvehane açmasını işaret eder²³⁵. Esas kahvehanelerin açılması Sultan I. Ahmet döneminin sonlarına tesadüf etmektedir. 1615 tarihinde Halıcılar Köşkünde açıldığı düşünülmektedir²³⁶.

Kahvehaneler açıldıktan sonra çok hızlı bir şekilde, özellikle İstanbul başta olmak üzere, ülke sathında hızla yayılmıştır. II. Selim Döneminde (ilk kahvenin açılışından yalnızca 10-15 yıl sonra) İstanbul’da irili ufaklı altı yüz kahvehane bulunmaktaydı²³⁷.

16. yüzyılda ve sonrasında sosyal hayatın önemli mekânlarından olan kahvehaneler, eve alternatif olarak hızla çoğalmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali, kahvehanelerin 1550’li yıllardan itibaren toplumun ilgisini çeken bir yenilik ve iyi yapıli yerler olarak tarif etmiştir. Kahvehaneler; bilgiçlik taslayanların, dervişlerin, irfan sahiplerinin, ocağı bucağı bulunmayan kimsesizlerin, yabancıların, sipahilerin, yeniçerilerin, dostlarıyla söyleşi tutkunlarının, tavlâ ve satranç oynayarak zaman geçirenlerin, kumar oynayıp para kazanmak için gelen kumarbazların mekânıydı²³⁸. Ayrıca işsiz güçsüz takımı, bilhassa kadı ve müderris mazulleri vakit geçirmek için devam etmekteydi. Mahallelerde imamlar, müezzinler, hatta büyükçe rütbe ve mansıp sahipleri de kahvehane müşterisi oldular²³⁹.

Başlangıçta kahvehanelerin siyasî ve dinsel otorite tarafından hoşgörüyle karşılanması, bu mekânların yaygınlaşmasını ve gerek halk nezdinde gerekse itibarlı bürokratlar arasında kabul görmesini sağladı. Her ne kadar kahvehane tabiri genel anlamda kullanılsa da esasında kahvehaneler, müdavimleri, fiziksel özellikleri ve

²³⁴ Gelibolulu Mustafa Ali, *Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları 1 (Mevâidü’-nefais fî Kavâidi’l-mecâlis)*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978, s. 180.

²³⁵ SARAÇGİL, Ayşe, “Kahve’nin İstanbul’a Girişi: 16. ve 17. Yüzyıllar”, *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, Ed. Héléne Desmet-Grégoire, François Georgeon, çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 33. Ahmet Refik, *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*, Haz. Tahir Yücel, İstanbul, Kitabevi, 1998, s. 71. Ayrıca bkz. ÜNVER, Süheyl, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1963, s.39-84. İŞİN, Ekrem, “Kahvehaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 386-392.

²³⁶ ÜÇÖK, Ahmet, “Kahve”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. 44.

²³⁷ HATTOX, Ralph S., *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu’daki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 71.

²³⁸ SAKAOĞLU, Necdet, AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Dünyasından Yansımalar*, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2000, s. 269.

²³⁹ KOÇU, Reşad Ekrem, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul, Doğan Kitapçılık A.Ş., 2004, s. 39.

bulunduğu çevre bakımından önemli bir çeşitlilik arz etmekte ve bu çeşitliliğin içeriği onların sosyal yaşama etki ediş biçimlerini belirlemektedir. Eğitim, sanat, ticaret, siyaset gibi çok çeşitli konuların ele alındığı ve sohbet konusu edildiği kahvehaneler, müdavimlerinin özelliklerine göre guruplara ayrılmışlardı. Bunlar arasında mahalle kahvehaneleri, hamal ve esnaf kahvehaneleri, tulumbacı kahvehaneleri, semai kahvehaneler ve Yeniçeri kahvehaneleri önemli bir yer tutmaktadır. Bazı kahvehaneler oyun meraklıları için ilgi çekici olduğu gibi, bazıları tiryakilerin devam ettiği, afyon ve esrar içenlerin takıldığı ya da kumarbazların müdavimi olduğu mekânlar olabiliyordu. Osmanlı tebasına ait dinsel cemaatlerin devam ettiği kahvehanelerin yanında, göçmenler, belirli bir tarikata mensup olanlar, hemşehriler gibi farklı toplumsal grupların devam ettiği kahvehaneler de mevcuttur²⁴⁰.

Kahve ve kahvehanenin hızla yayılması dinsel otoritenin dikkatini çekmiştir. Bununla ilgili verilen fetvalarda birbiriyle ilişkili bu iki hususun pek iyi karşılandığı söylenemez. Kahvehanelerde toplanıp ayrı meclis kurarak satranç ve tavlâ oynayanlar hakkında şer'an ne yapılması gerektiği ile ilgili soruya Ebussuûd “*Cümlesine subhânehû ve te'âlâ hazretlerinin, melaike-i kiramin ve cumhur-ı ehl-i İslam'ın laneti lâhik olur*” demiştir. Başka bir fetvasında padişah tarafından yasaklanan kahvehanelerde yine de toplanılıp satranç, tavlâ gibi oyunlar oynanıp afyon ve kahve içilmesinin şiddetli bir şekilde cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir²⁴¹.

Siyasi önemleri arttığı oranda kahvehaneler yönetici zümrenin dikkatini çekmiştir. Zamanla siyasi otorite, mevcut düzenin önemli tehdit unsurları arasında kahvehaneyi görecektir. II. Selim, III. Murat ve IV. Murat dönemlerinde kahvehaneler toptancı bir anlayışla tamamen yasaklanmıştır. Özellikle IV. Murat Dönemi'nde kahve ve tütün içilmesi yasaklanmış ve bütün kahvehaneler kapatılmıştır. Ancak 17. yüzyılın ortalarından itibaren, siyasi iktidar kahvehaneleri toptan kapatmak yerine, “*ibreten li'l-ğayr*” birkaç kahvehane kapatılır. Ayrıca yeni

²⁴⁰ EDİZ, İsmail, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim”, http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_15.pdf, s. 181-182. (12.06.2017)

²⁴¹ DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1972, s. 148-149.

mekanizmalar geliştirilerek kahvehaneler üzerinden halkın nabzını ölçme ve istihbarat toplama yoluna gidilir²⁴².

18. yüzyıl kahvehanelerin işletmecileri açısından kritik bir dönem olmuştur. Askerlikten başka her alana el atan yeniçeriler, kahvehanelerin işletmesini de ele geçirmişlerdir. Ancak II. Mahmut'un yeniçerileri tasfiye etmesinden sonra bu kahvehaneler yıkılmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri, kahvehanelerin altın çağı olmuştur. Bir zamanlar içe dönük olan kahvehaneler bu dönemlerde sokaklara taşmıştır. Bazıları birer gösteri salonuna, bazıları siyasal, edebi, kültürel konuların tartışıldığı mahfillere, bazıları oyun ve kumar salonlarına dönüşmüştür²⁴³.

Farklı işlevleriyle ön plana çıkan kahvehaneler, 19. yüzyıldan itibaren kumarın mekânsal alanları olacaktır. Yöneticilerin sürekli gözlediği kahvehanelerde kumarın oynanması yönetim kademesini daha da hiddetlendirmiştir. Bunun önüne geçmek için sürekli uyarılarda bulunulmuştur. Zira kumarın yoğun olarak oynandığı Beyoğlu kahvehaneleriyle ilgili olarak uyarılar da aynı sıklıkla olmuştur²⁴⁴. Beyoğlu'nda 1850'li yıllardan itibaren Batılı tarzda (Cafe) kahvehaneler yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kahvelerde piket, vist, briç gibi yüksek dereceli oyunlar oynanmaktaydı²⁴⁵.

Kumara konu olan oyunlar, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kahvehanelerde yoğun bir şekilde görünür hale gelmiştir. 1859 tarihinde Kıbrıs adasında Keşmir Ahmet adında birisi kahvehanesinde kumar oynattığı için yeni ceza kanununa (1858 tarihli) göre cezalandırılmıştır²⁴⁶. Kıbrıs'ta vuku bulan suç ve

²⁴² YAŞAR, Ahmet, "Külliyen Ref'ten "İbreten Li'l Ğayr"e: Erken Modern Osmanlı'da Kahvehane Yasaklamaları", *Osmanlı Kahvehaneleri Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Ed. Ahmet Yaşar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 45.

²⁴³ SAKAOĞLU, AKBAYAR, *Osmanlı Dünyasından Yansımalar*, s. 272-273.

²⁴⁴ "Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda bir kahvede külle yevm kumar oyunuyla akçe vesaireden dolayı münazaa ve uygunsuzluk vukua gelmekte olduğu haber verilmiş ve beyandan müstağni olduğu üzere öyle kahve dükkânlarında vesair yerlerde kumar oyununun men'iyle bir gûna münazaa ve uygunsuzluk vuku' götürülmemesi lazımeden olarak bu babda mukaddem ve muahharen tenbihat-ı lazıme icra kılınmış olmakla zikr olunan kahve dükkânında vukua gelen hareket-i kabahiyenin men'i ve def'iyle ba'de izin hiçbir mahallede o makule kumar oyunu vesair uygunsuzluk edepsizlik vuku götürülmemesi emrinde tenbihat ve takayyüdat-ı icabiyenin icrası babında..." BOA, A.) MKT., Dosya No: 147, Gömlek No: 92. (H. 14.L.1264 / M. 13.09.1848).

²⁴⁵ BİRSEL, Salâh, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016, s. 13-15.

²⁴⁶ BOA, A.) MKT. MVL, Dosya No: 110, Gömlek No: 84-1. (H. 22.Ra.1276 / M.19.10.1859).

kabahatler ile ilgili olarak merkeze gönderilen jurnallerde ve ceraim cetvellerinde kahvehanelerde kumar oynanması ile ilgili kayıtlara sık sık rastlamaktayız²⁴⁷.

Kahvehanelerde kolluk güçlerinin sıkı denetimi, bazen kahvehane müdavimlerini ve kumarbazlarını kolluk güçleriyle karşı karşıya getirebilmekteydi. Bu durum bazen kötü sonuçlar ile neticelenebilmekteydi. Hatta etnik ve dinsel anlamda çekişmelere de konu olabilmekteydi. 1910'da Karesi sancağına bağlı olan Balya kasabasında bulunan bazı maden işçilerinin devam ettiği bir kahvehane böyle bir olaya tanıklık etmiştir. Gece geç saatlerde kolluk kuvvetlerinin kahvehaneye yapmış olduğu baskın sonucunda Yorgi adında bir Rum vatandaşının kolluk güçleri tarafından öldürülmesi kasabada Rumlar arasında infiale neden olmuştur. Bu olayın basında yer alması ve zanlının tutuklanmaması Patrikhanenin, Adliye ve Mezahip Nezaretine başvurmasına neden olmuştur. Nihayetinde zanlı tutuklanmış ve hakkında soruşturma açılmıştır²⁴⁸.

Kahvehanelere yapılan baskınlarda kumar oynayanlar yakalandığı zaman kahvehaneler kapatılabilmekteydi. 1913 tarihinde Adana'da bir kumar vakasında İran vatandaşı Abdülkerim'e ait bir kahvehanede kumar oynanması ve akabinde bunun tekrar edilmesi kahvehanenin kapatılmasına neden olmuştur. Polis nizamnamesine eklenmiş olan yedinci madde kapatmaya dayanak gösterilmiş, ki bu maddeye göre kumarhaneler sedd olunacaktır, kahvehaneler kapatılmıştır. Yerel mahkemede zanlıların kumar oynattığının sabit görülmemesi ve berat etmeleri üzerine İran'ın Adana Kârperdazlığı (konsolosluk) olaya müdahil olmuştur. Kahvehanenin tekrardan açılması ve mağduriyetin giderilmesini Osmanlı makamlarından talep etmiştir. Hariciye nezareti de bu minvalde Dâhiliye nezaretine yazı göndermiş ancak Dâhiliye nezareti, kahvehanenin yeniden açılması için kumar oynatılmayacağına dair kefaletname talep etmiştir. Ayrıca mahkeme kararı zabıtaca kabul edilmekle birlikte kapatılması yolunda zabitanın almış olduğu kararın bozulmayacağı ve istinaf

²⁴⁷ “Kıbrıs ceziresinde yetmiş yedi senesi eylülü ibtidâsından teşrin-i sani gayyatına kadar üç mah zarfında zûhur eden cünhâ ve kabaih ashâbı haklarında tahrir olunan ceza ve muâmeleyi muktezâyı tahrirât-ı saadetleriyle zîri mazbatalar varid olan jurnalde muharrer icrâatın ekserisi yolunda ve muvafık-ı kanun olacağı misilli on dokuzuncu bendede muharrer kahvehanesinde kumar oynatmış olan kahveci esnafından Lefkoşeli...” BOA, A.) MKT.MVL, Dosya No: 142, Gömlek No: 14. (H. 26. Ş.1278 / M.26.04.1862).

²⁴⁸ BOA, DH.H., Dosya No: 48, Gömlek No: 19. (H. 29.Za.1335/M. 16.09.1917).

mahkemesi müdde-i umumiliğine başvurularak kararın gözden geçirilmesi talep edilmiştir²⁴⁹.

Kahvehanelerde kumar oynanmasına yer ve imkân sağlayan kahvehane işletmecileri, kolluk güçlerinin baskınından korunmak ve kumarcıları korumak için çeşitli tedbirler almışlardır. Bunlardan birisi kapıya gözcü konulmasıdır. Kapıya konulan bu gözcülerden gelen haberler üzerine oyun masasında kumara konu olacak materyaller kaldırılmakta ya da kumarbazlar arka kapıdan firar etmekteydiler²⁵⁰. Benzer durum gazinolarda da vardır. Ahmet Rasim, “Şehir Mektupları” adlı eserinde bu konu ile ilgili şu satırları kaleme almıştır: “ *...ben bazen yalnız veya bir arkadaşımınla beraber buralarda birine girdiğimde, orada bulunan garsonlardan birinin diğerine bir nevi işaret vermekte olduğunu hissediyorum. Acaba kumar mı var dersiniz?*”²⁵¹”

Galata, Beyoğlu, Aksaray, Beyazıt, Üsküdar, Kadıköy gibi birçok bölgede kumar oynanması üzerine bunun önüne geçmek için kolluk güçleri sürekli olarak uyarılmıştır. Bazen doğrudan kahvehane ve kıraathane isimleri adresleri ile birlikte verilmiştir. Divan Yolu’nda Arif’in kıraathanesinde, Tavuk Pazarı’nda cami-i şerif yakınındaki kahvehanede, Şehzadebaşı’nda Fevziye Kıraathanesinde, Ali Çavuş’un kıraathanesinde, Aziz’in kahvehanesinde ve Kapan-ı Dakik’te Değirmen karşısındaki kahvehanelerde gizli bir şekilde kumar oynandığı ile ilgili olarak polisler uyarılmıştır²⁵². Kadın olması sebebiyle kendisini ifşa etmediğini beyan eden birinin emniyet müdürlüğüne yapmış olduğu başvuruda da Hasköy bölgesinde kumar oynanan yerler isim isim zikredilmiştir. Sarı Hüseyin Efendi, Mösyö Mutulan ve Tatar Cemil’in kahvehaneleri ismi geçen yerlerdir²⁵³. Ayrıca Bayezid civarındaki Parmak Kapı’da bulunan ve Arnavut Abdullah Ağa’nın sahibi olduğu Türkiye Kıraathanesi’nde gece geç saatlere kadar kumar oynandığı ile ilgili şikâyetler söz konusu olmuştur²⁵⁴. Aksaray’da tramvay merkezinde ve Koska’da Galatalı Hamdi,

²⁴⁹ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 39, Gömlek No: 18. (H. 10.M.1332/M. 09.12.1913). BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 34, Gömlek No: 39. (H. 8.Z.1331/M. 08.11.1913).

²⁵⁰ BOA, DH.EUM.ADL., Dosya No: 29, Gömlek No: 30. (H. 21.Ra.1329/M. 22.03.1911).

²⁵¹ Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, yay. haz. Hasan Ahmet Gökçe, İstanbul, Timaş Yayınları, 2005, s. 22.

²⁵² BOA, ZB., Dosya No: 382, Gömlek No: 35. (R. 17 Teşrin-i Evvel 1323/M. 30.10.1907)

²⁵³ BOA, DH.EUM. THR., Dosya No: 91, Gömlek No: 75. (H. 18.L.1327/M. 02.11.1909).

²⁵⁴ BOA, DH.EUM. THR., Dosya No: 51, Gömlek No: 20. (H. 23.N.1328/M. 28.09.1910).

Beyazıt'ta Afitab, Şehzadebaşı'nda Ali, Çemberlitaş'ta Abdullah Çavuş ve Diyarbakır kıraathane ve kahvehaneleri ile ilgili uyarılar yapılmıştır²⁵⁵.

Kahvehanelerin kumarın merkezi haline gelmesi dikkatin buralarda toplanmasına neden olmuştur. Kumarın önlenmesi noktasında bu gibi yerlerin kontrol altında tutulması ya da dönüştürülmesi gerektiği ile ilgili görüşler zaman zaman gazete ve dergilerde yer almıştır. Mehmet Arif imzasıyla Beyanü'l-Hak'ta yayınlanan yazıda servet düşmanı olan kumarın en önemli icra mekânı olarak kahvehaneler gösterilmiştir. Kahvehanelerin kumar ve oyunlar ile anılmasının yerine ilmi sohbetlerin yapıldığı birer Darülfünuna dönüştürülmesi gerektiği ifade edilmiştir²⁵⁶.

C. Kulüpler

Zabitanın ve kolluk kuvvetlerinin takibatından uzak kalmak ve daha rahat kumar oynamak için kumarbazların farklı yöntemler geliştirmiş olduğunu görmekteyiz. Bunlardan birisi kulüp adı altında çeşitli kuruluşlar oluşturup buralarda kumar oynamak olmuştur. Aynı durumun günümüzde de kulüp, dernek vs. adı altında yapılmakta olduğunu gazetelerin üçüncü sayfa haberlerinden anlamaktayız.

18. yüzyılın sonlarında Osmanlı'da kendisini hissettirmeye başlaya Batılı hayat tarzının uygulama alanlarından birisi de kulüplerdi. Fransız Devrimi'ni takip eden yıllarda Osmanlı Devleti'nde 1793'te İstanbul, İzmir ve Halep'te Fransız devrimci kulüpleri açılmıştı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Avrupalı ve Levanten tüccarlar kendileri için buluşma alanları ve eğlence mekânları oluşturmaya başlamışlardır²⁵⁷. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Beyoğlu'nda Levantenlerin ve gayrimüslimlerin elçilerin desteğiyle kulüpler kurdukları görülmektedir. Bu kulüplerde balolar ve karnavallar düzenlenmekteydi²⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dakilerine benzer ilk kulüp 1870 tarihinde Ramazanın ilk akşamı Şura-yı Devlet Reisi Kamil ve Mehmet Rüştü, Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa ve vekiller tarafından açılmıştır. Kulübün adı *Encümen-i Ülfet*

²⁵⁵ BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 3, Gömlek No: 18. (H. 29.Z.1328/M. 01.01.1911).

²⁵⁶ Mehmed Arif, "Mezbaha-i Ahlakiyeler yahud Kahvehaneler", *Beyanü'l-Hak*, 26 Kanun-ı Sani 1324 (M. 08.02.1909), C: 1, S. 19, s. 433-435.

²⁵⁷ KOLOĞLU, Orhan, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, İstanbul, Boyut Yayınları, 2005, s. 18.

²⁵⁸ AKIN, Nur, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul, Literatür Yayınları, 2002, s. 254-255.

idi. Kurucuları, kulüp adının kullanılmasının uygun olmayacağını düşünerekten bu adı vermişlerdir. Bu kulüp için Asım Paşa Konağı kiralanmıştı. Kulübün kurucusu ve finansörü Mısırlı Mustafa Fazıl Paşaydı. Bu kulüp Beyoğlu'nda değil, İstanbul semtinde açılmıştı²⁵⁹.

Encümen-i Ülfete vükelâ, ricalden sayılan önemli kişiler ve bürokratlar üye olarak kabul edilmekteydi. Kulübün önemli salonlarından birisi oyun salonuydu. Oynanan oyunlar ise kumar oyunlarıydı. Bu kulüp, Türkiye'de kumarın muntazam olarak oynandığı ilk yerdirdi. Kuruluşunda ve gelişmesinde yöneticilerin, bürokratların çabası ve hamiliği düşünüldüğünde burası bir nevi yarı resmi kumarhaneydi. Bu kulüp bir seneden fazla faaliyette bulunmuştu. Ali Paşa sadaret makamından çekildikten sonra kulüp, resmi himayeyi kaybetmiştir. Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığı zamanında alenen kumar oynanmasına müsaade edildiğine dair halk arasında yayılan söylentiler, hükümetin bu kulübü kapatmasına neden olmuştur²⁶⁰.

Kulüpler, II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı toplumsal hayatında ve eğlence kültüründe önemli bir yer işgal etmiştir. Üst düzey devlet memurlarının sıkça gittiği yerler olan kulüplerin müdavimleri arasında Levantenler, yabancı misyon temsilcileri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen simaları bulunmaktaydı.

Dönemin en meşhur kulübü Cercle d'Orient Kulübüdür. Günümüzde "Büyük Kulüp" olarak bilinen bu köklü kulübün kuruluş tarihi 1882'ye kadar uzanmaktadır. Böyle bir kulüp kurma gereksinimi, yabancı ülke temsilcilerinin kendilerini daha rahat ve güvende hissedecekleri bir yer aramalarından kaynaklanmıştır. İngiltere büyükelçisi Sir Alfred Sandison'un öncülüğünde ve diğer Avrupalı devletlerin büyük çoğunluğunun katılımıyla kurulan bu kulübün başkanlığına İran büyükelçisi Muhsin Han seçilmiştir²⁶¹. Daha sonraki dönemlerde Rusya, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya büyükelçileri de kulübe başkanlık yapmışlardır. Eski İstanbul'da "Serklidoryan" diye bilinen bu kulüp Beyoğlu'nda Abraham Paşa'ya ait büyük binada faaliyetlerini yürütmüştür²⁶².

²⁵⁹ *Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, TTK Yayınları, 1989, C. XII, s. 101. PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983, C. 1, s. 532. ÇELİK, "Sultan Abdülaziz Devrinde Gündelik Hayatta Değişim", s. 223-224.

²⁶⁰ PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 532.

²⁶¹ KOLOĞLU, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, s. 21-26.

²⁶² ÜSTDİKEN, Behzat, "Cercle d'Orient", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 409.

Kulübün kurucular listesinde bulunan yetmiş sekiz kişiden yalnızca on sekizi Osmanlı vatandaşıydı. Bunlardan ise yalnızca üçü Türk idi. Bunlardan biri itirazlara rağmen başkan yardımcılığına getirilen Münir Bey'di. II. Abdülhamit'in mabeyincilerinden olan Münir Bey aracılığıyla II. Abdülhamit burayı kontrol etmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi o devirde II. Abdülhamit, tüm dernekleri denetimi altında tutmak için büyük çaba sarf etmekteydi. İçinde Avrupa elçilerinin başrolü oynadığı, önemli ticaret ve maliye uzmanlarının hatta bütün yabancı askeri ataşelerin yer aldığı bir kurumu göz ardı etmesi düşünülemezdi²⁶³.

İstanbul'un en gözde zenginler ve ileri gelenler kulübü olan Cercle d'Orient'in üyeleri arasında yabancıların belirgin bir ağırlığı vardı. Bunun yanında zamanla Osmanlı vatandaşı olanların sayısı artacaktır. Üst düzey yöneticilerin (sadrazam, bakanlar), paşaların, hukukçuların, büyükelçilerin üye olduğu ve devam ettiği bu kulüp siyasi, ekonomik ve askeri konuların görüşüldüğü yerler olmasının yanı sıra okuma, dinlenme ve eğlence etkinliklerinin düzenlendiği bir mekândı. Prens Aziz, Şerif Paşa, Cemal Paşa, Enver Paşa, Talat, Damat Ferid, Fuad, Prens Said Halim, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Çürüksulu Mahmud, Mustafa Reşid Paşa, Abdülhak Hamid Tarhan, Cemil Topuzlu, Fethi Okyar, Numan Menemencioğlu, Necmeddin Sadak, Tevfik Rüştü Aras, Raif Dinçkök gibi isimler bu kulübe üyelerdi²⁶⁴. Cercle d'Orient parası bol olanların kurduğu ve yaşatabildiği bir kulüptü²⁶⁵.

Cercle d'Orient'in en önemli gelirleri üye aidatları, iskambil ve bilardo oyunlarından alınan hisselerdi. Kumar niteliği taşıyan oyunlarda anlaşmazlıkların önüne geçmek için yazılı kurallar belirlenmiştir. Oyuncular arasındaki anlaşmazlıklar bu yazılı kararlara göre çözülmekteydi²⁶⁶.

Osmanlı Devleti'nde kulüplerin en çok bulunduğu bölge İstanbul'da Galata ve Beyoğlu bölgesiydi. Kumar oynanan kulüplerden birisi Beyoğlu'nda Yunan konsolosluğu civarında bulunan Osmanlı İtilaf Kulübü'dür. Kumarın çokça oynandığı bir yer olan bu kulüp, bazen kumarhane olarak nitelendirilmiştir²⁶⁷.

²⁶³ KOLOĞLU, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, 2005, s. 26-27.

²⁶⁴ ÜSTDİKEN, "Cercle d'Orient", s. 409.

²⁶⁵ ÜSTDİKEN, Behzat, *Pera'dan Beyoğlu'na 1840-1955*, İstanbul, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, 1999, s. 75.

²⁶⁶ KOLOĞLU, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, s. 35-37.

²⁶⁷ BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 2, Gömlek No: 52. (H. 22.Z.1328/M. 05.12.1910).

Kadıköy’de de var olan bir kulüp, kumar özelliğiyle ön plana çıkmıştır²⁶⁸. Son dönem Osmanlı sosyal hayatının kurgulandığı romanlarda da kulüpler, kumarla birlikte anılmaktaydı. Mütareke Dönemi’nin anlatıldığı “*Sodom ve Gomore*” adlı eserde bununla ilgili olarak şöyle bir ibare geçmektedir: “Geçen gece açılış töreni yapılan bir kulübün bakara masası başında Captain Marlow’la Azize Hanım’ın eşi Atıf Bey, hoş bir tesadüf eseri olarak, yan yana düşmüşler...”²⁶⁹”

İmparatorluğun farklı bölgelerinde tesis edilmiş olan kulüplerde kumar icra edilmekte ve bu kulüplerin adları kumarhaneler ile birlikte anılmaktaydı. Beyrut’a 1890’lı yıllarda bir kumar aletinin getirilmesi bölgedeki kumar faaliyetinin, kumarhanelerden kulüplere hatta sıradan mahalle kahvehanelerine kadar genişlemesine neden olmuştur²⁷⁰.

İzmir’de 19. yüzyılın ilk yarısında önemli eğlence ve kumar mekânları arasında kulüpler vardı. Özellikle yabancıların ve Levantenlerin, giderek de Rum ve Ermenilerin İzmir’deki belli başlı eğlence yerlerinden biri o dönemde “Cercle European” olarak adlandırılan bir kulüptür. Üst düzey insanların kabul edildiği bu kulübe zamanla diğer azınlıklar ve dönemin sonlarına doğru Türkler de alınmıştır²⁷¹.

İzmir’de Nikola İstavridis namında bir kişi Avcılar Kulübü adında bir kulüp açarak buraya devam edenlerden belli miktarda ücret aldığı ve kumar oynattığı yönünde Jan Baptist Kaporad adında biri tarafından İstanbul’a sadaret makamına Fransızca bir mektup gönderilmiştir. Ayrıca buraya memur ve yabancı kimselerin devam etmekte olduğu, kumar oynadıkları ifade edilmiştir²⁷².

D. Meyhaneler

Farklı amaçlar için ruhsat alınmış olan yerler, kumar oynanan merkezlere dönüşebilmekteydi. Meyhaneler, içkinin satılıp tüketildiği yerler olarak ön plana çıkmaktaydı. Ancak bu özelliğinin yanında kumarın yaygın olarak oynandığı mekânlar olarak da kötü bir üne sahipti.

²⁶⁸ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1346, Gömlek No: 5. (H. 1.S.1302/M. 20.11.1884).

²⁶⁹ KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 148.

²⁷⁰ “Beyrut’ta Kumarın Men’i, *Tanin*”, 18 Haziran 1325 (1909), nr., 298, s. 2.

²⁷¹ BEYRU, Rauf, “İzmir’in Gezi ve Eğlence Yaşamı”, *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, s. 344.

²⁷² BOA, BEO., Dosya No: 2795, Gömlek No: 209563. (H. 07.S.1324/M. 02.04.1906).

Alkolün etkisi ve kaybetme dürtüsünün vermiş olduğu öfke bir araya gelince nahoş sonuçlar ortaya çıkmaktaydı. Bazı özel gün ve gecelerde içki tüketiminin artması ve kumarın yaygınlaşması, istenmeyen durumların katlanmasına neden olmuştur. 1900 tarihinde Çatalca'ya bağlı Sürgün Köyü'nde Rumların yortusunda meyhanede kumar oynayan on beş kişiye müdahale etmek isteyen jandarma ile kumarbazlar arasında tartışma çıkmış Nikoli namında birisi kurşunlanma sonucu ölmüştür²⁷³.

Devlet, yasak olan kumarın meyhanelerde oynanmasını engellemek için birçok tedbir almıştır. Yanya vilayetine bağlı olan Meçova kaymakamı, kumar oynandığı gerekçesiyle meyhanelerin ve gazinoların gece saat bir iki arasında kapanması emrini vermiştir. Bölgedeki esnaf, işlerinin azaldığını ve gelir kaybına uğradıklarını ifade eden bir telgrafi Meclis-i Mebusan'a ve Dâhiliye Nezaretine göndererek yasağın kaldırılmasını talep etmiştir²⁷⁴.

Alınan tedbirler, meyhanelerde uygulanmaya çalışılmış fakat çok da başarılı olunamamıştır. “*Meyhaneler ve birahaneler ve ale'l-husus müskirat satılan mahaller ile kahvehane ve çayhaneler hakkında nizamname*” adı ile hazırlanmış bir kanunda bahsedilen yerleri açacak kişilerde aranan özelliklerden birisi de kumarbaz olmamasıdır (madde: 6). Bu tür yerleri açmak veya işletmek için başvuran kişi ile ilgili olarak müdde-i umumilikler veya zabıta dairesi tarafından gerekli soruşturmalar yapılacaktır. Eğer başvuran kişi yabancı ise emniyet-i umumiye müdürlüğüne haber verilecekti (madde: 7)²⁷⁵.

E. Hapishaneler

Kumarbazlar, her şart ve imkân(sızlık)da bahse, kumara konu olabilecek bir oyun ve eğlence bulma noktasında sıkıntı çekmemişlerdi. Birçok mahrumiyetin söz konusu olduğu hapishaneler bile kumarbazları durduramamaktaydı.

²⁷³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2436, Gömlek No: 77. (H. 16.Ş.1318/M.09.12.1900). BOA, DH.MKT., Dosya No: 2436, Gömlek No: 100. (H. 16.Ş.1318/M. 09.12.1900). BOA, DH.MKT., Dosya No: 2449, Gömlek No: 81. (H. 15.L.1318/M. 05.02.1901).

²⁷⁴ BOA, DH.MUİ., Dosya No: 56-1, Gömlek No: 48. (H. 19.M.1328/M. 31.01.1910).

²⁷⁵ BOA, DH.EUM.6.Şb, Dosya No: 53, Gömlek No: 77. (H. 29.Ca.1339 / M. 08.02.1921). BOA, DH.EUM.MTK., Dosya No: 80, Gömlek No: 65 (Tarihsiz).

II. Abdülhamit döneminde hapishanelerin ıslahı amacıyla çıkarılmış olan 1880 tarihli Hapishane ve İslahevi Nizamnamesi ile hapishanelerde mahkûmların kesinlikle kumar oynamamaları gerektiği ifade edilmiştir²⁷⁶.

Yasaklamalar, mahkûmları kumardan alıkoymakta yetersiz kalacaktır. Mahkûmlar, gardiyanlar ile iyi ilişkiler kurup onların nüfuzundan yararlanarak kumar oynayabilmekteydiler²⁷⁷. Bazen hapishane idarecilerinin isimleri de kumara karışabilmekteydi. Zira Akka Hapishanesi böyle bir olayla gündeme gelmiştir. Bir mahpus, yazmış olduğu dilekçede hapishane müdürü ile ser gardiyanın işkence yaptığını ve mahpuslar arasında kumara oynanmasına izin verdiğini iddia etmiştir. Bunun üzerine soruşturma açılmıştır²⁷⁸.

Savaşın, yokluğun ve sefaletin hüküm sürdüğü I. Dünya harbinde İstanbul'daki hapishanelerde kumarın yaygınlaşması üzerine İstanbul vali vekili Dâhiliye nezaretine bir yazı göndermişti. Göndermiş olduğu bu yazıda hapishanelerde kumarın önlenmesi için ne tür tedbirler alınması gerektiği yönünde bazı teklifler sunmuştur. Buna göre; kumarbazlara ceza kanununda var olan cezanın yanı sıra kumar oynayanları ihbar edenlere, ele geçirilen paranın üçte birinin verilmesini teklif etmiştir. Ayrıca gardiyanlara ve kumarbazları yakalayanlara geri kalanın üçte birinin verilmesini ve nihayetinde son kalan üçte birlik kısmın ise gelir olarak sandığa kaydedilmesini teklif etmiştir. Dâhiliye nezareti bu teklife cevaben kumar vakalarının önlenmesinden birinci derecede hapishane idaresinin sorumlu olduğunu belirtmiştir²⁷⁹.

Osmanlı'nın son dönemlerinde hapishanelerdeki durum vahim boyutlara ulaşmıştır. Zira durumun vahametini, İstanbul'daki bir hapishanede mahkûmlar arasında meydana gelen kavgada silah kullanılması ve bir kişinin öldürülmüş olması göstermektedir. Aynı kavgada sustalı bıçaklar ve hapishane ortamında dönüştürülmüş kesici aletler kullanılmıştır. Yine bu kavga esnasında bazıları ağır olmak üzere yedi kişi yaralanmıştır. Kavganın neden ortaya çıktığı, yapılan kapsamlı

²⁷⁶ “Madde 82: tevkîfhâne ve habishânelerde her türlü ...ve müskirât ve kumar oyunu kat'iyen memnû'dur.” KIZILKAN, Ayşe Özdemir, *Osmanlı Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011, s. 193. AKPINAR, Özlem, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Konya Hapishaneleri (1876-1922)*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017, s. 16.

²⁷⁷ BOA, DH.MB.HPS., Dosya No: 90, Gömlek No: 61. (H. 15.Ş.1332 / M. 09.07.1914).

²⁷⁸ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2850, Gömlek No: 56. (H. 1.C.1327 / M. 20.06.1909).

²⁷⁹ BOA, DH.MB.HPS., Dosya No: 77, Gömlek No: 6. (H. 29.B.1335 / M. 21.05.1917).

bir tahkikatla ortaya çıkarılmıştır. Zira kavganın fitilini ateşleyen olay kumar esnasında meydana gelen alacak verecek tartışmasıdır.

Gardiyanların suiistimallerinin olup olmadığıyla ilgili yapılan soruşturmada, gardiyanlar vermiş oldukları ifadelerde personel eksikliğinden dolayı etkili bir mücadelenin yapılamadığını beyan etmişlerdir. Ayrıca koridor ve hücre sayısının çokluğu kumarbazlara yakalanmamaları için avantaj sağlıyordu. Oyun esnasında gözcüler kullanılarak gardiyanların hareketleri takip edilmekteydi. Silahın içeriye nasıl sokulduğu ile ilgili olarak bir ifade tutanağında yıllar öncesinden silahın içeriye sokulduğu ve her aramada da başarılı bir şekilde saklanıldığı ortaya çıkmıştır. Soruşturmanın derinleştirilmesiyle revolver silahın, katilin kardeşi tarafından verildiği yönünde kuvvetli bir şüphe oluşmuştur. Zira katilin kardeşi bir dönem hapishaneyi korumakla görevli muhafızlar arasında yer almaktaydı²⁸⁰.

Hapishanelerde kumar vakalarının önüne geçmek için kumarı alışkanlık haline getirenler başka hapishanelere gönderilmişlerdir²⁸¹. Ayrıca Dâhiliye Nezareti göndermiş olduğu yazıyla kumar ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi için ceza kanununun ilgili maddesinin istisnasız uygulanması konusunda uyarılarda bulunmuştur²⁸². Yapılan tüm uyarılara rağmen kumar vakalarının hapishanelerde devam ettiğini ve gardiyanlardan bazılarının da buna göz yumduğunu görmekteyiz. 1921’de böyle bir olaydan dolayı sürdürülen tahkikatta mahkûmlar arasında kumar oynanmasına göz yumduğu gerekçesiyle Hakkı Ali Efendi isimli bir gardiyana bir haftalık hapis cezası verilmiştir. Adı geçen şahısın ifade tutanağında ise, hapishanenin mehterhane kısmında gece yarısından sonra her daim kumar oynandığı ve idarenin de buna ses çıkarmadığı ifadesi dikkat çekicidir²⁸³.

²⁸⁰ BOA, DH.MB.HPS., Dosya No: 99, Gömlek No: 8. (H. 16.M.1339 /M. 13.10.1920).

²⁸¹ “Kumar oynatılmaması hakkındaki memnuiyete dair olan kanun-ı cezanın iki yüz kırk ikinci maddesi ahkâmının bilâ-istisna tamamen infaz ve tatbiki hususunun icab edenlere ekiden tebliği mütemennadır.” BOA, DH.MB.HPS.M., Dosya No: 35, Gömlek No: 5. (H. 5.Z.1336 / M. 11.09.1918).

²⁸² BOA, DH.MB.HPS.M., Dosya No: 33, Gömlek No: 31. (H. 04.B.1336 / M. 15.04.1918).

²⁸³ BOA, DH.MB.HPS., Dosya No: 140, Gömlek No: 44. (H. 20.Ra.1340 / M. 21.11.1921).

F. Gazinolar

Batılılaşma sürecinde toplum hayatında görülen yeniliklerden birisi de gazinolardır. Müzikli program eşliğinde içki içilip yemek yenilen yerler olan gazinolar, İstanbul'da ilk kez Tanzimat sonrasında açılmıştır²⁸⁴.

II. Abdülhamit Dönemi ve sonrasında İstanbul'da eğlence hayatının önemli bir parçası olan gazinolar, İstanbul'un değişik bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunlar içerisinde önemli olanları şunlardı: Galata'da açılmış olan Arkadi Gazinosu, Pangaltı'da Dimitri'nin Gazinosu, Karaköy'de Filip'in Gazinosu, Beyazıt'ta Fiks Gazinosu, Tophane'de Alkazar Amerikan Gazinosu, Haliç'te Fener İskele Gazinosu en önemlileriydi. Bunların yanı sıra Rusya'daki 1917 İhtilali'nden sonra İstanbul'a gelen Beyaz Rusların açmış olduğu birçok gazino da vardı²⁸⁵.

İzmir'de gazinonun tarihi daha eskiye dayanmaktadır. 1785 yılında kurulmuş olan Frenk Gazinosu, ilk önceleri İzmir'de Frenklerin ve daha sonra onlara katılan azınlıkların bir sosyal buluşma alanı, bir kültür ve eğlence merkeziydi. Burası kulüp olarak da tanımlanmaktaydı. İzmir'deki Frenk Gazinosunda 'geçimlerini' Whist ve Ecarte oynayarak kazanan kişiler vardı. 19. yüzyılın ortalarında İzmir'de Avrupalılara ait gazinoların sayısı ikiye çıkmıştır. Bu dönemde Protestanlar, "Avrupa Gazinosu" (The European) adıyla ayrı bir gazino kurmuşlardır. Frenk Gazinosuna başlangıçta üyelikleri kabul edilmeyen İzmirli Rumlar, 1818'de kendi gazinolarını kurmuşlardır. O dönemde bölgede bulunan seyyahlar bu gazinolarda kumar oynandığına dair gözlemlerini kaleme almışlardır. "*Faro (bir çeşit iskambil oyunu) masasının kurulduğu Rum gazinosunda kumar daha da üst düzeyde oynanır. Baloların verildiği günler, hanımlar büyük bir hırsıyla kumara dalarlar. Arada kayıplarından dolayı ağlayan kadınlara sık rastlanır. Avrupalılardan her iki gazinoya birden üye olanlar vardır. Ancak Frenk Gazinosuna; Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Museviler kabul edilmezler...Bununla birlikte son günlerde bu katı tutumun değişmekte olduğu görülmektedir...Büyük bir yenilik de, İzmir zabtiye komutanı Hacı Bey'in ve iki diğer genç Türkün gazinoda verilmekte olan balolardan birinde bulunmalarıydı*"²⁸⁶.

²⁸⁴ MERİÇ, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, s.159.

²⁸⁵ ZAT, Vefa, "Gazino", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 379.

²⁸⁶ BEYRU, "İzmir'in Gezi ve Eğlence Yaşamı", s. 352-355.

Gece hayatının ve eğlencenin önemli duraklarından olan gazinolar, kumarın da önemli merkezlerinden biri haline gelmişti. II. Abdülhamit Dönemi'nde Suriye'de bulunan bir gazinoda kumar müptelalarının gizli bir odada kumar oynadıkları ortaya çıkarılmıştır. Hatta kumarbazlardan birisi de polis memuru Hamdi Efendi'dir²⁸⁷.

Makriköy'de (Bakırköy) İstasyon bölgesinde bulunan bir gazinoda sabahlara kadar kumar oynanması ve bunun Ramazan ayında da devam etmesi üzerine konu ile ilgili tahkikat başlatılmıştır. Ayrıca ihmali görülen memurların uyarılması zaptiye nezaretinden istenmiştir²⁸⁸.

Beyoğlu'nda bulunan gazinolar ile ilgili yapılan bir ihbar üzerine Beyoğlu emniyeti, ihbara konu olan gazinonun daha önce basılmış olduğunu kumar aleti ile paraların müsadere olunduğunu ve zanlılar hakkında tahkikat yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca diğer gazinolarda böyle bir şeye izin verilmediği ve sürekli olarak denetim altında tutulduğu belirtilmiştir²⁸⁹.

Gazinolarda kumarın aleni bir şekilde oynanmaya başlanması dönemin gazetelerinde sık sık şikâyet konusu olmuştur. Tanin gazetesinin yüz iki nolu nüshasında bu konu "Gazinolarda Kumar" başlığı altında okuyucularına duyurulmuştur: "*Beyoğlu'nda bazı gazinolarla İstanbul'da bazı kiraâthânelerde oynanan kumarın aleni dereceye vardığı görülüyor. Gazetelerle vuku' bulan neşriyâtın da faydası olmuyor. Acaba ne yapmalı? Bari kumar memnu' değildir diye ilân edelim de zabıta da kurtulsun*"²⁹⁰.

Gazetenin yapmış olduğu bu haber kolluk kuvvetleri tarafından bir nevi ihbar olarak kabul edilmiş ve bununla ilgili bir takım gelişmeler olmuştur. Zira aynı gazete haber takibi diyebileceğimiz bir titizlikle daha önce yazılmış olanlarla ilgili takibati devam etmiştir. Londra Birahanesinde kumar aletlerinin ve paralarının ele geçirilmesi gazetede dile getirilmiş ve aynı hassasiyetin diğer bölgelere de teşmil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir²⁹¹.

II. Meşrutiyet Döneminde, 1908'de Mersin'de Ziya Paşa Gazinosunda meydana gelen bir kumar vakası yerel yöneticiler ile Yunanistan'ın Mersin Konsolosunu karşı karşıya getirmiştir. Bu gazinoyu kiralayan ve Yunan tebaasından

²⁸⁷ BOA, ŞD., Dosya No: 2282, Gömlek No: 11. (H. 15.Z.1311/M. 19.06.1894).

²⁸⁸ BOA, BEO., Dosya No: 3168, Gömlek No: 237572. (H. 7.N.1325/M. 14.10.1907).

²⁸⁹ BOA, DH.EUM. THR., Dosya No: 91, Gömlek No: 75. (H. 18.L.1327/M. 02.11.1909).

²⁹⁰ "Gazinolarda Kumar", *Tanin*, 30 Teşrin-i Evvel 1324 (1908), nr., 102, s. 4.

²⁹¹ "Kumar", *Tanin*, 13 Teşrin-i Sani 1324 (1908), nr., 116, s. 4.

olan Nikoli adında birisi almış olduğu ruhsatnameye aykırı bir şekilde kumar oynatmaya başlayınca yerel makamlar buna müdahale etmiştir. Gazinoya girişin paralı hale getirilmesi ve içeride oynanan oyunun markalar satılarak kumar haline dönüştürülmesi üzerine gazino işletmecisi uyarılmıştır. Bunun devam etmesi üzerine jandarmanın yapmış olduğu baskında Yunan konsolosunun “burası Yunan toprağıdır” diyerek masaların önünde durarak markaların alınmasına engel olmak istemesi ve orada bulunan Rumların da bir nevi karşı koyması olayın diplomatik krize dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum yerel halk arasında da hareketlenmelere neden olmuştur²⁹².

Yunan konsolosunun diplomatik teamüllere aykırı bir şekilde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesi üzerine Adana valisi, konsolosun değiştirilmesi gerektiğini ifade eden bir yazı kaleme alınmıştır. Hariciye nezaretinin Yunanlı makamlarla yapmış olduğu yazışmalar sonucunda Yunan konsolosluğuna yeni bir vekil tayin edilmiştir²⁹³.

Büyükkada'da Ermeni cemaatinden olan Mesroy tarafından işletilen gazinoda 1910 yılının Ramazan ayında yapılan baskında kumar aletleri ele geçirilmiş ayrıca üç adet sim mecidiye müsadere edilmiştir. Yine aynı gazinoda Aleko ve Koço adlarında iki kişinin lotarya denilen piyango çekilişi yaptıkları ve halkı zarara uğrattıkları gerekçesiyle haklarında işlem yapılarak derdest edilmişlerdir²⁹⁴.

Gazinoların yasal statüsü ve devlet kurumları ile gazino işletmecileri arasında akdedilen mukaveleler, uygulamada belirsizliklere neden olabilmekteydi. 1911 tarihinde Yalova kaplıcalarının imtiyaz sahibi olan Reşid Bey ve Konstantin'in kaplıca bölgesinde bir gazino açması ve mukaveleye dayanarak kumar oynatması bir takım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buradaki temel sorun yalnızca kumar değildir. Mukavelenamenin yedinci maddesine dayanılarak kulüp ve gazino tesis edilmesi, hamama gelen ve ekâbir olarak tavsif edilmiş olan itibarlı kimselerin buralarda kumar oynaması, Avrupa'dan getirilen ve sanatkâr kadınlar olarak tarif edilenler tarafından eğlendirilmeleri kaplıcaya gelen bazı ziyaretçilerin tepkilerine ve şikâyetlerine neden olmuştur.

²⁹² BOA, DH.MKT., Dosya No: 2695, Gömlek No: 14. (H. 05.Z.1326/M. 29.12.1908).

²⁹³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2807, Gömlek No: 7. (H. 18.R.1327/M. 09.05.1909).

²⁹⁴ BOA, DH.EUM. VRK., Dosya No: 4, Gömlek No: 12. (H. 07.N.1328/M. 12.10.1910).

Büyük bir kumarhaneye dönüşen bu bölge, karmaşık ilişkiler ve devlet kurumları arasındaki ağır işleyen bürokratik engellerden dolayı en az iki yıl varlığını devam ettirmiştir. Zira İzmit Mutasarrıflığı-Dâhiliye Nezareti-Maliye Nezareti-Bab-ı Ali-Sadaret Makamı arasındaki yazışmalar iki yıl sürmüştür. İşin içerisine uluslararası üne sahip olan Fransız ve Sırp kumarbazlarının isimlerinin de karışması şikâyet dilekçelerinin artmasına neden olmuştur.

Nihayetinde her ne kadar yedinci madde, kulüp ve gazino sahipleri tarafından oyun ve kumar için dayanak noktası olmuş ise de aynı mukavelenamenin on üçüncü maddesine göre bunu gerçekleştiremeyecekleri beyan edilmiştir. Belgede geçen ifadeyle; *“müstecir veya şirketin Devlet-i Âliyenin kâvânin ve nizâmât-ı hâliye ve müstakbelesine tâbi olacağı musarrâh ve kumar oynatması kanunen memnu’ ve takibât-ı müstelzim ahvâlde bulunmasıyla müstecirin mukavelenâme ahkâmına istinâd ederek memnu’ olan bir fîli icrâya salhiyâtta olamayacağı...”* belirtilmiş ve mukavelenin fes edilerek yeniden ihale edilmesi istenmiştir²⁹⁵.

Mütareke Dönemi’nde işgal altında bulunan İstanbul’da Beykoz Parkı gazinolarında alenen kumar oynatılması İtalyan kumandanlığının olaya müdahil olmasına neden olmuştur. Buralarda kumar oynanmasının önlenmesi için girişimlerde bulunulmuş ise de gazinoların işletmecilerinden olan Reşid Ayaz Bey²⁹⁶, elindeki mukaveleleri göstererek buna karşı çıkmıştır. Zira “hükümet-i seniyye” ile yaptıkları bu mukaveleleri dayanak göstererek böyle bir salahiyetlerinin olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine polis müdüriyeti, gerekli önlemlerin alınabilmesi için böyle bir mukavelenamenin olup olmadığını araştırma yoluna gitmiştir. Ancak kurumlar arasında meydana gelen yazışmalardan böyle bir mukavelenin olmadığı ya da kaybedildiği anlaşılmaktadır²⁹⁷.

²⁹⁵ BOA, DH.İD., Dosya No: 68, Gömlek No: 15. (H. 18.L.1331/M. 20.09.1913).

²⁹⁶ Reşid Ayaz Bey, yukarıda da bahsi geçen ve Yalova kaplıcalarında açmış olduğu gazino ve kulüpte kumar oynatan kişi olmalıdır. Belgelerde aynı kişi olduğuna dair bir bilgi yoksa da tarihlerin birbirine yakın olması, olayların mahiyetinin benzer olması ve en nihayetinde isimlerin aynı olması isim benzerliğinden ziyade aynı kişi olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

²⁹⁷ BOA, DH.İ.U.M., Dosya No: 19-21, Gömlek No: 1-68. (H. 24.Z.1340/M. 18.08.1922).

G. Diğer Mekânlar

Yukarıda bahsettiğimiz mekânlar dışında farklı mekânlarda da kumar oynanmıştır. Kumarın oynandığı mekânlardan birisi de evlerdir. 1861 tarihinde Kalkandelen’de kumar vakasının bir evde gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz²⁹⁸.

İstihbarat faaliyetleri ve denetim sürecinin belirgin bir şekilde uygulandığı ve bu yönüyle de hafızalara kazınmış olan II. Abdülhamit Dönemi’nde kumarcuların kolluk kuvvetlerinin gözetiminden uzak durmak için tercih ettikleri kumar mekânlarından birisi de evlerdi. Bu dönemde evlerde kumar oynandığına dair bilgi akışı artmıştır. Kumarcuların kahvehaneler, kulüpler, meyhaneler gibi yerler dururken böyle bir tercihte bulunmaları dikkat çekicidir. Göz önünde olmamak ve hafiyelerin nezaretinden uzak kalmak için böyle bir tedbir alınmış oldukları akıllara gelmektedir.

II. Abdülhamit Dönemi’nde birkaç kişinin bir araya gelmesi kolluk güçlerinin dikkat kesilmesine neden olabilmekteydi. Toplantılarda ne yapıldığı, ne konuşulduğu yönetim açısından merak konusu olmaktaydı. Ve bu tür durumlar hoş karşılanmazdı. Kumarın önlenmesi ve bu bahane ile bu tür toplantılara meydan verilmemesi noktasında Dâhiliye Nezaretine yazılar gönderilmiştir²⁹⁹. II. Abdülhamit döneminde halka açık bölgelerdeki etkin istihbarat faaliyetleri ve kumarbazlara karşı takip edilen etkili mücadele sonuç vermiştir. Zira kumarbazlar farklı mekân arayışlarına girmişlerdir. Zabitanın gözlerinden uzak olmak için evler, kumar faaliyetinin icrası için önemli bir alana dönüşmüştür. Tahsin Paşa’nın hatıratında II. Abdülhamit’in özellikle siyasi sebeplerden dolayı evlerde yapılan toplantıların düşmanı idi. Ekâbir denilen üst düzey insanların konaklarındaki toplantılar daima gözetim altında tutulmuştur. Beyoğlu’nda bulunan Serkl Doryan’a ve o vakit İngiliz Kulübü olarak bilinen İstanbul Kulübü’ne her akşam kimlerin geldikleri Beyoğlu

²⁹⁸ “Kalkandelen kasabasında vaâki Salih Çelebi mahallesi ahlisinden Recep ve Nureddin ve Şakir nam kimesnelerin mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Ömer’in hanesine Necmi ile kumar oynadıkları ind’el-istintâk ikrârlarıyla ta’yin etmiş ve bunlardan merkûm Ömer’in diğerlerini hanesine kabulüyle orada oynatmasından dolayı...” BOA, A.) MKT. MVL, Dosya No: 127, Gömlek No: 66-1. (H. 03.Za.1277 / M. 13.05.1861).

²⁹⁹ “...şu günlerde Beyoğlu’nda bazı hanelerde ictimâlar vuku’ bularak kumar oynanmakta ...haber alınmakta lu’biyyat-ı mezkûrenin şediden men’i ile beraber bu vesile ile ictimâların vuku’na dahi mahal ve meydan verilmemesi kat’iyyen elzem ve bu husûsda iltizâm-ı müsaraât kalınması ehem ettiğine Zabtiye Nezâret-i celilesine ona göre tebligât seri’a ve müessire ifâsına ...” BOA, BEO., Dosya No: 2443, Gömlek No: 183160. (H. 27.Ş.1322/M. 06.11.1904).

mutasarrıfı tarafından düzenli olarak ihbar edilirdi. Padişah kimlerin evinde toplanmalar olduğunu buraya kimlerin gelip gittiğini bilmek isterdi³⁰⁰.

II. Abdülhamit Dönemi sonrasında da evlerin kumar için kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Evlerin bu şekilde kullanılması mahalleliler arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Beyoğlu kumar-zedegâni kadınları bu hoşnutsuzluklarını ve şikâyetlerini dile getiren bir mektup kaleme almışlardır. Bu mektupta, “*Beyoğlu’nda bazı husûsi hânelerde ba-husûs Büyük Parmak Kapıda Ragıp Paşa Apartmanı’nda 17 numarada Madam Arslan’ın ikametgâhında kumar oynatılmasına devam-ı faaliyetle ... bir çok namuslu ailelerin mahv ve perişaniyesini bâdi olmakta bulunduğu bahisle men-i ifadesine dair Beyoğlu kumar-zedegâni kadınları imzasıyla alınan mektup...*” şeklinde bir şikâyet söz konusu olmuştur. Bunun üzerine emniyet-i umumiye tahrirat kaleminden İstanbul ve Üsküdar polis müdüriyetine yazılan bir yazıda bu tür çirkinliklere izin verilmemesi ve polis nizamnamesinin sekseninci maddesine göre hareket edilmesi istenmiştir³⁰¹.

II. Meşrutiyet döneminde Beyrut’ta bir hanede kumar oynandığı iddiasıyla yapılan baskın Osmanlı hükümeti ile İtalyan konsolosluğunu karşı karşıya getirmiştir. Beyrut’ta kumarın ortadan kaldırılması için yapılan mücadele esnasında İtalyan vatandaşı Çentaro namında birisinin kiracı olduğu eve yapılan baskında evin kumarhane olarak kullanılmasından dolayı buradaki mallar müsadere edilmiştir. Baskının şehir merkezinde jandarma tarafından yapılması ve konsolosluğa haber verilmemesi krize neden olmuştur. Osmanlı yönetimi, buranın ev olarak değil kumarhane olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca resmiyette belirtilen evde adı geçen kişinin kiracı olduğuna dair bir kontratın olmadığı ifade edilmiştir. İtalyan konsolosluğu ise buranın İtalyan vatandaşı Çentaro tarafından kiralandığını belirtmiş ve yapılanlardan dolayı Osmanlı yönetimine protesto metni göndermiştir. Nihayetinde Hariciye nazırı adına müsteşar tarafından Dâhiliye nezaretine gönderilen yazıda konsolosluğa haber verilmeden İtalyan tebaası ikametgâhlarına girilmemesi, baskını yapanlar hakkında soruşturma yapılması ve İtalyan tebaasına ait mekânlarda

³⁰⁰ Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları Sultan II. Abdülhamit*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2007, s. 92-93.

³⁰¹ BOA, DH.EUM.THR., Dosya No: 64, Gömlek No: 82. (H. 12.Ca.1329/M. 11.05.1911).

yapılacak soruşturmalarda zabıta memurlarının daha önceden akdedilen antlaşmalar çerçevesinde hareket etmeleri istenmiştir³⁰².

Kütahya'daki Hamidiye mahallesinde bir düğün evinde sekiz kişi içki içip sarhoş olduktan sonra kumar oynamaya başlamışlar ve aralarında çıkan tartışma ve kavga sonucunda Hüseyin Çavuş arkadaşları tarafında öldürülmüştür³⁰³.

Kumar oynanan mekânlar arasında lokantalar da vardı. Lokantalar; sosyal hayatta ailelerin rutinin dışında farklı bir mekânda yemek yeme, evin dışında aile fertleriyle ya da arkadaşlarla hoş vakit geçirmek için uygun bir zemin oluşturan mekânlardı. Osmanlı modernleşme sürecinde yeni yeni açılmaya başlayan lokantalar yemek yenilen yerler olmasının yanı sıra çeşitli etkinlik ve eğlencelerin yapıldığı yerler olmuştur³⁰⁴.

Lokantalardaki bu etkinlik ve eğlencelerden birisi de kumardı. 1847 tarihli bir belgede Osmanlı tebaasından olmayıp Fransız vatandaşı olan Borota? adında biri Galata'da kiralamış olduğu haneye, kapısına lokanta levhası astırmış fakat farklı amaçlar için kullanmıştır. Fransa konsolosluğu tarafından himaye edilmekte olan bu mekân, kumar ve fuhuş gibi uygunsuzluklarıyla gündeme gelmiştir. Lokantanın kötü bir imaj ile anılmaya başlaması üzerine Fransız konsolosluğu lokantayı himayesinden çıkarmak zorunda kalmıştır. Belediye usul ve nizamına aykırı olduğu gerekçesiyle lokanta kapatılmıştır. Mekân sahibine burayı lokanta olarak kiraya vermemesi gerektiği yolunda uyarılarda bulunulmuştur. Eğer ki lokanta olarak kiraya verilecekse de güvenilir ve düzenli kişilere verilmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁰⁵.

Aynı dönemde benzer bir olayın daha yaşanmış olduğunu görmekteyiz. İngiliz tebaasından olan Yanko Covani, kiralamış olduğu haneyi lokantaya çevirerek kumar oynatması üzerine hakkında tahkikat başlatılmıştır. Zanlı kumar oynandığını kabul etmemekle birlikte Fransız vatandaşlarından oluşan bir grupla bazı konuları müzakere etmek amacıyla toplantılar yaptığını kabul etmiştir. Kontrata aykırı davrandığı gerekçesiyle haneyi terk etmesi istenmiştir³⁰⁶.

Günümüzde, söz konusu kumar olunca mekân ve zamanı dikkate almayan kumar müptelaları için söylenen “mezarlık kumarcısı” deyişi tarihsel bir arka plana

³⁰² BOA, DH.H., Dosya No: 22, Gömlek No: 3. (H. 22.C.1329/M. 20.06.1911).

³⁰³ BOA, DH.EUM.5.Şb., Dosya No: 20, Gömlek No: 19. (H. 24.S.1334/M. 01.01.1916).

³⁰⁴ MERİÇ, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, s.93.

³⁰⁵ BOA, A. MKT. MVL, Dosya No: 6, Gömlek No: 66. (H. 19.M.1264 / M. 27.12.1847).

³⁰⁶ BOA, HR. MKT., Dosya No: 20, Gömlek No: 45. (H. 07.C.1264 / M. 11.05.1848).

sahiptir. Zira 1849 tarihinde meydana gelen bir olay farklı özellikleriyle bu deyiş destekler niteliktedir. Olayın meydana geldiği zaman Ramazan ayının yirmi sekizinci günüdür. Ve olay mahalli mezarlıktır. Kumar oynarken, oynayanlar arasında tartışma ve akabinde kavga çıkmıştır. Nihayetinde bıçakla yaralanma söz konusu olmuştur³⁰⁷. Mezarlık aralarında kumarın yaygınlaşması üzerine bunun önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması ve alınan önlemlerin kusursuz bir şekilde uygulanması için tezkire hazırlanmıştır³⁰⁸.

Galata, Büyükada, Tarabya ve Beşiktaş taraflarında şekerleme yapılan ve satılan dükkânlarda nizamlara aykırı şekilde içki satılması ve bu dükkânların içerisinde kumar oynanması üzerine Bostancı başı uyarılmış ve nizama aykırı davrananların dükkânlarının kapatılması yoluna gidilmiştir³⁰⁹.

Han ve dükkânlarda kumarın yaygınlaşması üzerine Meclis-i Vala'dan hem kolluk güçlerinin ne yapması gerektiği ile ilgili hem de oynayanların ne tür yaptırımlar ile karşılaşacağına dair bir yazı kaleme alınmıştır. Yakalananların hapsedileceği ve sürgüne gönderileceği ifade edilmiştir. Meclis-i Vala'nın bu mütalaası uygun bulunmuş ve gerekli önlemlerin alınması için ilgili birimlerin bilgilendirilmesi kararlaştırılmıştır³¹⁰.

³⁰⁷ “Kasımpaşa'da Kulaksız mahallesi sâkinlerinden Der-saadette Uzun Çarşı'da tesbihçi kalfası İsmail veled Ebû Bekir yine mahalle-i merkûme sâkinlerinden ve abacı esnâfından Arab Said veled Mehmet yanlarında diğer çend nefer arkadaşları olduğu halde geçen şehri Ramazan-ı şerifin yirmi sekizinci günü mezarlıkta kumar oynarlar iken merkûm İsmail ile Abacı Arap Said beyninde münazâa peyda olarak merkûm İsmail belinde bulunan bıçak ile merkûm Arap Said'i savl böğründen darb ve cerh etmiş...Tersane-i Âmirede vaka' merkez-i umûr-ı zabıta cânibinden haber alınarak derhal mecrûh mersûmun yarası sarılmış ve cânih merkûm ile kumar oynamakta refiki bulunan Abacı Mehmet ve marangoz Salih ve oymacı Mustafa ve cerrah Arif lede't- taharrî derdest olunarak keyfiyet lede'l-istifsâr merkûm Arap Said ile İsmail birbirleriyle münazâa ederek merkûm İsmail Arap Said'i bıçakla darb ve cerh eylediğinden kendileri firar etmiş ve kumar oynamayarak seyr etmekte olduklarını ifâde eylemişler ise de onlar dahi kumar oynadıkları tahkik kılındığından tevbihât-ı icâbiye bi'l-icrâ onlar salıverilmiş ve merkûm İsmail keyfiyet-i cerhi makarr ve muterif bulunmuş olduğu beyanıyla merkûm İsmail merkez-i mezkûreden polis meclisine gönderilmiş ve mecrûh merkûm dahi biraz vakit mürûrundan sonra meclis-i mezbûre bi'l- vürûd merkûm İsmail kendisini bıçakla darb cerh ettiğinden yevmiye-i mâsarıf-ı cerrahiyesini talep ve iddia etmiş müdde-i ali İsmail veled Ebu Bekir celile istintâk olunarak da kendisi merkûm Arap Said ile kumar oynarken paradan dolayı beyinlerinde münazâa peyda olunmuş ve merkûm Arap Said kendisini dövmek için üzerine hücum ettiğinden onu korkutmak için üzerinde bulunan bir küçük bıçağını çıkarmış ve merkûm Arap Said'e ziyâde cesaret gelip üzerine düştükte bıçak batmış olduğunu bi'l-beyân kazaran darp ve cerhini inkâr eylemiş ise de sûret-i istintâkına ve kumar oynamakta refiki bulunan merkûmunun merkez-i zabıta cânibinde olan izbârlarına nâzaran ifâdesi vahî olup merkûm Arap Said'i urmuş olduğu tebeyyün etmiş...” BOA, A. MKT. MVL, Dosya No: 20, Gömlek No: 86. (H. 14.Z.1265 / M. 31.10.1849).

³⁰⁸ BOA, A. MKT. NZD., Dosya No: 186, Gömlek No: 61. (H. 13.L.1272 / M. 17.06.1856).

³⁰⁹ BOA, C.ZB., Dosya No: 78, Gömlek No: 3867. (H. 14.C.1231 / M. 12.05.1816).

³¹⁰ BOA, İ. MVL, Dosya No: 115, Gömlek No: 2746. (H. 01.Ra.1264 / M. 06.02.1848).

II. Abdülhamit döneminde bazı dükkânlarda ve hanelerde kumar oynandığının tespit edilmesi ve zabıtaca buna göz yumulması üzerine zabtiye nezaretine uyarılarda bulunulmuştur³¹¹.

Mutlak anlamda kazanma ve kaybetme üzerine bina edilmiş kumar olgusu, taraflar arasında tartışmaya, arbedeye ve bazen sonu ölümle biten kavgalara neden olabilmekteydi. 1848 tarihinde İzmir’de bir buğday dükkânı böyle bir olaya tanıklık etmiştir. Halil Bey, Hacı Nikoli ve isimleri tespit edilemeyen Rum taifesinden birkaç kişi dükkânda kumar oynarken aralarında tartışma çıkmış ve sonra Halil Bey, kumar meselesinden dolayı öldürülmüştür. Cesedi de mağazanın döşeme tahtalarının altına konulmuştur. Cesedin kokması üzerine bölgeden geçenlerin şikâyeti üzerine dükkân açılmış ve döşemelerin kaldırılmasıyla cesede ulaşılmıştır³¹².

Hiyerarşik yapılanma ve katı disiplin anlayışının egemen olduğu askeri alanlarda da kumar vakaları ile karşılaşmaktayız. Manastır’daki üçüncü ordu içerisindeki on sekizinci alayın birinci tabur birinci bölüğündeki bazı askerler kumar oynarken aralarında anlaşmazlık çıkmış ve Hasan adındaki asker diğer kumarbazlar tarafından bıçak ve silah ile öldürülmüştür³¹³.

Bazen sınır hattındaki bir gözetleme kulesi kumar mekânı olabilmekteydi. 1907 tarihinde Bulgaristan Prensiği sınırında Dolen mıntikasındaki İvaz Tepe gözetleme kulesinde kumar oynanması üzerine tahkikat başlatılmış ve faillerden Vodinalı Osman, kendilerini ihbar eden Haymanalı Mehmet bin Hasan’ı mavzer tüfeği ile katletmiş ve silahıyla birlikte Bulgaristan tarafına kaçmıştır. Bunun üzerine seraskerlik makamı bu tür vakalarda faillerin cezasız kalması durumunda suçluların cesaretlerinin artmasına neden olacağını ifade etmiştir. Bulgaristan Prensiği’ne gönderilen resmi yazı ile faillerin yakalanarak iadesi talep edilmiştir³¹⁴.

II. Abdülhamit Dönemi’nde muhalefet unsurlarının ve ayrılıkçı hareket liderlerinin sıkı takibatı, beraberinde kalabalığa konu olacak her toplantının sıkı bir denetime tabi olmasına neden olmuştur. 1894 tarihinde Tarabya’daki bir otel böyle bir niteliğe sahip olduğu için uyarılara neden olmuştur. Otelin kapısına iki Karadağlı konularak kumar oynanmakta olduğu ifade edildikten sonra buralarda politika üzerine tartışmalar yapıldığı, ziyafet ve balolar verildiği ifade edilmiştir. Buralara

³¹¹ BOA, İ.HUS., Dosya No: 150, Gömlek No: 71. (H. 29.Z.1324 / M. 13.02.1907).

³¹² BOA, A. M., Dosya No: 5, Gömlek No: 57. (H. 27.N.1264 / M. 27.08.1848).

³¹³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 806, Gömlek No: 6. (H. 14.L.1321 / M. 03.01.1904).

³¹⁴ BOA, A. MTZ.(04), Dosya No: 152, Gömlek No: 55. (H. 24.Z.1324/M. 8.02.1907).

yalnızca gayrimüslimlerin değil Müslüman ahalinin de devam ettiği belirtilmiştir. Zabtiye Nezareti'nden otelin kapısının önüne iki polis konulması ve buraların teftiş edilmesi istenmiştir. Ayrıca otele gelip gidenler hakkında günlük olarak jurnal hazırlanması istenmiştir³¹⁵.

Osmanlı Devleti'nde konaklama konusu da değişim sürecinden nasibini almıştır. 19. yüzyılda oteller büyük şehirlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Kent hayatında Batılı şekliyle yeni ortaya çıkmış olan oteller, sosyo-kültürel alanda değişime neden olmuştur³¹⁶. İstanbul ve özellikle Beyoğlu-Galata bölgesinde 1841'den itibaren geleneksel konaklama yerleri de Batılılaşacaktır. Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında İstanbul-Beyoğlu bölgesi İngiliz-Fransız subaylar ve aileleriyle dolacaktır. Konut sorununun çözüm adreslerinden birisi oteller olmuştur. Gelen misafirler, Avrupa'nın büyük kentlerindeki yaşam biçimlerini Pera'ya ulaştırmışlardır³¹⁷. Başta Londra Oteli, Bristol Oteli, Büyük Fransız Oteli, Tokatlıyan Oteli Ve Büyük Kroecker Oteli olmak üzere pek çok otel yeni yaşam tarzının üssü ve yayılmanın başladığı nokta olacaktır³¹⁸.

Eğlence hayatında kumara ev sahipliği yapan mekânlardan birisi de otellerdi. Kumarın yoğun olarak oynandığı yerlerden biri olan Beyoğlu, otellerin yoğun olarak kümелendiği bir bölgeydi. Otelerde kumar oynandığı yönünde şikâyetler yapılmış ve polis zabıtları kaleme alınmıştır. Beyoğlu'nda Asmalı Mescitteki İskenderiye Oteli'nde kumar oynandığı yolunda iddialar ortaya atılmıştır³¹⁹.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken ve Ermeni sevk ve iskânının uygulandığı 1915 ve sonrasında farklı özellikleriyle gündeme gelen Baron Oteli, Halep'te kumarhane olarak kullanılmasıyla da sıkça gündeme gelmiştir. Bir misafirhane ve konaklama yeri olmasının yanı sıra kumarhane olarak kullanılması ve azımsanmayacak şekilde rağbet görmesi Dâhiliye Nezaretinin Halep Valisini uyarmasına neden olmuştur. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus, bu

³¹⁵ BOA, BEO., Dosya No: 485, Gömlek No: 36307. (H. 28.Ra.1312/M.29.09.1894). BOA, İ.HUS., Dosya No: 29, Gömlek No: 94. (H. 28.Ra.1312/M.29.09.1894). Ayrıca bkz. ENGİN, Vahdettin, *Asayiş Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013, s. 103. Adı geçen eserde belgenin künyesi 29/96 verilmiştir. Belgenin künyesi yukarıda vermiş olduğumuz 29/94 şeklinde olması gerekir.

³¹⁶ MERİÇ, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, s. 94-95.

³¹⁷ BOZİS, Sula, *İstanbul Rumlar*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 136-137.

³¹⁸ ÖZER, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, s. 28-43.

³¹⁹ BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 39. (H. 13.M.1329/M. 14.01.1911).

otelin işletmecesi olan Baron'un Ermeniler ile olan ilişkileri ve el altından onlara yardım ettiğine dair iddiaların ortaya atılmasıdır. Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Dördüncü Ordu komutanı Cemal Paşa'ya gönderilen bir şifreli telgrafta Baron Otelinin kumarhane ve fuhuşhane olarak kullanıldığı, oteli işleten Baron'un da bir Ermeni olduğu ve Ermenilerin lehine hiçbir fırsatı kaçırmadığı ifade edildikten sonra o bölgeden uzaklaştırılması gerektiği belirtilmiştir³²⁰. Yine aynı dönemde Adapazarı'ndaki otel ve pansiyonlarda alenen kumar oynatıldığı ve otelde kalanlar ile ilgili olarak kayıt defteri tutulmadığı görülmektedir³²¹.

Kulüp, gazino, dernek ve cemiyet gibi yerlerin perde arkasında kumarhane olarak kullanılması yöneticiler nezdinde soru işaretlerine neden olmuştur. Bu yerler için yapılan ruhsat, izin ve etkinlik başvuruları, yöneticilerin daha dikkatli ve bazen de menfi tutum sergilemelerine neden olmaktadır. 1911'de Siroz'da Nagrita nahiyesine bağlı Duyeşte köyünde bir Musiki ve Jimnastik Cemiyeti açılmak istenmiş ancak Selanik yöneticileri buranın kumarhane olarak işletileceğine kanaat getirmiş ve ruhsat vermemiştir³²².

Kumara yer ve imkân sağlayarak para kazanma çabasında olanlar arasında Osmanlı tebaası olmayan yabancı uyruklu kişiler de bulunmaktaydı. Kendi ülkesinde geçinmekte zorlanan bir Fransız tabip İstanbul'da bir yer kiralayıp hastane olarak açmıştır. Ancak zamanla hastaların yanı sıra kumarbazların da toplandığı bir alan olması üzerine kapatılmasına karar verilmiştir³²³.

Kumarcuların oyun için mekân seçmesi konusunda en önemli kriteri gizliliklerdir. Ahırda bile kumar oynanmasının başka bir açıklaması yoktur. Kosova vilayetine yazılan bir yazıda Köprülü'de jandarma çavuşlarından Hacı Hüseyin ve Şakir'in sekiz arkadaşının bir ahırda kumar oynadıkları ifade edilmiştir. Olayın ortaya çıkması ise kumarbazlar arasında meydana gelen kavgada iki kişinin silahla yaralanması sonucunda olmuştur³²⁴.

Kumar oynanan yerler arasında gemiler de vardı. Reuters'in Marsilya'dan göndermiş olduğu telgrafta bir Osmanlı savaş gemisinde askerlerin kumar oynarken

³²⁰ BOA, DH.EUM.2.Şb., Dosya No: 26, Gömlek No: 9. (H. 15.L.1334/M. 15.08.1916). BOA, DH.ŞFR., Dosya No: 66, Gömlek No: 192. (H. 09.L.1334 / M. 09.08.1916). BOA, DH.ŞFR., Dosya No: 66, Gömlek No: 56. (H. 21.N.1334 / M. 22.07.1916).

³²¹ BOA, DH.ŞFR., Dosya No: 76, Gömlek No: 89. (H. 18.B.1335 / M. 08.07.1917).

³²² BOA, DH.İD., Dosya No: 126, Gömlek No: 15. (H. 5.Ra.1329/M. 06.03.1911).

³²³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1390, Gömlek No: 30. (H. 10.R.1304/M. 06.01.1887).

³²⁴ BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 48, Gömlek No: 4702. (H. 13.L.1321/M. 02.01.1904).

aralarında kavga çıktığı, bunun sonucunda ölü ve yaralıların olduğu ifade edilmiştir³²⁵.

Kumar ile özdeşleşmiş mekânların yanı sıra gizliliğin sağlanması maksadıyla; düşünülmeyen ve tahmin edilmesi zor olan yerler kumarcuların oyun alanları olmuştur. Niyet kumar olunca mekân bulmak çok zor değildi.

II. KUMAR MATERYALLERİ VE KUMARA KONU OLAN OYUNLAR

A. Materyaller

Kumarın oynanabilmesi için ona aracılık eden bir materyalin bulunması gerekmektedir. Günümüzde kumarın vazgeçilmez materyalleri; oyun kâğıtları ve zarlardır. Ancak amaç kumar olduktan sonra aracılık edecek o kadar çok malzeme var ki; kişilerin bu konudaki hayal dünyasına bağlıdır. Masanın üzerindeki bir şeker kabına sineğin konup konmayacağı, çöpün uzunluk ve kısalığı, içeriye girecek olanın kadın mı erkek mi olduğu ile ilgili iddialar bu alandaki hayal gücünün ne kadar geniş olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde kumarbazların oyun materyalleri daha çok oyun kâğıtları ve zarlar olmuştur. Ulaşılması en kolay materyallerden biri zardı. Hapishanelerde bile mahkûmlar kendi imkânlarıyla sabundan zar yaparak kumar oynamışlardır. Zira 1920 yılında hapishanede meydana gelen bir olayda kumardan dolayı bir kişi öldürülmüştür. Bu olayda kumar aleti olarak kibrit çöpü ve sabun parçalarından yapılan zar kullanılmıştır³²⁶.

Oyun kâğıtları denilince akla iskambil kâğıtları gelmektedir. İskambil kâğıtlarının Osmanlı Devleti'ne ne zaman getirildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. 16. yüzyılın hemen başlarında Hicaz'daki kahvehanelerde kumar bir adet haline getirilmişti. Ancak aynı yıllarda İstanbul için tersi bir durum söz konusuydu. Zira burada insanların iskambil ve zardan haberleri yoktu. İnsanları en büyük eğlencesi satranç oynamaktı³²⁷. Kırım Savaşı esnasında (1854 tarihinde) Fransız askerlerinin İstanbul'a iskambil kâğıtları getirdikleri bilinmektedir³²⁸. Devlet, bir yandan kumarı

³²⁵ BOA, Y.PRK.EŞA., Dosya No: 14, Gömlek No: 101. (1891)

³²⁶ BOA, DH.MB.HPS., Dosya No: 99, Gömlek No: 8. (H. 16.M.1339 /M. 13.10.1920).

³²⁷ HATTOX, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, s. 92.

³²⁸ ALUS, Sermed Muhtar, "Ahçı İskambilinden Bugünkü Briç'e", <https://core.ac.uk/download/pdf/38314658.pdf> (02.09.2017).

yasaklarken bir yandan da kumarın en önemli aracı olan iskambil kâğıtlarının ithalinden vergi almak şartıyla gelir elde etme yoluna gitmiştir³²⁹.

İskambil kâğıtlarının ithal ediliyor olması karşısında ülke içerisinde yerli bir matbaada bastırılmasına dair Üçüncü Orduda görevli Ahmet Nuri tarafından bir layiha kaleme alınmıştır. 1876'da yetkililere sunulan bu layihada devletin gelirlerinin arttırılması konusunda bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi de iskambil kâğıtlarıyla ilgilidir. Bu kâğıtların ülke içerisinde üretilmesi, üzerine bandrol konulması ve tekel haline getirilmesi teklif edilmiştir. Bu yolla bütçe gelirlerinin arttırılacağı düşünülmüştür³³⁰. Aynı yıl içerisinde iskambil ve sigara kâğıtlarının ülke içerisinde kurulacak fabrikalarda basılması için yabancılar tarafından imtiyaz talebinde bulunulmuştur. Bu istek bir komisyon tarafından, ülke gelirlerini arttıracağı gerekçesiyle bandrol konulmak şartıyla kabul edilmiştir. Ancak bunun hükümet ve padişah tarafından kabul edildiğine dair bir işaret ya da bilgi yoktur³³¹.

İskambil kâğıtlarının ithali esnasında vergi alınmasının yanı sıra kahvehane ve kıraathanelerde bulunan iskambil kâğıtları, tavla, bilardo, satranç gibi “edevât-ı lub’iyeye” vergi konulması için layihalar hazırlanmıştır. 1896'da Limni Bidayet Mahkemesi'nden Mehmet Nafiz'in hazırlamış olduğu layiha Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Kumar aletlerine böyle bir verginin konulması, kumara resmiyet kazandıracağı sebebiyle reddedilmiştir. Ayrıca bunun genel anlamda uygulanmasının ve takibinin zor olacağı da ifade edilmiştir³³².

Bu layihadan dokuz yıl sonra 1905'te bu sefer Kaymakam Mehmet Şevki Bey, benzer bir layiha kaleme almıştır. Mehmet Şevki Bey layihasında kahvehanelerin, gazinoların ve kıraathanelerin çoğalmasıyla birlikte buralara devam eden genç sayısının da arttığını ifade etmiştir. Mehmet Şevki Bey buralarda tavla, bilardo, dama gibi “lub’iya takımlarına” rahat ulaşılmasının gençlerin zehirlenmesine neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca burada geçirilen zamanın kaybedilmiş zaman olduğunu belirttiğinden sonra çözüm yollarını sıralamıştır. Ona göre “edevât-ı lub’iyâta” getirilecek vergi, kahvehane işletmecileri için ek bir masraf demek

³²⁹ BOA, BEO., Dosya No: 83, Gömlek No: 6198. (H. 14.Ra.1310/M. 06.10.1892). BOA, BEO., Dosya No: 761, Gömlek No: 57068. (H. 23.L.1313/M. 07.04.1896). BOA, BEO., Dosya No: 768, Gömlek No: 57550. (H. 07.Za.1313 / M. 20.04.1896).

³³⁰ BOA, Y.EE., Dosya No: 139, Gömlek No: 83. (R. 13.11.1291 / M. 25.01.1876).

³³¹ BOA, Y.MTV., Dosya No: 47, Gömlek No: 123. (R. 24.11.1291 / M. 05.02.1876).

³³² BOA, BEO., Dosya No: 870, Gömlek No: 65235. (H. 17.C.1314 / M. 23.11.1896).

olacaktı. İşletmeci bu zararını karşılamak için aletleri kullananlardan ücret talep edecektir. Bu da oyun oynayanların sayısında en az % 10'luk düşüşe neden olacaktır. Böylece gençlerin bir kısmı kahvehane alışkanlığını terk edeceklerdi. Ayrıca vergi konduğu için milyonlarca gelir sağlanacaktı. Şura-yı Devlet Maliye Dairesi, bu layihayı müzakere etmiş ve daha önce de benzer başvuruların yapıldığını belirtmiş ve benzer gerekçeler ile bu başvuruyu da reddetmiştir³³³.

Gümrüklerde ele geçirilen bazı iskambil kâğıtlarının üzerinde İslam kıyafetli oldukları tahmin edilen, kadın ve ricalden olanların resmedilmesi hususu, bunların gümrükten geçirilip geçirilmemesini gündeme getirmiştir. Rüsumat Emaneti bu konuda Dâhiliye Nezareti'ne başvurmuştur. 1894 tarihinde Dâhiliye Nezareti Müslüman kadınların resmedildiği iskambil kâğıtlarına izin vermezken³³⁴, bazı resimli iskambil kâğıtlarının geçişinde sakınca görmemiştir. Geçişine izin verdiği iskambil kâğıtları üzerindeki kıyafetler ile ilgili olarak "Hindistan tarafına ait kıyafetlere benzediği" yolunda değerlendirmeler yapmıştır³³⁵.

1905'e gelindiğinde, İslam kıyafeti giymiş olanların tersim edilmesi Zabtiye Nezareti'ni harekete geçirmiştir. Elindeki küre üzerinde ay ve yıldız bulunan birisinin iskambil kâğıtları üzerinde resmedilmesinin doğru olmayacağını belirten Zabtiye Nezareti bunların ülke içine girişinin yasaklanmasını talep etmiştir. Bununla ilgili olarak nihai noktayı Sadaret makamı koymuş ve bu resimdeki kişinin üzerindeki kıyafetin İslam kıyafetine benzemediğini belirtmiştir³³⁶. İthal iskambil kâğıtlarıyla ilgili olarak yönetim, esnek ve serbestlikten yana tutum takınırken, ülke içerisinde matbaalarda bu tür resimli iskambil kâğıtlarının ruhsatsız bir şekilde basılmasına izin vermemiştir. Zira yapılan bir baskında bu tür kâğıtlardan dolayı matbaadaki alet ve edevata el konulmuştur³³⁷.

³³³ BOA, BEO., Dosya No: 2611, Gömlek No: 195770. (H. 25.R.1323 / M. 29.06.1905).

³³⁴ BOA, DH. MKT., Dosya No: 318, Gömlek No: 57. (H. 17.C.1312 / M. 16.12.1894).

³³⁵ BOA, DH. MKT., Dosya No: 512, Gömlek No: 91. (H. 19.S.1320 / M. 28.05.1902). BOA, DH. MKT., Dosya No: 374, Gömlek No: 49. (H. 18.Za.1312 / M. 13.05.1895).

³³⁶ "...İslam kıyâfetinde tersîm edilmiş olduklarından bâhisle men'-i ithâli Zabtiye Nezaret-i celilesinden bildirilen iskâmbil kâğıtlarındaki resmin tezkîre-i âliyelerinde de der-mîyân olduğu vechle İslam kıyafetine asla müşâbeheti olmamasına ve mezkûr kâğıtların mine'l-kâdim gümrüklerce ısdâr edilmekte olduğu ... bu babda başka muameleye mahal olmadığı bi'l-muhâberede ..." BOA, BEO., Dosya No: 2659, Gömlek No: 199425. (H. 06.B.1323 / M. 06.09.1905). BOA, BEO., Dosya No: 2549, Gömlek No: 191166. (H. 08.S.1323 / M. 14.04.1905).). BOA, BEO., Dosya No: 2567, Gömlek No: 192464. (H. 29.S.1323 / M. 05.05.1905).). BOA, BEO., Dosya No: 2612, Gömlek No: 195844. (H. 27.R.1323 / M. 01.07.1905).

³³⁷ BOA, DH. MKT., Dosya No: 1245, Gömlek No: 14. (H. 05.Ra.1326 / M. 07.04.1908).

Padişahın resimlerinin basılı olduğu iskambil kâğıtları ile kahvehanelerde oyun oynanması yöneticiler ve halk arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bu durum bazı odaklar tarafında ince işlenmiş bir algı operasyonu olarak değerlendirilebilir. Halk nezdinde padişahı oyun ve kumar ile ilişkilendirme, Onun itibarını sarsma girişimi tepkilere neden olmuştur. İskambil kâğıtlarının yanı sıra sigara kâğıtları üzerinde de resim ve İslam peygamberinin isminin olması 1913 tarihinde yöneticileri harekete geçirmiştir. Zira bunların kötü ortamlarda ve ayaklar altında görülmesi tepkilere neden olmuştur. Devletin birçok kurumu arasında bu konuda yazışmalar olmuştur. Yapılan tahkikat sonucunda bu kâğıtların yurt dışından ithal edilmediği görülmüştür. Bunların ülke içerisinde İstanbul'da bulunan Avusturya ve Fransa tebaasından olan kişilere ait işletmelerde üretilip satıldığı tespit edilmiştir. Yalnızca İstanbul'da değil Bursa, Amasya, Sivas gibi ülkenin birçok yerinde bunlara tesadüf edildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Resimler ile ilgili olarak Bab-ı Fetva'nın da görüşüne başvurulmuştur. Meşihat Dairesi şeyhülislam imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne şu cevabı göndermiştir: *"...her nerede olursa olsun esasen insan vesâir zî rûh-ı hayvanâtın tasvîri haram olduğu gibi bu misillü tasvîrin hâne ve mevazî-i' sairede ittihâz ve ta'liki de tahrîmen ve mekrûh olduğu fetvahânedan ifade ve evrâk-ı melfûf matviyyen su-i âlilerine iade kılındı..."* şeklinde resim ile ilgili olumsuz görüş sunmuştur. Nihayetinde konu Meclis-i Vükela'da görüşülmüş, bu tür iskambil ve sigara kâğıtlarının satışı ve gümrükten içeriye sokulması yasaklanmıştır³³⁸.

Erdek'te 1914'te ele geçirilen yirmi dört deste iskambil kâğıtları üzerinde Mahmut Şevket Paşa'nın resminin bulunması ve bazı kahvehanelerde bunlar ile oyun oynandığının görülmesi üzerine ne yönde hareket edileceği sual edilmiştir. Dâhiliye Nezareti, vermiş olduğu cevapta kâğıtların müsadere edilmesinin yeterli olduğunu ifade etmiştir³³⁹.

Kumar materyallerinden bir diğeri şemsiyedir. Şemsiyenin kumarbazlar tarafından yoğun olarak kullanılması Mütareke Dönemi'ne denk gelmektedir.

³³⁸ BOA, DH.İD., Dosya No: 112-1, Gömlek No: 18. (H. 21.B.1331 / M. 26.06.1913). "...mezkûr tezkire der-miyan olduğu vechle bazı kahvehanelerde tasvir-i hümayunu havi iskambil kâğıtları ile icra-yı lu'biyyat edilmesi beyne'l-halk tesiri mucib olmakta olduğu anlaşıldığından bu misillü iskambil kâğıtlarının gümrüklere men'i imrarı hususunun maliye nezaretine iş'arı ve dâhiliye ve hariciye nezaretlerine malumat itası tezekkür..." BOA, MV., Dosya No: 173, Gömlek No: 18. (H. 07.S.1331 / M. 16.01.1913).

³³⁹ BOA, DH.İD., Dosya No: 108-2, Gömlek No: 21. (H. 04.Ca.1332 / M. 31.03.1914).

İstanbul'da kolluk kuvvetlerinin tutmuş olduğu yirmi dört saatlik suç cetvellerinde kumar aleti olarak şemsiyenin adı çok sık geçmektedir³⁴⁰. Şemsiyenin günümüzde herkesin bildiği şemsiye mi yoksa başka bir materyal mi olduğuyula ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

Üzerinde durulması gereken konulardan birisi de insanlar kumarı ne kazanmak için oynadıklarıydı. Tabii ki kumarbazların amacı maddi olarak bir şeyler kazanmaktı. Bu da genellikle para idi. Para olarak genellikle Osmanlı parası kullanılmış olmasına rağmen başka paralar da kullanılmıştır. 1918 tarihli bir belgede kumar esnasında para olarak “Manat” kullanılmıştır³⁴¹.

Sıfırı tüketen kumarbazlar para olmayınca ellerinde var olanı kumar masasına sürmekten çekinmemişlerdir. Tabanca, altın saat, elbise gibi malzemeler kumar masalarında kimisi için kazanılan kimisi için de kaybedilen materyaller arasında yer almaktaydı³⁴².

B. Oyunlar

Günümüzde kumarhaneler, kahvehaneler, oyun salonları, kulüpler gibi yerlerde hangi oyunların kumara aracılık ettiği ve bu oyunların nasıl oynandığı bilinmektedir. Bu oyunların bir kısmı, Osmanlı Dönemi'nde de kumarbazlar arasında oynanmaktaydı.

1907 tarihli Polis Nizamnamesinin yayınlanmasından sonra polisin tabii olduğu hükümler ile ilgili olarak genelgeler yayınlanmıştır. Mevcut oyunlardan birinin veya sonradan icat olunan oyunlardan hangilerinin kumar sayılıp sayılmayacağına tespiti Dahiliye Nezareti yetkisindeydi. Bu genelgelerde kumarın neleri kapsadığı veya kapsamadığı tarif edilmiş ve oyun adları sıralanmıştır. Kazanmak veya kaybetmenin oynayanın maharetine bağlı olmayıp sadece talihe bağlı oyunlar kumardan sayılmıştır. Bakara, poker, otuz bir, laskina, barbut ve benzeri oyunlar kumar sınıfında değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra kismet için “niyet” satmak; fırıldak ile macun, şeker ve buna benzer şeyler satmak; piyango

³⁴⁰ “Maznunlar şemsiye üzerinde kumar oynattıkları görüldüğünden derdest edilmişlerdir.” BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 19, Gömlek No: 14. (H. 23.Za.1337 / M. 20.08.1919). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 37, Gömlek No: 22. (H. 17.B.1338 / M. 06.04.1920). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 38, Gömlek No: 40. (H. 28.B.1338 / M. 17.04.1920). BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 38, Gömlek No: 49. (H. 29.B.1338 / M. 18.04.1920).

³⁴¹ BOA, DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 28. (H. 1.M.1337 / M. 07.10.1918).

³⁴² BOA, A). MKT. MVL., Dosya No: 12, Gömlek No: 54. (H. 20.S.1265 / M. 15.01.1849).

düzenlemek; “çift” ve “tek” oynatmak da kumar olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık para için oynanmayan, oynayanın yetenek ve zekâsına bağlı olan oyunlar kumar olarak değerlendirilmemiştir. Bezik, tavla³⁴³, domino, satranç³⁴⁴ ve benzeri oyunlar bunlardandı³⁴⁵.

Kumarbazların oynadığı oyunlardan birisi “kılınc” olarak tabir edilen oyundur³⁴⁶. Günümüzde de kumarbazlar arasında “kılıç” oyunu oynanmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi’nde İstanbul kahvehanelerinde yaygın olarak oynanan oyunlardan birisi de “baçka” oyundur. Bu oyunun yaygın olarak oynanması oynatanlar nezdinde meşru ve yasal olduğu algısının oluşmasına neden olmuştur. Yedikule’de Mirahor İlyas Bey Mahalle’sinde Petro adında bir şahsın kahvehanesinde bağka oyunu ile kumar oynattığı gerekçesiyle yapılan baskında ele geçirilen eşya zapt olunmuştur. Kahvehane sahibi bu oyunun her yerde oynandığını ve kumardan sayılamayacağını iddia ederek Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne başvurmuştur. İdarenin bu konudaki görüşü ise bağkanın her safhasıyla kumar olduğu yönünde olmuştur. Yine aynı belgeden elde edilen veriye göre bir diğer kumar oyunu “kranbol” oyundur³⁴⁷.

Kumar oyunlarından bir diğeri “bakara” oyundur. Bu oyun kumarbazlar arasında günümüzde de oynanmaktadır. Bu oyunda şans faktörü son derece önemlidir. Şanslı olmanın yanı sıra psikolojik olarak sınırlarına hâkim olan ve strateji

³⁴³ Tavla, her vakit oynanan oyunlardan biridir. İstanbul’da özellikle 19. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı hanımları arasında da oynanan bir oyundur. Bu oyun *Osmanlı, Küşad* adlarıyla değişik şekillerde oynanmıştır. *Osmanlı* oyunu diğerlerinden daha sanatlı olduğundan hepsine tercih edilmiştir. Müşir Şakir Paşa, Bâb-ı Askeri Levazım müdürlerinden Tevfik Efendi, Miralay Şaban Bey, Doktor Kemaleddin Bey, kurenadan Galip Bey bu oyunun son dönem ünlüleridir. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri: İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil (İkinci Kitap)*, Yayına Hazırlayanlar: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 381-382.

³⁴⁴ Satranç, İstanbul’da ve dairelerin her birinde, kahvehanelerde bile oynanan pek eski ve ünlü bir oyundur. Bu oyunda isim yapmış pek çok kimse görülmüştür. Ricalden ve devletin itibarlı yüksek memurlarından satrançta gösterdiği maharetle ün yapmış olanları vardı. Satranç oyunu pek çok kimsenin ekâbirle dostluk kurmalarına ve hatta aileye girmelerine, birbirlerine akraba olmalarına kadar varan ilişkilere vesile olmuştur. Bazen durum ve zamana göre resmi ve siyasi işlere bile tesir etmiş, bazı memurların oyun sırasında lehinde ve aleyhinde bulunularak, sırasını düşürüp iltifat edilerek veya methiyeler düzülerek memurların yükseltilmesine, tayinine veya atanmasına, hatta sürülmesine neden olmuştur. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* s. 379-380.

³⁴⁵ YAĞAR, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)*, s. 218.

³⁴⁶ “...her gün olduğu gibi bugün de para ile kumar oynattıkları ve oyunları kılınc ta’bir edilmiş oyun olduğu ve bu sırada polisin gelip basması üzerine kahve hizmetkârı Çolak Mustafa kumarçılara haber verip kumarçılar paralarını kapıp firar etmiş olduğunu müşahade etmiş ve malumatı bundan ibaret olduğunu beyan eyledi...” BOA, DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 19. (H. 29.Z.1335 / M. 16.10.1917).

³⁴⁷ BOA, DH.EUM.THR., Dosya No: 14, Gömlek No: 50. (H. 22.Za.1327 / M. 05.12.1909).

geliştirebilen, blöf yapabilen kumarbaz saniyeler içerisinde yüklü miktarda para ve mal kazanabilmekteydi. Tersten okunduğunda saniyeler içerisinde servet kaybetmekteydi. Bu oyunun en önemli özelliği oyunun kısa süreli olmasıdır. Oyuncular, bu oyunu oynarken genellikle tüm mallarını bir anda değil kademeli olarak masaya sürmektedirler. Bu oyun cebi ve kesesi dolgunların oyunuydu³⁴⁸.

Cercle d'Orient Kulübünde büyük kumar olarak adlandırabilecek “bakara” oyunu 1886’da ilk etapta kumar olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Ancak kulübün yeteri derecede maddi kaynak oluşturamaması diğer kulüplerde bu oyunun oynandığı yönündeki şikâyetler üzerine Aralık 1913 kongresinde haftada bir gün “bakara” oynanmasına izin çıkmıştır. Oyunun disiplinini sağlamak üzere üç kişilik bir kontrol heyeti oluşturulmuştur. Haftada bir gün için verilen izine pek aldırış edilmediği, Mayıs 1914’te başka günlerde de bakara oynandığı görülmektedir. Bunun önlenmesi için uyarılarda bulunulmuştur. Her oyuncudan bakara için on kuruş alınmaktaydı. Kulüp kumardan elde ettiği gelirin bir kısmını (50 lira) savaş yaralıları için bağışlamıştır. 1921’de kulüp maddi sarsıntıyı atlatmak için “bakara” oyununun oynanmasını haftada üç güne çıkarmıştır³⁴⁹.

Cercle d'Orient Kulübü’nde oyunculardan oyunun çeşidine göre kurumun almış olduğu ücret vardı. 1886’da kulübün kurulduğu ilk dönemlerde saat başına, oyun çeşidi belirtmeksizin ücret alınmaktaydı. Gündüz ve gece tarifesi farklıydı. Oyunculardan saat 14-15 arasında 10 kuruş, 15-16 arasında 20 kuruş, 16-17 arasında 50 kuruş, 17’den sonra ise 1 lira alınmaktaydı. Oyun çeşidinin artmasından sonra 1896 yılında oyun türüne göre ücretlendirmeye gidilmiştir. En düşük fiyat “Whist” oyunu içindi ve ücreti 10 kuruştur. “Ecarte” 15 kuruş, “Bezik” 15-20 kuruş, “Poker” 30-100 kuruş, “Chouette” 100 kuruş ile ücretlendirilmiştir. 1920 tarihinde fiyat listesine “bakara” da dâhil edilmiştir. Ücreti ise 50 kuruştur. Bu tarihte diğer oyunların fiyatlarında değişikliğe gidilmiştir. Ecartenin ücreti 75 kuruşa, beziğin ücreti 100-150 kuruşa, pokerin ücreti 100-200 kuruşa, chouettenin ücreti 500 kuruşa çıkarılmıştır. Oyunlar için kulüp tarafından yapılan zamlar oyuncular arasında

³⁴⁸ “...yalnız kulüp denilen hususi bir mahalde bazı agniya ve ekâbir tarafından bakara ve diğer bir salonda devlet oynandığı dahi meşhud-ı acizanem olduğundan müstecirinden bu cihet istifsar kılındıkta bu gece hamamlarda Avrupa’daki emsalinde ne gibi şeyler mevcut ise orada dahi bulunması şart-ı mukavele icabından olduğunu ve mamafih kulüp kısmına herkes giremeyip en ma’ruf ve mümtaz zevat dahil olarak eğlenmeleri için oyun oynamakta olduklarını...” BOA, DH.İD., Dosya No: 68, Gömlek No: 15. (H. 18.L.1331/M. 20.09.1913). BOA, HR. SFR.04., Dosya No: 650, Gömlek No: 51. (23.03.1916). BOA, HR. SFR.04., Dosya No: 651, Gömlek No: 83. (14.04.1916).

³⁴⁹ KOLOĞLU, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, s. 38,88, 94, 102.

rahatsızlığa neden olmuştur. Oyun ücretleri sık sık “Club de Constantinople’deki” ücretler ile karşılaştırılmaktaydı³⁵⁰.

Günümüzde kumar deyince akla gelen oyunlar olan “poker”, “rulet” gibi oyunlar da Osmanlı kumarbazları arasında oynanmaktaydı. Osmanlı hariciye çalışanlarının bu oyunları oynaması yasaklanmıştır. Bunların yanı sıra Osmanlı Hariciyesinin elçilik çalışanlarına yasakladığı oyunlardan birisi de “jeux de hasard” oyunudur³⁵¹. Bakara oyunu gibi, elitler arasında özellikle kulüplerde oynanan başka bir oyun “devlet” oyunudur³⁵².

19. yüzyılın ilk yarısında İzmir’deki Frenk Gazinosu ve Rum gazinosunda oynanan oyunlardan biri “Whist” oyunuydu. Bu oyun kulüplerde de oynanmaktaydı. Bu oyunun oynanması için kulübü işletenlere belli miktarlarda para ödenmekteydi. 1896’da bu oyun için 10 kuruş ödenmekteydi. Kulüpler dönemsel şartlara göre fiyatlarda değişikliğe gidebilmekteydi³⁵³.

Gazinolarda ve kulüplerde oynanan bir başka oyun “Ecarté” oyunuydu. İzmir’deki gazinolarda ve kulüplerde oynanan oyunlardan bir diğeri, iskambil oyunu olan “Faro” idi. Bu oyun kadınlar arasında da oynanmaktaydı³⁵⁴.

Bazen sıradan bir oyun, kumar oyununa dönüştürülebilmekteydi. Mersin’de bir gazino, “İspanyol usulü nişan ve talim” adı altında yetkili makamlardan ruhsat alarak bu oyunu icra etmeye başlamıştır. Ancak zamanla bu oyun, her markası on kuruş kıymetinde olan bir kumar oyununa dönüştürülmüştür. Her gece ahalinin 200-300 kuruş harcadığı bir oyun haline gelmiştir³⁵⁵.

Bazı kâğıt oyunlarının kumar olup olmadığı konusunda dönemsel farklar olabilmekteydi. 1901 tarihinde “Briç” oyununun nasıl oynandığını tarif eden bir risalenin basım ve dağıtımı için ruhsat talep edilmişti. Ancak Maarif-i Umumiye

³⁵⁰ KOLOĞLU, *Cercle D’Orient’dan Büyük Kulüp’e*, s. 38, 100.

³⁵¹ BOA, HR. SFR.04., Dosya No: 651, Gömlek No: 83. (14.04.1916).

³⁵² “...yalnız kulüp denilen husûsi bir mahalde bazı agniya ve ekâbir tarafından bakara ve diğer bir salonda devlet oynandığı dahi meşhûd-ı âcizânem olduğundan müstecirinden bu cihet istifsâr kılındıkta bu gece hamamlarda Avrupa’daki emsâlinde ne gibi şeyler mevcûd ise orada dahi bulunması şart-ı mukâvele icâbından olduğunu ve mamafih kulüp kısmına herkes giremeyip en ma’ruf ve mümtaz zevât dahil olarak eğlenmeleri için oyun oynamakta olduklarını...” BOA, DH.İD., Dosya No: 68, Gömlek No: 15. (H. 18.L.1331/M. 20.09.1913). BOA, HR. SFR.04., Dosya No: 650, Gömlek No: 51. (23.03.1916). BOA, HR. SFR.04., Dosya No: 651, Gömlek No: 83. (14.04.1916).

³⁵³ BEYRU, “İzmir’in Gezi ve Eğlence Yaşamı”, s. 354-355. KOLOĞLU, *Cercle D’Orient’dan Büyük Kulüp’e*, s. 38.

³⁵⁴ BEYRU, “İzmir’in Gezi ve Eğlence Yaşamı”, s. 354-355. KOLOĞLU, *Cercle D’Orient’dan Büyük Kulüp’e*, s. 38, 100.

³⁵⁵ BOA, DH. MKT., Dosya No: 2807, Gömlek No: 7. (H. 18.R.1327 / M. 09.05.1909).

Nezareti bu risalenin, yasak olan kumarın tarif ve tavsifine araç olacağı gerekçesiyle basım ve dağıtımına onay vermemiştir³⁵⁶. 1916'da ise Hariciye Nezareti personelleri için kumar olan oyunları sıralamış ancak briç kumar olmayan oyunlar arasında zikredilmiştir³⁵⁷.

C. Tombala

Tombala oyununun Osmanlı Devleti'nde hangi tarihten itibaren oynandığına dair kesin bir veri olmamakla birlikte ulaşabildiğimiz en eski kayıt 1868 tarihlidir. İtalyan tebaasından olan Fedel Molinari, Beyoğlu'ndaki kahvehanesinde 1860'lı yılların başından itibaren tombala oynatmaya başlamıştır. Altıncı Daire'nin kumar oynanmasının engellenmesi için tedbirler alması üzerine adı geçen şahıs 1868'de Sadaret makamına başvurmuştur. Uzun kış gecelerinde müşterilerini eğlendiren ve kimseye zararı olmayan bu oyunun oynatılması için izin istemiştir³⁵⁸.

1889 tarihli bir belgede belirtilen tarihten üç sene öncesinde tombala oyununun oynandığı ve kimsenin bu konuda rahatsız olmadığı ifade edilmiş ve tekrardan tombala oynanması için ruhsat talep edilmiştir³⁵⁹. Tombalanın şifahen yasaklanması üzerine böyle bir başvuruda bulunulmuş ve nihayetinde 1889 tarihinde tombala tekrardan serbest bırakılmıştır³⁶⁰.

Tombala oyununa izin verilmesi uzun soluklu olmayacaktır. Oynatanlar için iyi bir kazanç getirmesi, tombala oyununun hızla yayılmasına neden olmuştur. Zira ruhsat başvurularının artması bunun önemli göstergelerindedir. İdareciler daha önceden yasaklanmış olan bu oyunun neden serbest bırakıldığını sorgulamaya başlamışlardır. Tekrardan yasaklanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca nasıl ruhsat verildiğine dair soruşturma başlatmışlardır. Ruhsatla ilgili yeni talepler eski dosyaların karıştırılmasına neden olmuştur. Ruhsatın kimler tarafından verildiğine

³⁵⁶ BOA, MF. MKT., Dosya No: 574, Gömlek No: 20. (H. 06.Ca.1319 / M. 20.08.1901).

³⁵⁷ BOA, HR. SFR.04., Dosya No: 651, Gömlek No: 83. (14.04.1916).

³⁵⁸ BOA, HR. TO., Dosya No: 450, Gömlek No: 44. (18.04.1868).

³⁵⁹ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1599, Gömlek No: 88. (H. 27.C.1306/M. 28.02.1889).

³⁶⁰ "...şehmânet-i celilesiyle bi'l-muhâbere alınan cevapta mezkûr tombala oyunu kumar gibi olmayıp tavla ve bilaro nev'inden olduklarından ve bu oyun yüzünden çend seneden beri hiçbir gürültü ve şikâyet vuku' bulmadığından ruhsat itâsında mahzûr olmadığı daire-i mezkûre müdüriyet-i behiyesinden alınan tezkirede bildirildiği gösterilmiş ve buna dair evrâk takımıyla arz ve takdim..." BOA, DH.MKT., Dosya No: 1605, Gömlek No: 59. (H. 14.B.1306/M. 16.03.1889).

dair 1890 tarihinde soruşturma açılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda ruhsatın Beyoğlu mutasarrıflığı tarafından verildiği anlaşılmıştır³⁶¹.

Aynı tarihlerde Selanik'te tombala icrası için yapılan başvuruda, bu oyunun Beyoğlu'nda serbest olduğu ifade edilerek oyunun icrası hakkında izin istenmiştir. Nihayetinde tombala ile ilgili ruhsat müracaatlarına, tombalanın kumar cinsinden bir oyun olduğu gerekçesiyle 1890 tarihinde ret cevabı verilmiştir³⁶². Bunda Şura-yı Devlet'in tombala ile ilgili vermiş olduğu yasaklama kararı önemli rol oynamıştır. Şura-yı Devlet, tombalayı kumar olarak kabul etmiş ve yasaklama yoluna gitmiştir³⁶³. Beş yıl sonra Jak Hassoum adında biri Şura-yı Devlete iki defa başvurarak daha öncesinde verilen izin belgesinin onaylı bir suretini talep etmiştir. Şura-yı Devlet her iki başvuruyu da reddetmiştir³⁶⁴.

Beyoğlu'nda Fransız tiyatrosu oyuncularını icra edecekleri bir opera için 1891 tarihinde tombala başvurusunda bulunmuşlardır. Operayı finanse etmek için yapılan bu başvuruda Beyoğlu esnafı tarafından verilen eşyanın tombalaya konulacağı belirtilmiştir. Ayrıca tombalanın yanı sıra çiçek satışının da yapılacağı ifade edilmiştir³⁶⁵.

Belli bir süre yasaklı durumda bulunan tombala oyunu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden görünür hale gelmiştir. 1918-1919 yıllarından itibaren İstanbul'un ilk gazinolarından olan Arkadi Gazinosunda tombala oyunu oynatılmıştır³⁶⁶.

İstanbul dışında da tombala oyunu oynanmaktaydı. Ramazan ayında İzmir'de Tilkilik ve İki Çeşmelik'in büyük kahvehanelerinde tombala oynanmaktaydı. Zira

³⁶¹ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1699, Gömlek No: 34. (H. 24.C.1307/M. 15.02.1890). BOA, ŞD., Dosya No: 2553, Gömlek No: 20. (H. 27.B.1307 / M. 19.03.1890).

³⁶² BOA, DH.MKT., Dosya No: 1774, Gömlek No: 122. (H. 11.Ra.1308/M. 25.10.1890).

³⁶³ BOA, DH. MKT., Dosya No: 1714, Gömlek No: 75. (H. 15.Ş.1307 / M. 06.04.1890). BOA, DH.MKT., Dosya No: 1778, Gömlek No: 69. (H. 22.Ra.1308 / M. 05.11.1890). BOA, ŞD., Dosya No: 2553, Gömlek No: 20. (H. 27.B.1307 / M. 19.03.1890).

³⁶⁴ BOA, ŞD., Dosya No: 2969, Gömlek No: 51. (H. 20.Za.1312 / M. 15.05.1895). BOA, ŞD., Dosya No: 2971, Gömlek No: 1. (H. 17.S.1313 / M. 09.08.1895).

³⁶⁵ BOA, Y.MTV., Dosya No: 56, Gömlek No: 55. (H. 23.R.1309 / M. 26.11.1891).

³⁶⁶ ZAT, "Gazino", s. 379.

plakalar on para karşılığında verilmekteydi. Tombalayı kazananlara tavuk ve hindi dağıtılmaktaydı³⁶⁷.

Tombala, 1920'nin sonlarına doğru sosyal yardımlaşma amacıyla özel izne tabi tutularak icra edilmiştir. Özellikle harp malullerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara destekte bulunmak için Malulin-i Askeriye-i Muavenet Heyeti tombala çekilişleri düzenlemiştir. Bu çekilişlerle ilgili olarak bazı esaslar da belirlenmiştir. Bir çekilişte kazananlara otuz beş bin paralık eşya verilmesi ve tanesi yirmi kuruştan üç yüz bin bilet satılması planlanmıştı³⁶⁸. Halkın ilgisini çekmek için gazetelere ilanlar verilmiştir. Zira dönemin gazetelerinde malul gaziler menfaatine tombala düzenleneceği ile ilgili ilanlar vardır. İkdam gazetesinin 2 Ocak 1921 tarihli nüshasında “Büyük Tombola” başlığıyla verilen ilanda malul gaziler menfaatine 25 kuruş karşılığında çekiliş yapılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca çekilişte elli bin numaranın kazanacağı belirtilmiştir³⁶⁹. 4 Ocak 1921 tarihli ilanda ise kazananların adları yer almıştır. Bu ilanda çekilişte kazananların neler kazandığı da ifade edilmiştir. İkramiye olarak verilen eşyaların bir kısmı padişah ve ailesi tarafından hediye olarak verilmiş ve tombalaya konmuştur. Padişah tarafından yedi yüz elli lira kıymetinde çiçeklikler, veliaht tarafından çini vazo hediye olarak verilmiştir. Bu eşyalardan başka kadın saati, sırmalı seccade, pardösü, kundura³⁷⁰, İran halısı tombalada kazananlara verilen eşyalardı. Ayrıca farklı kıymette eşyaların da şanslılara dağıtıldığı ilanda belirtilmiştir³⁷¹.

Yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak amacıyla başka kurumlar da tombala düzenlemiştir. Bunlardan Darü'l-aceze adına da tombala düzenlenmiştir. Dönemin gazetelerinde “Dârü'l-aceze Menfaatine Büyük Tombola” başlığıyla ilan yayınlanmıştır. Bu ilanın tam metni şu şekildedir: “100.000 bilekten nısfı 50.000 bilet kazanıyor. 26 Mart Cumartesi başlıyor. Otomobil, fevkalade kıymetdâr ve nefis ve her biri yirmi otuz parçadan mürekkeb altın ve gümüş yemek, çay, su takımları, kol

³⁶⁷ BULUT, Fatma, *I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etikeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 58.

³⁶⁸ BOA, DH.İ.UM., Dosya No: 11-4, Gömlek No: 6-66. (H. 27.M.1339 / M. 11.11.1920).

³⁶⁹ “Büyük Tombola”, *İkdam*, 2 Kanun-ı Sani 1337 (M. 2 Ocak 1921), nr., 8552, s. 4.

³⁷⁰ “Malulin-i Askeriye-yi Mu'avenet Tombolası”, *İkdam*, 4 Kanun-ı Sani 1337 (M. 4 Ocak 1921), nr., 8554, s. 4.

³⁷¹ “... beş gün içinde bini mütecevaz on liradan fazla kıymetinde ikramiye verildi. Daha pek çok kazanılacak kıymetdar şeyler vardır.” Malul Gaziler Menfaatine Büyük Tombola”, *İkdam*, 6 Kanun-ı Sani 1337 (M. 6 Ocak 1921), nr., 8556, s. 4.

çantaları, halılar, seyahat ve yatak takımları, karyolar, komodinler, erkek vezne kunduraları, dikiş makineleri, elbiseler, ipekli çoraplar, kıymetdar çay ve kahve takımları, ipekli işleme gecelikler vesair binlerce kıymetdâr eşya. Görülmemiş, işitilmemiş her sûretle kontrol altında yegâne fırsat³⁷².”

Beyaz Rusların ön ayak olduğu tombala eğlencesine karşı Mart-Nisan 1921’den itibaren tepkiler artacaktır. Bu durum sosyal yardımlaşma için düzenlenen etkinlikleri de olumsuz etkilemiştir. Zira gaziler ve yakınları için düzenlenen tombalanın büyük şehirlere teşmil etme girişimi sonuçsuz kalmıştır. Şehirlerde tombalanın ne surette ve kimin tarafından icra edileceği hususunda Malulin-i Askeriye-i Muavenet Heyeti yetkili kılınmak istenmiş ve bir takım ilkeler belirlenmişti³⁷³. Bu heyetin gözetim ve denetiminde İstanbul ve ülkenin başka büyük şehirlerinde on günü geçmemek şartıyla tombala tertip edilebilecekti. Elde edilen gelirin yarısı iştirakçilere dağıtılacak kalanın % 20’si masraflar ve % 30’u gaziler ve şehit yakınları için harcanacaktı. Ancak teklif olarak sunulan bu görüşler tombalanın haram olmasından dolayı kabul görmemiştir³⁷⁴.

Tombala çekilişlerinin yaygın olarak yapıldığı yerler ise kahvehaneler, kiraathaneler ve birahanelerdi. 16 Mart 1921 tarihli Peyam-ı Sabah gazetesinde yer alan “Mükemmel İnce Saz ve Tombola” adlı ilanda her akşam saat beşte başlayan etkinlik hakkında bilgi verilmektedir. Aynı ilanda İzmir Askeri Kiraathanesi’nde saz grubunun üyeleri de tanıtılmıştır³⁷⁵. Tombalaya ilgiyi artırmak için verilen ilanlarda son sistem makinelerin de kullanıldığı ifade edilmiştir. Aynı gazetenin 11 Mart 1921 tarihli nüshasında “Tombola” başlığıyla yayınlanan ilan şu şekildeydi: “*En son sistem makine. Sirkeci’de Mısır birahanesinde saat 5’den gece 12’ye kadar*³⁷⁶.” Tombala ile ilgili ilanlardaki artış dikkatlerin bu mecraaya çekilmesine neden olmuştur.

Yakup Kadri, İkdâm gazetesinde “Hafta Muhasebesi” bölümünde tombala ile ilgili yazılar yazmaya başlamıştır. Yakup Kadri, “Divan Yolu Dar Geliyor” alt

³⁷² “Dârü’l-aceze Menfaatine Büyük Tombola”, *İkdâm*, 18 Mart 1337 (M. 18 Mart 1921), nr., 8525, s.4. “Dârü’l-aceze Menfaatine Büyük Tombola”, *Peyâm-ı Sabah*, R. 18 Mart 1337 (M. 18 Mart 1921), nr., 11252, s.4. “Dârü’l-aceze Menfaatine Büyük Tombola”, *Peyâm-ı Sabah*, R. 20 Mart 1337 (M. 20 Mart 1921), nr., 11254, s. 4.

³⁷³ BOA, BEO., Dosya No: 4678, Gömlek No: 350804. (H. 20.B.1339/M. 30.03.1921).

³⁷⁴ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 53, Gömlek No: 13. (H. 05.Ş.1339 / M. 14.04.1921).

³⁷⁵ “Mükemmel İnce Saz ve Tombola”, *Peyâm-ı Sabah*, 16 Mart 1337 (M. 16 Mart 1921), nr., 11250, s. 4.

³⁷⁶ “Tombola”, *Peyâm-ı Sabah*, 11 Mart 1337 (M. 11 Mart 1921), nr., 11245, s. 4.

başlığı ile çıkan ve epeyce uzun olan yazısında tombala vakasını mercek altına almıştır. Divan Yolu'nda yıllardır sessizliği ve sakinliği ile bilinen kahvehanelerin ağzına kadar dolması, ahalinin akşam yemeklerini yer yemez buralara akın etmesi yazarın gözünden kaçmamıştır. Böyle bir heyecanın ve eğlencenin temel nedeninin tombala olduğunu ve eğlenceleriyle meşhur Beyoğlu'nun bile buradan geride kaldığını dile getirmiştir. Yakup Kadri, çocukluklarının masum bir oyununun her yaştan ve sınıftan insanlarca büyük bir ciddiyetle oynanmasını iç sıkıntısı ile açıklamaktadır. Kumara olan düşkünlüğü de iç sıkıntısının bir neticesi olarak görmektedir.

Yakup Kadri, dünyanın en talihsiz insanları olan İstanbul halkının eğlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak nihayetinde kumar olan bir oyunla eğlenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Devamını O'nun kaleminden alalım: *“Zira, ilk bakışta o kadar sathî ve çocukça görünen bu eğlencenin arkasında kumar denilen beliyeye bütün fecaatiyle, bütün o tırmalayan pençesi, o ısırın ağzıyla sırtıyor ve bit-tâbi’, bu bahtsız memlekette daima olduğu gibi bu işte de tırmalananlar, ısırılanlar hep Müslümanlar oluyor. Müslüman parası bir takım ecnebî kumarhanecilerin kazdığı gizli oluklardan hep ecnebî kesesine ve ecnebî cebine akıyor. Bu para kışı halısız ve perdesiz odalarda kömürsüz geçiren ailelerin parası, bu para, midelerine haftalarca et ve sıcak yemek girmeyen fakr’üd-demli delikanlıların parası, bu para vazifesine gidebilmek için yağmur altında, çamur içinde her gün hiç olmazsa birkaç saat yol yürüyen maaşsız memurların parasıdır.”*

Yakup Kadri, kazananların kumarhaneciler ve üçüncü şahıslar olduğunu belirttikten sonra insanların bu beladan kurtulmasının zorluğundan bahsetmiştir. Ona göre kumar; aşktan ve içkiden daha zordur. Yakup Kadri, bu sorunla mücadele edilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Eğer bu bela önlenemiyorsa, en azından bu iptiladan Müslümanların istifade etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Tombala düzenlenmesi için ecnebiye ihtiyaç olmadığını belirtmiş ve sıradan namuslu birisinin tombala düzenlemesinin daha yararlı olacağını iddia etmiştir. Ona göre bu tuzağa düşenlerin paralarının bir kısmı hiç olmazsa hayır hasenata gidecektir³⁷⁷.

³⁷⁷ Yakup Kadri, “Hafta Muhâsebesi-Divan Yolu Dar Geliyor”, *İkdam*, 12 Mart 1337 (12 Mart 1921), nr., 8619, s. 2.

Gazetelerde çarşaf çarşaf tombala ilanları verilirken bir iki ay ay içerisinde durum tersine dönmüş ve tombala yasaklanmaya başlanmıştır.

1. Beyaz Ruslar ve Tombala

Tombala için kritik dönemlerden biri I. Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan kargaşa durumudur. Savaşın ve yıkımın olduğu bir dönemde eğlencenin bir unsuru olarak tombala, yeniden gün yüzüne çıkacaktır. Tombalanın İstanbul'da yeniden neşv ü nema bulması Rusya'dan gelen Beyaz Ruslar³⁷⁸ ile birlikte olacaktır.

Rusya'da 1917'deki Bolşevik İhtilali'nden sonra Çarlık güçleri ile Bolşevikler arasında amansız bir savaş başlamıştır. Bolşeviklere karşı General Denikin, General Wrangel ve Amiral Kolçak komutasında mücadele eden Çarlık yanlısı Beyaz Ruslar, yenilgiye uğrayınca işgal altındaki bir şehirden işgal altındaki bir başka şehre, İstanbul'a akın etmişlerdir³⁷⁹. Çarlık yanlılarının Güney Rusya'nın tahliyesi sonucunda İstanbul'a gelmelerinin sebebi ulaşabilecekleri en yakın ve en güvenilir büyük merkezin burası olmasıdır³⁸⁰. Ayrıca göçmenler İstanbul'u Avrupa kentlerine ulaşmada sıçrama tahtası olarak görmekteydiler³⁸¹. Her ne kadar İstanbul Ruslara ara istasyon olarak görülse de Sırbistan ile birlikte vize veren tek şehirdi³⁸².

Rus mültecilerinin Türkiye'ye göçü ilk olarak 1918 yılında başlamıştır. İkinci dalga 1919'da, üçüncü ve en büyük akım ise 1920 yılında olmuştur³⁸³. Gelen mülteci sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte bazı sayısal veriler vardır. Beyaz Rus

³⁷⁸ Bolşevik İhtilali'nden sonra Türkiye'ye iltica eden Ruslara "Beyaz Ruslar" denmesinin nedeni, bunların büyük çoğunluğunun iç savaş sırasında çarlık yanlısı Beyaz Ordu mensubu olmalarıydı. DELEON, Jak, "Beyaz Ruslar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 177. "Bolşevik İhtilali'nden kaçarak İstanbul'a, diğer şehir ve ülkelere iltica eden Bolşevik aleyhtarı mültecilere Beyaz Ruslar veya bazen kısaca Beyazlar adı verilmiştir. Bu tabir Kızılların bir karşıtı olarak da kullanılmıştır. Beyaz Rusların bugünkü Beyaz Rusya (Belarus) ve bu ülkede yaşayan Beyaz Ruslarla bir ilgisi yoktur. Mülteci Beyaz Rusların içinde çoğunlukla Ruslar olmakla beraber, birçok ırktan (Ruslar, Ukraynalılar, Rumlar, Tatarlar, Çerkezler, Türkmenler, Kalmuklar, Gürcüler, Ermeniler vs.) kişiler de vardı. Sonuçta Beyaz Rus tabiri siyasal bir tabirdir." BAKAR, Bülent, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, İstanbul, Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2015, s. XI. Ayrıca bk. GÖÇMEN, Muammer, "Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'daki Sürgün Hayatları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20, 2008/1, s. 199-216.

³⁷⁹ KARADOĞAN, Umut C., "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu", <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1213-published.pdf>, s.136-139. (08.10.2017). CRISS, Bilge, *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 125.

³⁸⁰ DAVIS, C. Clafin "Toplumsal Örgütlenme", *İstanbul 1920*, Ed. Clarence Richard Johnson, M.A., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2007, s.178.

³⁸¹ KARADOĞAN, "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik..." s. 140,

³⁸² TOPRAK, "Mütareke Döneminde İstanbul", s. 21.

³⁸³ UTURGAURİ, Svetlana, "Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye", 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 10-15.09.2007, C.7, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2012, s. 3249.

mültecisi olan Nikola Kuzovkin, geldiği yıl olan 1920 ve izleyen yılları ile ilgili şu verileri vermektedir: “İç savaş sonunda, İstanbul’a gelen Beyaz Rus mültecilerinin sayısı, 85.000 dolaylarındadır. Bunların büyük bölümü Beyoğlu’nda yaşamıştır. Üst sınıf Rus aristokrasisinden gelen 2.000 kişi, Büyük Ada’da barınmıştır. Heybeli Ada’da 6.000 kişi kalmıştır. Daha az parası olanlar Şişli’ye, en az parası olanlar Beyoğlu’na yerleşmişlerdir.”³⁸⁴ İstanbul’a gelen mültecilerin sayısı hakkında en önemli veriyi General Wrangel vermektedir. Wrangel, Kasım 1920’de Kırım’dan 135.000 Rus mültecinin İstanbul’a geldiğini ve böylece Rusların İstanbul’daki sayısının 167.000 olduğunu belirtmiştir. Bunlardan 69.000 mültecinin Limni adası, Çatalca ve Gelibolu’daki kamplara yerleştirildiğini ifade etmiştir³⁸⁵. Stevlana Uturgauri’ye göre ise İstanbul’dan geçen Rusların sayısı 200.000 civarındadır. Bunlardan yeterli maddi imkânları ve gerekli belgeleri olanlar İstanbul’da kalmamış Avrupa’ya gitmişlerdir³⁸⁶.

Mülteciler arasında her sınıftan insanlar vardı. Ancak mültecilik herkesi eşitlemişti. Soylular, generaller, doktorlar kendilerini ekonomik dar boğazın içinde bulmuşlardı. Açlık ve sefalet tüm kesimleri derinden etkilemişti. Mülteciler hayata tutunmak için birçok iş kolunda çalışmaya başlamışlardı. Tabii iş bulabilirlerse³⁸⁷. Zira 1921 yılında sadece İstanbul’da 30.000 işsiz Rus vardı³⁸⁸.

İstanbul’daki Beyaz Rusları tanımlayan iki özellik vardı: çaresizlik ve iş bilirlilik³⁸⁹. İstanbul’un yeni misafirleri eğlenceden moda, giyimden makyaja, saç kesim şeklinden sanatsal etkinliklere, gece hayatından farklı oyun çeşitlerinin icra edilmesine kadar birçok alanda halk üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bunlardan biri de tombaladır.

³⁸⁴ KAPTAN, Özdemir, *Beyoğlu Kısa Geçmişi Argosu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 141-142.

³⁸⁵ BARAN, Tülay Alim., “Mütareke Döneminde İstanbul’daki Rus Mültecilerin Yaşamı”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/mutareke-doneminde-istanbuldaki-rus-multecilerin-yasami>, (08.10.2017). Beyaz Ruslar ve diğer mülteciler ile ilgili istatistik veriler farklılık arz etmektedir. Nisan 1921 itibarıyla Türk Hilal-i Ahmer Cemiyeti mülteci sayısını 50.000 Müslüman, 40.000 Rus ve 4.000 Rum ve Ermeni olarak tahmin etmekteydi. Ancak bu rakamlar tamamıyla tahmini rakamlardı. Bu konuda Cemiyetin elinde herhangi bir istatistik veri yoktur. Amerikan Kızıl Haç’ına göre ise 65.000 dolayında mülteci bulunmaktaydı. Ortalama olarak İstanbul’da 65.000 Rus mülteci bulunmaktaydı. DAVIS, “Toplumsal Örgütlenme”, s. 177-180.

³⁸⁶ UTURGAURİ, “Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye”, s. 3249.

³⁸⁷ DUMONT, “Beyaz Yıllar”, s.225.

³⁸⁸ BAKAR, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, s. 182.

³⁸⁹ KİNG, Charles, *Pera Palas’ta Gece Yarısı: Modern İstanbul’un Doğuşu*, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016, s. 103.

Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da kulüplerde, kahvehanelerde ve gazinolarda Rus mültecilerinin etkisiyle tombala oyununun oynanmasında aşırı bir artış olmuştur. Bunda İtilaf devletleri tarafından Rus mültecilere tombala oyununu icra edebilmeleri için ruhsat verilmesinin etkisi de olmuştur³⁹⁰. Perişan bir şekilde Osmanlı Devleti'ne sığınan Rus mültecilerinin bir kısmı hayatlarını idame etmek için kahvehanelerde, gazinolarda tombala oyunu icra etmişlerdir. Bu dönemde tombala ilk olarak Arkadi Gazinosunda, Beyaz Ruslar tarafından oynatılmaya başlanmıştır³⁹¹. Tombala oynatma izni, İtilaf Devletleri tarafından Rus sığınmacılara münhasıran verilmiş bir ayrıcalık gibiydi. Ancak zamanla o kadar gelişmiştir ki dört başı mamur bir kumar aracına dönüşmüştür. Başlangıçta Osmanlı yöneticileri tarafından sığınmacıların idame-i iaşeleri için göz yumulan tombala, kısa bir zaman zarfında toplumsal zeminde önemli bir sorun haline gelmiştir³⁹².

Tombalaya halkın ilgisini çekmek için basında çeşitli ilanlar yayınlanmıştır. Oyunun pazarlanması noktasında bir nevi algı yönetimi yapılmış ve elde edilecek gelirlerin Rus mülteci çocukları için harcanacağı dile getirilmiştir. Şehrin farklı bölgelerinde kurulan barakalarda icra edilen tombalaya halkın teveccühü oldukça yüksek olmuştur. Çekilişlerde hediye olarak oyuncak, mücevher, piyano, bisiklet, otomobil, mefruşat gibi birçok eşya verilmekteydi. Çekilişlerin saatleri de ilanlarda verilmekteydi. Ayrıca bu çekilişlerin Rus kızların eliyle yapılacağı özellikle belirtilmekteydi³⁹³.

İstanbul'da talih oyunları ve bunlardan biri olan tombalanın oynandığı kulüp sayısı 400'ü aşmaktaydı. Ve bu kulüpler en muhafazakâr bölgelere kadar yayılmıştı. Her gün ortalama olarak 12.000-15.000 bahisçi tombala oynamaktaydı. Kulüp sahiplerinin günlük kazançları 17.000 lirayı bulmaktaydı³⁹⁴.

Tombalanın kontrolsüz bir şekilde İstanbul genelinde oynanması tedirginliğe neden olmuştur. Bu konuda tedirginliğin artmasının temel sebebi Beyoğlu'nda oynanan bu oyunun Müslümanların yoğun olarak bulunduğu Şehzadebaşı, Bayezid, Divan Yolu, Sirkeci gibi beldelerde de oynanmasıdır. Buralarda Rus kadınlarının kahvehanelere ve gazinolara rahat bir şekilde girmeleri ve tombala oynatmaları

³⁹⁰ BOA, BEO., Dosya No: 4679, Gömlek No: 350856. (H. 28.B.1339 / M. 07.04.1921).

³⁹¹ SAKAOĞLU, AKBAYAR, *Binbir Gün Binbir Gece*, s. 255.

³⁹² BOA, DH.KMS., Dosya No: 60-1, Gömlek No: 61. (H. 29.C.1339 / M. 10.03.1921).

³⁹³ BAKAR, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri* s. 216.

³⁹⁴ DUMONT, "Beyaz Yıllar", s. 236-237. BAKAR, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, s. 221.

yönetim kademesini rahatsız etmiştir. Koşulların son derece zor olduğu bir dönemde kişilerin varını yoğunu tombalaya yatırması kabul edilecek bir durum değildi³⁹⁵.

Rus kadınları, bedenlerini para kazanmak için teşhir etmekten hiç çekinmediler. Tombalacı “Haraşo”lara³⁹⁶ İstanbul erkeği deli divane oluyordu. İşgal yıllarında İstanbul’un hemen her kahvehanesine Rus kadınları dadanmış, müşterilerle tombala oynamışlardır. Divan Yolu’nda, Aksaray’da, Koca Mustafa Paşa’da kahveler tıklım tıklım dolmaktaydı. Kolları, göğüsleri açık, güler yüzlü, sarı saçlı, mavi gözlü Rus dilberlerini karşısında gören İstanbul erkeği, elinde avucunda ne varsa Haraşoların hatırına tombalaya yatırıyor³⁹⁷. Gazete ilanlarında tombala çekilişlerinin Rus matmazeller tarafından yapıldığı özellikle vurgulanmaktaydı³⁹⁸. Bu durum halk arasında tepkilere neden olmuştur.

Tombala ile mücadele noktasında devlet kurumlarının ve işgalci güçlerin çekimser davranması sivil inisiyatiflerin gelişmesine neden olmuştur. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın millileştirilmesinde önemli rolü olan Ahmet Hamdi Başar,³⁹⁹ “Tombala ile Mücadele Cemiyeti’ni” kurmuştur. Cemiyet kuruluş amacını ve nizamnamesini basın yoluyla kamuoyuna duyurmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı; Müslüman mahallesine kadar nüfuz eden, milli serveti imha noktasına getiren ve ailelerin sefaletini hızlandıran tombalaya karşı halkı uyarmak ve onları aydınlatmak olarak deklare etmiştir. İlk icraat olarak da Cuma namazından sonra Fatih Cami’inde halka açık toplantı yapılacağı belirtilmiştir.

Cemiyetin nizamnamesi altı maddeden oluşmaktadır. Nizamnamede cemiyetin kuruluş amacı ve işleyişi hakkında malumat bulunmaktadır. Tombala aleyhinde bulunan herkes cemiyetin tabii üyesi olarak kabul edilmiştir. Cemiyete

³⁹⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 53, Gömlek No: 13. (H. 05.Ş.1339 / M. 14.04.1921).

³⁹⁶ İstanbulluların güzel Beyaz Rus kadınlarını tanımlamak için kullanmış oldukları bir tabirdir. İyi, güzel, hoş anlamlarına gelmektedir. DUMONT, “Beyaz Yıllar”, s. 227.

³⁹⁷ TOPRAK, Zafer, “Mütareke İstanbul’unda Rus Kadınlar 1920-1923”, https://www.academia.edu/14388965/Mütareke_İstanbulunda_Rus_Kadınlar_1920-1923, s.7, (08.10.2017).

³⁹⁸ “Büyük Rus Tombolasi”, *Peyam-ı Sabah*, 22 Mart 1337 (M. 22 Mart 1921), nr., 11256, s. 4. , “Büyük Rus Tombolasi”, *Peyam-ı Sabah*, 23 Mart 1337 (M. 23 Mart 1921), nr., 11257, s. 4. , BAKAR, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, s. 216.

³⁹⁹ Ahmet Hamdi Başar (1897-1971) iktisatçı, yazar ve fikir adamı. Darülfünun Edebiyat Fakültesi coğrafya bölümünü bitirdi. Türk Ocağı ve Muallimler Cemiyeti gibi kuruluşlarda görev aldı. Mütareke yıllarında (1918-1922) Rus kadınların tombala oynatmalarına karşı Tombala ile Mücadele Derneği’ni kurdu. Gayrimüslim ağırlıklı İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasına karşı Milli Türk Ticaret Birliğini kurarak odanın millileştirilmesini sağlamıştır. “Başar, Ahmet Hamdi ”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 76. BARAN, Tülay Alim, “Mütareke Döneminde İstanbul’daki Rus Mültecilerin Yaşamı”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/mutareke-doneminde-istanbuldaki-rus-multeicilerin-yasami>, (15.10.2017).

üyelik için cemiyetin çalışmalarına bil-fiil katılma şartı vardı. Ayrıca cemiyete kaydolup ayda en az kırk para verme şartı bulunmaktaydı. Cemiyetin kongresi ayda bir defa toplanacaktı. İstisna olarak ilk kongre cemiyetin kuruluşundan on gün sonra toplanacaktı. Seçilen idare heyeti cemiyetin işleyişi ve diğer hususlar için karar alabilecekti. İstanbul'un farklı bölgelerinde kurulan heyetler, cemiyetin birer şubesi olarak kabul edilecekti. Tombalanın savuşturulduğu gün, cemiyet fes edilmiş sayılacaktı. Tüm malları ve paraları Hilal-ı Ahdar Cemiyeti'ne eğer bu cemiyet olmadığı takdirde hayır kurumlarına hibe olunacaktı⁴⁰⁰.

Derneğin üye sayısı 300-400 civarındaydı. Üyelerinin çoğu Darülfünun öğrencisiydi. Dernek, tombala aracılığıyla halkın soyulduğunu ve tombalanın sosyal huzursuzluğa neden olduğunu belirtmiştir. Dernek üyeleri farklı metotlar kullanarak farkındalık oluşturmaya çalışmışlardır. Mücadele noktasında bazen tehdit yoluna da başvurulmuştur. Kahvehanelere gidip tombalanın zararlarını anlatmışlardır. Tombala karşıtlarının farkındalık oluşturmak için vermiş oldukları mücadele ses getirmişti. Zira meşihat tarafından camilerde tombalanın caiz olmadığı yolunda vaaz verilmesini sağlamışlardı⁴⁰¹.

Artan baskılar karşısında "İleri" gazetesinde "Tombola Dolabı Dönüyor" başlıklı yazıda, Darü'l-Hükümetü'l-İslamiye'nin bu mesele hakkında müzakerede bulunduğu ve bir beyanname neşredeceği belirtilmiştir⁴⁰². Bu haberden üç gün sonra "Alemdar" gazetesinde "Tombolanın Men'i" adlı bir yazı çıkmıştır. Bu yazıda İstanbul Bidayet Mahkemesi müdde-i umumiliğinin bir tespitine yer verilmiştir. Burada tombalanın kumar halinde umumileştiği ve bundan sonra bu oyunu icra edenler hakkında dava açılacağı belirtilmiştir. Ayrıca polis müdürlüğüne tahkikat icrası için tebliğde bulunduğu ifade edilmiştir⁴⁰³. Aynı tarihte yayınlanan İkdam gazetesinde tombalacılarla mücadele kararı verilmesi memnuniyetle karşılanmıştır⁴⁰⁴.

⁴⁰⁰ "Tombola Mücadelesi", *Vakit*, 14 Receb 1339 (24 Mart 1921), nr., 1181, s. 3.

⁴⁰¹ TOPRAK, Zafer., "Mütareke İstanbul'unda Rus Kadınlar 1920-1923", s. 7, (08.10.2017).

⁴⁰² "Tombolo Dolabı Dönüyor", *İleri*, H. 15 Receb 1339 (M. 25 Mart 1921), nr., 1134, s. 2.

⁴⁰³ "Müdde-i umûmiliğın tesbiti. İstanbul cihetinde taammüm eden tombolanın halkın zararını müceb ve kumar halinde taammüm eylemekte olduğu İstanbul Bidayet müdde-i umûmiliğince nâzâr-ı dikkate alınarak bu kâbil müessesât sahipleri hakkında hukuk-ı umûmiye nâmına ikâme-i dava edilmek üzere haklarında tahkîkât-ı evveliyeye icrâsı lüzûmu polis müdüriyetine tebliğ olunmuştur." "Tombolanın Men'i", *Alemdar*, R. 28 Mart 1337 (M. 28 Mart 1921), nr., 891-3091, s. 4.

⁴⁰⁴ "Bidâyet müdde-i umûmiliği ta'kibât-ı kanuniye yapacak. Bir takım kahve ve kiraathane müstecirlerinin tombola oynatmak sûretiyle halkı ızrâr etmekte olduğu İstanbul Bidâyet müdde-i umûmiliğinin nâzâr-ı dikkâtini celb etmiş olduğundan bunun men'iyile mütecâsirleri hakkında hukuk-ı umûmiye nâmına ta'kibât-ı kanûniye ifâsı husûsunda polis müdüriyet-i umûmiyesine bir müzekkere

Dinen ve hukuken kumar olarak değerlendirilen tombala oyununa, İtilaf devletlerince ruhsat verilmesi üzerine artan kamuoyu baskısı karşısında Osmanlı yönetimi de harekete geçmiştir. Şeyhülislamlık makamı, tombala denilen oyunun kumar olduğunu ve bir an evvel yasaklanmasını istemiştir⁴⁰⁵.

İtilaf Devletleri'nin Beyaz Rusları bir nevi koruması ve kollaması, tombalacılarla mücadelede ve kanunların tatbiki konusunda Osmanlı kolluk kuvvetlerini ve adli makamlarını zor durumda bırakmıştır. Adli makamlar, ahlaken ve madden zararları olan bu oyunun izale edilmesi için Meclis-i Vükela'dan gerekli adımların atılmasını istemiştir. Meclis-i Vükela bunun üzerine bazı kararlar almıştır. Alınan kararlara göre İtilaf Devletlerinin memnu' olan tombalaya izin vermemesi gerektiği ifade edilmiştir. Eğer bu gerçekleştirilemiyorsa en azından İslam mahallelerinde bu oyunun oynanmasına izin verilmemesi istenmiştir. İtilaf Devletleri nezdinde yasağın uygulanabilmesi için girişimlerde bulunulması kararlaştırılmıştır⁴⁰⁶.

Hükümetin harekete geçmesinde sosyal maliyetin ağırlaşması da etkili olmuştur. Yakup Kadri'nin aktarmış olduğu trajik bir olay bunun en iyi göstergesidir. Yakup Kadri, "Tombala Kurbanı" alt başlığıyla kaleme aldığı yazısında on yedi yaşındaki bir gencin intiharını gündemine almıştır. İntihar eden kişinin yakınlarından birisinin iddiasına göre intiharın sebebi tombaladır. Bu alışkanlık günden güne genci zehirli bir sarmaşık gibi sarmış ve elde avuçta ne varsa alıp götürmüştür. Bazıları ise işin başka bir yönüne dikkat çekmişlerdir. Yakup Kadri, durumu şöyle anlatmaktadır: *"Tombala oyunu denilen o kirli o mukâvva parçasının arkasında sarı saçlı bir Moskof güzelinin mütebessim çehresi saklı imiş. Zavallı çocuk bende senin bu mütebessim çehre için öldüğüne inanmak isterim, aşk denilen derin ve tatlı ibtila, senin on yedi yaşına kumar denilen o sathı, adi ve maddi ihtirâsdan daha ziyâde yakıştır."* Yakup Kadri, aşktan dolayı gerçekleşmiş olan bir intihar olayını tolere ederken aksi bir durumu yani tombaladan kaynaklanan bir intihar vakasını gülünç ve tuhaf bulmaktadır. Böyle bir olay karşısında insanın ya geleceğini ya da kızacağını belirtip kesinlikle ağlamayacağını ifade etmiştir⁴⁰⁷.

tastîr eylediği kemâl-i memnuniyetle haber alınmıştır." "Tombolacılar Aleyhinde", *İkdam*, R. 28 Mart 1337 (M. 28 Mart 1921), nr., 8635, s. 4.

⁴⁰⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 53, Gömlek No: 13. (H. 05.Ş.1339 / M. 14.04.1921).

⁴⁰⁶ BOA, MV., Dosya No: 221, Gömlek No: 102. (H. 27.B.1339/M. 06.04.1921).

⁴⁰⁷ Yakup Kadri, "Hafta Muhasebesi-Tombala Kurbanı", *İkdam*, 26 Mart 1337 (26 Mart 1921), nr., 8633, s. 2.

Görüldüğü üzere savaş ve göç koşulları Mütareke Dönemi'nde sosyal ve ahlaki hayatı zedelemiş, suç unsurlarının artmasına neden olmuştur. İstanbul Hükümeti, tombalanın önlenmesinde gereken hızı ve etkili mücadeleyi gösteremeyince sivil inisiyatifler devreye girmiştir. İstanbul Hükümeti üzerinde artan kamuoyu baskısı Hükümeti, İtilaf devletleri nezdinde çözüm arayışına sevk etmiştir.

Hükümetin yapmış olduğu girişimler ve kamuoyu baskısı Nisan 1921'de tombalanın yasaklanmasını sağlamıştır. İstanbul'da müttefik devletler zabıta komisyonunca yayınlanan bir bildiriye kahvehanelerde tombala oyununun yasaklandığı ilan edilmiştir⁴⁰⁸.

⁴⁰⁸ ŞAHİN, Feyza Kurnaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2012, s. 302.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

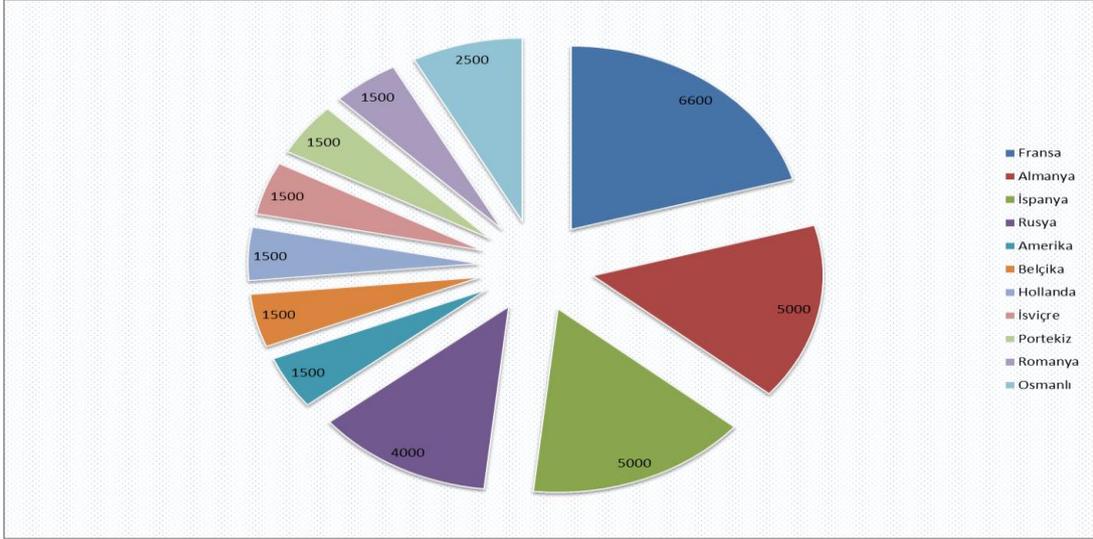
KUMARBAZLAR VE KUMARIN SOSYAL HAYATA ETKİLERİ

I. KUMARBAZLAR

Arapça bir kelime olan “kımâr” kelimesi ile farsça “bâz” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş olan ve aslı kımâr-bâz olan kumarbaz, kumar oynamak âdetinde olan, kumarıcı⁴⁰⁹, kumar oynayan⁴¹⁰ anlamlarına gelmektedir. Türk Dil Kurumu kumarbazı “kumara düşkün, sürekli kumar oynayan, kumarıcı” olarak tarif etmiştir⁴¹¹.

Dünya üzerindeki kumarbazlar ile ilgili istatistiki bir çalışmayı 1889’da Tercüman-ı Hakikat gazetesinde görmekteyiz. Mustafa Refik imzasıyla çıkmış olan bu haber, Avrupa’da yayınlanmakta olan ve ismi verilmeyen bir derginin eki referans alınarak yazılmıştır. Bu yazıya göre dünya üzerinde elli binden fazla kumarbaz vardır.

Grafik 12: Kumarbazların Ülkelere Göre Dağılımı (1889)

Kaynak: Mustafa Refik, “Kumarbazlar İstatistiki”, Tercüman-ı Hakikat, 7 Mart 1305 (19 Mart 1889), nr., 3230, s. 6.

⁴⁰⁹ DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1995, s. 527.

⁴¹⁰ PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yayınevi, 2006, s. 933.

⁴¹¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59759996732e21.56920988. (24.07.2017.)

Yukarıdaki grafikte bazı ülkelerdeki kumarbaz sayılarına yer verilmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi kumarbazların sayısı elli bin olarak gösterilmiştir. En fazla kumarbazın Fransa'da olduğunu görmekteyiz. Daha sonra Almanya ve İspanya gelmektedir. Yine bahsi geçen bu yazıda ülke kumarbazlarının özellikleri de verilmiştir. Ruslar ve Rumlar en maharetli kumarbazlar olarak gösterilmişse de son zamanlarda İspanyol ve Portekiz kumarbazlarının göstermiş oldukları ilerleme ile onları geçtiği belirtilmiştir. Alman kumarbazlarının yavaş oynadıkları, İtalyan kumarbazlarının ise seri oynadıkları ve ihtiyatı elden bırakmadıkları ifade edilmiştir. Osmanlı kumarbazlarının sayısı 2500 verilmiş ve bunların ecnebi olduğu ifade edilmiştir⁴¹².

Her ne kadar yazar, Osmanlı Devleti'nde kumar oynayanların sayısını verirken ecnebler üzerinden bir değerlendirme yoluna gitmişse de toplumun her kesiminden, her milliyetinden, her dininden insanların kumar oynamış olduğunu görmekteyiz. Kumar vakalarına karışanlar arasında Müslüman ahaliden kimseler olduğu gibi gayrimüslim Osmanlı tebaası da bulunmaktaydı. Bunlarla ilgili olarak düzenlenmiş birçok belge vardır. Hatta Osmanlı tebaası olmayıp kumar oynayan ve oynattıran birçok yabancı da vardı. Bunlar arasında Yunanistan vatandaşı⁴¹³, İran vatandaşı⁴¹⁴, Fransa vatandaşı⁴¹⁵ olan kumarbazlar vardı. Bunlar içerisinde elit insanlar da vardı. Üst düzey yönetici ve askerlerin üye olabildiği Cercle d'Orient Kulübünde 1885'de meydana gelen bir olayda, masada Avusturyalı teğmen Baron de Levetzov 1814 lira kaybetmiş ve vadettiği halde bu parayı ödememiştir. 1886'da Alex Baltazzi, Ernest Lorando'dan 1200 lira kazanmış ancak bunun 550 lirasını birkaç ay sonra alabilmiştir⁴¹⁶.

⁴¹² Mustafa Refik, "Kumarbazlar İstatistiki", *Tercümân-ı Hakikât*, 7 Mart 1305 (19 Mart 1889), nr., 3230, s. 6.

⁴¹³ "...tebaa-i Yunaniyeden Adolf Aviyerinos, Yorgi veled Hrandi Delahu, Pinayot İstavrolaki, Nikoli Jüstinyani ve Andriyadapula namlarında eşhâsın sabıkalı ve huzûr-ı asayîş-i memleketi ihlâlê sai' mâ'ruf eşrârdan bulunmaları hasebiyle hûdud-ı hârice çıkarıldıklarından bahisle avdetlerine müsaade edilemeyeceğine..." BOA, DH. EUM.EMN., Dosya No: 72, Gömlek No: 2. (H. 18.C.1332/M. 14.05.1914). BOA, DH.MKT., Dosya No: 1804, Gömlek No: 108. (H. 22.C.1308 / M. 02.02.1891). BOA, DH.MKT., Dosya No: 2695, Gömlek No: 14. (H. 05.Z.1326 / M. 29.12.1908).

⁴¹⁴ "... Adana'da kahvecilik etmekte olan İranlı Abdülkerim ile şerîkinin taht-ı idarelerinde bulunan kahvehanede kumar oynattığı polis idaresince mükerreren icrâ kılınan tahkikât ile sâbit olmasına binaen Polis nizamnamesi mevâd-ı tadilesinin yedinci maddesine tevkîfen mezkûr kahvehane sedd edilmiş..." BOA, DH. EUM.EMN., Dosya No: 39, Gömlek No: 18. (H. 10.M.1332/M.09.12.1913).

⁴¹⁵ BOA, A.) MKT.MVL., Dosya No: 6, Gömlek No: 66. (H. 19.M.1264 / M. 27.12.1847). BOA, HR. MKT., Dosya No: 20, Gömlek No: 45. (H. 07.C.1264 / M. 11.05.1848). BOA, DH.MKT., Dosya No: 1346, Gömlek No: 5. (H. 01.S.1302 / M. 20.11.1884).

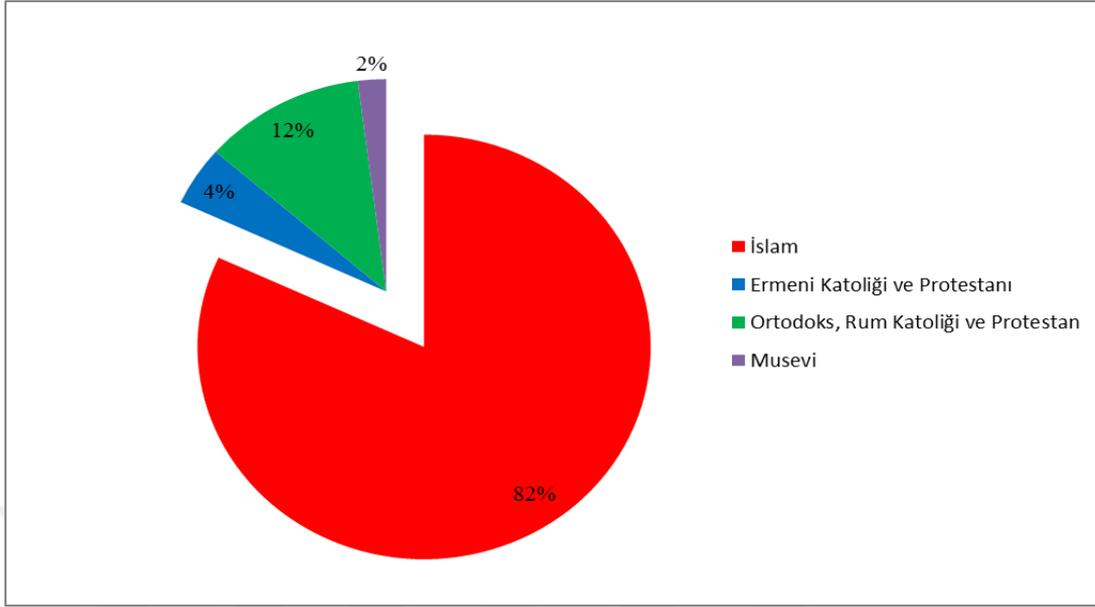
⁴¹⁶ KOLOĞLU, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, s. 39.

Osmanlı Devleti'nde kumarbazların niteliksel ve niceliksel özellikleri ile ilgili verileri gösteren ceraim cetvelleri vardır. Bu cetveller daha çok son dönemler ile ilgilidir. Bu cetvellerde taşra ile merkez arasında bilgi akışının zaman zaman kesilmesi elimizdeki verilerin parça parça olmasına ve bütünsellikten uzak kalmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen bu cetvellerin kumarbazların meslek grupları, medeni halleri, yaş grupları, milliyetleri, dini durumları, ikamet yerleri, eğitim durumları ve sabıka kayıtları hakkında bilgi vermesi son derece önemlidir.

Ceraim cetvellerinin yanı sıra çeşitli devlet kurumları tarafından özellikle Zabtiye ve Dâhiliye Nezaretleri tarafından kaleme alınan evraklar kumarbazlar hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Bunların yanında dönemin gazetelerindeki veriler de önemli başvuru kaynakları arasındadır.

Kumarın fazlaca oynandığı yerlerin önemli özelliklerinden birisi nüfusun inanç ve milliyet özellikleri itibariyle homojen olmadığı yerlerdi. Özellikle gayrimüslim ve yabancı uyruklu kişilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kumar vakası diğer bölgelere göre daha fazlaydı. Burada akıllara hemen şu soru gelmektedir: Kumar gayrimüslimler ve yabancılar arasında daha mı yaygındı? Farklı belgeler üzerinde derlediğimiz ve 1911-1918 yıllarını kapsayan veriler bu soruya şaşırtıcı bir cevap vermektedir. Grafik 13'te kumarbazların inançları esas alınarak düzenlenmiş ve yüzdeler verilmiştir.

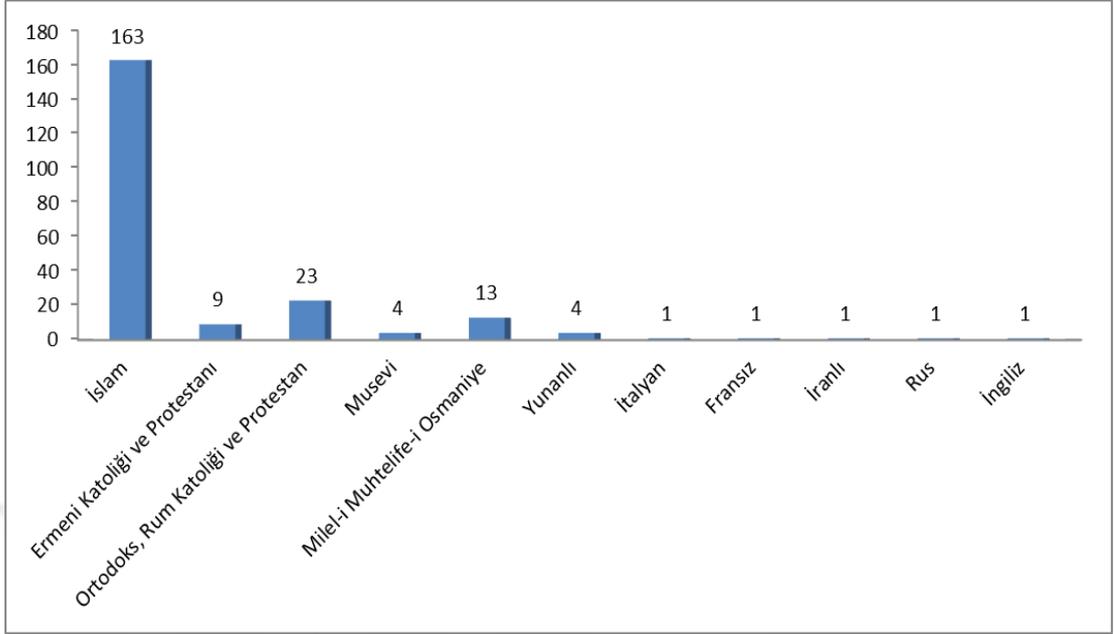
Grafik 13: Kumarbazların İnançlarına Göre Dağılımı (1911-1918)⁴¹⁷

Grafik 13'e 1911-1918 yılları arasındaki kumarbazların bazıları eklenmemiştir. Eklenmeyen bu kumarbazların bazıları yabancı uyruklu iken bazıları “Milel-i Muhtelif-i Osmaniye” şeklinde tavsif edilmiş olanlardı. İnanç olarak herhangi bir ifade olmadığı için bu grafiğe alınmamıştır. Bunlarla ilgili veriler grafik 14'te gösterilmiştir. Bahsedilen bu iki grafik aynı belgelerdeki verilerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

⁴¹⁷ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73, BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 26. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 33. BOA., DH.EUM.MTK, Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 9, Gömlek No: 37. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 17, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 28. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 34, Gömlek No: 17. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 35, Gömlek No: 18. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 3.

Grafik 14: Kumarbazların İnanç ve Milliyetlerine Göre Dağılımı (1911-1918)

1911-1918 yıllarını kapsayan dönemde inançlarını esas aldığımız kumarbaz sayısı yüz doksan dokuz (199) kişidir. İnanç hanesinde İslam yazılı olan kumarbazların sayısı 163 (% 82) idi. Gayrimüslimlerin sayısı ise toplam 36 (% 18) idi. Bunlar içerisinde en kalabalık grup 23 (% 12) kişi ile Rumlardı. 1914 nüfus sayımında Osmanlı nüfusu toplam 18.520.016 idi. Müslümanların nüfusu 15.044.846 ile % 81.2'ye tekabül etmekteydi. Müslüman olmayanların toplam nüfusu 3.475.170 ile % 18.8'e denk gelmekteydi⁴¹⁸. Nüfus oranları ve kumar oranları karşılaştırıldığında tam anlamıyla bir paralellik vardır. Bu veriler, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki kumar vakalarında oransal olarak eşit bir sonucun olduğunu göstermektedir.

Kumarbazlar arasında sıradan insanlar olduğu gibi muteber kabul edilen insanlar da vardı. İşsiz güçsüz takımından olanlar olduğu gibi iş güç sahibi olan tüccar, asker, memur sınıfına mensup kumarbazlar da vardı. Kahvehane müdavimleri arasında kumarbazların sayısı oldukça fazlaydı. Bunun yanında gazino, meyhane ve kulüp müdavimleri arasında da kumarbazların sayısı azımsanmayacak kadar fazlaydı.

⁴¹⁸ KARPAT, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 399. SAKİN, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, s. 169.

Kumarbazlar arasında adları sık sık geçen zümrelerden birisi askerlerdir. Zarif Paşa hatıratında⁴¹⁹ 1830'lu yıllarda kumandanlar arasında kumara müptela olanlardan bahseder. Zarif Paşa, 1832'de Osmanlı kuvvetleri ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri arasında meydana gelen Konya Savaşı'ndan bahsederken Arap Reşid Paşa'nın kumara olan düşkünlüğünden ve çokça para kaybetmesinden söz etmiştir. Kendisinin de dâhil olduğu bir kumar vakasının şu şekilde kaleme almıştır: “Sivas’a ve andan Harput’a vasıl olduk. Yine mumaileyhi muşarunileyh Reşit Paşa (Mirliva) merhum Der-alıyeye gönderdi ve daha biraz paralar alıp Sivas’a geldik Rüstem Paşa (Miralay) ve Reşit Paşa merhum ve ben kumar oynadık cümlesini kazandım⁴²⁰.”

Sultan Abdülaziz’e karşı muhalifliğiyle bilinen ve Onu tahttan indirmek için Yeni Osmanlılar ile ittifak eden Hüseyin Avni Paşa'nın⁴²¹ tavlayı ve kumarı Isparta'ya getirdiği iddia edilmiştir⁴²².

Gerek rütbeli gerek er seviyesinde olanlar arasında kumar vakalarının sonraki dönemde de devam ettiğini görmekteyiz⁴²³. Yanya'da Mirliva Talat Paşa tarafından 1897 tarihinde baş kitabete çekilen bir telgrafta Divan-ı Harp reisi Binbaşı Fazıl Bey'in, Divan-ı Harp üyesi Yüzbaşı Hamdi Efendi'nin, bir mülazım ve üç çavuşun kumar oynadıkları ifade edilmiştir⁴²⁴. 1902 tarihinde Bakırköy'de bir gazinoda kumar oynadığı mahkeme tarafından sabit görülen Yüzbaşı Mehmet Bey, yirmi gün hapis cezası almış ve başka bir yere sürgün edilmiştir⁴²⁵. 1904 tarihinde Piyade İdaresi Üçüncü Şube Müdürü Miralay Arif Bey, askeri ve mülki memurları evinde toplayarak kumar oynadığı gerekçesiyle Dördüncü Orduya sürgün edilmiştir⁴²⁶. 1904 tarihinde Manastır'da bulunan Üçüncü Ordu'da bazı askerler

⁴¹⁹ Zarif Paşa, Tanzimat Devri paşalarındandır. 1816 veya 1817'de İstanbul'da doğmuştur. Müşir rütbesine kadar yükselmiştir. Kudüs mutasarrıflığı, Halep, Vidin ve Erzurum valiliği yapmıştır. Dar-ı Şura reisliği ve Meclis-i Vala azalığı da yapmıştır. Hatıratında kaleme aldığı olaylar 1830-1860 yılları arasını kapsamaktadır. Zarif Paşa'nın Hatıratı 1816-1862, Yay. Enver Ziya Karal, *Belleten*, C: IV, S: 16, Yıl: 1940, I. Teşrin, s. 443-448.

⁴²⁰ Zarif Paşa'nın Hatıratı, s. 454-456.

⁴²¹ Osmanlı Devleti'nde seraskerlik ve sadrazamlık yapmıştır. Sultan Abdülaziz'in ölümünde payı olduğu gerekçesiyle Sultan Abdülaziz'in kayınbiraderi olduğu söylenen kolağası Çerkez Hasan Bey tarafından öldürüldü (16 Haziran 1876). GENCER, Ali İhsan, “Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)”, *TDVİA*, C: 18, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 526-527.

⁴²² İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, IV. Cüz, İstanbul, Maarif Basımevi, 1957, s. 491.

⁴²³ BOA, A. MTZ.(04)., Dosya No: 152, Gömlek No: 55. (H. 20.Z.1324/M. 04.02.1907).

⁴²⁴ BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 129, Gömlek No: 45. (H. 26.S.1315 / M. 27.07.1897).

⁴²⁵ BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 181, Gömlek No: 62. (H. 27.M.1320 / M. 06.05.1902).

⁴²⁶ BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 224, Gömlek No: 27. (H. 05.N.1322 / M. 13.11.1904).

arasında kumar oynandığı ve buna bağlı olarak meydana gelen tartışmada ölü ve yaralıların olduğu kayıtlara geçmiştir⁴²⁷.

Siroz (Serez) mutasarrıflığına bağlı Razlık'ta polislin bir kıraathaneye yaptığı baskında kumar oynayan askerler uyarılmış ve kahvehaneci derdest edilmeye çalışılmıştır. 65. Alaya mensup Yüzbaşı Ömer ve mülazım-ı evvel Ali Efendi, kendilerini uyaran polis memurunu darp ederek hastanelik etmişlerdir⁴²⁸.

II. Meşrutiyet'in İlanı ile birlikte İstanbul'a getirilmiş olan Avcı Taburlarından bazı askerler İstanbul'daki Rum kumarbazların etkisiyle kumar oynamışlardır⁴²⁹.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Siverek mebusu Nureddin Bey'in oğlu Atıf Nureddin, orduda ihtiyat mülazımı olarak görev yapmaktaydı. Rahatsızlanınca İsviçre'deki bir sanatoryuma gönderilmiştir. Ancak zamanının çoğunu eğlence ve kumar ile geçirince geri çağırılmıştır⁴³⁰.

Toplumda “mûteber ve tanınmış” olarak kabul edilenlerin her türlü hareketleri, eğlenceleri, seyahatleri, evlilikleri gibi konular, günümüzde olduğu gibi geçmişte de gerek basının gerek sıradan insanların ilgi odağı olmuştur. Bu kişiler ile ilgili olarak sık sık haberler çıkabilmekteydi. Osmanişer Post adlı gazetenin R. 3 Şubat 1295 (M. 15 Şubat 1880) tarihli ve 389 nolu nüshasında ser esvab İsmet Bey'in oğlunun kumarda iki bin Osmanlı lirası kaybettiğinden dolayı vukuat meydana getirdiği iddia edilmiştir. Saray kaynakları ise bu iddiayı reddetmiş ve haberin kaynağının bir an evvel ortaya çıkması için çalışmalar başlatmıştır. İhbarı yapan kişinin gazete idaresi tarafından bildirilmemesi durumunda gazetecinin cezalandırılacağı hatta gazetenin kapatılacağı ile ilgili Mabeyn-i Hümayun baş

⁴²⁷ “Üçüncü Ordu-yu hümayuna mensub nizamiye on sekizinci alayında birin ci taburunda birinci bölüğü efradından Hasan bin Mustafa ile Zeynel bin Süd Halim ve Süleyman bin Kara Ali ve İsmail bin Hüseyin ve ikinci bölük efradından Mustafa bin Ahmet'in kumar oynadıkları sırada bunlardan Hasan'ın kazandığı parayı Mustafa itadan istinkâf eylemesinden mütevellid münazâa neticesinde bu oyunda ziyâna uğrayan merkûmun Zeynel ve Süleyman ve İsmail ve Mustafa'nın ba-tahavvür müştereken merkûm Hasan'ı bıçak ve revolver ile cerh telef eyledikleri şahâdet-i şühûd ve ikrârlarıyla sâbit olmasından dolayı...” BOA, DH.MKT., Dosya No: 806, Gömlek No: 6. (H. 14.L.1321 / M. 03.01.1904).

⁴²⁸ BOA, DH. MKT., Dosya No: 804, Gömlek No: 18. (H. 10.L.1321 / M. 30.12.1903).

⁴²⁹ BOA, ZB., Dosya No: 358, Gömlek No: 68. (13.01.1909).

⁴³⁰ BOA, DH. EUM. 2. Şb., Dosya No: 39, Gömlek No: 24. (H. 12.N.1335 / M. 02.07.1917).

kitabete dairesinden Hariciye ve Dâhiliye nezaretine uyarılarda bulunmuş ve gereğinin yapılması istenmiştir⁴³¹.

Dâhiliye Nezareti'nden Konya vilayetine gönderilen bir yazıda; Antalya'da aralarında mutasarrıf, tabur ağası, ticaret mahkemesi reisi ve ayandan bulunan üst düzey bürokratların sabahlara kadar kumar oynadığına dair ihbar olduğu ifade edilmiştir⁴³². Liva müftülüğü tarafından icra edilen tahkikat sonucunda bunların kumar oynadığına dair bir delil bulunamamıştır. Yine de bu şahıslara uyarılarda bulunulması kararlaştırılmıştır⁴³³.

Halep'teki Baron Otel, Birinci Dünya Savaşı devam ederken farklı rütbe ve statüde bulunanların kumar oynamak için gittiği bir yerdi. Otelin işletmecisi şehrin memurları ve ekâbir tabir edilen üst düzey yöneticilerini etki altına almak için farklı yollara başvurmuştur. Başvurduğu yollardan birisi de kumar olmuş ve bu yolla memurları borçlandırmıştı⁴³⁴.

“Muteber kumarbazların” önemli mekânlarında birisi Büyükkada idi. Avrupa'nın önemli kumar merkezleriyle yarışacak seviyede olan Büyükkada, sıradan kumarbazlardan çok “zevat-ı mutebere ve kibrazadelere” ev sahipliği yapmıştır. Burada kumar oynayanlar arasında vükelaların da olduğu kayıtlara geçmiştir. Yalnızca Osmanlı elitlerinin değil ecnebi elitlerin de burada kumar oynadığı belgelerden anlaşılmaktadır. Kumar yasağının bunlara karşı etkin bir şekilde uygulanması noktasında zafiyet gösterilmemesi için uyarılar yapılmıştır⁴³⁵.

⁴³¹ Belgede İsmet Bey'in oğlunun ismi geçmemektedir. Muhtemelen II. Abdülhamit'in başhafiyesi olan Fehim Paşa'dır. Fehim Paşa, İstanbul'da hovardalıkları ile tanınan bir şahsiyetti. BOA, BEO., Dosya No: 564, Gömlek No: 42298. (H. 07.Ş.1312 / M. 03.02.1895).

⁴³² BOA, DH. MKT., Dosya No: 1340, Gömlek No: 85. (H. 14.B.1300 / M. 21.05.1883).

⁴³³ BOA, Y.MTV., Dosya No: 11, Gömlek No: 79. (H. 29.Ş.1300 / M. 05.07.1883).

⁴³⁴ “...Baron hakkındaki istihbarât doğrudur. Baron yüksek mevki' sahibi olanlara hülul ve küçük mevki sahibi olan tahakküm ile şöret bulmuştur. Hülul-ı tahakküm için her vâsitaya müracaât eden fırsat buldukça otelinde kumar oynar ve kumarda yüksek mevki'de bulunanların ahz-ı mevki etmesini temine çalışır. Lakırdı esnasında vilâyet vesâir yüksek mevki' ashâbı ile kumar oynadığını müfterihâne söyler... Vilâyet memurlarının himâye ve sahâbetine (yardım etme) değil bir kısmının dostluğuna mazhâr olmuştur. Kadın ve kumara mukâvemetleri evvele olamayan her memurin en nihâyet Baron'un dostu olmağa mahkûmdur. Alâkadar memurlardan bugün en iyi dostu polis müdürüdür. Polis müdürü bu iki kuvvet muhârebe ve mukâvemet edecek kadar zaaf-ı tab' sahiptir. Halep'te bu iki kuvvete mukâvemet pek müşgildir. Kanaat-i siyâsi mâ'lum Halep'te bu kuvvetlere mukâvemet edecek bir polis müdürü bulsun şimdilik tebdilî muvâfık olacağını ilâveten mütalâa olarak arz ederim. Vali Mustafa” BOA, DH. EUM. 2. Şb., Dosya No: 26, Gömlek No: 9. (H. 15.L.1334/M. 15.08.1916).

⁴³⁵ “...Büyük Ada'ya gelince oradaki jandarmalar gerçi Der- Saadet alayına mensup ise de mezkûr ada esasen kaza suretiyle müteşekkil ve emânet-i müşârün ileyheye merbût olduğu gibi idâre-i mülkiye ve zabıtası bir kaimakama muhavvel olmasına ve orada kumar oynayanlar bazı vükelâ ve kibrazâdelerle bazı zevât-ı mütebere olup oyunun kendi olurunda cârî bulunmasına binâen hükm-i

Yazar kimliğiyle tanınan Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), yaşamının ilk kırk yılını anlattığı “Kırk Yıl” adlı eserinde, şahit olduğu ve kendisinin de tecrübe ettiği kumar macerası hakkında bilgi vermektedir. Hayatında en çok etkilenmiş olduğu kişi olarak gösterdiği Şemi Bey, İzmir’de demiryolu denetçisi olarak çalışmaktaydı. Şemi Bey’in en önemli özelliklerinden birisi de kumara olan düşkünlüğüydü. “*Bu iptilâda yalnız değildi, dostlardan birçoğu onun evinde toplanırlar, ya bakara ya lanskene oynarlardı. Ben bazen bu toplantılarda bir seyirci sıfatıyla bulunurdum: Ne yaşıım, ne kesem iştirake müsait değildi. Fakat iştirak için büyük bir arzu taşırdım.*” Türk romanının öncüsü olan Halit Ziya, ilk gençlik yıllarında seyirci olarak başladığı bu serüven kısa bir zaman sonra oyunculuğa dönüşecektir. Bu sırada Halit Ziya, işe başlamış ve ilk maaşıyla annesine hediye almayı planlamış ve bunu da annesine söylemiştir. Ancak kumar merakı bu planın uygulamaya geçmesini engellemiştir: “*Ben o ilk maaşı alınca o gece oraya gittim ve herkesin hayretine ehemmiyet vermeyerek bakara sırasına katıldım. Tabiatıyla yarım saat içinde paralar gitti. Ve bir tarafa çekilerek oyuna boynu bükük bir seyirci olarak uzaktan baktım.*”

Halit Ziya’ya, kumar partisi dönüşünde Şemi Bey nasihatlerde bulunmuş ve bu illetin kendisinde bağımlılık olduğunu ifade etmiştir. Şemi Bey’in nasihatleri ve annesine alamadığı hediyeden dolayı yalan söylemesi Halit Ziya’yı etkilemiştir. “... *O günden sonra bende para ile oyun oynamak vaki değildir*⁴³⁶.”

Kendini kumara kaptıranlar arasında edebi kimliğiyle tanınan ve 1928-1935 tarihleri arasında Zonguldak milletvekilliği yapmış olan Celal Sahir⁴³⁷ de vardır. Bir

memnuîyyetin tamamı hüsn-i muhâfazası zikr olunan kazalarca da takayyüdat-ı mütemâdiye ve ciddiye iltizâmına mütevakkıf bulunduğundan irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahı hükm-i âliyesinin emanet-i müşarün ileyhiye dahi tebliğ buyurulması menû-tı rey ve irade-i...” BOA, BEO., Dosya No: 668, Gömlek No: 50100. (H. 22.S.1313 / M. 14.08.1895). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 334, Gömlek No: 35. (H. 21.S.1313 / M. 13.08.1895). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 334, Gömlek No: 63. (H. 23.S.1313 / M. 15.08.1895).

⁴³⁶ UŞAKLIGİL, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, yay. haz. Nur Özmel Akın, Özgür Yayınları, s. 330-331.

⁴³⁷ Celal Sahir (1883-1935), 1903’te Hariciye Nezaretinde memurluğa başlamıştır. Daha sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Mütareke döneminde ticaret ve komisyonculukla uğraşmıştır. 1928-1935 tarihleri arasında Zonguldak mebusluğu yapmıştır. Türk Ocakları, Türk Derneği, Piyer Loti Derneği gibi Türkçü ve vatanperver derneklere girmiştir. Şiir ve nesir yazılarında devrin modasına uyarak Ahmed Celâl, Hikmet Celâl, Velhan, Şarık gibi âhenkli ve alegorik takma adlar kullandı. Birçok edebi eser kaleme almıştır. OKAY, M. Orhan, “Celâl Sahir Erozan”, *TDVİA*, C. 7, Ankara, TDV, 1993, s. 245-246.

kulüpte 20 Mart 1919'da oynamış olduğu oyunda 2875 lira borçla masadan kalkmıştır. Daha sonra borcunu ödeyemeyince kulüpteki üyeliği dondurulmuştur⁴³⁸.

Kumarbazlar arasındaki bir diğer grup mahkûmlardır. Kumar oynayan mahkûmların bir kısmı büyük ihtimalle dışarıdayken de bu işle meşgul olanlardır. Hapisteyken kumara başlayanların olması da ihtimaller dâhilindedir. Ancak bununla ilgili olarak kesin bir veri yoktur. Zaman mefhumu açısından sıkıntının olmadığı hapisaneler, boşluğa düşmüş mahkûmları oyuna ve kumara sürükleyebiliyordu⁴³⁹.

İstanbul'un sefilleri olarak adlandırılan ve işsiz güçsüz takımından olan "kopuklar" da kumarbaz tayfası arasında yer alırlardı. Kumar kahvelerinde kahvecilerin aldıkları manoya hissedar olurlardı. Kopuklar nazarında sarhoşluk, kumarbazlık, yalancılık, sahtekârlık, dolandırıcılık, dalaveracılık, karmanyolacılık gibi işler mubah sayılırdı⁴⁴⁰.

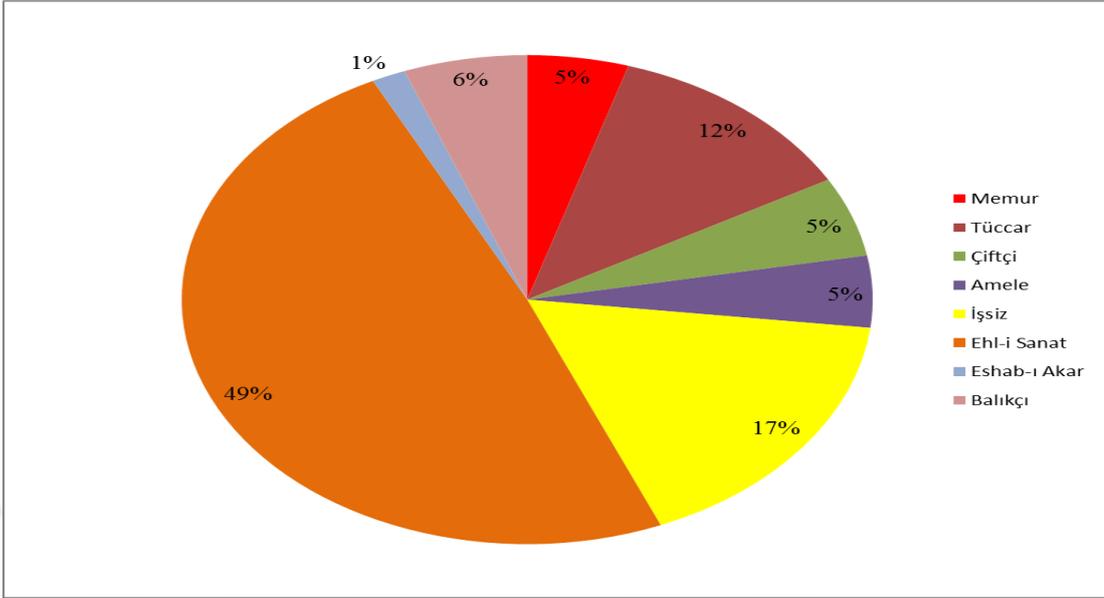
1911-1918 yılları arasında suç cetvellerinden tespit ettiğimiz veriler, kumarbazların meslek durumları hakkında bilgi vermektedir. Kumarbazların meslek durumlarını gösteren grafik şu şekildedir:

⁴³⁸ KOLOĞLU, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, s. 102.

⁴³⁹ BOA, DH. MB. HPS, Dosya No: 77, Gömlek No: 6. (H. 29.R.1335 / M. 22.02.1917).

⁴⁴⁰ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 93-95.

Grafik 15: Kumarbazların Mesleki Durumları (1911-1918)⁴⁴¹

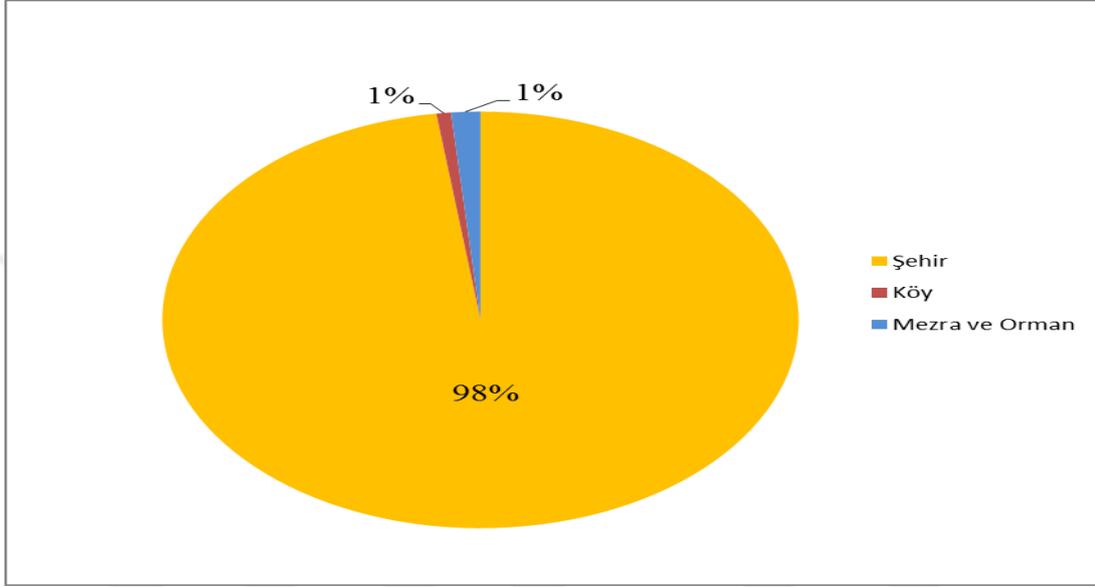
1911-1918 yılları arasında tespit ettiğimiz vakalarda, meslek durumları ifade edilen kumarbaz sayısı yüz doksandır (190). Gelir sahibi olan kişiler arasında kumarın yaygın olduğunu görmekteyiz. Kumar oynayanlardan % 17'sinin (32 kişi) işsiz olduğu görülmektedir. Kumarbazların % 83'ünün gelir sahibi olduğunu görmekteyiz. Grafik 15'te görüldüğü üzere “ehl-i sanat” olarak tavsif edilen ve ustalık gerektiren mesleğe sahip olanların oranı neredeyse % 50'dir. Ki bunların sayısı doksan üçtü. Kumar oynayanların arasında tüccarların oranı % 12 idi.

Kumarın çiftçiler arasında görülme oranı % 5'tir. Bu veriyi, kumar olayların cereyan ettiği bölgeler ile karşılaştırdığımızda kumar vakasının daha çok şehre ait bir olgu olduğu düşünülebilir. Aşağıda grafik 16'da görüldüğü üzere tespit edilen kumar

⁴⁴¹ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73. BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 11, Gömlek No: 22. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 28. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 34, Gömlek No: 17. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 18. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 27. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 43. DH.EUM.ADL., Dosya No: 44, Gömlek No: 61.

vakalarının neredeyse tamamı (% 98) şehirde gerçekleşmiştir. Köylerde kumar vakalarının daha az olmasında; gizlilik hususunun ve toplumsal olarak kabul görmeyen kumara karşı oluşan mahalle baskısının belirleyici rolü vardır. Bu durum köylerde kumar vakasının olmadığı anlamına gelmemektedir.

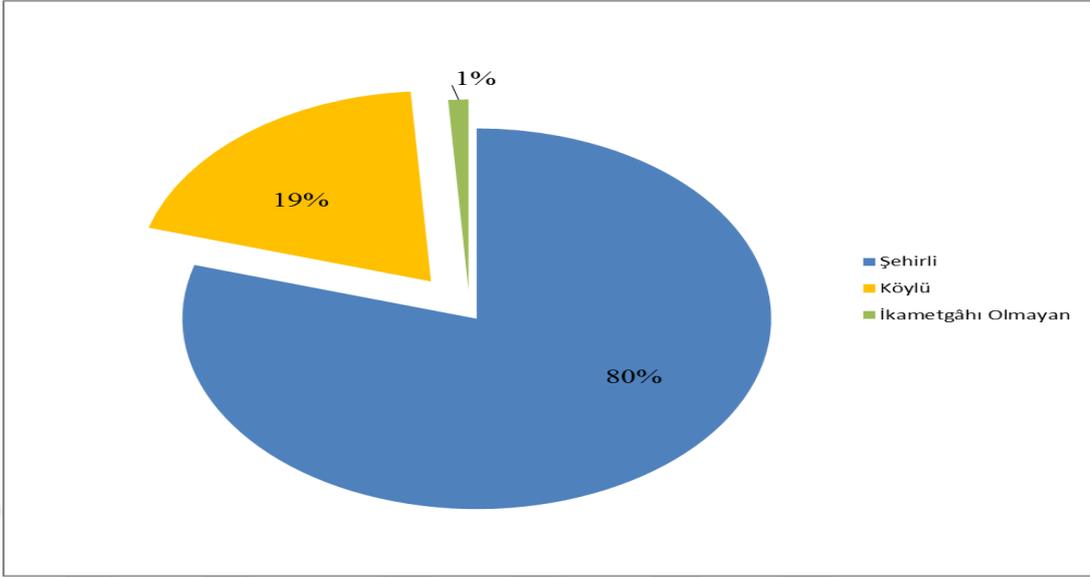
Grafik 16: Kumarbazların Suç İşledikleri Mahaller (1911-1918)⁴⁴²

Aynı yıllar arasında kumarbazların ikametgâhları üzerinden yapmış olduğumuz incelemelerde daha farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır.

⁴⁴² BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73, BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 2. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 9, Gömlek No: 37. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 11, Gömlek No: 22. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 17, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 36, Gömlek No: 03. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. DH.EUM.ADL., Dosya No: 42, Gömlek No: 37. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 3. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 18. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 27. DH.EUM.ADL., Dosya No: 44, Gömlek No: 61.

Grafik 17: İkametlerine Göre Kumarbazlar (1911-1918)⁴⁴³

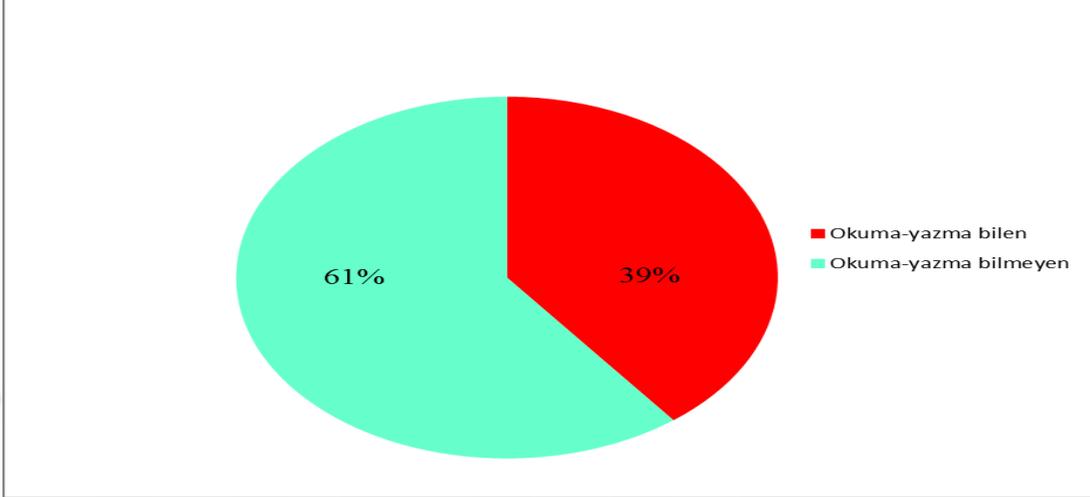
1911-1918 yılları arasında tespit edilen kumarbazlar (181 kişi) arasında, ikametgâhı köy olarak belirtilenlerin oranı % 19'dur. Buna karşın ikametgâhı şehir olarak belirtilenlerin oranı ise % 80'dir. İkametgâhı olmayanlar ise % 1'dir. Buradan da anlaşılmaktadır ki köyde kumar için uygun ortamı bulamayan kumarbazlar, şehir merkezlerini kendilerine mesken etmişlerdir. Onun için kumar oynanan bölgeler olarak şehirler ön plana çıkmaktadır.

Kumarbazların özelliklerinin tespiti noktasında eğitim durumları ile ilgili kayıtlar tutulmuştur. Cetvellerde failin okuma yazma bilip bilmediği kayda geçmiştir.

⁴⁴³ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73, BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 2. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 9, Gömlek No: 37. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 11, Gömlek No: 22. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 17, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 3, Gömlek No: 3. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 17. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 34, Gömlek No: 17. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 36, Gömlek No: 03. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 3.

1911-1918 yılları arasında tespit edilen kumarbazları eğitim durumu grafik 18’de gösterilmiştir.

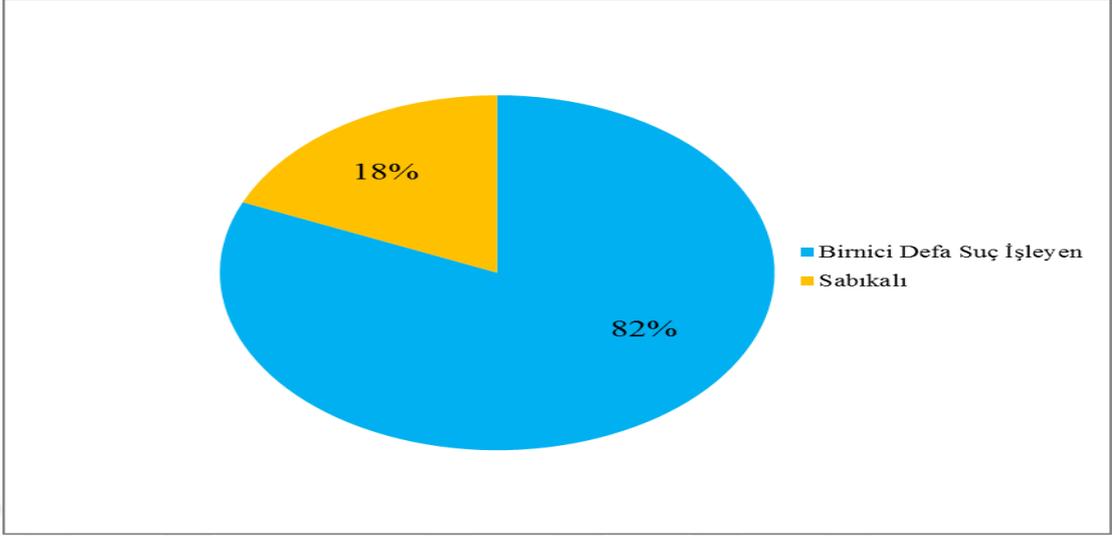
Grafik 18: Kumarbazların Okuma-Yazma Durumları (1911-1918)⁴⁴⁴

Belirtilen tarihler arasında cetvellerde yer alan verilere göre iki yüz yirmi üç kumarbazın yüz otuz beşi (% 61) okuma yazma bilmiyordu. Buna karşın okuma yazma bilenlerin oranı ise % 39 idi. Bu da seksen sekiz kişiye denk gelmekteydi. Eğitim durumunun nitel anlamda artması kumara olan düşkünlüğü oransal olarak baktığımızda düşürmektedir.

⁴⁴⁴ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73, BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 57. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 2. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 11, Gömlek No: 22. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 3, Gömlek No: 3. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 17. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 34, Gömlek No: 17. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 36, Gömlek No: 03. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 42, Gömlek No: 37. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 3. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 27. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 43. DH.EUM.ADL., Dosya No: 44, Gömlek No: 61.

Grafik 19: Kumarbazların Sabıka Durumu (1911-1918)⁴⁴⁵

Kumarbazlar ile ilgili olarak suç cetvellerindeki verilerden biri de daha önceden suça bulaşma durumu ile ilgili bilgilerdir. Grafik 19’da de görüldüğü üzere 1911-1918 tarihleri arasında tespit edilen kumarbazların (173) % 82’sinin daha öncesine ait herhangi bir sabıka kaydı yoktur. Sabıkalı olanların oranı % 18’dir.

II. DEVLET MEMURLARI VE KUMAR

Devlet erkinin sahadaki uygulayıcıları olan memurlar, göstermiş oldukları davranış kalıpları ile halkın nazarında devletin bizatihi cisimleşmiş hali olarak algılanır. Memura dair zihinlerde oluşan algı, devlete dair olan algıyla bütünleşir ve

⁴⁴⁵ BOA, DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73. BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA.,DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 28. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 34, Gömlek No: 17. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 35, Gömlek No: 18. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 42, Gömlek No: 37. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 3. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 18. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 27. BOA.,DH.EUM.ADL., Dosya No: 44, Gömlek No: 61.

aynılaşır. Nihayetinde halk nezdinde devletin itibarı memurun itibarıyla paralellik arz eder.

Klasik sistemin uzun süren memur yetiştirme süreci, ani ihtiyaç büyümesine cevap verememiş ve ehliyetli insan problemleri ortaya çıkarmıştır⁴⁴⁶. Klasik dönem Osmanlı bürokratik sistemi, 19. yüzyılın karmaşıklaşan günlük hayatının ve modernleşme ile kavramsallaştırılan devlet sisteminin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktı. 19. yüzyılın başlarından itibaren sistemli hale getirilen merkezileşme çabası, yönetim organizasyonun re-organize edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Merkezileşmenin taşıyıcı kolonları şüphesiz bürokrasiydi. Nicel ve nitel anlamda bürokratik unsurların en iyi seviyeye getirilmesi 19. yüzyılın önemli hususları arasında yer almıştır.

Güvenlik bürokrasisine ve sivil bürokrasiye eleman devşirilirken genel ahlakın ve hukuk normlarının belirlemiş olduğu ilkeler göz önünde bulundurulmuştur. Ahlaki olarak ayıplanan ve hoş görülmeleyen kumar, yasal olarak da ceza gerektiren bir suç türevi olarak değerlendirilmekteydi. İşe alımlarda bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Bu özelliği ile tanınan kişiler işe alınmadığı gibi bu işle meşguliyeti sonradan tespit edilenler kurumlarından uzaklaştırılmışlardır.

1907 tarihli Polis Nizamnamesine göre polis olmanın şartlarından birisi yoruma açık olan “iyi ahlak sahibi” olmak idi. Kumar oynayan birinin iyi ahlaklı olarak değerlendirilemeyeceği aşikârdır. 1913 tarihli Polis Nizamnamesinde bu durum daha açık bir şekilde kaleme alınmıştır. “Kumarbazlık gibi kötü haller ile anılmamak” polis olmanın şartlarından biriydi⁴⁴⁷. 1909 Ağustos’unda Dahiliye Nezareti’nin bir yazısında “gece gündüz içmekle” ve “kendini kumara kaptırmakla” suçlanan bir başkent polisinin ve komiserinin “anayasal açıdan millet adına vazifelerini sürdürmesinin imkanı olmadığı” gerekçesiyle azledildikleri görülmektedir⁴⁴⁸.

Memurların kumar ile olan alakaları iki yönlüdür. Bunlardan ilki özellikle güvenlik bürokrasisi için geçerli olan ve görev tanımlaması içerisinde yer alan kumar

⁴⁴⁶ AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 20.

⁴⁴⁷ YAĞAR, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)*, s. 93,158. VAN, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi; Kuruluşu, Teşkilatı ve Faaliyetleri*, s. 117. ÇEBİTÜRK, *Osmanlı’dan Cumhuriyete “Polis” Mevzuatı*, s. 22, 74.

⁴⁴⁸ AKSU, *Osmanlı İstanbul’unda Asayiş 1879-1909*, s. 236.

ve kumarbazlarla mücadele konusudur. İkinci husus ise bunun tam zıddı olarak kumarbazların safında yer alan memurlar konusudur.

Öncelikle memurların kumar ile ilgili olarak tutumlarında bir durum tespiti yapmak gerekmektedir. Memurlar genel nüfus içerisinde oransal olarak az olmalarına rağmen kumara bulaşmışlar arasında yüksek denilebilecek bir yüzdeliğe sahip olmuşlardır. Değişik dönemlerde ve değişik bölgelerde memurların kumarla iştigal etmiş oldukları şikâyetlerden, soruşturmalardan ve zabıtlardan anlaşılmaktadır. Kumar ve kumarbazlarla mücadele noktasında önemli görevleri olan memurlar ve özellikle kolluk güçleri bazen birer kumarbaz olarak ortaya çıkabilmekteydi⁴⁴⁹.

Bürokraside önemli makamlarda bulunup kumarbazlıklarıyla halk nezdinde kötü şöhrete sahip olan memurlar bulunmaktaydı. Bu durum zaman zaman şikâyetlere konu olmuştur. Şikâyetlerin bazıları yerel halk tarafından yapılırken bazıları da şikâyete konu olan kişinin mesai arkadaşları, amirleri veyahut maiyetinde bulunan çalışanlar tarafından yapılmaktaydı. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi şikâyet edilen kişilerin peşinen kumarbaz sayılamayacağıdır. Zira yapılan şikâyetlerden bazılarının daha çok kişisel meselelerden dolayı olduğu tahkikat sonucunda ortaya çıkmıştır. İzmir Ticaret Mahkemesi reisi Kamil Efendi'nin kumarbaz olduğu yönünde yapılan ihbar üzerine, adı geçen şahıs kendisini temize çıkarmak için mahkemeye başvurmuştur⁴⁵⁰. Burada kullanmış olduğumuz belgelerin bir kısmında kayda geçmiş olan şikâyetlerden bahsedilmiş ancak bunların nasıl neticelendiği ile ilgili olarak bir veriye ulaşılamamıştır.

II. Abdülhamit Dönemi'nde 1905 tarihinde Dedeabağ tahrirat müdürü Ahmet Sarı Efendi kumara ve işrete düşkünlüğünden dolayı Edirne valiliği tarafından görevden alınmak istenmiş ancak Dâhiliye Nezareti bu kararı yerinde bulmamış ve adı geçen şahsın memuriyetinin devam etmesini istemiştir⁴⁵¹. Haçın Kaymakamı İskender Bey, kumarda elli dört bin yedi yüz kırk yedi (54.747) kuruş kaybetmiştir. Bu meblağı ödemek için ilçe sandığının anahtarını alarak buradan para

⁴⁴⁹ “Selanik'te Yenice-i Vardar kasabasında kulüp nâmıyla açılan kahvehanede muharrer'ül esâmi zabitan askeri ile memurunin kumar oynamakta olduklarına dair Manastırlı Ahmed mühürüyle gelen varâka leffen sâvb-ı devletlerine irsâl kılınmış olmakla meâline nâzâran bi't-tahkîk iktizâsının ifâsı babında irâde efendimindir.” BOA, BEO., Dosya No: 327, Gömlek No: 24496. (H. 05.C.1311/M. 14.12.1893).

⁴⁵⁰ BOA, A. MKT. MHM., Dosya No: 481, Gömlek No: 73. (H. 05.M.1294 / M. 20.01.1877).

⁴⁵¹ BOA, DH.MKT., Dosya No: 967, Gömlek No: 13. (H. 06.R.1323 / M. 10.06.1905).

aldığı iddia edilmiştir. Sandıktaki paranın kaybolması üzerine kaymakam tutuklanmıştır⁴⁵². Edirne’de Hamidiye Hafif Süvari Alayları kumandanı Mirliya Ahmet Paşa tarafından Yıldız Sarayı Baş kitabet Dairesine çekilen bir telgrafta, vilayet meclisi başkâtibi ile belediye reisi Dilaver Bey’in evlerinde bazı kimseleri toplayarak gece geç saatlere kadar kumar oynadıkları ifade edilmiştir⁴⁵³.

II. Meşrutiyet Dönemi’nde 1909 tarihinde Dâhiliye Nezareti’nden Bingazi’de bulunan Diyarbakır valisi Galip Bey’e gönderilen şifrede kumar oynadığı iddia edilmiş ve derhal İstanbul’a gelmesi istenmiştir⁴⁵⁴. Dâhiliye Nezareti’nden Bolu mutasarrıflığına gönderilen bir yazıda, haklarında kumarbaz oldukları iddiasıyla dilekçe verilen Komiser Galip ve polis memuru Hamdi Efendiler hakkında tahkikat yapılması istenmiştir⁴⁵⁵. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Basra valiliğine atanan ünlü İttihatçı Süleyman Nazif hakkında da çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bunlardan birisi de “kumar masasından ayrılmadığı” iddiasıdır⁴⁵⁶.

Zonguldak’ta kömür memuru olan Ali Efendi kumarbaz olduğundan dolayı 1913 tarihinde “devam-ı memuriyetine tecviz olunmayarak” yerine başkası atanmıştır⁴⁵⁷. İznik mutasarrıfı, Yalova’daki kaplıçalarda bulunan kulüpte “ekâbir ve agniyaların (zengin)” kumar oynadığını belirtmiş ve buna bizzat kendisinin şahit olduğunu ifade etmiştir⁴⁵⁸.

Taşradaki yerel eşraflar güçlerini tahkim etmek için memurları kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken de memurların zafiyetlerini kullanmışlardır. 1914 tarihinde Basra vilayetinin önde gelen eşrafından olan Seyyid Talib memurları kendi tarafında çekmek ve gücünü arttırmak için çeşitli entrikalara başvurmuştur. Bunlardan birisi de büyük memurları konağında ağırlamaktır. Yemekli, içkili eğlencelerin bir bölümünü de kumar salonlarındaki oyunlar teşkil etmekteydi⁴⁵⁹.

Yurt dışında bulunan bürokratlar arasında da kumar vakalarının yaşanmış olduğunu görmekteyiz. Sofya sefaretinde görevli Nazif Bey, I. Dünya Savaşı’nın

⁴⁵² BOA, DH. MKT., Dosya No: 2302, Gömlek No: 32. (H. 07.L.1317 / M. 08.02.1900).

⁴⁵³ BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 256, Gömlek No: 50. (H. 09.R.1326 / M. 02.05.1908).

⁴⁵⁴ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2818, Gömlek No: 66. (H. 29.R.1327 / M. 20.05.1909).

⁴⁵⁵ BOA, DH. MUİ., Dosya No: 2-2, Gömlek No: 13. (H. 17.Ş.1327 / M. 03.09.1909).

⁴⁵⁶ KURT, Burcu, *II. Meşrutiyet Döneminde Basra Vilayeti (1908-1914)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 112.

⁴⁵⁷ BOA, DH.MTV., Dosya No: 49-2, Gömlek No: 48. (H. 18.R.1331/M. 27.03.1913).

⁴⁵⁸ BOA, DH.İD., Dosya No: 68, Gömlek No: 15. (H. 18.L.1331/M. 20.09.1913).

⁴⁵⁹ KURT, *II. Meşrutiyet Döneminde Basra Vilayeti (1908-1914)*, s. 107.

devam ettiği dönemde Sofya’da bir kulüpte bir gecede elli bin leva (Bulgar para birimi) kaybetmiştir. Daha önce de benzer kumar vakalarında adı geçen Nazif Bey kumar borçlarını da ödememiştir. Kumar borcunun ödenmemesi Osmanlı makamlarında da rahatsızlığa neden olmuştur. Zira kayıtlarda “namus makamında telakki edilen ve deyn-i mezbur” olarak nitelendirilen kumar borcunun ödenmemesi ile kumar oynayan kişinin haysiyetine ve memurluğuna hanel getirmiş olduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı “meslek-i diplomaside” bir daha istihdam edilmemek üzere adı geçen kişi azledilmiştir⁴⁶⁰. Böyle bir tepkinin kaynağı yalnızca kumar oynanması değildir. Tanzimat sonrasında hâkim olmaya başlayan ve elitler arasında sıkı bir şekilde gözetilen çağın davranış kalıplarına uygunsuz hareket edilmesi belirleyici olmuştur. Zira “modern dönemde” kumar borcunun aksatılmaması esastır. Adab-ı muâşeret kitaplarında, Osmanlı subaylarının briç ve poker gibi oyunların kumar sayılmasından dolayı bunlardan uzak durmaları telkin edilmiştir. Ancak II. Meşrutiyet ile birlikte bu konuda bir yumuşama vardır. Subayların kâğıt oyunlarına katılmaması evla olarak görülmüş ancak ısrar üzerine oyuna cüz’i bir miktar konularak katılabilecekleri ifade edilmiştir. Kabul ve uygun görülen davranış, katılmama yolunda ise de katılım olduğu zaman kaybedilen paranın derhal ödenmesi ve kazanılan paranın da alınması esastır⁴⁶¹.

1911-1918 tarihleri arasında tespit edilmiş olan kumarbazların meslek durumlarına göre dağılımını gösteren grafik 15’teki verileri temel aldığımızda ilk bakışta kumarın memurlar arasında yüksek bir orana sahip olmadığı söylenebilir. Kumarbaz memurların oranı tüm meslekler içinde % 5 oranındadır. Belgelerde çok sık geçen memur sayısının oransal olarak az çıkması ilk etapta şaşırtıcı görülebilir. Ancak dönemin şartları göz önüne alındığında memurların sayı olarak genel nüfus içerisindeki oranı ile karşılaştırma yapıldığında daha sağlıklı bilgilere ulaşılmaktadır. Zira memurların nüfusa oranı oldukça düşüktü. Osmanlı bürokrasisinin nicel anlamda en gelişmiş olduğu dönem olan II. Abdülhamit döneminde mülkiye memurlarının sayısı 35.000 olarak tahmin edilmektedir. II. Meşrutiyet’ten sonra

⁴⁶⁰ BOA, HR.SFR.04., Dosya No: 650, Gömlek No: 51. (23.03.1916). BOA, HR.SFR.04., Dosya No: 651, Gömlek No: 67. (13.04.1916). BOA, HR.SFR.04., Dosya No: 651, Gömlek No: 83. (14.04.1916).

⁴⁶¹ İŞİN, “Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret”, s. 226.

gerçekleştirilen tenkifat ile bu rakam çok daha alt seviyelere inmiştir⁴⁶². Memur sayısını ülke nüfusuna oranladığımızda % 1'in çok altında bir oranla karşılaşılmaktadır⁴⁶³. Memur sayısının az olmasına rağmen çıkan % 5'lik oran, çok yüksek bir orandır. Kumar vakalarının memurlar arasında çokça görülmesi sürekli uyarılara neden olmuştur.

Devlet memurlarının kumarla ilişkilerindeki ikinci boyut kumar oynamamakla birlikte kumar oynanmasına göz yummaları ve kumara geçit vermeleridir. Devlet erkini kullanan bürokrasinin birer temsilcisi olan memurların buna göz yumması kumarla mücadeleyi sekteye uğratmıştır. 1894 tarihinde yapılan bir şikâyetle, İzmir Kordon'da komiserin kumara göz yumması ve rüşvet alması neticesinde kumarın yaygınlaştığı ve kapatılan fuhuşhanelerden aylık yüz mecdiye alınıp serbest bırakıldığı iddia edilmiştir. Bununla ilgili soruşturma açılmıştır⁴⁶⁴. II. Abdülhamit Dönemi'nde yayınlanan iradede bazı devlet memurlarının kumarla mücadele noktasında görevlerini ihmal ettikleri ve kanunları uygulamadıkları belirtilmiştir⁴⁶⁵. Kolluk güçlerinin kumara ve kumarbazlara karşı gevşek davranması, duyarsız olması ve göz yumması yönetim nezdinde en çok şikâyet edilen konulardan biriydi. Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar bununla ilgili onlarca vaka vardır. Ve bunlara bağlı olarak sürekli yayınlanan iradeler, emirler ve yazılar vardır⁴⁶⁶.

Memurların kumar ile ilgili tutumları ve kumarbazlarla olan ilişkileri yöneticilerin sert tedbirler almasına neden olmuştur. Devlet kurumları, kumara bulaşmış olan memurların ayıklanmasında ve cezalandırılmasında kararlı bir tutum sergilemişlerdir. 1850 tarihinde İzmir Karşıyaka'da kumar oynanmasına izin veren zabtiye çavuşu önce meslekten ihraç edilmiş daha sonra da üç ay hapis ile cezalandırmıştır⁴⁶⁷.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında memurların kumar ile isimlerinin sık sık anılması üzerine yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1915 tarihinde "Memurin-i

⁴⁶² FINDLEY, Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 22-23.

⁴⁶³ Burada memur sayısının en fazla olduğu II. Abdülhamit döneminin verileri esas alınmıştır. Nüfus olarak ise 1897 tarihindeki Osmanlı nüfusu esas alınmıştır. Bu tarihte Osmanlı nüfusu 19.050.307 idi. SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 292.

⁴⁶⁴ BOA, BEO., Dosya No: 340, Gömlek No: 25441. (H. 01.B.1311 / M. 08.01.1894).

⁴⁶⁵ ENGİN, *Asayiş Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, s. 169.

⁴⁶⁶ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 508, Gömlek No: 178. (H. 29.Z.1324 / M. 13.02.1907). BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 243, Gömlek No: 70. (H. 29.Z.1324 / M. 13.02.1907).

⁴⁶⁷ BOA, A.MKT.MVL., Dosya No: 34, Gömlek No: 13. (H. 02.M.1267 / M. 07.11.1850).

Dahiliye Nizamnamesine” bu konu ile ilgili olarak bir madde eklenmiştir. Eklenen bu maddeye göre; Dâhiliye memurlarının kumar oynamak ve oynatmayı alışkanlık haline getirmeleri yasaklanmıştır. Yasağa uymayanlar memuriyetten azledileceklerdi. Böyle bir maddenin hazırlanmasında bir takım gerekçeler öne sürülmüştür. Memurun işine ayıracağı zamanı kumara ayırması işlerinin aksamasına; meydana gelen heyecan durumunun iş hayatında sağlıklı düşünmesini ve karar vermesini engelleyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca dinen, ahlaken ve kanunen suç sayılan kumarın memur tarafından oynanmasının halkın gözünde memurun itibarını düşüreceği ve bunun da temsil ettikleri hükümete zarar vereceği belirtilmiştir. Kumara bulaşan memurun kaybettiği parayı telafi etmek amacıyla rüşvet ve irtikâba bulaşacağı da belirtilmiştir⁴⁶⁸. 1917 tarihinde Meclis-i Vükela kumar oynayan memurlar ilgili olarak yeni bir düzenleme getirmiştir. Buna göre kumar oynayan memura birinci defasında uyarı, ikinci defasında tam maaş kesimi, üçüncü defasında ise memuriyetten ihraç cezası verilecekti⁴⁶⁹. Bu karar bir genelge ile ilgili dairelere tebliğ edilmiştir⁴⁷⁰.

Resmi kıyafetler üzerindeyken kahvehanede iskambil oynayan bir polis memuruna yapılan tahkikat sonucunda; “*san’at-ı resmiye ve terbiye-i meslekiyesine külliyyen muhâlif bu hareket-i vakasına*” istinaden Polis Nizamnamesinin sekseninci maddesi gereğince iki günlük yevmiyesinin kesilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁷¹.

Memurların kumar ile bir başka ilişkisi ise kumarbazlara karşı vermiş oldukları mücadeledir. Her ne kadar kumar ile ismi anılan ve kumarbazlara karşı müsamahakâr davranan memurlar olmuşsa da bunun tersi davranışlar sergileyen ve görevini layığıyla yerine getiren memurlar da vardı. Kamu görevlileri devletin vermiş olduğu yetki çerçevesinde kumar ve kumarbazlar ile mücadele etmiştir. Gerek kolluk güçleri gerekse yargı bürokrasisi bu konuda önemli görevler ifa etmiştir.

⁴⁶⁸ BOA, DH.HMŞ., Dosya No: 4, Gömlek No: 2-02. (H. 24.M.1334 / M. 02.12.1915).

⁴⁶⁹ BOA, MV., Dosya No: 210, Gömlek No: 78. (H. 19.S.1336 / M. 04.12.1917). BOA, BEO., Dosya No: 4495, Gömlek No: 337056. (H. 26.S.1336 / M. 11.12.1917).

⁴⁷⁰ BOA, MF.MKT., Dosya No: 1232, Gömlek No: 29. (H. 11.Ra.1336 / M. 25.12.1917). BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya No: 44, Gömlek No: 57. (H. 14.Ra.1336 / M. 28.12.1917). BOA, DH.UMVM., Dosya No: 124, Gömlek No: 180. (H. 22.R.1336 / M. 04.02.1918).

⁴⁷¹ BOA, DH.EUM.SSM., Dosya No: 17, Gömlek No: 43. (H. 22.R.1336 / M. 04.02.1918).

III. KUMARIN SOSYAL HAYATA ETKİSİ

Sosyal alanın sağlıklı ve düzenli bir şekilde işleminin temelini, onu oluşturan bileşenlerin sağlamlığı belirlemektedir. Buradan elde edilen çıktılar; siyasi, ekonomik ve kültürel alanı da karşılıklı olarak etkilemektedir. Toplumsal hayatın temel birimi olan aileler, toplumun taşıyıcı kolonlarıdır. İşlevsel ve sağlıklı bir aile yapısının toplumda egemen olması, devletlerin ve toplumların en büyük tahayyülleri arasındadır. Zira geçmişten günümüze kadar gelen tarihsel birikim bunun en büyük göstergesidir. Sağlam temeller üzerinde oturtulmuş aile; huzurun, güvenliğin ve geleceğe umutla bakmanın en büyük sigortasıdır.

Aileyi bir arada tutan en önemli husus, ortak bir gelecek tasavvurudur. Eşler arasında asgari müştereklerin sağlanması, ailenin devamı açısından oldukça önemlidir. Bunun sağlanması ise eşler arasındaki ilişkilere ve tutumlara dayanmaktadır. Ortak paydanın yakalanması ailenin sağlıklı bir şekilde işlemesine olanak tanır. Aksi durum ise en önemli kurum olan ailenin çatırdamasına ve dağılmasına neden olmaktadır.

Günümüz dünyasında aileyi tehdit eden önemli unsurlardan biri, içki ve fuhuşla birlikte anılan kumar belasıdır. Bugün ailelerin mahvına neden olan kumar, aynı işlevini geçmişte de yerine getirmekteydi. Ailenin düzenini ve eşler arasındaki uyumu bozan kumar, yeni yetişen nesilleri olumsuz etkilemiştir.

Türkler arasında 1827 ve 1830 yıllarına ait bazı gözlemlerde “civilisation” olarak gösterilen hususlar arasında alenen kumar oynamayı göstermektedirler⁴⁷². Medeniyet konusu, bütüncül ve etraflı bir yorumdan ziyade körün fili tarif etmesi gibi belli bölümlerinin parçalı ve yüzeysel bir şekilde yorumlanması ile problemleri bir alana dönüştürülmüştür. Bu problemleri alanın oluşmasında sosyal hayatın eğlence alanları ve davranış kalıpları etkili olmuştur. Bunlar içerisinde en önemlileri ise içki ve kumardır. 19. yüzyılın başlarından itibaren daha görünür hale gelmeye başlayan kumar, hızla alenileşmiş ve yaygınlaşmıştır.

Kumarın toplumsal hayatta meydana getirmiş olduğu zarar ve ziyanın devlet katında biliniyor olduğunu görmekteyiz. Zira yetkili makamların yapmış olduğu uyarılarda bu açıkça görülmektedir. Kumarın sebep olduğu cinayet, intihar ve aile dokusunun alt üst olması en çok işlenen hususlardı. Bu hususlara yol açan kumarın

⁴⁷² BAYKARA, “Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından...” s. 203.

baskılanması, içki ve fuhşun önlenmesi kamusal düzeninin sağlanması için öncelikler arasında yer almaktaydı. Bunlarla ilgili onlarca uyarı metni vardır⁴⁷³.

Kahvehanelerde yaygınlaşan kumar vakaları Müslüman ve Hristiyan ev kadınlarının feryadına neden olmuştur. Kadının iş hayatında çok da etkin olmadığı bir dönemde evin direği olan ve eve ekmek götüren erkeğin, olan parasını kumarda kaybetmesi kadınların hükümet nezdinde teşebbüste bulunmalarına neden olmuştur. 6 Ekim 1909 tarihinde “bir kadın” imzasıyla emniyet birimlerine verilen bir dilekçede, kumar oynanan kahvehaneler ve gazinolar isimleriyle birlikte zikredilmiştir. Dilekçede sitemkâr bir şekilde zabıtaya yakın bölgelerde kumar oynanmakta olduğu ve zabitanın etkin bir şekilde mücadele etmediği ifade edilmiştir.

Dilekçe sahibi kadın, kumarda kazananların kahvehaneciler olduğunu belirtmiş ve yalvarır bir şekilde kumarın önlenmesi istemiştir. İslam ve Hristiyan anne ve babalara merhamet isteyerek kumarın külliyen yasaklanmasını dilemiştir. Kadın olması hasebiyle kimliğini ifşa edemeyeceğini ifade ettikten sonra bu mekânlarda kumara devam edilmesi halinde gazeteler aracılığıyla yine başvuruda bulunacağını belirterek yetkili makamları üstü kapalı şekilde tehdit etmiştir.

Dilekçenin yetkili makamlara havale edilmesinden sonra tahkikat yapılmıştır. Kadının ihbar ettiği yerlerden birinde daha önceden baskın düzenlendiği ve buralarda ele geçirilen para ve kumar aletlerinin müsadere edildiği ifade edilmiştir. Ancak diğer bölgelerde katiyen kumar oynanmadığı belirtilmiştir⁴⁷⁴. Benzer bir olay Mayıs 1911 tarihinde meydana gelmiştir. “Beyoğlu kumar-zedegâni kadınları” imzasıyla polis müdüriyetine verilen bir dilekçede; *“Beyoğlu’nda bazı hususi hanelerde ba-husus Büyük Parmakkapıda Ragıp Paşa Apartmanında 17 numarada Madam Arslan’ın ikametgâhında kumar oynatılmasına devâm-ı faaliyetlebirçok namuslu ailelerin mahv ve perişâniyesini badî olmakta bulunduğundan bâhisle men-i ..”* şeklinde şikâyetle bulunulmuştur. Bu şikâyet üzerine Beyoğlu Polis Müdüriyetine uyarılarda bulunulmuş ve gerekli tahkikatın yapılması merkezce istenmiştir⁴⁷⁵.

Ailelerin korunması hususunda aile fertleri, kumara müptela olanlara karşı farklı yollara başvurmuşlardır. Muhtemeldir ki aile içerisinde kumardan

⁴⁷³ BOA. DH. EUM.MTK., Dosya No: 2253, Gömlek No: 34, (H. 27.Ca.1317 / M. 03.09.1889).

⁴⁷⁴ BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 91, Gömlek No: 75, (M. 11.05.1911).

⁴⁷⁵ BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 64, Gömlek No: 82, (M. 06.10.1909).

vazgeçirmenin en önemli yolu iknadır. Ancak bununla ilgili veri sunmamız çok zordur. Diğer önemli bir teşebbüs ise devlet nezdinde yapılanlardır. Bu daha çok dilekçe yoluyla ve ihbarlarla yapılmaktaydı. Yukarıda aktardığımız olaylara benzer bir olay R. 13 Eylül 1326 (M. 26 Eylül 1910) tarihinde yaşanmıştır. Ancak bu sefer bir babanın feryadı söz konusudur. Çaresiz kalan baba oğlunu ihbar etmek zorunda kalmıştır. Ramazan ayı içerisinde meydana gelen bu olayda baba, oğlunun ramazanın on ikisinden beri geceleri Bayezid civarında Parmak Kapı yakınlarında bulunan “Türkiye” kiraathanesinde kumar oynadığını ifade etmiştir. Kumar belasından dolayı ailelerin tarumar olduğu ifade edilmiş ve bayram nedeniyle gereken önlemlerin alınmasını görevli mercilerden talep edilmiştir. Bu dilekçe üzerine İstanbul ve Üsküdar Polis Müdüriyeti ile Der-saadet Jandarma Alay Kumandanlığına yazılar gönderilerek gerekli tahkikatın yapılması ve kumarın önlenmesi konusunda daha dikkatli davranılması istenilmiştir⁴⁷⁶.

Oğlunu kumar belasından korumaya çalışan bu babanın yapmış olduğunun tersi durumlar da söz konusu olmuştur. R. 26 Temmuz 1321 (M. 08 Ağustos 1905) tarihinde Yakova’da Zeliha adında bir kadın idari birimlere dilekçe vermiştir. Dilekçesinde on yıldır ayrı olduğu eşinin kumar parasına karşılık olarak dokuz yaşında olan kızını, Maloş adında birine nişanlatmış ve birkaç imamın ittifakıyla da cebren nikâhlatmak istediğini belirtmiştir. Zeliha kadın bunun önlenmesi için yetkililerden feryad ü figan içerisinde yardım istemiştir. İşleme konulan bu dilekçe iki gün sonra “mugâyir-i şer’-i ahvale meydan verilmemesi” yönünde kaza niyabetine havale edilmiştir. R. 4 Ağustos 1321 tarihinde kaymakam Rüşdü tarafından çekilen telgraf, olayın vahametini gözler önüne sermektedir.

Geleneğin baskın geldiği bu olayda, kasabanın ihtiyar heyeti kaymakamın nezdinde toplanmışlardı. İhtiyar heyeti kızın rızası ve validesinin onayından çok kardeş görüşlerinin adetlerinde önemli olduğunu ifade etmiştir. İhtiyar heyeti buna dayanarak hemen nikâhın yapılmasına karar verdiklerini belirtmişlerdir. Aksi durumda aileler arasında husumet çıkacağı vurgulanmıştır.

Muhtemelen kumar meselesinden dolayı parçalanmış bir ailenin yaşamış olduğu bu dram sonraki dönemde devam etmiş ve bu sefer kumar parasının diyeti

⁴⁷⁶ BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 51, Gömlek No: 20, (M. 26.09.1910).

olarak dokuz yaşındaki bir kız çocuğu uygun görülmüştür. Böyle bir ortamda kurulacak ailenin(!) gelecekteki yeni sorunların habercisi olduğu söylenebilir⁴⁷⁷.

Dönemin romanlarında kumar sosyal hayatı tehdit eden en büyük tehlike olarak görmekteydi. Yakup Kadri, “*Kiralık Konak*” adlı eserinde roman kahramanı (Naim Efendi) üzerinden kumarla ilgili bir şöyle bir değerlendirme yağmıştır: “*İhtiyâr; dindar ve namuslu kimseler nazârında kumar, seyyiâtın (kötülüklerin, günahların) en müthişidir. Ocakları söndüren bu, evleri yıkan bu, insanı hırsızlığa, cinayete, intihâra sevk eden budur; bunlar, kadını kumar nispetinde tehlikeli zannetmezler. Bunun içindir ki, Naim Efendi, Faik Bey’in Seniha’nın (Naim Efendi’nin torunu) yatak odasına girip çıkmasından ziyade, Cemil’in (Naim Efendi’nin torunu) onunla beraber geç vakitlere kadar dışarıda kalmasından ürker ve endişe eder. Bu hususta hissi onu aldatmıyor. Hakikaten Faik Bey’de kumar iptilası her iptilanın fevkindedir...⁴⁷⁸”*

Toplumların en büyük sermayesi beşeri unsurdur. Beşeri unsur içerisinde geleceğin potansiyel habercisi olan çocuklar ve gençler ayrı bir öneme haizdir. Devletler gençlerin iyi bir şekilde eğitilmesi ve korunmasına özen gösterirler. Osmanlı Devleti de bu konu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Zira öğrencilerin oyun mekânlarına gitmelerine izin verilmezdi.

Öğrencilerin bu tür yerlere gitmeleri yasaklanmışsa da öğrenciler okulu asıp kahvehanelerde tavla, dama ve domino gibi oyunlar oynamışlardır. Öğrencilerin kumara bulaşmalarını engellemek için meşihat tarafından memurlar tayin edilmiştir. Ancak Zabtiye Nazırı imzasıyla 9 Mart 1903 tarihinde Şeyhülislamlık makamına gönderilen bir yazıda bir süreden beri görevli memurların görevlerini tam yerine getirmediği bildirilmiştir. Bunun için gerekli önlemlerin alınması istenmiştir⁴⁷⁹. Talebelerin kahvehanelerde oyun oynaması ve birtakım kötü alışkanlıklar edinmeleri onları okuldan alıkoyduğu gibi talebe ve âlim kıyafetiyle bu tip yerlere gidilmesi halk nazarında camianın itibar kaybına da neden oluyordu. Bu nedenle talebelere kahvehanelere gitme noktasında mani olunmaya çalışılmıştı⁴⁸⁰.

⁴⁷⁷ BOA. TFR.I.KV., Dosya No: 100, Gömlek No: 9926, (H. 15.C.1323 / M. 17.08.1905).

⁴⁷⁸ KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 22-23.

⁴⁷⁹ BOA. ZB., Dosya No: 350, Gömlek No: 107, (H. 09.Z.1320 / M. 09.03.1903).

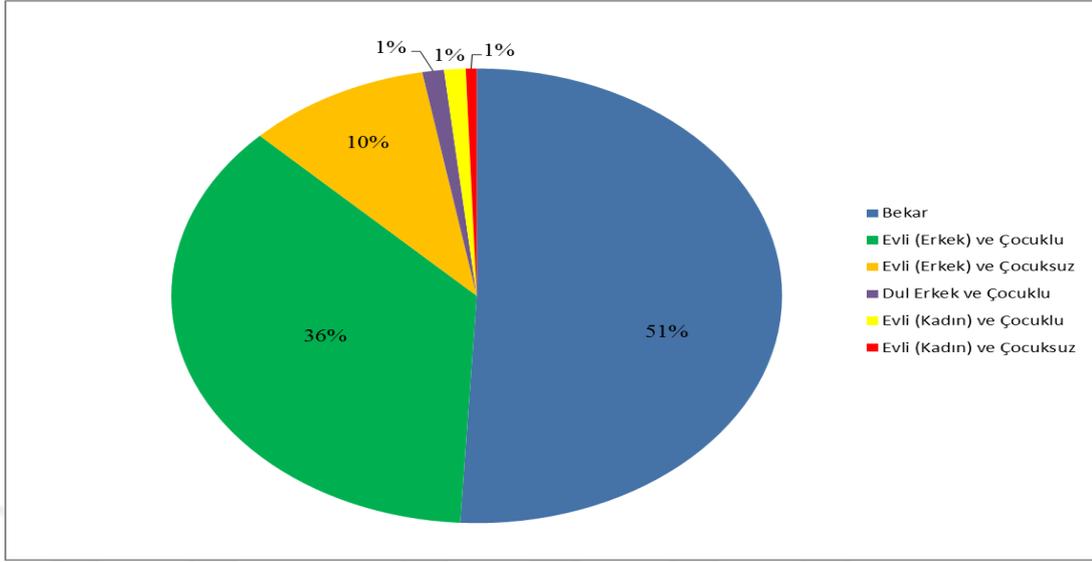
⁴⁸⁰ AKBULUT, Uğur, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum, 2015, s. 571-572.

Öğrenciler arasında kumarın yayılmasını önlemek için tedbirler alınmışsa da kumar vakalarının gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. 1906 yılında Bayezid'de Şehzade Camisi civarında Kumarbaz Ali adında birisi öğrenciler arasında kumar oynatmıştır. “Ceviz oyunu” denilen ve kazananların beşer kuruş kazandığı bu oyun öğrenciler arasında çekişmelere de neden olmuştur. Bayezid Mekteb-i Rüştîyesi, Vefa Mekteb-i İdadisi ve Şemsü'l Maarif Mektebi öğrencileri arasında kumar meselesinden dolayı kavga çıkmıştır. Müfettişler yapmış oldukları tahkikatta olayın sebebinin kumar olduğunu tespit etmişlerdir. Zaptiyenin bu tür olaylara meydan vermemesi ve okul çevrelerinde kumarbazların barındırılmaması istenmiştir⁴⁸¹.

Hem evliler hem de bekârlar arasında kumar oynanmaktaydı. 1911-1918 yılları arasında derlediğimiz sayısal verilerde yüz yetmiş beş kumarbazdan seksen dokuzu bekâr, seksen altısı evliydi.

⁴⁸¹ BOA. MF.MKT., Dosya No: 909, Gömlek No: 33, (H. 06.Z.1323 / M. 01.02.1906).

Grafik 20: Kumarbazların Medeni Durumu (1911-1918)⁴⁸²

Evlilerin % 36'sı çocuk sahibiydi. Kadınlar arasında kumarın yok mesabesinde olduğunu ifade edebiliriz. Grafikte kadınlarla ilgili görülen oranlar büyük ihtimalle piyango ile ilgilidir. Piyango tertip etmekten ziyade izinsiz bir şekilde bilet satışı olabilir. Savaş dönemlerine gelen bu yedi yıllık süreçte bireylerin varlıklarının bir kısmını veya tamamını, kumar masalarında çarçur etmeleri evlilikleri zora sokmuş ve boşanmalara neden olmuştur.

Kumar oynayanlar arasında motivasyonu sağlayan en önemli husus kazanma arzusudur. Sıfır toplamı bir oyun olan kumar, bir tarafı mutlak anlamda kazanan ilan ederken diğer(ler)ini de mutlak anlamda kaybeden olarak ilan

⁴⁸² BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73. BOA., DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 57. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 9, Gömlek No: 37. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 17, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 3, Gömlek No: 3. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 28. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 34, Gömlek No: 17. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 35, Gömlek No: 18. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 36, Gömlek No: 03. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 3.

etmektedir. Kazanma ve kaybetme duygusunun, bireyin ruhsal dünyasında oluşturduğu heyecan, korku, kin ve nefret; bireyin iç dünyasında sarsıntılara neden olabilmekteydi. Bunun sonucunda kaybedenler kinlerini kazananlara tereddütsüz bir şekilde yöneltebilmekteydi. Yaralama⁴⁸³ ve ölümler⁴⁸⁴ sonuçlanan olaylar ortaya çıkmaktaydı. Bu durum, hem kamusal düzeni asayiş yönünden olumsuz etkilemiş hem de tarafların aileleri arasında husumete neden olmuştur.

Kaybedenler, doğrudan kendilerine de zarar verebilmekteydi. Fransa'nın Montpeiller Ziraat Mektebi'nde devletin vermiş olduğu aylık ile tahsilini sürdüren İlyas Behçet Efendi, kumarda kaybedince intihar etmiştir. 1894'te meydana gelen bu elim olayda defin masrafları ve kalan borçlar için Ticaret ve Nafia Nezareti'nden para talep edilmiştir⁴⁸⁵.

İnsanları kumara sevk eden temel unsur para kazanma hırsıdır. Kumar oynatanlar ve kumara aracılık edenler ilk başlarda; insanların mala, mülke ve paraya olan zafiyetini kullanıp alıştırmaya evresinde yeni başlayanlara para kazandırmaktadırlar. Bu işi daha çok profesyonel anlamda kumar oynatanlar yapmaktadır. Kazanma dürtüsü okşanan kumarbaz daha fazlası için daha ihtiraslı bir şekilde kumara sarılmaktaydı. Bu döngü sonucunda birey, bir nevi zehirli bir sarmaşık gibi kumar tarafından sarılıyordu. Bu çemberi yarmak zamanla imkânsız hale gelmekteydi. Kumarın finansını sağlamak için kumarbazlar her yola başvurabilmektedir. Galata'da Aya Yorgi Kilisesi karşısında bulunan kahvehanede Miço'nun sandığından hemşerisi Rençber Artin 25 adet Osmanlı lirası ile bir adet saat çalmış ve bununla kumar oynamıştır⁴⁸⁶.

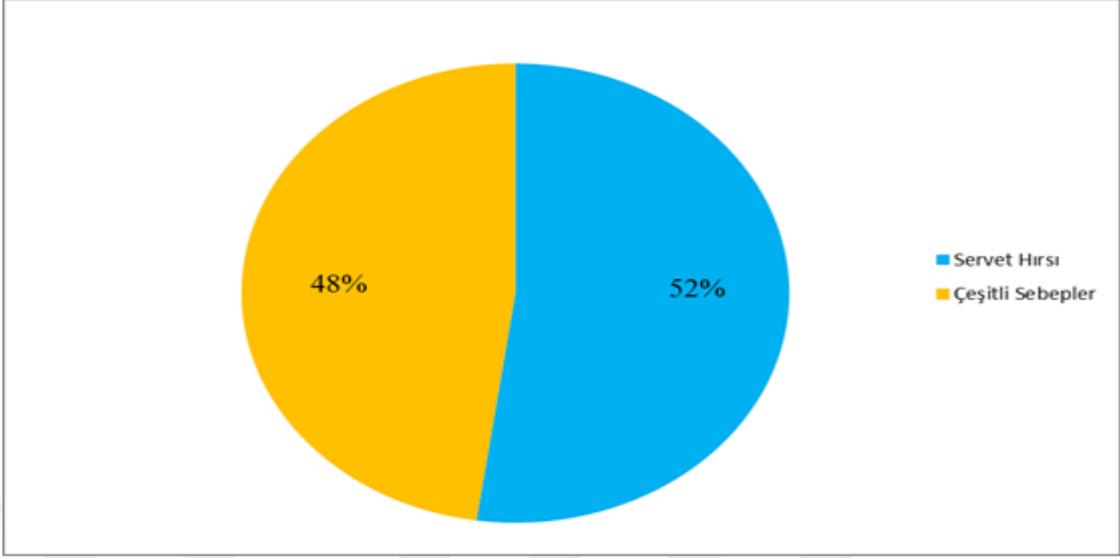
⁴⁸³ BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 18, Gömlek No: 1744. (H. 07.Ra.1321 / M. 03.06.1903). BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 21, Gömlek No: 2048. (H. 23.Ra.1321 / M. 13.06.1903). BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 48, Gömlek No: 4702. (H. 13.L.1321 / M. 02.01.1904). BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 144, Gömlek No: 14322. (H. 03.N.1324 / M. 31.10.1906). BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 164, Gömlek No: 16329. (H. 29.R.1325 / M. 26.05.1907).

⁴⁸⁴ BOA, DH.EUM.5. Şb., Dosya No: 20, Gömlek No: 19. (H. 24.S.1334 / M. 01.01.1916). BOA, DH.MB.HPS., Dosya No: 99, Gömlek No: 8. (H. 16.M.1339 / M. 30.09.1920).

⁴⁸⁵ BOA, BEO., Dosya No: 424, Gömlek No: 31736. (H. 19.Z.1311 / M. 23.06.1894).

⁴⁸⁶ BİNGÖL, Sedat, "Vakâ-yi Zaptiyye Gazetesi ve İstanbul Mahkemeleri", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9817>, s. 16, (20.03.2018).

Grafik 21: Kumarbazların Kumara Yönelmelerinin Sebepleri (1912-1916)⁴⁸⁷

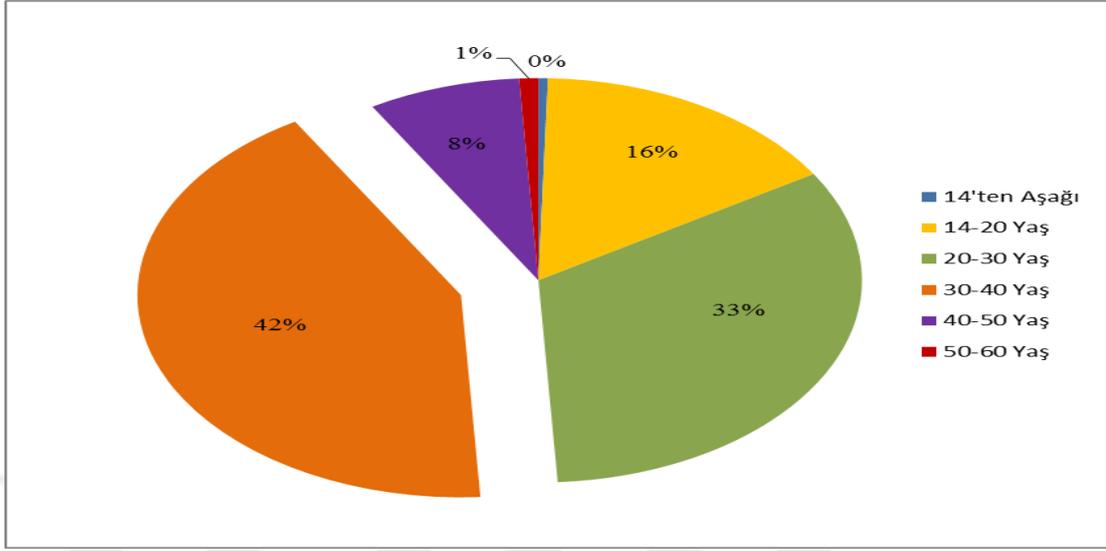
Kumarbazları kumar masasına sürükleyen sebepler nelerdi? Zenginlerin ve fakirlerin kumar oynama hususunda muhtemelen farklı sebepleri vardır. Zenginler için kumar öncelikle hoşça vakit geçirilecek bir eğlencedir. Bu eğlencenin yan ürünü ise para kazanmaktır. Fakirler ve işsiz güçsüz takımı için kumar, eğlenceden ziyade merkezinde para kazanmak olan riskli bir oyundur.

Para kazanma hırsı ile ilgili olarak suç cetvellerinde, işlenen suçun sebebi konusunda değinilmiştir. Kumarın sebeplerinden biri olarak “hırs-ı servet” ifadesi kullanılmıştır. Grafik 21’de görüldüğü üzere 1912-1916 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde kumar vakalarında sebep olarak gösterilen servet hırsının oranı % 52’dir. Bunun yanında % 48 oranında ikinci bir başlık olarak çeşitli sebepler gösterilmiştir. Bu sebeplerin hangileri olduğuna dair bir izahat yoktur.

Kumarın yaş gruplarına göre dağılımını gösteren grafik 22’de görüldüğü üzere yoğunlaşma 30-40 yaş grubu (% 42) arasındadır. İki yüz on kumarbaz üzerinden hazırlanan bu grafikte, kumar oynayanların % 91’ i kırk yaşının altındadır.

⁴⁸⁷ BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 2. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 11, Gömlek No: 22. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 4.

Grafik 22: Kumarbazların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1911-1918)⁴⁸⁸

Nüfusun dinamik ve üretken kesiminin kumar ile uğraşması düşündürücüdür. Bireylerin para kazanma aracı olarak kumara yönelmesi, zaman kaybına neden olmaktadır. Ayrıca üretime harcanacak olan enerji de heba olmaktadır. Grafik 22’de de görüldüğü üzere orta yaş üstü ve yaşlılıkta kumar vakalarında ciddi bir düşüş vardır.

Balıkhaneye Nazırı Ali Rıza Bey, İstanbul’daki gençleri de içine alan eğlence bataklığını ve hovardalığı şu şekilde ifade etmiştir: “*Balolar gazinolar ağız ağıza dolu olup buralarda sabahlamak da âdet oldu. Umumhanelerdeki cicili bicili kızların sürünmüş oldukları lavanta kokuları gençleri mest ve şakraklıkları da gönüllerini*

⁴⁸⁸ BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 3, Gömlek No: 73. BOA., DH.EUM.THR., Dosya No: 101, Gömlek No: 39. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 2. BOA., DH.EUM.EMN., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 4, Gömlek No: 41. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 20. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 6, Gömlek No: 34. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 9, Gömlek No: 37. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 11, Gömlek No: 22. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 13, Gömlek No: 25. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 17, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 4, Gömlek No: 14. BOA., DH.EUM.MTK., Dosya No: 77, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 9, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 12, Gömlek No: 7. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 13, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 49, Gömlek No: 12. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 19, Gömlek No: 16. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 30, Gömlek No: 38. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 33, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 48, Gömlek No: 10. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 21. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 32, Gömlek No: 29. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 36, Gömlek No: 03. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 37, Gömlek No: 30. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 40, Gömlek No: 06. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 16, Gömlek No: 31. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 39, Gömlek No: 36. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 42, Gömlek No: 37. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 18. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 27. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 43, Gömlek No: 43. BOA., DH.EUM.ADL., Dosya No: 44, Gömlek No: 61.

cezbederek aşk ve alâka saikası ve kıskançlık parlayışı ile her şeyi yapmaya hazır bir hale gelirler. Bu yüzden nice feci vakalar birbirini takip ederdi. Hele İstanbul'un her tarafına dal budak saran kumar belasına da halkımızın büyük kısmı kapıldı. Zengin gençler servetlerini, aylıkçı takımı maaşlarını, esnaf ve işçi güruhu kazançlarını hep Galata ve Beyoğlu âlemlerine sarf ettiler⁴⁸⁹.”

IV. KUMARIN EDEBİYATTAKİ YANSIMALARI

Zamandan, mekândan ve toplumdaki süzülen ham yaşanmışlıklar, edebi metinlerde işlenmiş birer altına dönüşür. Edebi eserler, yaşanmışlıklara tanıklık eden metinlerdir. Zamandan tamamıyla arınmış yazar ve şair tasavvur etmek zordur. Kaleme alınmış olan eserler, az ya da çok anlatılan dönemin tanıklarındır.

İncelemeye çalışılan dönemde kaleme alınan bazı eserlerde, kumar olgusu ve meydana getirmiş olduğu etkiler çarpıcı bir şekilde ele alınmıştır. Kumarın bir alev topuna dönüştüğü ve o alev topunun yaktığı bireyler ve nihayetinde kumarın söndürdüğü ocaklar dramatik bir şekilde anlatılmıştır. Kumarın etkisiyle kararan hayatlar, yarına bırakılan ümitsizlik, acı ve keder beyitlere, mısralara ve satırlara yansımıştır.

Edebi eserlerin kurmaca olmalarından dolayı ortaya çıkan subjektif durum, bu eserlerde yer alan bilgilerin tümüyle uydurmaca olduğunu göstermez. Aksine edebi eserlerden de, subjektif bile olsa, birinci ve ikinci dereceden kaynakları destekleyici bilgi ve yorumlara ulaşılmasında büyük bir katkı sağlanabilmektedir⁴⁹⁰.

İstanbul'un gece hayatını, dönemin jargonu ve argosuyla harmanlayıp etkili bir şekilde eserlerinde işleyen Ahmet Rasim, eserlerinde sık olmasa da oyun ve kumar bahsine değinmiştir. “*Eski İstanbul'da Hovardalık (Fuhş-ı Atik)*” adlı eserinde geleneksel aile düzeninde yaşam şekli şu şekilde tasvir edilmiştir: “*Ben ne bilirdim ki fuhuş bir kilit, mey onun anahtarı imiş?.. O zaman bizim evlerde ne raki, ne şarap bulunurdu, ne de neuzubillâh fahişe!.. Beş vakit namaz, otuz ramazan, her kandil oruç, dua, tövbe, oyun namına yüzük, peçiç denilen bir nevi dama benzeri tatsız meşguliyet, işret namına da mevsime göre sıra, bozadan başka bir şey*

⁴⁸⁹ Balıkhané Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, s.308.

⁴⁹⁰ ÇIKLA, Selçuk, *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 12.

*görülmmez, oynanmaz, içilmezdi. Sade bizim ev mi, koca mahalle haneleri de böyle idi*⁴⁹¹.” Oynanan oyunlar eğlence maksatlı ve kumar mahiyetinde olmayan oyunlardı.

Tanzimat ve sonrası dönemde edebi metinlerde kumar konusu çarpık ilişkilerin, düzensiz hayatların ve “*Batılılaşmanın arzu edilmeyen yönünün*” doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Aslında bu işin kolayına kaçmaktı. Zira daha önceden gösterilen veriler kumarın Batılılaşma olgusundan önce de var olduğu yönündedir. En büyük farklılık ise görünürlük noktasındadır. Batılılaşmayı ve onun etkilerini romanlarında işleyen Ahmet Mithat 1890’da kaleme aldığı “*Müşahedat*” adlı eserinde serveti eritenin, haneleri harap edenin israftan ziyade kumar olduğunu belirtmiştir.

Romanın kahramanlarından Novart, kocası vefat ettikten sonra kendisine kalan serveti Beyoğlu’nun “gran şık” salonlarında kumar masasında harcamıştır. “*İsrâf ve sefâhât-ı saireden ziyâde, Novart’ı asıl kumar yıktı. Kâh kazanıp kâh kaybediyorduydu da, kazançlar hemen keseye girmeksizin istihlâk ve isrâf ediliverdikleri halde, ziyânlar bir daha avdet etmemek üzere keseden çıktıklarından, günün birisinde Novart Dudu parasız kaldığı gibi borçlarının yekûnuna nispetle hane eşyası da yüzde iki mertebesinde görülemedi...*⁴⁹².”

Beyoğlu; eğlencenin, israfın, fuhşun, kumarın, içkinin kalbi konumundaydı. Batılılaşmanın sembol mekânıydı. Bu durum dönemin edebi metinlerinde çokça işlenmiştir. Yakup Kadri’nin, “*Sodom ve Gomore*” adlı romanında Mütareke Dönemi’nde kumarbazlığı ile tanınan Atıf Bey, işgalci güçler ile kurmuş olduğu iyi ilişkiler sayesinde Beyoğlu’nun orta yerinde kumarhane açmıştır⁴⁹³.

Kumar oynarken oyunun adabı ve kumarda yapılan hileler ile ilgili edebi metinlerde çeşitli ifadeler vardır. “... *Avrupa ahvaline vakıf olanlar için tarife bile hacet yoktur ki, Avrupa’ca ‘Grek’ demek Rum veyahut Yunanlı demek değildir. Kumar oyunlarında türlü hileler ile birtakım paralı adamları soyan hilebazlara ‘Grek’ derler...Avrupa’ca büyük kumarhanelerde her oyun yeniden bir paketi açmak ve bir kere oynandıktan sonra o paketi terk etmek mutattır...İstanbul’da zengin bir paşazade kumarbaz geldiği Viyana kumarbazlarının malûmu olunca, her taraftan*

⁴⁹¹ Ahmet Rasim,, *Eski İstanbul’da Hovardalık (Fuhş-ı Atik)*, Yayına Hazırlayan: Atilla Gökdağ, İstanbul, Üç Harf ABC Yayınları, 2014, s. 79, 243-244.

⁴⁹² Ahmed Midhat Efendi, *Müşahedat*, yay. haz. Osman Gündüz, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003, s. 175-176.

⁴⁹³ KARAOSMANOĞLU, *Sodom ve Gomore*, s. 245.

zengin beyefendi ile kumar oynamaya can atarlar. Zengin beyefendinin Fransızcası gayet kaht ve Almancası hiç olduğundan tercümanlar vasıtasıyla oynuyor⁴⁹⁴ ...”

Edebi metinlerde kumar oynayanların özelliklerine bakıldığında birçoğunda benzer niteliklere sahip tiyolojiler ön plana çıkmaktadır. Tanzimat Dönemi romanlarında bu konuda iki zıt tip vardır: Tiplerden biri gelenekselliği temsil ederken diğeri alafrangayı temsil etmekteydi. Burada gelenekselliğe yüklenen özellikler pozitif bir mahiyete sahiptir. Çalışkanlık, geleneklere bağlı olma, erdemlilik, yardımseverlik, toplumsal konulara duyarlı olma gibi hususlar geleneksel tiyolojiler ile özdeşleştirilmiştir. Bunun tam zıttı ise Tanzimat’la başlayan ve yanlış Batılılaşmanın bir sonucu olarak görülen alafranga tipidir. Eğlence ve işrete düşkünlük, hovardalık, kumarbazlık, tembellik, mirasyedilik alafranga tiplerine ilişkilendirilmiştir. Tanzimat Dönemi’nin önemli eserlerinden olan “*Felâton Bey ile Râkım Efendi*” bu iki özelliğin tipik bir panoramasıdır. Felâton Bey alafrangalığı, Râkım Efendi ise gelenekselliği temsil etmektedir. Felâton Bey, aylık geliri on beş yirmi bin kuruş olan alafranga bir ailede dünyaya gelmiştir. Babasının vefatından sonra Beyoğlu gecelerinde işret ve kumar ile zamanını geçiren bir mirasyedi olmuştur.

“ ...

Râkım – Ne yola sülük ettiniz bakalım. Ticaret filan mı?

Felâton – Bizim gibi adamların ticareti nasıl olur, bilmez misin?

Râkım – Ne bileyim ben!

Felâton – Akşam oldu mu cebine kırk elli lira koyarsın, oyun salonuna gidersin...

Râkım – (abus bir çehre ile) Vay!...

Felâton – Dur ama acele etme. Başlarsın oynamağa, eğer zar işlerse kırk elli liracık büyür kalkarsın

Râkım – Oynamağa başlayalı ancak bir ay kadar olmuştur.

Felâton – Neden bildin?

Râkım Efendi – Çünkü böyle zarar etmeğe başlayınca kalkmak ve kırk elli liracık büyüdükten sonra yine kalkmak, henüz bir aylık kumarbazları ihtiyatıdır. Birkaç ay sonra eskidikçe bu ihtiyat kalkar.

⁴⁹⁴ Ahmed Midhat Efendi, *Müşahadat*, s. 388.

Felâton – Sen benim için korkma.

...” Kumar, zehirli bir sarmaşık gibi Felâton Bey’i sarar. Tüm serveti eğlence ve kumar yolunda erimeye başlar⁴⁹⁵.

Tanzimat edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Namık Kemal’in eserlerinde de benzer özellikteki karakterler ile karşılaşmaktadır. Namık Kemal’in “*İntibah*” adlı eserinde ana karakter olan Ali Bey, geçirmiş olduğu sıkıntıları içki ve kumar âlemlerinde unutmaya çalışmaktadır. Ancak bataklıkta bu zehirli sarmaşık, roman kahramanının her tarafını sarmakta ve bataklıkta onu dibe çekmekteydi. Bir yıl içerisinde babasından kalan servet yok olmuş ve annesiyle birlikte fakr u zaruret içerisinde hayatlarını idame ettirmek zorunda kalmışlardır.

“...

Az zamanda işret gibi, kumar gibi, zen-perestlik gibi vakit öldürecek ve zihni uyuşturacak seyyiâta inhimak değil bayağı hasr-ı vücud eyledi. ... Gide gide günlerce kumarhanelerde, haftalarca meyhanelerde, aylarca kerhanelerde serilmeye başladı. Ne ahbâbı, ne kalemi, ne validesi hatırına gelirdi. Bu suret-i maişeti ise irâd ile idare kabil olamadığından az zaman içinde sermaye-i servetine dahi bittabi pençe-i isrâf uzandı... Mücevherat gibi zevâidden başlayan bu isrâfat bir yıl zarfında ayda on on beş bini kuruştan ziyade irâd getiren akaratı bitirdikten sonra haneye ve tetimmâtına ve hatta cariyelere dahi sirayet ederek ömrünü refâhiyet-i kanaatkâranenin en âlâsı denilecek bir hal içinde imrâr eden Hanımefendi bir azadlı Arap, bir iki eski oda döşemesi, birkaç kırık çürük sahan, tencere ile kira köşelerinde sürünerek, dikişle, nakışla geçinmeye, kalemde kendini istikbâl edip gelen maaşları, memuriyetleri zevaiden addeyleyen Beyefendi ise birkaç kadeh rakı ile bir parça ekmek tedariki için kırkar, altmışar paraya arzihal yazmaya mecbur olmuştu....⁴⁹⁶”

Tanzimat edebiyatının önemli isimlerinden olan Recaizade Mahmut Ekrem “*Araba Sevdası*” adlı eserinde yanlış Batılılaşmayı, Bihruz Bey üzerinden ironik bir şekilde kurgulamıştır. Romanın ana karakteri olan Bihruz Bey, diğer romanlarda da karşılaştığımız üzere hali vakti yerinde olan zengin bir ailenin çocuğudur. Babasının ölümünden sonra kendisine kalan serveti zevk u sefada harcamıştır. Bihruz Bey,

⁴⁹⁵ Ahmed Midhat Efendi, *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, hazırlayan: Necat Birinci, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. 199-200.

⁴⁹⁶ Namık Kemal, *İntibah*, haz., Yakup Çelik, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007, s. 135-137.

konak komşularıyla uzun kış gecelerinde bir araya gelerek geç vakitlere kadar kâğıt oynarlardı. Yaygın olarak parasına otuz bir oynarlardı⁴⁹⁷.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu “*Kiralık Konak*” adlı romanında, Osmanlı toplumunda Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı’na kadar kuşaklar arasındaki çatışmayı, bir aile ve çevresini ele alarak tahlil etmiştir. Üç kuşak arasındaki ilişkiler ve bu ilişkiler üzerinden cereyan eden değerler çatışması, Osmanlı’nın son yüzyılının hikâyesi gibidir. Romanın ana kahramanlarından olan Seniha’nın gelenekselliğe karşı alafrangalığı, toplumun kahir ekseriyetini oluşturan muhafazakâr kesimin sınır uçlarını yoklayan ve tahrip eden davranışları, toplumun çatışma alanlarının özeti gibidir. Alafrangalığı şiar edinenlerin Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’na karşı ilgisiz tavırları ve bunlar yokmuş gibi eğlencenin durmaksızın devamı, yalnızca bu romanda değil bu dönemi anlatan birçok romanda işlenen konulardır.

Romanın Seniha ile birlikte önemli kahramanlarından olan Faik Bey, babasının mesleğinden dolayı Avrupa’da bulunmuştur. Faik Bey, bunu bir üstünlük olarak telakki eden bir tiptir. Kumarbazlığı ve çapkınlığıyla İstanbul’da kendinden söz ettiren birisidir. Katıldığı kumar partilerinde poker, ekarte ve piket oynamaktadır. Ancak çok şanslı değildir. Zira kumar partilerinde yüzlerce lira kaybetmekteydi. Parası bitince borca oynamaktaydı. Kumar borcunu ödemek için Seniha’nın elmaslarını almıştır. Kumar, yalnızca Faik Bey ile sınırlı değildir. Kabul günlerin vazgeçilmezlerinden biri olan poker partileri, kadınlı erkekli oynanmaktadır. Özel hanelerde kumar oynandığı gibi kulüplerde de oynanmaktaydı. Büyükada kumarın önemli merkezleri arasında yer almaktaydı⁴⁹⁸.

Kadınların kumar ile ilişkisini çarpıcı bir şekilde anlatan ve aslında ana teması bir aşk hikâyesi olan “*Böğürtlen*” romanında mekân olarak karşımıza çıkan yer şaşırtıcı değildir. Zira bura polis zabıtlarında da kumar ile sıkça anılan Büyükada’dır. Servet-i Fünûn edebiyatçılarından olan Mehmet Rauf’un geçiş döneminde kaleme almış olduğu bu eserde Ada’daki üç kız kardeşe ait konağın nasıl bir kumar merkezine dönüştüğü de anlatılmıştır. Bu üç kız kardeşin “geçim kaynağı” kumardır. “*Evet, bitmez tükenmez bir varlıkları var: kumar...bunların üçü de her*

⁴⁹⁷ Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, yay. haz., Hüseyin Alacatlı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s. 224-227.

⁴⁹⁸ KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 70, 71, 90.

zaman kazanan talihlilerdendir. Üçü de korkunç bir biçimde cesur oynarlar. İhtimal, sonunda zafer kazanacaklarından emin oldukları içindir. Kâğıt bunların elinde her zaman emirlerine boyun eğen bir esir gibidir.” Buradaki poker partilerine kadınlar ve erkekler katılmaktadır⁴⁹⁹.

Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin siyasal alanda çöküşüne ve yıkılışına büyük ızdıraplar içerisinde şahitlik etmişti. Mehmet Akif aynı zamanda toplumun bazı kesiminde görülen ahlaki çöküntüyü görmüş ve bu noktaya dikkat çekmiştir. Toplumsal konularda büyük bir hassasiyet gösteren Mehmet Akif, içki ve kumarın sosyal hayatta meydana getirdiği tahribatı eserlerinde işlemiştir.

“*Meyhane*” adlı manzum eserinde bir ailenin dramı hikâye edilir. Mekânın tasviri bile içerisindeki hayatı özetlemektedir:

...
*Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân;
İçinde bir masa, yahut civâr tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.*

İçki ve kumar müptelası bir aile reisinin sebep olduğu olaylar mısralarda yer almıştır. Ayrıca çalışıp eve ekmek getirmesi gereken kişinin görevini yerine getirmemesi ve temizlik işlerinde çalışarak maişet savaşı veren bir kadının dramı şu şekilde ifade edilmiştir:

...
*Sakin düşünme çocuklar acep ne yer evde?
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben...Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,
Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!*

Para kazanan kadının parasına el koyup kumar masasında kaybeden; evin eşyalarını dahi bu yolda harcayan bir erkeğin iğrenç yaşamı da anlatılmıştır.

...
Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.

⁴⁹⁹ Mehmet Rauf, *Böğürtlen*, haz., Zeki Çakılalan, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2003, s. 17-31.

Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin!

Evet, kumarda yedin, hem de Karşılar'da yedin!

...

Evlilik çağına gelmiş olan kızının “kumarcı kızı” olarak mimlenmesi ve çekmiş olduğu acı da ifade edilmiştir.

...

Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki? Soran

“Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!”

Diyen kadınlara; “Pek doğru pek” deyip gidiyor.

Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!

...

Okul ücreti ödenmeyen çocuğun okuldan atılması kumar ile ilişkilendirilmiştir.

...

Necip de minderi koltukta geldi mektepten...

Demiş ki kalfa: “Sekiz aydır almadım hele ben

Ne haftalık, ne de aylık...Senin baban olacak

Kumarcı, oğlu için az yesin de tutsun uşak!”

Kovuldum anne! deyip ağlıyor zavallı çocuk...

...

İşte tüm bunlar içki ve kumarın özetiydi⁵⁰⁰.

Mütareke Dönemi'nde ülkedeki ve özellikle İstanbul'daki yaşam koşulları tezatlıklarla doludur. Bu dönemi anlatan romanlarda, özellikle o dönemde veya hemen akabinde yazılanlar, büyük bir trajediyi gözler önüne sermektedir. Bir tarafta işgal ve onun getirmiş olduğu siyasi, sosyal, ekonomik ve ahlaki çöküntü, diğer tarafta hiçbir şey olmamış gibi hareket eden, zevk u sefa içerisinde yaşayan insanların durumu. Peyami Safa, bu dönemi anlattığı “Sözde Kızlar” adlı romanında İstanbul'da bir aile ve onun çevresindeki iğrenç ilişki ağını, rutin hale gelmiş salon eğlencelerini ve bu eğlencelerin vazgeçilmezi olan kumar partilerini ele almıştır. Romanın ana karakterlerinden olan Behiç'in en önemli özelliği kumarbaz ve çapkın olmasıdır. Yalnızca kendisi değil kız kardeşi ve annesi de poker partilerine

⁵⁰⁰ ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat*, İstanbul, Akvaryum Yayınevi, 2006, s. 29-32.

katılmaktadırlar. Konağa gelen herkesin ortak meşguliyetlerinden biri kumardır. Kumar için önemli mekânlardan birisi de kulüptür ve Behiç de buna üyedir⁵⁰¹.

Mütareke Dönemi'ni ve İstanbul'daki işgal yıllarının anlatıldığı bir başka eser Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "*Sodom ve Gomore*" adlı romanıdır. Bu romanda işgal güçlerinin askerleri, Levantenler, azınlıklar ve Müslüman Türklerden bazılarının dâhil olduğu çığ ve çirkef ilişkiler anlatılmaktadır. Roman kahramanları arasındaki olay örgüleri ve ilişkiler cinsiyet üzerine inşa edilmiştir. Karşıt cinsiyetler ile aynı cinsiyet grubu arasındaki cinsi münasebetlerin anlatıldığı bu romanda ahlaki çöküntünün vazgeçilmezlerinden olan kumar da anlatılmıştır. Olay örgüsü içerisinde yer alan Azize Hanım'ın eşi Atıf Bey kumarbazdır ve O'nun İngiliz askeri (Captain Marlow) ile cinsi münasebeti vardı⁵⁰².

Sonuç olarak denilebilir ki farklı dönemleri temsilen ele alınan edebi metinler ve buralara yansıyanlar, tarihin imbiğinden süzülerek gelen gerçekliklerle örtüşmektedir. Romanlarda işlenen mekânlara, oyunlar, kişi tipolojileri ve zaman konusu belgelerde geçen hususlar ile büyük oranda benzerlik arz etmektedir.

V. KUMARLA MÜCADELE

Bireyden başlayarak halka halka genişleyen ve toplumla nihayete eren örüntünün sağlıklı olması, ilkel devlet örgütlenmesinden karmaşıklaşan modern devlet örgütlenmesine kadar tüm devletlerin en önemli öncelikleri arasında yer almıştır.

Toplumlar ve devletler, varlığını ve geleceğini tehdit edecek unsurlar karşısında koruyucu mekanizmalar oluşturmaya çalışırlar. Bu mekanizmalar, devlet eliyle yasal olarak oluşturulduğu gibi toplumda zamanla meydana gelen ve yazılı olmayan sosyal normlar ile de oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti de her devlette olduğu gibi toplumun bünyesini sağlam tutmak ve nihayetinde devlet denilen mekanizmanın sağlıklı işleyebilmesi için sürekli teyakkuzda bulunmuştur.

Kumar bireyleri, aileleri ve toplumları zehirleyen; bağımlılığa neden olması hasebiyle bireylerin ve toplumların bir nevi bağımsızlık sistemini aşındıran toplumsal afetlerden biridir. Geçmişten günümüze kadar var olan bu belanın ortadan

⁵⁰¹ Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2000, s. 18-21.

⁵⁰² KARAOSMANOĞLU, *Sodom ve Gomore*, s. 111.

kaldırılması ya da en alt seviyeye indirilmesi için günümüzde olduğu gibi geçmişte de büyük çaba harcanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kumar ile mücadele konusu, iki husus üzerinden değerlendirilebilir. Bunlardan ilki devlet merkezli mücadele anlayışıdır. İkincisi toplum odaklı ve sivil yapılanmaların marifetiyle yürütülen mücadeledir.

Kumarla mücadelede en önemli aktörler hiç şüphesiz devlet kurumlarıdır. Bu minvalde yasal alt yapının hazırlanması ve hızlı bir şekilde uygulanması, ilgili kurumların oluşturulması ve bunlar arasında koordinasyonun sağlanması önemli hususlar arasında sayılabilir. Ayrıca suçluların tespiti, yakalanması ve etkin bir şekilde yargılanmaları da bunlar arasında zikredilebilir. Ancak her şeyden önemlisi kumar olgusunu var eden ve devam etmesine neden olan bataklığın kurutulması konusudur. Kumarbaz üreten habitatın ortadan kaldırılması ya da en azından pozitif olarak dönüştürülmesi kumar ile mücadelede önemli eşiklerden birisidir.

Öncelikle böyle bir çevrenin engellenmesi veya dönüştürülmesi konusunda Osmanlı Devleti'nin ne tür bir politika belirlediği ve takip ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Devletin bu konuya yaklaşımı öncelikle bireylerin ve özellikle gençlerin bu beladan korunması hususiyetidir. “Koruyucu ve engelleyici politika” olarak kavramsallaştırılabilecek bu stratejik yaklaşımda, öncelikli hedef, risk oranı fazla olan mekânların kontrol altında tutulmasıdır. Bu noktada mekânsal olarak ön plana çıkan yerler kahvehanelerdir. Her ne kadar kumar denilince akla direk kumarhaneler gelmekteyse de Osmanlı Devleti'nde yasal olarak açılmış bir kumarhane yoktur. Kahvehanelerin bir kısmı kumarhanelerin vasfını yerine getiren mahaller olarak ortaya çıkmıştır. Devlet almış olduğu tedbirlerle bu özellikteki kahvehaneleri zapturapt altına almaya çalışmıştır. 1848 tarihinde Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda bir kahvehanede her gün kumar oynanması üzerine kahvehanenin kapatılması için harekete geçilmiştir⁵⁰³. Buna benzer onlarca örnek verilebilir.

Kumarla mücadelede önemli hususlardan biri çocuklar ve gençlerin korunması meselesidir. Alkol, tütün ve uyuşturucu madde pazarlayanların hedef

⁵⁰³ BOA, A.MKT., Dosya No: 147, Gömlek No: 92. (H. 14.L.1264 / M. 13.09.1848). “Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda bir kahvede külle yevm kumar oyunuyla akçe vesâireden dolayı münazaâ ve uygunsuzluk vukua gelmekte olduğu haber verilmiş ve beyândan müstağni olduğu üzere öyle kahve dükkânlarında vesâir yerlerde kumar oyununun men'iyle bir gûna münazaâ ve uygunsuzluk vuku' götürülmemesi lazımeden olarak bu babda mukaddem ve muahharen tenbiht-ı laâzıme icrâ kılınmış olmakla zikr olunan kahve dükkânında vukua gelen hareket-i kabahiyenin men'i ve def'iyle bâ'de izin hiçbir mahallede o makûle kumar oyunu vesâir kötü uygunsuzluk edepsizlik vuku götürülmemesi emrinde tenbihat ve takayyüdat-ı icâbiyenin icrâsı ...”

kitlesi konumundaki çocukların ve gençlerin bu tür belalardan uzak tutulması günümüzde de önemli hususlar arasında yer almaktadır. Bunlara kumar olgusu da ilave edilebilir. Kumarbaz üreten çevrenin izole edilmesi için farklı dönemlerde layihalar hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ve toplumunda tam anlamıyla saptanmış tutarlı bir politika olmasa da çocukların ve gençlerin korunması konusunda bir farkındalık olduğu tartışmasızdır. Özellikle gençlerin kahvehanelere gitmelerinin engellemesi için bazı öneriler sunulmuştur. Bunlardan biri iskambil kâğıtları, bilardo, tavla gibi oyun materyallerine ek vergiler konulmasıdır. Böylece kahvehanelere ve oyunlara olan bağlılığın azaltılması ve zamanla ortadan kaldırılması planlanmıştır. Ancak bu önlemlerin uygulamaya konulması noktasında pek de başarılı olunamamıştır⁵⁰⁴.

Mürüvvet gazetesinde “Kumara Teşvik” başlığıyla yayınlanan bir haberde Direklerarası'nda bir gömlekçinin gençleri kumara alıştırdığı belirtilerek zabitanın dikkati çekilmiştir⁵⁰⁵. Hemen ertesi gün gerekenin yapılması için yetkili birimler harekete geçmiştir⁵⁰⁶. İkdâm gazetesinde “Havadis-i Mütenevvi” başlığı altında çıkan bir haberde Beyoğlu civarında bulunan kumarhanelerin sayısının günden güne arttığı ve bazı gençlerin buraya devam ettiği ifade edilmiştir⁵⁰⁷.

Malatya'da 1902 tarihinde okul çocuklarını kumara alıştıran ve İran'dan Osmanlı Devleti'ne göç etmiş olan Ermeni asıllı bir kişi, şikâyet üzerine tutuklanmış ancak daha sonra serbest bırakılmıştı. Bunun üzerine bölgenin bazı ileri gelenleri hükümet nezdinde girişimlerde bulunarak bu kişinin ülke dışına çıkarılması için tekrar şikâyetlerde bulunmuşlardır⁵⁰⁸.

Şikâyetlerin artması üzerine II. Abdülhamit döneminde öğrencilerin kahvehane ve gazino gibi yerlere gitmelerini engellemek amacıyla memur görevlendirmiştir⁵⁰⁹.

Kumarla mücadelenin en önemli ayaklarından biri yasal zeminin oluşturulması hususudur. Kumarın görünürlüğünün artması, ceza kanununda kumarla ilgili düzenleme yapılmasını zorunlu kılmıştır. Daha önceden de bahsedildiği üzere

⁵⁰⁴ BOA, Y.MTV., Dosya No: 47, Gömlek No: 123. (R. 24.11.1291 / M. 05.02.1876). BOA, BEO., Dosya No: 870, Gömlek No: 65235. (H. 17.C.1314 / M. 23.11.1896). BOA, BEO., Dosya No: 2611, Gömlek No: 195770. (H. 25.R.1323 / M. 29.06.1905).

⁵⁰⁵ “Kumara Teşvik”, *Mürüvvet*, 26 Teşrin-i Evvel 1306 (1890), nr., 69, s.4.

⁵⁰⁶ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1779, Gömlek No: 45, (H. 25.Ra.1308 / M. 08.11.1890).

⁵⁰⁷ *Havadis-i Mütenevvi*, *İkdâm*, 29 Teşrin-i Evvel 1324 (1908), nr., 5195, s.4.

⁵⁰⁸ BOA, DH.MKT., Dosya No: 606, Gömlek No: 26. (H. 01.Ş.1320 / M. 03.11.1902).

⁵⁰⁹ BOA. ZB., Dosya No: 350, Gömlek No: 107, (H. 09.Z.1320 / M. 09.03.1903).

1858 tarihli Ceza Kanununda yer alan 242. ve 243. madde kumar ile mücadelenin yasal alt yapısını oluşturmuştur.

Kumarla mücadelenin ana aktörlerinden biri olan kolluk kuvvetlerinin kumarbazlarla etkin bir şekilde mücadele etmelerini sağlamak amacıyla, operasyonlar sonucunda elde edilen para ve diğer materyallerden polise pay verilmesi kararlaştırılmıştır⁵¹⁰. Ayrıca asayişin sağlanması için kolluk güçlerine geniş bir yetki sahası açılmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki döneminde kabul edilen birçok yasa ve yönetmelik ile polise oldukça fazla yetki verilmiştir. Verilen yetkiler arasında, konumuzla bağlantılı olarak, kumar oynanmasını engellemek, izinsiz piyango çekilişlerine meydan vermemek, meyhaneleri kontrol etmek, otellerin ve eğlence yerlerinin denetimini yapmak bunlardan bazılarıydı⁵¹¹.

Kumarla mücadelenin önemli ayaklarından olan kolluk güçlerine her ne kadar geniş bir yetki tanınmış ise de bunu fiiliyata geçirme noktasında birçok sıkıntı ortaya çıkmıştır. En büyük sıkıntı kadro ve bütçe konusuydu. II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında 1880’de Zabtiye Nezareti’nin 684 memuru ve 3.284.332 kuruşluk bütçesi vardı. Meşrutiyet’in ilanından hemen önce 1908’de 3066 memur ile 14.508.122 kuruşluk bütçeye sahipti. Yirmi yıl içinde bu her iki alanda 4 katlık bir artış olmasına rağmen sayılar oldukça yetersizdi. 1911’de 1.200.000 nüfuslu İstanbul’daki polis sayısı 2745 iken geriye kalan bütün vilayetlerin liva ve kazalarındaki polis sayısı 4435 idi⁵¹². Kadrolardaki ve bütçedeki yetersizlikler, maaşların yetersiz olması; suç ve suçluyla mücadele noktasında birçok zafiyetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlara az sayıdaki memurlar içerisinde kumarbaz olanları ve kumarbazlarla yakın ilişkiler kuranları da dâhil ettiğimizde tablo daha da vahimleşmektedir.

Devletin kumar ile mücadele hususunda sık sık başvurduğu konulardan birisi uyarı metinleri yayınlamaktı. 1815 tarihinde yayınlanan bir yazıda Galata, Büyükkada, Tarabya ve Beşiktaş taraflarında bulunan şekerleme dükkânlarında içki satılmakta olduğu ve buralarda geceleri kumar oynandığı ifade edilerek bunlardan

⁵¹⁰ *Düstür*, I. Tertip, C. 4, İstanbul, 1299. s. 617. R. 25 Teşrin-i Evvel 1289 / M. 06.11.1873. BOA, BEO, Dosya No: 650, Gömlek No: 48742. (H.15.M.1313 / M. 08.07.1895).

⁵¹¹ ERGUT, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 182-183.

⁵¹² ERGUT, *Modern Devlet ve Polis*, s. 189-190, 200.

sakınılması ve izin verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir⁵¹³. 1841 tarihinde “madde-i kerih” olarak anılan kumara geçit verilmemesi için bir irade yayınlanmıştır⁵¹⁴.

II. Abdülhamit döneminde asayişin temel problemleri arasında kumar da vardı. Yayınlanan iradelerde bunun önüne geçilmesinin önemi vurgulanmaktaydı. 1899’da yayınlanan bir iradede, Saraya gelen jurnallerden kumarın Osmanlı ülkesinde oynandığı ifade edilerek bunun önlenmesi için Zabtiye Dairesi’nin gerekli önlemleri alınması istenmiştir⁵¹⁵. Sadaret makamından sadrazamın imzasıyla yayınlanan bir yazıda yasaklanan bazı hususların işret âlemlerinde yeniden ortaya çıktığı ve yayıldığı ifade edilerek ilgili birimlerin bu yasakların uygulanması noktasında teyakkuzda bulunması istenmiştir⁵¹⁶. Yine bu dönemde değişik tarihlerde yayınlanan yazılarla, Ramazan ayında kumar oynanmasının engellenmesi konusunda daha fazla ihtimam gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁵¹⁷. Aslında Ramazanla ilgili bu tür uyarılar daha önceki tarihlerde de vardı. “*Ramazan Tenbihnameleri*” adıyla Varaka-i Mahsûsalar yayınlanmaktaydı. Toplum düzenini temin etmek ve devamını sağlamak, ibadet hayatı için uygun ortamı gerçekleştirmek amacıyla bir takım esaslar belirlenmekteydi. İşte bu tembihler arasında kumar oynanmaması da vardı. 1847 tarihli bir tenbihnamede “*kumar oynamak her zaman kânûnen ve şer’an yasak olduğu halde, bazı kahvehane ve diğer yerlerde oynayanlar görülürse derhal cezalandırılacaklardır*” denilmiştir⁵¹⁸.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında benzer durumlarla karşılaşmaktadır. Savaşın açmış olduğu derin yara ve ümitsizlik karşısında dini kaidelere daha fazla sarılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu dönemde Ramazan ayında oruç tutmayanların sayısının arttığı, kahvehanelerin dolup taşıdığı ve buralarda kumar oynandığı yolunda şikâyetler artmıştır. Bunun önüne geçmek için bir beyanname yayınlanmıştır. Bu beyanname ile ülkenin içinde bulunduğu durum özetlenmiş ve dini hükümlerin yerine getirilmesi, genel ahlaka aykırı davranışlardan kaçınılması

⁵¹³ BOA, C.ZB., Dosya No: 78, Gömlek No: 3867. (H. 14.C.1230 / M. 24.05.1815).

⁵¹⁴ BOA, İ.DH., Dosya No: 1285, Gömlek No: 101175. (H. 29.Z.1256 / M. 21.02.1841).

⁵¹⁵ ENGİN, *Asayiş Sultan II. Abdülhamid’in İç Güvenlik Politikası*, s. 168.

⁵¹⁶ BOA, DH.MKT., Dosya No: 744, Gömlek No: 70. (H. 04.Ca.1321 / M. 29.07.1903).

⁵¹⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., Dosya No: 49, Gömlek No: 79. (H. 29.Ş.1314 / M. 02.02.1897). BOA, DH.MKT., Dosya No: 908, Gömlek No: 37. (H. 29.Ş.1322 / M. 08.11.1904). BOA, BEO., Dosya No: 3168, Gömlek No: 237572. (H. 07.N.1325 / M. 14.10.1907). BOA, ZB., Dosya No: 479, Gömlek No: 56. (H. 09.N.1325 / M. 16.10.1907).

⁵¹⁸ YAZICI, “*Ramazan Tenbihnâmeleri*”, s. 1-5.

gerektiği ifade edilmiştir. Aykırı davrananlar hakkında yasal yaptırımların yapılacağı yönünde uyarılar yapılmıştır⁵¹⁹.

Kumarla mücadelede sivil inisiyatiflerde önemli bir yere sahiptir. Toplumun desteği sağlanmadan yalnızca devlet merkezli bir mücadelenin başarı kazanma ihtimali oldukça düşüktür. Toplumu zehirleyen kumar olgusu ile mücadelede, bireylerin ve sivil toplum kuruluşları diyebileceğimiz örgütlerin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde kumarla mücadelede sivil alanda daha çok bireysel girişimler söz konusu olmuştur. Bu girişimler ise daha çok yetkili kurumlara ve kişilere yapılan ihbarlar ve şikâyetler şeklinde olmuştur. 1849 tarihinde Üsküdar'da bir kahvehanede gençlerin bir araya gelerek oyun oynamaları, okulu terk ederek kumar ile meşgul olmaları üzerine mahalle sakinleri bir dilekçe ile devlet nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Yalnızca dilekçe vermekle yetinilmemiş dilekçenin akıbeti de takip edilmiştir⁵²⁰. 1861 tarihinde Beyoğlu'nda bazı mahallerde "panka" adı verilen bir düzenek ile kumar oynanması üzerine halk belediye (Altıncı Daire) nezdinde girişimde bulunmuştur. Belediye kamuoyu baskısı karşısında harekete geçip gerekli önlemleri almak zorunda kalmıştır⁵²¹. İzmir'de 1906 tarihinde Jan Babtist adında biri, yetkili mercilere vermiş olduğu bir dilekçede, Avcılar Kulübünde toplanan memurların kumar oynamakta olduğunu ifade etmiştir. Daha önceden de başvuru yapıldığı ve bir sonuç alınmadığı belirtilerek vakanın peşi bırakılmamıştır⁵²². Yalova'da bir kaplıcada zengin ve ekâbirden olan kişilerin kumar oynaması kaplıcaya gelenleri ve civarda bulunan sakinleri rahatsız etmiştir. Bunun önlenmesi için birçok şikâyetler yapılmıştır⁵²³.

Mahallenin kendi iç dinamiği ile oluşturmuş olduğu unsurlardan birisi de "kabadayılık" olgusudur. Kabadayılar ilk başlarda kötülükten uzak duran, yiğit, iyi yürekli, yardımsever insanlar olarak sivrilmişlerdi. Bu özellikleriyle külhanbeylerinden ve diğer serseri güruhundan ayrılırlardı. Her mahallenin bir kabadayısı bulunurdu. Bunlar kendilerini bir nevi mahallenin düzeninden sorumlu bir yetkili olarak görürlerdi. Mahalle sakinlerinin sorunlarını çözmeye çalışırlardı; özellikle kızları ve kadınları ayaktakımının kaba davranışlarından korurlardı; erkek

⁵¹⁹ BOA, DH.İ.UM., Dosya No: 19-07, Gömlek No: 1 034. (H. 26.N.1337 / M. 25.06.1919).

⁵²⁰ BOA, A.DVN., Dosya No: 54, Gömlek No: 17. (H. 29.Z.1265 / M. 05.11.1849).

⁵²¹ BOA, A.MKT.MHM., Dosya No: 207, Gömlek No: 64. (H. 17.B.1277 / M. 29.01.1861).

⁵²² BOA, BEO., Dosya No: 2795, Gömlek No: 209563. (H. 07.S.1324/M. 02.04.1906).

⁵²³ BOA, DH.İD., Dosya No: 68, Gömlek No: 15. (H. 18.L.1331/M. 20.09.1913).

çocuklarının kötü alışkanlıklar edinmelerini önlemek için kahvehanelere, meyhanelere, kumarhanelere gitmelerini engellerlerdi. Kabadayıları sayıları 19. yüzyılın sonuna doğru hızla azalmaya başladı ve II. Meşrutiyetin ilanından sonra ise tamamıyla ortadan kayboldular⁵²⁴.

Kumarla ve oyunla ilgisi olmayıp en çok mağdur olan şüphesiz kumarbazların eşleri, çocukları ve anne babasıdır. Yani ailesidir. Kumarbazlığı engelleme noktasında doğrudan mağdur olan bu zümrenin kumara kayıtsız kalmadığı görülmüştür. Kadınlar birer eş olarak birer anne olarak kumar ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Devlet nezdinde yapmış oldukları başvurularda bu görülmektedir⁵²⁵. Babaların oğullarını bu bataklıktan çekmeye çalıştıkları ve onları normal hayata döndürmeye çalıştıkları görülmektedir⁵²⁶.

Kumarla mücadele noktasında basın yayın yoluyla yapılan sivil girişimler de söz konusu olmuştur. Toplum ve devlet nezdinde kumara karşı bir farkındalık oluşturmak ve kamuoyunu harekete geçirmek için gazeteler ve gazeteciler önemli bir işleve sahip olmuştur. Gazetelerde kumar ile ilgili çıkan haberler, yönetim ve halk nezdinde ses getirmekteydi. Kumar oynanan mekânlar ile ilgili haberler kaleme alınarak zabitanın dikkati buralara çekilmeye çalışılmıştır⁵²⁷. 1910 tarihinde İkdam ve Osmanişer Loyd gazetelerinin muhabiri İbrahim Efendi tarafından verilen bir ihbarnamede Galata'da Yunan konsoloshanesi yakınlarında alenen kumar oynandığı, polis ve jandarmanın da buna göz yumduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine soruşturma açılmıştır⁵²⁸.

Gazete ve dergilerde kumarın ülke içerisindeki yayılma sahası, etkileri ve zararları hakkında kamuoyuna dönük uyarıcı yazılar çıkmıştır. Sebilü'r-Reşad da "*Alem-i İslam'ı Tehdit Eden Marazlardan: Kumar*" başlığıyla yayınlanan bir yazıda kumarın nefse, ruha ve ahlaka olan tesirleri işlenmiştir. Ayrıca oyunların ve kumarın İslam âleminin şehirlerinde, köylerinde, beldelerinde yayılmış olduğu çarpıcı bir üslupla dile getirilmiştir. "... Şehirlilerimizden, kasabalılarımızdan başlayarak köylerimize, hatta daha göçebeliğini terk edemeyen kardeşlerimize varıncaya kadar

⁵²⁴ TANİLLİ, Server, "Geçen Yüzyılda İstanbul'da Kabadayılar ve Külhanbeyleri", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, Derleyenler: François Georgeon-Paul Dumont, çev. Maide Selen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 144-145.

⁵²⁵ BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 100, Gömlek No: 9926, (H. 15.C.1323 / M. 17.08.1905). BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 91, Gömlek No: 75, (M. 11.05.1911).

⁵²⁶ BOA.,DH.EUM.THR., Dosya No: 51, Gömlek No: 20, (M. 26.09.1910).

⁵²⁷ "Şehrimizde Kumar", *Tanin*, 8 Mart 1325 (1909), nr., 229, s.3.

⁵²⁸ BOA, DH.EUM.KADL., Dosya No: 2, Gömlek No: 52. (H. 22.Z.1328 / M. 25.12.1910).

hepsinde bu hastalık vardır. Sâdat (seyyidler) ve şerifâ-yı kirâm huzûr-ı Kâbe'de büyük babaları ve peygamberimiz celilemizin nezd-i ruhâniyetlerinde, türbelerde haram-ı şerif civarında; beylerimiz, paşalarımız milletin saadeti mukâbilinde kurdukları aşiyâne-i (yuva) istirahatlarında; köylülerimiz kulübelerinde, müteaffin (çürüyen, bozulan, kokan) kahvehanelerinde; göçebelerimiz de çadırlarında, salaşlarında yan gelerek bu hastalık altında kıvranıyor, her günün saatlerce zamanını, Allah'ın bahş ve ihşaân buyurduğu akıllarını bu oyunların bi-sûd (faydasız, boş) neticeleri uğrunda feda ediyorlar...⁵²⁹”

Mücadelenin en önemli alanlarından olan eğitim sahasında okul aracılığıyla kumarın zararları öğrencilere aktarılmaktaydı. II. Meşrutiyet döneminde okullarda okutulan ders kitaplarında kumar ve tembellik ilişkilendirilmiştir. Tembellik yapan ve çalışmayan zenginlerin kumara alıştıkları ahlak kitaplarında ifade edilmekteydi. Ayrıca bu nitelikteki kişilerin kendilerine kalan servetleri muhafaza edemedikleri ve ekonomik sıkıntılara girdikleri ahlak kitaplarında anlatılmıştır⁵³⁰.

⁵²⁹ “Alem-i İslam’ı Tehdit Eden Marazlardan: Kumar”, *Sebilü'r-Reşad*, 5 Kanun-ı Evvel 1329 (M. 18.12.1913), C: 11, S: 275, s. 236.

⁵³⁰ YAZIBAŞI, Muhammed Ali, *II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştüye Mekteplerinde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 176.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PİYANGO

I. PİYANGOCULUK

Günümüz dünyasının önemli olgularından birisi de şans oyunlarıdır. Tüm dünyada ve özelde ülkemizde farklı adlar altında icra edilen birçok şans oyunu vardır. Türk Dil Kurumu, “şans oyununu” talih oyunu olarak açıklamaktadır. Türk Dil Kurumu’na göre talih oyunu, “*Önceden ödeme yapıp daha sonra şansa dayalı olarak para kazanılan piyango, loto, spor toto, at yarışı gibi oyunlar, şans oyunu*” şeklinde tanımlamıştır⁵³¹.

Şüphesiz şans oyunları içerisinde en çok bilineni piyangodur. Türk Dil Kurumu’na göre piyango, “*Düzenleyenlerce bastırılmış numaralı kâğıtları satın alanlar içinden, kazananların kura ile belirlendiği talih oyunudur*”⁵³². Bir başka tanıma göre piyango, numaralandırılmış kâğıtlar basılarak piyasaya sürüldükten sonra çekiliş yapılmak suretiyle kazananların tespitine yönelik bir organizasyondur⁵³³. Milli Piyango İdaresi kendi resmi internet sitesinde piyangoyu şu şekilde tanımlamaktadır: “*Bastırılmış numaralı biletlerin satılarak, adet ve tutarları önceden belirlenmiş ikramiyeleri kazanacak numaraların belirli günde çekilecek kura (çekiliş) ile saptanması esasına dayanan şans oyunudur*”⁵³⁴. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere işin doğasında tamamıyla şans faktörü vardır. Önceden basılan biletler üzerinde tanzim edilen rakamlarla, belirli günlerde yapılan

⁵³¹“Piyango”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571e407cc7d6d0.34753284. (20.01.2018).

⁵³²“Talih Oyunu”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a639a2b6b8ff7.91326401. (20.01.2018).

⁵³³ “Piyango”, *Meydan Laurouse*, C. 10, İstanbul 1986, s. 1351.

⁵³⁴ <http://www.mpi.gov.tr/node/1>. (20.01.2018).

çekilişler sonucunda belirlenen rakamların eşleşmesiyle kazananın tespit edildiği bir şans oyunudur.

Osmanlı Devleti'nde piyangoculuk, "lotarya" adı altında da tavsif edilmiştir. Lotarya, Osmanlı döneminde ve günümüzde piyango yerine kullanılan ve köken itibarıyla Batı orijinli olan bir kavramdır⁵³⁵. "Ad veya numara çekilerek oynanan şans oyunlarının genel adı" anlamına gelmektedir⁵³⁶. Piyango kelimesi İtalyancadaki "Bianco" kelimesinin Türkçedeki karşılığıdır. "Bianco", bir dönemler İtalya'nın kimi yörelerinde bazıları beyaz bazıları siyah kartlarla oynanan bir oyundu. Bu oyunda kazanan kâğıtların rengi beyazdı ve İtalyanca bu beyaz kartların karşılığı "bianco" idi. Batı dillerinde günümüzde piyango kelimesi kullanılmamaktadır. Bunun yerine lotarya kelimesi kullanılmaktadır⁵³⁷.

II. TARİHÇE

Daha önceki bölümlerde şans oyunlarının ve kumarın tarihsel evrimi hakkında bilgi verilmişti. Burada daha çok piyangonun tarihsel serüveni hakkında bilgi verilecektir.

Piyangonun, kur'a ile ödül dağıtımının eski Roma'da başladığı ileri sürülmektedir. Neron, Ogüst gibi imparatorlar ev, esir ya da gemi dağıtımı için çekiliş düzenlemişlerdir. Buradaki organizasyonlarda kâr amacı güdülmemektedir⁵³⁸. MS 1. yüzyılın ortalarında Roma imparatoru Neron döneminde, Romalıların "Satürnal" dedikleri yortularında piyango çekilişleri düzenlenmekteydi. Satürnal bayramı olarak isimlendirilen bu yortu her yılın eylül ayının on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu günlerine denk gelmekteydi. Çeşitli eğlencelerin düzenlendiği bu günlerde hükümet tarafından halka piyango biletleri ücretsiz olarak dağıtılırdı. Günde bin bilet dağıtılmaktaydı. Çekilişlerde herkes kazanmaktaydı. Ama yarısına faydalı ikramiyeler çıkarken diğer yarısına gereksiz şeyler çıkmaktaydı. İkramiye olarak köle çıkabileceği gibi fare de çıkabilmekteydi. Birkaçı da adeta servet kazanmaktaydı⁵³⁹.

⁵³⁵ TIZLAK, "Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi", s. 1878.

⁵³⁶ "Lotarya", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a64b3ce7ad157.62973860. (21.01.2018).

⁵³⁷ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 11.

⁵³⁸ KOLOĞLU, "Piyango Ticareti Nasıl Başladı?", s. 34.

⁵³⁹ "Piyango", *Mecmua-i Ebüzziya*, C. 3, S. 27, 1 Safer 1300 (12 Aralık 1882), s. 838-843.

Piyango, Batıya özgü bir eğlence değildir. Çin’de MS 1. yüzyılda Han sülalesi döneminde 120 ideogram karakterine dayanan bir lotarya sistemi geliştirilmiş ve elde edilen gelir ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmıştır. Sonradan Çinli göçmenlerin Avrupa ve Amerika’ya taşıdıkları bu oyun sayısallaştırılarak “Keno” denilen piyango türüne dönüştürülmüştür⁵⁴⁰.

Şanslılara ödül dağıtarken organizasyona dayalı günümüz anlayışının, Ortaçağ’da başladığı bilinmektedir⁵⁴¹. Avrupa’da piyangoya ilişkin en eski belgeler, 1440’larda Ghent, Utrecht, Bruges ve 1’ecluse gibi Felemenk şehirleriyle Burgundia dukalığında bu tür oyunların uygulandığını gösteriyor. Bunların gelirleri fakirlere yardım etmek ve kent savunmalarını pekiştirmek gibi amaçlara tahsis edilmiştir. 16. yüzyılda eşya ve para piyangoları Hollanda, Prusya, Avusturya, İtalya, Fransa ve İngiltere’ye yayılmıştır. 1519 yılında Benedetto Gentile adlı bir İtalyan, Cenova’da açık olan beş senatörlük için yapılacak seçimlerde doksan kişinin adaylığını koymasına üzerine kimlerin kazanacağına dair bahse girenlere bakarak, “doksanda beş” düzeneğindeki isimler yerine sayılar koymak suretiyle bir piyango sistemi icat etmiştir. 1530’da Floransa’da ilk para ödüllü devlet piyangosu başlamıştır. Daha sonra Venedik’te piyango devlet tekeline alınmıştır⁵⁴².

Fransa’da; Kral I. Fransuva (1515-1547) piyango imtiyazını, Fransa hazinesine senelik 2000 lira vermek şartıyla bir şirkete vermişti. Ancak halkın piyangoya teveccühünün olmaması bu dönemde imtiyaz alan kişinin zarara uğramasına neden olmuştur. İngiltere ve Hollanda’da ise piyango kabul görmesi için yapılan çalışmalar başarılı olmuştur⁵⁴³. İngiltere kraliçesi I. Elizabeth, 1566 yılında geliri liman onarımlarına harcanmak üzere piyango düzenlenmesi için imtiyaz vermiştir. Daha sonra bunları özel piyangolar izlemiştir. 1612’de Virginia şirketi, Amerika’da Jamestown’u kurmak için Kral I. James’ten büyük bir piyango düzenleme yetkisi almıştır. 1627’de Londra’da bir su kemeri inşası için bir dizi piyango yapılmış; yine o yıllarda British Museum piyango gelirleriyle kurulmuştur. Hollanda’da ise günümüze kadar gelen ve devlet piyangolarının en eskisi olan “Klasslotterie” 1726 yılında kurulmuştur⁵⁴⁴.

⁵⁴⁰ TUNÇAY, *Türkiye’de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 19.

⁵⁴¹ KOLOĞLU, “Piyango Ticareti Nasıl Başladı?”, s. 34.

⁵⁴² TUNÇAY, *Türkiye’de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 19.

⁵⁴³ “Piyango”, *Mecmua-i Ebüzziya*, C. 3, S. 27, 1 Safer 1300 (12 Aralık 1882), s. 839-840.

⁵⁴⁴ TUNÇAY, *Türkiye’de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 19.

Fransa'da 1656 senesinde Paris'te Seine nehri üzerindeki ahşap köprülerden birinin yanması üzerine köprüyü kargir olarak yeniden inşa etmek için bir İtalyan vatandaşına imtiyaz verilmiş ancak piyango rağbet görmemiştir⁵⁴⁵. Fransa'da hükümet tarafından ilk piyango XIV. Lui'nin düğün gününde çekilmiştir. Fransız halkının piyangoya karşı ilgisi başlangıçta çok azdı. Ancak XIV. ve XV. Lui dönemlerinde hükümet tarafından piyangoyu yaygınlaştırmak için yapılan teşvikler, halk arasında piyangoya olan ilgiyi müthiş bir şekilde artırmıştır. 1700 yılında hükümet, şirketlerin elinde bulunan piyangolara son vermiş ve çekiliş yapma hakkını belediyeye vermiştir. 1706 tarihinde ise belediye piyangosu lağvedilmiş ve yerine kraliyet piyangosu ihdas edilmiştir. Fransız İhtilali'nden sonra 1793'de piyango tamamen kaldırılmışsa da 1804'te Napolyon döneminde yeniden kurulmuştur. Fransa'da piyango ile ilgili tartışmalar uzun süre devam etmiş zaman zaman yasaklanmış zaman zaman serbest bırakılmıştır. 1832'de Fransa'da tüm piyangolar yasaklanmıştır. Ancak hayır işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve güzel sanat dallarında gelişim sağlanması eşya piyangosuna izin verilmiştir⁵⁴⁶.

İngiliz sömürgesi altındaki Kuzey Amerika'da, 18. yüzyılda hayır kurumları ve eğitim dernekleri tarafından birçok piyango düzenlenmiştir. Piyangolar burada bayındırlık ve kültür hizmetlerinin yanı sıra Harvard, Princeton, Brown, Yale ve Columbia üniversitelerinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısında piyangoya karşı ahlaki itirazlar yükselmeye başlanmıştır. İşin içine hile iddiaları da girince Avrupa'da ve ABD'de piyango gözden düşmüş ve birçok ülkede yasaklanmıştır. Ancak yasaklamalar çeşitli yollarla delinmiş; din, ahlak ve siyasi öğretiler piyangoyu hemen hemen hiçbir yerde tamamıyla engelleyememiştir⁵⁴⁷.

19. yüzyılda İran'da piyango konusunda bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri imtiyaz alma girişimidir. 19. yüzyılın ikinci yarısında İran düşünce hayatında ve siyasetinde önemli bir yere sahip olan Mirza Malkum Han, İran'da piyango düzenlemek için girişimlerde bulunmuştur. İran'da piyango oyunları ve bilet satışı, bunun için şirket kurulması ve kumar da dâhil bütün şans oyunlarının

⁵⁴⁵ "Piyango", *Mecmua-i Ebüzziya*, , C. 3, S. 27, 1 Safer 1300 (12 Aralık 1882), s. 840. Bu konu ile ilgili olarak Mete Tunçay, eserinde yukarıda verilmiş olunan bilgiden farklı bilgiler vermektedir. Onun eserinde ilgili bölüm şu şekilde geçmektedir: "Kendi uyruklarının İtalyan piyangolarına büyük paralar yatırdıklarını fark eden I. François 1533'te bir Fransız piyangosu düzenlemiş ve gelirini Paris'teki Seine nehri üzerinde Fauberg St. Germaine ile Louvre arasında bir köprü yaptırmak için kullanmıştır." TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 19.

⁵⁴⁶ "Piyango", *Mecmua-i Ebüzziya*, , C. 3, S. 27, 1 Safer 1300 (12 Aralık 1882), s. 840-842.

⁵⁴⁷ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 20-21.

oynanabilmesi hakkını yetmiş yıllığına almıştır. İran'ın Londra elçiliği görevini yapan Malkum Han'a verilen bu imtiyaz 20 Temmuz 1889'da Şah tarafından imzalanmıştır. Ulemanın ve Rusya'nın tepki göstermesi üzerine bu imtiyaz antlaşması lağvedilmiştir⁵⁴⁸.

Piyangoların tarih sahnesine çıkması, gelişmesi ve yayılması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bunda ülkelerin iç dinamikleri ve ekonomik durumları belirleyici olmuştur.

III. PİYANGOCULUĞUN OSMANLI DEVLETİ'NE GİRİŞİ

Piyangoculuğun Osmanlı Devleti'ne girişi Avrupa'ya göre çok geç bir döneme denk gelmektedir. Günümüzdeki piyangoculuk sistemine yakın bir şans oyunu anlayışı, XV. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da görülürken Osmanlı Devleti'ne girişi yaklaşık olarak dört yüzyıl sonrası olan XIX. yüzyıl ortalarına denk gelmektedir.

Avrupa'da yüzyıllardır uygulanagelen bir organizasyonun Osmanlı Devleti'ne girişinin bu derecede geç olması ilginçtir. Piyangonun Osmanlı toplumuna geç gelmesinde; Batı ile toplumsal ve gündelik hayata ilişkin etkileşimin cılız olması, Batılı değer sistemine karşı olan direnç ve 19. yüzyıla kadar piyango ile ilgili ciddi anlamda girişimlerin olmamasıdır. Avrupa'da piyangolar; ilmi ve hayır kurumları için önemli finans kaynağı olarak görülmekteydi. Hatta bayındırlık işlerinde de piyangodan elde edilen gelirler kullanılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde ise bu işler devlet otoritesinin görev ve sorumluluklarından ziyade vakıflara ait işler arasında görülmekteydi. Vakıfların sahip olduğu özellikler de piyangonun Osmanlı Devleti'ne girişini geciktirmiş olabilir. Bu durum XVIII. yüzyılda Avrupa ile etkileşimin artması sonucunda değişime uğramış ve Batı ile ilgili kurumlara dönük ilgi artmıştır.

Avrupa ile temasın hız kazanması; sefirlerin raporlarına, seyahatnamelerine, hatıratlarına ve sefaretnamelerine farklı konuların yansımalarına zemin hazırlamıştır. Siyasi ve askeri konuların dışında gündelik hayata dair konular da buralarda yer almaya başlamıştır. İşte piyangoya dair ilk kayda buradan ulaşılmaktadır. Osmanlı

⁵⁴⁸ KARADENİZ, Yılmaz, "İran Batılılaşma Hareketinde Mirza Malkum Han'ın Rolü (1833-1908)", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Isparta, 2011, s. 108.

Devleti'nde piyango konusundaki en eski veri, III. Selim Dönemi'nde Viyana elçiliğine getirilmiş olan Ebubekir Ratip Efendi'nin 1792 tarihinde kaleme almış olduğu “*Nemçe Sefâretnâmesidir.*” Bu eserde piyango yerine lotarya sözcüğünü kullanmıştır. Ebubekir Ratip Efendi bu eserinde lotaryanın ne olduğu, nasıl, nerede ve hangi aralıklarla oynandığı hakkında bilgi vermektedir. Oyunun ilk safhasından çekiliş anına kadarki süreç aktarılmıştır. Ayrıca oyunun devlet hazinesine aktarmış olduğu gelir hakkında da bilgi verilmiştir. Bölümün sonunda, İstanbul'da piyango düzenlenmesi için yapılan bir öneri de aktarılmaktadır⁵⁴⁹.

Osmanlı yöneticilerinin piyangodan haberdar olduğunu başka bir belgeden de görmekteyiz. 1839 tarihinde II. Mahmut döneminin sonlarında, Avusturya'da Meternich'in eşi hamiliğinde düzenlenen piyango çekilişine konulmak üzere Osmanlı Devleti adına iki parça hediye gönderilmiştir. Meternich'in eşi, bu ince davranışa karşı Viyana sefiri müsteşarı Mavroyani'ye bir teşekkür yazısı göndermiştir⁵⁵⁰.

Mecmua-i Ebüzziya'da, “Piyango” başlığı ile çıkan yazıda, piyango'nun Osmanlı Devleti'ne giriş tarihi olarak Kırım Savaşı sonrası işaret edilmiştir⁵⁵¹. Aslında Osmanlı ülkesinde bu tarihten çok öncesinde piyango düzenlenmiştir. İzmir'de ticari amaçlı olarak birçok piyango düzenlenmiştir. 1834 yılında İzmir'de kentin Türk olmayan halkına, özellikle Avrupalı ve Levanten topluluğa yönelik piyangolar tertip edilmiştir. Bir piyango tertibiyle ilgili olarak verilen ilanda biletlerin tanesi on kuruş olarak tespit edilmiş ve toplam seksen biletli bir çekiliş olacağı belirtilmiştir. Marina'daki Alberti kahvehanesinde yapılacak çekilişte ikramiye olarak altın saat verilecekti. Aynı tarihte başka bir çekilişte ikramiye olarak bahçeli bir ev verileceği ifade edilmiştir. Böylece son derece dar bir çevre ve sınırlı bir sayı ile başlayan piyango macerası zamanla çığ gibi büyümüştür⁵⁵².

1847'de Avrupa'da düzenlenen piyango'nun biletleri Osmanlı ülkesinde satışa çıkarılmıştır. Avusturyalı Friedrich Kohl firması, ülkesinde düzenlediği çekilişin biletlerini piyasaya sürerken güvence olarak Avusturya demiryolları hisse senetlerini göstermiştir. Birinci ikramiyenin 60 bin lira olduğu, 3.700 kişiye de ödül dağıtılacağı belirtilmiştir. 1849 tarihinden itibaren piyangolar ile ilgili olarak

⁵⁴⁹ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 27-28.

⁵⁵⁰ BOA, HAT., Dosya No: 1183, Gömlek No: 46705 B. (H. 29.Z.1254 / M. 15.03.1839).

⁵⁵¹ “Piyango”, *Mecmua-i Ebüzziya*, C. 3, S. 27, 1 Safer 1300 (12 Aralık 1882), s. 843.

⁵⁵² BEYRU, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 139.

gazetelere ilan verilmeye başlanmıştır. İlanlarda nasıl bir yol takip edileceği, satış noktaları ve çekiliş tarihleri verilmekteydi. Ayrıca ikramiyelerin neler olduğu ve bunların özellikleri hakkında da bilgi verilmiştir⁵⁵³.

Yukarıda bahsedilen piyango çekilişleriyle ilgili olarak devlet makamları nezdinde izin alındığına dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Resmi makamlar nezdinde yapılan ilk başvuru, Osmanlı Devleti'nde modern anlamda tiyatro geleneğinin yerleşmesinde önemli bir yere sahip olan Naum Efendi'nin⁵⁵⁴ yapmış olduğu başvurudur. Naum Efendi, 1854'te tarihinde vermiş olduğu dilekçesinde tiyatrosu ile ilgili olarak yaklaşık olarak yüz bin kuruş zararının olduğunu ifade etmektedir. Eğer kaynak oluşturulmasa gelecek yıl tiyatronun açılmayacağını belirtmiştir. Bunun önüne geçmek için saraydan yardım istemiştir. Saraydan en önemli isteği ise tiyatronun ihtiyaçlarını karşılamak için bir piyango çekilişi tertip etmek ve bu konuda izin verilip bununla ilgili olarak ahalinin teşvik edilmesidir⁵⁵⁵.

Naum Efendi'nin izin isteği Meclis-i Vala'da görüşülmüş ve kendisine piyango çekilişi için izin verilmiştir. Verilen izin şu şekildedir: *“Tiyatrocu Naum bu defa takdîm-i arzuhâl ile tiyatrosunun vâridâtı masârafâtına gayr-i kâfi olduğundan vuku' gelmekte olan hasâr ve zararına medâr olmak üzere iş bu yetmiş ve yetmiş bir ve tarih-i İsevî'nin bin sekiz yüz elli dört ve elli beş seneler için tiyatrosunda mevcut localar ile sandalyelerin isticâr ve iş kirası zımında tertip etmiş olduğu bir nevi' piyango usûlünün icrâsına mezuniyetiyle beraber bu bâbda icâp edenlere teşvikât-ı lazıme ifâsı niyâzında olarak melfûf olan i'lânname sûreti mealine göre ol vechle piyango ile icâd-ı imkâna ve mahâl eylemesinde bir gûna beis ve mahzur olmayıp belki istihsâl edileceği menâfi'-i memûlesi tiyatrosunun devamı-ı küşâdına bâdi olacağından mezkûr i'lânname mucibince usûl-ı mezkûrenin icrası zımında kendisine ruhsat verilmesi Meclis-i Vala'da tezekkür kılınmış...”* Böylece ilk kez

⁵⁵³ KOLOĞLU, “Piyango Ticareti Nasıl Başladı?”, s. 34-35.

⁵⁵⁴ Michel Naum, İstanbul Pera'da ikamet eden bir Katolik idi. 1831 tarihinde Pera'da meydana gelen büyük yangında Naum'un bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu alanın karşısına düşen evi kül olmuştu. Michel Naum, arsasından gelir temin etmek için yangından açılan alanı gösteriler ve cambaz oyunları sunan yabancı trüplara kiraya verir. Naum Tiyatrosuna dönüşecek proje bu şekilde başlar. İtalyan sihirbaz Bosco, Naum'un arazisine tiyatro kurmak amacıyla Osmanlı makamlarına dilekçe vermiş ve 21 Mayıs 1840 tarihli bir fermanla bu izin kendisine verilmiştir. ARACI, Emre, *Naum Tiyatrosu: 19. Yüzyıl İstanbul'unun İtalyan Operası*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 47-55. Naum Tiyatrosu, Beyoğlu'nun ikinci önemli tiyatro binasıydı. Bosca'dan sonra tiyatronun yönetimini Naum Duhani almıştır. AND, Metin, *Başlangıçtan 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 92.

⁵⁵⁵ BOA, İ.H.R., Dosya No: 113, Gömlek No: 5514. (H. 04.Z.1270 /M. 24.08.1854).

piyango tertip edilmesine dair devletçe ruhsat verilmiştir⁵⁵⁶. İki yıl için teşebbüste bulunan Naum Efendi, bu yolla tiyatronun müşteri sayısını artırmayı amaçlamaktaydı. Bunun için 1200 adet bilet bastırmıştır. Her biletin fiyatı 250 kuruş idi. Bunlardan yalnızca 100 adedi kazanacaktı. Kazananlara ikramiye olarak tiyatronun kırk loca ve altmış sandalyesine ait bir mevsimlik tiyatro bileti verilecekti⁵⁵⁷.

19. yüzyılın ortasından itibaren piyangoculuk özellikle İstanbul'da hızla yayılmaya başlamıştır. İmparatorlukta yeni olan bu olgunun uygulanması safhasında ciddi anlamda yasal bir düzenleme olmadığı için düzenleyenler ve kazananlar arasında hukuki ihtilaflar ve anlaşmazlıklar da çıkmaktaydı. 1857 tarihinde Endaze oğlu Andon'un Patrikhane kefaletiyle düzenlemiş olduğu bir piyangoda böyle bir durum ortaya çıkmıştır. İkramiye olarak beş kişiye çeşitli emlak, beş kişiye de muayyen miktarda para ikramiyesi dağıtılması vaat edilmiştir. Kazananlara ikramiyeleri dağıtılmışken piyangoyu kazananlardan Halil Ağa ile patrikhane arasında sorun çıkmıştır. Halil Ağa'ya biletine isabet etmiş olan Ayastefanos'taki yalı için Patrikhane tarafından kendisine mühürlü bir pusula verilmiştir. Halil Ağa önce bunu kabul etmişse de sonra Patrikhaneden yalının değeri kadar kendisine para verilmesini talep etmiştir. Patrikhane ise böyle bir kefaletin olmadığını belirterek bu başvuruyu reddetmiştir⁵⁵⁸.

Piyango çekilişlerinin hızlı bir şekilde yayıldığını gazete ilanlarından görmekteyiz Ceride-i Havadis gazetesinin 11 Ocak 1857 tarihli sayısında verilen bir ilanda iki beygir çekerli bir fayton için piyango düzenleneceği ifade edilmiştir. Bu çekiliş beş yüz bileten ibaret olacaktı. Biletin temin edileceği yer ve çekilişe ilgili olarak bilgi alınması için nereye başvurulacağı ilanda açıklanmıştır⁵⁵⁹. Yine aynı gazetenin 19 Ocak 1857 tarihli sayısında Ayastefanos piyangosunun kazanan numaraları ile ilgili ilan çıkmıştır. İkramiye isabet eden biletlerin sahipleri, biletlerini Ermeni Patrikhanesine götürüp kazandıkları ikramiyeleri alabileceklerdi. İkramiyeyi kazanan biletlerin numaraları ve ikramiyeleri şu şekildeydi:

⁵⁵⁶ BOA, İ.MVL., Dosya No: 312, Gömlek No: 13053. (H. 12.Z.1270 /M. 05.09.1854).

⁵⁵⁷ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 29.

⁵⁵⁸ BOA, A.DVN., Dosya No: 121, Gömlek No: 53. (H. 05.B.1273 / M. 01.03.1857).

⁵⁵⁹ *Ceride-i Havadis*, 15 Cemaziye'l-Evvel 1273 (11.01.1857), nr., 818.

009662	İlk kazanan bir ev
130633	İkinci defada bir ev
025992	Üçüncü defada bir arsa
068646	Dördüncü defada kezalik bir arsa
025079	Beşinci defada kezalik arsa
081896	Altıncı defada kuruş
008841	Yedinci defada guruş
063359	Sekizinci defada guruş
064294	Dokuzuncu defada guruş
088992	Onuncu defada guruş ⁵⁶⁰

Yine aynı gazetede başka bir piyango düzenleneceğine dair bir ilan vardı. 19 Ocak 1857 tarihli bu ilan şu şekildeydi: “*A’lâ ipekli mâûndan ve gayet nefis olarak on iki aded sandalye ile dört dane koltuk ve bir aded büyük koltuk sandalye ile iki dane kanepeler bir aded san’atlı istirâhât kanepesi ki cemâ’ yirmi parça olarak beş yüz bileti olmak ve her bileti elliser guruşa olup istek eden zevâta satılmak üzere bu defa’ bir piyango tertib olunub zikr olunan eşya üç dereceye taksim ve üç adama çıkmak üzere tertib kılınmış şöyle ki ibtidâ çıkan on iki sandalye ile istirâhât kanepesini ve ikincisi dahi iki kanepeler ile büyük koltuk sandalyesini ve üçüncüsü dahi diğer dört dane koltuğu alacağı misillû iş bu takım birbirinden ayrılmamak üzere birinci derecede bulunan mezkûr on iki sandalye ile istirâhât kanepesi her kime çıkar ise ikinci derecede bulunan iki kanepeler ile büyük koltuk sandalyesi üç bin ve üçüncü raddede olan dört dane koltuğu dahi iki bin beş yüz guruşa olmak ve bunların takımı ol vechle bozulmayarak cümlesi birinci numroda kalmak üzere diğerleri fiyât-ı malûme ile sahiplerinden iştirâ olunacağı iş bu piyango kânûn-ı sanînin on birinci cuma günü Sultan Bayezid’de Kâğıtçı Hacı Emin Efendi’nin dükkânında çekilecek olduğundan istek eden zatlar biletlerini dükkân-ı mezkûreden almaları⁵⁶¹.”*

Dizginsiz bir şekilde büyüyen piyango piyasasına devlet müdahale etmek zorunda kalmıştır. Piyango çekilişi için ruhsatların Zabtiye tarafından gelişi güzel verilmesi çekiliş düzenleyenlerin sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Piyango

⁵⁶⁰ *Ceride-i Havadis*, 23 Cemaziye’l-Evvel 1273 (11.01.1857), nr., 819.

⁵⁶¹ *Ceride-i Havadis*, 23 Cemaziye’l-Evvel 1273 (11.01.1857), nr., 819. Bu gazetede başka tarihlerde piyangolar ile ilgili ilanlar verilmeye devam edilmiştir. *Ceride-i Havadis*, 26 Cemaziye’l-ahir 1273 (21.02.1857), nr., 824.

ile ilgili dedikoduların artması, asayiş problemlerinin çıkması ve nihayetinde piyangoonun kumar olarak addedilmesi üzerine yöneticiler harekete geçmiştir. 1 Temmuz 1857 tarihinde, “*iş bu piyango bir nevi’ kumar olarak şer’an ve kânûnen makdûh (beğenilmemiş) ve mezmûm olması cihetiyle böyle bir emr-i makdûhun devam-ı cereyânı gayr-ı caiz görünmüş olduğuna binâen bunun külliyyen men’iyle şu memnuiyet dahi serian ilan olunarak ... hiç bir dükkân ve mahalde piyango keşide olunmaması ve şayet bu memnuiyetin hilâfına hareket eden olur ise şediden te’dib olacağı hususları esnaf kethüdâlarına vesair icâb edenlere beyân olunmasıyla beraber taraf-ı memurlar tayiniyle ve zabtiye zabitanına memuriyet itâsıyla fehîmâ bâde hiçbir mahalde piyango keşide olunmaması...*” denilerek piyango yasaklanmıştır⁵⁶².

Piyangoonun bu şekilde yasaklanmasının yankısı, bu işi yapanlar arasında hızla yayılmaya başladı. Merkezin bir gün sonra yayınlamış olduğu başka bir yazıda piyangoonun sözünün dahi edilmemesi isteği, işlerin iyice karışmasına neden olmuştur. Zira daha önceden Zaptiyeden izin alınarak basılan biletler ve çekiliş tarihi belirlenen organizasyonlar vardı. Tarihi belirlenen çekilişler yapılacak mıydı? Yapılmaması durumunda bileti basanlar ve bilet alanların zararları karşılanacak mı? Bu soruların getirmiş olduğu sorunlar yöneticileri aylarca uğraştırmış ve birçok yazışmaya neden olmuştur. İşler sarpa sarmıştır. Bunun üzerine devreye Meclis-i Vala girmiştir.

Meclis-i Vala, öncelikle bir durum tespiti yapmıştır. Meclise göre kumar olarak değerlendirilen piyangodan dolayı, hiç kimsenin zarar ve hasar iddiasında bulunamayacağını belirtmiştir. Ancak Zaptiye tarafından belli bir vergi alınarak isteyenlere ruhsat verilmesi için şeklini değiştirmiştir. Yine meclise göre zararın miktarının ortaya çıkarılması zordur. Bilet bastırılanların zararlarının karşılanması için eldeki biletlerinin bir ay zarfında Zaptiye tarafından gösterilecek bir yerde satılabileceği ifade edilmiştir⁵⁶³. Bu bir ay yeterli görülmemiş ve süre üç aya çıkarılmıştır. Biletlerin Galata ve Beyoğlu’nda gösterilecek uygun yerlerde satılması kararlaştırılmıştır. Belirtilen sürenin bitiminde her kim iddiada bulunur ise dikkate alınmayacağı ifade edilmiştir⁵⁶⁴. Tüm uyarılara rağmen mağduriyetler ile ilgili

⁵⁶² BOA, A.MKT.NZD., Dosya No: 227, Gömlek No: 73. (H. 09.Za.1273 / M. 01.07.1857).

⁵⁶³ BOA, A.MKT.NZD., Dosya No: 241, Gömlek No: 96. (H. 27.Ra.1274 / M. 15.11.1857).

⁵⁶⁴ BOA, A.MKT.NZD., Dosya No: 243, Gömlek No: 33. (H. 07.R.1274 / M. 25.11.1857).

şikâyetler devam etmiştir⁵⁶⁵. Ayrıca sürenin yeniden uzatılması da gündeme gelmiştir. Zabtiye müşirliğine yazılan bir yazıda, sürenin birkaç defa uzatıldığı belirtilmiş ve eğer biletlerin bitirileceğine dair taahhüt veriliyorsa birkaç aylığına tekrardan sürenin uzatılabileceği söylenmiştir⁵⁶⁶.

Piyangonun yasaklanmasıyla birlikte ortaya çıkan sorunlar tam anlamıyla çözülmeyen piyango ile ilgili olarak yeniden ruhsat talepleri olmuştur. 21 Şubat 1859 tarihinde bu yönde bir talep olmuş ancak reddedilmiştir⁵⁶⁷. 1860 yılında yapılan başka bir piyango başvurusu, “...piyango maddesi fesâdli ve mazarrâtı şey olarak mukaddemâ ba-irâde-i seniyye men’ olunmuş olduğundan...” şeklinde ifade edilerek reddedilmiştir⁵⁶⁸.

Hukuki anlamda var olan yasal boşluğu doldurmak ve yasaklanan piyango ile mücadeleyi yasal bir zemine oturtmak amacıyla ceza kanunnamesinde bir madde ihdas edilmiştir. Aslında 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunnamelerinde piyangoculuk ile ilgili bir madde yoktu. 1858 tarihli ceza kanunnamesinde doğrudan doğruya piyango ile ilgili olarak düzenleme yapılmıştır. Konunun ehemmiyeti açısından ceza kanununun 243. maddesi aynen şu şekildedir: “*Piyango küşâd edenler kezâlik bir aydan altı aya kadar hapis ile bir mecdiye altından elli mecdiye altınına kadar ceza-yı nakdî alınır. Ve piyangoya konulmuş olan nukûd ve eşya cânîb-i mirîden zabt olunur*” denilmiştir⁵⁶⁹.

Piyangonun yasaklanmasında etkili olan hususlardan birisi de piyango tertiplerinde yapılan hilelerdir. Yeniden piyango düzenlemek için yapılan bir başvuruda, başvuruyu yapan kişi çeşitli hilelerden bahsetmektedir. 1863 tarihinde Aleksandros Serepiraanikof imzasıyla yapılan başvuruda bunlardan bahsedildikten sonra kendisinin hilelerden uzak durduğunu ifade ederek ruhsat talebinde bulunmuştur. Bu talebin karşılandığına dair herhangi bir veri yoktur⁵⁷⁰.

Sultan I. Abdülmecid’in son dönemlerinde yasaklanan piyangonun yeniden ihdası için Sultan Abdülaziz döneminde çeşitli başvuruların yapılmış olduğu görülmektedir. Bu başvurularla birlikte piyango yasağı yavaş yavaş delinmeye başlanmıştır. 29 Ocak 1864 yılında Galata ve Feriköy’deki yetimhaneler adına bir

⁵⁶⁵ BOA, A.MKT.MHM., Dosya No: 140, Gömlek No: 31. (H. 05.S.1275 / M. 14.09.1858).

⁵⁶⁶ BOA, A.MKT.MHM., Dosya No: 140, Gömlek No: 71. (H. 17.S.1275 / M. 26.09.1858).

⁵⁶⁷ BOA, A.MKT.NZD., Dosya No: 277, Gömlek No: 69. (H. 18.B.1275 / M. 21.02.1859).

⁵⁶⁸ BOA, A.MKT.NZD., Dosya No: 324, Gömlek No: 47. (H. 27.S.1277 / M. 14.09.1860).

⁵⁶⁹ GÖKCEN, ... *Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, s. 235.

⁵⁷⁰ BOA, MVL., Dosya No: 416, Gömlek No: 12. (H. 23.L.1279 / M. 13.04.1863).

piyango düzenlenmesi için dilekçe verilmiştir. Dilekçede bahsedilen yerlerde iki yüz yirmiden fazla kız yetim çocuğunun bulunduğu belirtilmiştir. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması için Fransa imparatoru ve imparatoriçesi tarafından piyangoya konulmak için birkaç parça eşya gönderilmiştir. Bu başvuru Osmanlı makamlarınca uygun görülmüş ve iznin yanı sıra yetimhaneye on bin kuruş ihanda buyurulması uygun görülmüştür⁵⁷¹.

İstanbul'da 1865 tarihinde meydana gelen yangının neden olduğu tahribatı gidermek ve bu yangında zarara uğrayanlara yardım etmek amacıyla piyango düzenlenmesi için başvurular olmuştur. Bu başvuruları değerlendiren Meclis-i Vala, 15 Eylül 1865 tarihinde çekincelerini dile getirmekle birlikte bu piyangoya onay vermiştir. Bileti on kuruştan olmak üzere beş yüz bin hisseden oluşan çekilişin “Şirket-i Maliye-i Osmaniye'nin” nezaretinde, başkanı Müslüman olan karma bir komisyon tarafından düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Buradan elde edilecek gelirin 3.300.000 kuruşu mağdurlara ve ihtiyaç sahiplerine verilecekti. Her ne kadar piyango çekilişine onay verilmişse de Zaptiye Nezareti'ne uyarılarda da bulunulmuştur. Zira vurguncuların ve açgözlülerin harekete geçip yeni piyango teşebbüslerinde bulunabileceği ifade edilmiş ve zaptiyenin buna karşı dikkatli olması istenmiştir. Ayrıca başka çekilişlere izin verilmemesi için itinalı davranılması istenmiştir⁵⁷².

Toplum menfaatine uygun görülen hususlar için piyango çekilişlerine izin verilmesi, şahsi menfaatleri ön plana çıkaran piyango çekilişlerini düzenleyenleri de harekete geçirmiştir. 1865 tarihinde dönemin iki önemli bankeri Mösyö Hristaki ve Zarifi⁵⁷³, Rum gazetesine vermiş oldukları ilanda Yeniköy'de üç evin piyangoya konulduğu belirtilmiştir. Ayrıca talihlilere, bunların yanı sıra para da verileceği belirtilmiştir. İstanbul'da satılan bu biletlerin gümrükte tutulmaması ve taşraya gönderilmesi yolunda Rüşumat Emaneti'ne bir yazı gönderilmiştir. Yazıda bahsedilen kişilerin bu piyangoyu “Hristiyan gurebası hastalarının” masrafları için düzenleyeceği ifade edilmiştir. Piyango biletlerinin, “...bir defaya mahsûs olup emsâli ittihâz kılınmamak şartıyla iş bu piyango evrâkının gümrüklerde tevkîf olunmayarak imrârına (geçişine) ruhsât itâsı tasvîb olunmakla icâbının icrâ

⁵⁷¹ BOA, İ.HR., Dosya No: 205, Gömlek No: 11820. (H. 13.N.1280 / M. 21.02.1864).

⁵⁷² BOA, A.MKT.MHM., Dosya No: 342, Gömlek No: 67. (H. 03.Ca.1282 / M. 24.09.1865).

⁵⁷³ Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın iki meşhur bankeridir. Sultan Abdülaziz'den alacaklarını tahsilde ümidi kesince, Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i devirme hareketine katılmışlardır. V. Murat'a külliyetli miktarda borç vererek, velihttan “Genç Osmanlıları” finanse etmesini sağlamışlardır. KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri*, İstanbul, TEB Yayıncılık, 1991, s. 46.

buyurulması ...” denilerek geçişine izin verilmesi istenmiştir⁵⁷⁴. Ancak iki ay sonra Girit valisi ruhsat talebine karşı çıkıp merkezden görüş istemiştir. Meclis-i Vala’da bu durum görüşülmüş ve ceza kanunnamesininin 243. maddesine dayanılarak “...iş bu piyango maddesinin bend-i mezkûr ahkâmına tatbiken men’-i vuku’ hususunun cevaben vali-i müşarünileyhe emr ve iş’âr buyurulması...” denilerek ruhsat verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir⁵⁷⁵. Girit valisinin başvurusu üzerine bahsedilen piyango çekilişine ruhsat verilmemesi yönünde karar çıkmıştır. Burada da görüldüğü üzere devlet kurumları arasında koordinasyon eksikliği vardır. Ruhsat verilmemiş olsa da yalnızca dört ay sonra bu iki kişinin tekrardan piyango çekilişi düzenlemiş olduğu görülmektedir⁵⁷⁶.

Bu olaydan birkaç gün sonra piyango ile ilgili yapılan bir başvuru, uygulamada kafa karışıklığının olduğu ve birlikteliğin olmadığı nişanesi gibidir. Zira 16 Ekim 1865 tarihinde “Piyango Direktuarı Kara Patos” imzasıyla verilen dilekçede, Rum hastanelerinin gelirlerini artırmak maksadıyla düzenlenmesi planlanan piyango çekilişi için basılan biletlerin Tırhala liva müdürü tarafından satışına izin verilmediği yönündedir. Bahsi geçen kişi bu biletlerin İstanbul’da satıldığını ifade ederek Tırhala liva müdürüne biletlerin satışına engel olunmaması yönünde bir emir yazısının gönderilmesini talep etmiştir⁵⁷⁷.

Piyangoculuğun ilk kez yasaklanması yukarıda da bahsedildiği üzere 1857 tarihine denk gelmekteydi. Bu yasak çok uzun süreli olmayacak 1864 tarihinde piyango kapısının tekrar aralandığı görülecektir. Ancak art arda gelen talepler üzerine 5 Temmuz 1868 tarihinde yayınlanan bir “irade-i seniyye” ile piyango tekrardan yasaklanmıştır. Bu tarih, piyango çekilişi için yapılan bir başvuruya verilen cevaptan yola çıkılarak tespit edilmiştir. Başvuruyu yapan kişi, Beyoğlu’ndaki bir birahane ve arazinin Belçika konsolosluğunun nezaretinde piyangoya konulacağını belirterek başvuru yapmıştır. Düzenlenmesi planlanan çekiliş ile ilgili tafsilatlı bilgi de verilmiştir. Komitenin üyeleri, ikramiyenin kaç hisseye bölüneceğini ve özelliklerini, çekilişlerin ne zaman ve nerede yapılacağını gösteren bir pusula hazırlanmıştır. Şura-yı Devlet kendisine havale edilen bu konu ile ilgili olarak

⁵⁷⁴ BOA, MVL., Dosya No: 478, Gömlek No: 43. (H. 19.Ra.1282 / M. 02.08.1865).

⁵⁷⁵ BOA, MVL., Dosya No: 1041, Gömlek No: 16. (H. 19.Ca.1282 / M. 10.10.1865).

⁵⁷⁶ HAYTA, Necdet, *Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278 / 1862-1286 / 1869)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 362-363.

⁵⁷⁷ BOA, MVL., Dosya No: 483, Gömlek No: 66. (H. 02.C.1282 / M. 23.10.1865).

piyango'nun 5 Temmuz 1868'de bir irade ile yasaklanmış olduğunu ifade etmiştir⁵⁷⁸. Bu tarihten sonra belli bir süreliğine de olsa birkaç başvuru⁵⁷⁹ dışında piyango çekilişi gerçekleştirmek maksadıyla ciddi anlamda bir teşebbüs olmamıştır.

IV. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ VE SONRASINDA PİYANGOCULUK

II. Abdülhamit döneminde piyangoculuk ile ilgili olarak ilk dönemlerde fazla bir başvuru olmamıştır. Ancak kısa bir süre sonra piyango ile ilgili hukuki zeminin oluşturulmasıyla birlikte piyangoculuğun bu dönemde geliştiğini söyleyebiliriz.

Bu dönemde piyango imtiyazı elde etmek için 27 Şubat 1879 tarihinde La Türkî gazetesinin imtiyaz sahibi Bordiyanu bir dilekçe ile Osmanlı Devleti'ne başvurmuştur. Bordiyanu bu işin yalnızca bir parçasıdır. O, Osmanlı Devleti'nden alınacak piyango imtiyazı üzerinden borç vermek isteyen bir grubun temsilcisi konumundadır. Bordiyanu, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de herkes için lotarya usulünün vaz' ve tesis edilmesini istemiştir. Bu imtiyazın da kendisine verilmesini talep etmiştir. Verilen dilekçe tetkik edildikten sonra bunun yerine getirilebilmesi için bir irade-i seniyenin gerekli olduğu ifade edilmiştir. 15 Mart 1879 tarihinde Osmanlı yetkilileri, bir piyango'nun tertip edilmesi gerektiğini düşünerekten Bordiyanu'ya ruhsatın verileceğine dair vaatte bulunmuşlardır. Vaadi veren kişi Sadrazam Sait Paşa'dır. Hatta 300.000 liralık bir ödeme yapılması halinde imtiyaz fermanının üç gün içerisinde çıkarılacağını belirtir. Ancak Bordiyanu'nun ortakları buna itiraz eder. Bu sefer Sait Paşa yeni bir teklif sunarak sözleşmede 33.000 lira olarak gösterilen kefalet akçesinin 50.000 liraya çıkarılması halinde vaadini yerine getireceğini belirtir. Ancak 50.000 liralık kefalet akçesi Kredi Lyon Bankası'na yatırılmasına rağmen çeşitli sebeplerden dolayı imtiyaz fermanı yayınlanmamış ve bu teşebbüsten imtiyaz almak isteyenleri memnun edecek bir sonuç çıkmamıştır⁵⁸⁰.

Bir yıl sonra 26 Mart 1880 tarihli bir tezkirede hasılatı İstanbul ve taşrada bulunan muhacirlere ve muhtaçlara verilmek üzere Osmanlı ülkesinde bir piyango

⁵⁷⁸ BOA, ŞD., Dosya No: 2851, Gömlek No: 37. (H. 11.C.1285 / M. 02.10.1868).

⁵⁷⁹ BOA, MF.MKT., Dosya No: 48, Gömlek No: 39. (H. 19.R.1294 / M. 03.05.1877). BOA, MF.MKT., Dosya No: 49, Gömlek No: 37. (H. 15.Ca.1294 / M. 28.05.1877).

⁵⁸⁰ TIZLAK, "Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi", s. 1886-1887.

ihdas edilmek istenmiştir. Ve bunun için ihale usulüne gidilmiştir. Ticaret nazırının vermiş olduğu bilgilere göre taliplerden ikisinin teklifi hisse esasına dayanmaktadır. Yalnız Bordiyanu, hisse esasını yerine maktu olarak teklifini sunmuştur. Teminat olarak 50.000 lira ve senevi 100.000 lira teklif etmiştir. Senelik ücretin aylara taksim edilerek her ayın başında ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu verilen teklif hükümetçe de kabul edilmişse de Paris'teki ortaklarının da kabul ettiğine dair Paris maslahatgüzarlığından yazı talep edilmiştir⁵⁸¹. Bunun bir önceki vaka ile bir bağlantısının olup olmadığı bilinmemekle birlikte en nihayetinde sonraki dönemlerden anlaşıldığı üzere böyle bir teklifin hayata geçmediğidir.

Piyangonun Osmanlı Devleti'ne girişinden sonra yaklaşık elli yıl, ülkenin her yerinde ve her kurumunda piyangoyla ilgili olarak tam anlamıyla uygulanan bir yönetmelik, kanun veyahut nizamname olmadı. Nihayetinde bu eksikliği gidermek amacıyla 1881'in başında "Piyango Biletleri Hakkında" adı verilen kararname yayınlanmıştır.

Piyango Kararnamesi toplam dokuz maddeden oluşmaktadır. Kararnamenin birinci maddesine göre; bu kararnamenin hükümlerine uygun hareket edilmeksizin piyango biletlerinin satılması kati surette yasaklanmıştır. İkinci maddesine göre; Osmanlı tebaasından ya da yabancılardan ticaret yoluyla bilet satmak isteyenler, ruhsat için Ticaret Nezaretine başvuracaklardı. Bunların ayrıca bir ikametgâh göstermeleri mecburiydi. Seyyar olarak bilet satışı yasak kapsamındaydı. Üçüncü maddeye göre; Ticaret Nezareti, ruhsat talep eden kişinin ikametgâhını araştırmak ve gerek gördüğü takdirde muteber bir kefil isteme hakkına sahipti. Yıllık kazanç üzerinden % 1 oranında vergi alınarak piyango ruhsatı verilebilecekti. Verilen ruhsatın süresi bir yıl olup her yıl yenilenmesi gerekmekteydi. Dördüncü maddeye göre; ruhsat alanlar satacakları her piyango için (burada ifade edilmek istenen muhtemelen her çekiliş dönemi için olmalıdır) izin alacaktı. Ticaret Nezareti ise bunların kıymeti üzerinden % 4 vergi alıp damgalayacaktı. Beşinci maddeye göre; Ticaret Nezareti, devlet ve memleketçe zararı görülen biletlerin satışına izin vermeyecekti. Altıncı maddede; ruhsat almaksızın bilet satanların ceza kanunnamesinin 243. maddesine göre cezalandırılacakları belirtilmiştir. Yedinci

⁵⁸¹ BOA, HR.İD., Dosya No: 233, Gömlek No: 40. (H. 14.R.1297 / M. 26.03.1880). Belgenin arşiv künyesinde 21.09.1859 tarihi geçmekteyse de bunun yanlış olduğu düşünülmektedir. Zira belgede geçen tarih parantez içerisinde verilen tarihtir.

maddeye göre; hayır işleri için çıkarılacak biletler de bu kararname hükümlerine tabidir. Yalnız bunlardan vergi alınmayacaktı. Sekizinci maddeye göre; bu kararname, ilanından bir ay sonra yürürlüğe girecekti. Son madde de ise kararname hükümlerinin uygulanmasından Ticaret Nezareti'nin sorumlu olduğu belirtilmiştir⁵⁸².

Görüldüğü üzere piyango ile ilgili faaliyetler belli bir sistematığe göre düzenlenmiş ve sorumlu makamlar tespit edilmiştir. Burada dikkati çeken hususlardan birisi de Osmanlı vatandaşı olmayan yabancıların da bilet satabileceğidir. Bunlar Osmanlı Devleti'ne ait biletlerin yanı sıra yabancı ülkelere ait biletleri satabilecekler miydi? Bu konu ile ilgili bir kapalılık söz konusudur. Devletin piyangolara, özellikle de ticari amaçlı piyangolara, karşı takınmış olduğu katı tutum gevşemiş ve belirli şartların yerine getirilmesi suretiyle piyango çekilişleri serbest bırakılmıştır.

Bu kararnamenin yayınlamasından sonra 1880'li yıllarda piyango düzenlenmesi için yapılan ruhsat ve izin başvurularında artış olmuştur. Piyango çekilişlerindeki artış buradan iyi bir gelir elde edildiğinin göstergesidir.

Kararnamenin uygulanması sürecinde birtakım sıkıntıların çıkması ve başvuru sayısının fazla olması üzerine 1883 tarihinde Şura-yı Devlet bir takım düzenlemelere gitmiştir. Buna göre keşide olacak piyangolardan elli bin kuruşa kadar olanlar için yerel yönetimlerden, yani valilik ve mutasarrıflıklar, elli binden fazla olanlar için ise Ticaret Nezareti aracılığıyla hükümetten izin alınacaktı⁵⁸³.

Piyangoculuğun II. Abdülhamit döneminde gelişmesini sağlayan aktörler şüphesiz Galata Borsa'sındaki sarraf ve bankerleridir. Duyun-ı Umumiye'nin kurulmasından sonra Osmanlı tahvilatı, yeni tahvilat ile değiştirilmişti. Bu yeni tahvilatın istikrar kazanmasıyla borsada oyun ve spekülasyon kazançları azalmıştı. Spekülatörler bu kayba karşı yeni arayışlara girmiş ve piyangoculuk en uygun alternatif olarak belirlenmişti. Bu alternatif ise Hamburg Piyango'suydu. Bayiliği kapan Galata sarraf ve bankerleri bu piyango sayesinde eski kazançlarına hatta daha fazlasına ulaşmışlardır. Hamburg Piyango'sunun en önemli özelliği dünyanın her tarafında iyi bir bayii ağına sahip olmasıydı. Galata'daki sarraf ve bankerler son derece gelişmiş teknik özelliklere sahip olan bu piyangoyu, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. 1883 yılında İstanbul'a gelen Hamburg Piyango'su

⁵⁸² BOA, A.DVN.MKL., Dosya No: 81, Gömlek No: 27. (H. 04.S.1298 / M. 06.01.1881).

⁵⁸³ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 51-52.

yedi sekiz yıl süre ile Galata'da büyük rağbet görmüştü. Bayilerin daha çok kazanma hırsı her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de çok kötü sonuçlar doğurmuş ve sonunda Alman Hükümeti tarafından yasaklanmıştır⁵⁸⁴.

II. Abdülhamit döneminde farklı alanlarda farklı amaçlarla birçok piyango düzenlenmiştir. İzmir Sanayi Mektebi Piyangosu, İzmir Musevi Mektebi ve Hastanesi piyangosu, Bursa Sanayi Mektebi Piyangosu nispeten büyük organizasyon gerektiren piyangolardı. Bunlardan daha küçük çaplı birçok okul tarafından icra edilen piyangolar da vardı. İane Sergisi Piyangosu, Ziraat Bankası Piyangosu gibi büyük çaplı piyango tertipleri de bu dönemde yapılmıştır. Yine bu dönemde hayır amaçlı birçok piyango düzenlenmiştir.

Düzenlenen piyangolardan bazılarına, farklı özellikte olanlara, örnek verecek olursak bunlardan biri; 1884 tarihinde İngiliz elçiliğinde bulunan Madam Dofdin'in (?) Hasköy mağdurlarına yardım amaçlı bir piyango düzenlemek için yapmış olduğu izin başvurusudur⁵⁸⁵.

Altıncı Daire'ye bağlı olan ve yıkık dökük olan hastanenin yeniden kargir olarak inşa edilmesi için 1885 tarihinde bir piyango düzenlenmesi düşünülmüştür. Bunun için Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesine başvurulmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda, hayır amaçlı düzenlenmesi planlanan bu organizasyona ruhsat verilmiştir. Buna göre her bir biletin fiyatı bir frank olup yüz elli bin bilet basılacaktı⁵⁸⁶.

Kuzguncuk'ta bulunan Musevilere ait kız ve erkek okullarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyango düzenlenmesi kararlaştırılmış ve 1887 tarihinde yapılan izin başvurusu kabul edilmiştir. Çekilişin gayrimüslim okulları müfettişliğinin nezaretinde yapılması istenmiştir. Ayrıca piyangoların ticaret müdürlüğü mührüyle mühürlenmesi istenmiştir⁵⁸⁷. Aynı okullar için bir yıl sonra yapılan ikinci başvuru da miktarı iki bin lirayı geçmemek şartıyla kabul edilmiştir⁵⁸⁸.

Rum Patrikliği, 1889'da Fener'de bulunan kız okulunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyango düzenlemeyi düşünmüştür. Yapılan izin başvurusunda her biri yarımşar lira olmak üzere toplam sekiz yüz biletten mürekkep bir çekiliş

⁵⁸⁴ KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri*, C. 2, Ankara, Orion Yayınevi, 2006, s. 55-57.

⁵⁸⁵ BOA, Y.PRK.EŞA., Dosya No: 4, Gömlek No: 47. (H. 29.Z.1301 / M. 20.10.1884).

⁵⁸⁶ BOA, MV., Dosya No: 6, Gömlek No: 74. (H. 20.Ra.1303 / M. 27.12.1885).

⁵⁸⁷ BOA, MV., Dosya No: 27, Gömlek No: 26. (H. 10.R.1305 / M. 26.12.1887).

⁵⁸⁸ BOA, MV., Dosya No: 38, Gömlek No: 10. (H. 01.R.1306 / M. 05.12.1888).

olacağı belirtilmiştir. Bu tertibe de izin çıkmıştır⁵⁸⁹. Yine aynı tarihte Aksaray'da bulunan Mekteb-i Osmani'nin bazı tamirat ve ihtiyaçları için gerekli olan parayı toplamak amacıyla piyango düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu organizasyondan iki yüz elli lira gelir elde edileceği düşünülmüştür. İzin başvurusu yetkili makamlarca kabul edilmiştir⁵⁹⁰.

Ermeni Katolik cemaati tarafından idare edilmekte olan okulların ihtiyacı için 1890 yılında tanesi on kuruş olmak üzere üç bin adetten oluşan bir piyango teşkiline karar verilmiştir. Ve gerekli izinler yetkili birimler tarafından verilmiştir⁵⁹¹.

II. Abdülhamit döneminde piyango ile ilgili önemli hususlardan biri imtiyaz alma meselesidir. Bu dönemde piyango imtiyazı almak amacıyla birçok başvuru yapılmıştır. Bunlar ile ilgili olarak bölüm içerisinde bilgi verilmiştir. Yalnız burada başka bir örnek verecek olursak 1909 yılında yapılan başvurudur. Jozef Swimmer adında biri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir piyango tesis etmek amacıyla başvuru yapmıştır. Konu, Meclis-i Vükela'da müzakere edilmiş ve kesin ve net bir cevap vermekten kaçınılmıştır. Meclis, her ne kadar ülkede bu gibi piyangoların hükümetçe yapıldığını ifade etmişse de kapıyı tamamen kapatmamıştır. Konunun iktisadi ve sosyal boyutunun etraflıca araştırılıp buna göre bir görüş oluşturulması gerektiğini belirtmiştir⁵⁹².

II. Meşrutiyet döneminde piyangoculuğun devam ettiği görülmektedir. II. Abdülhamit dönemine göre daha dağınık ve denetimsiz bir görünüm arz eden piyangoculuk faaliyetleri bazı açılardan eleştirilere konu olmuştur. Bu dönemde piyangoculuk ile ilgili en çok yapılan eleştirilerden birisi yabancı piyangolar konusudur. Tanin gazetesinin 25 Mart 1909 tarihli nüshasında M...M müstear adıyla çıkan bir yazıda Meşrutiyet ile birlikte yabancı piyangolarda büyük bir artış olduğu eleştiri konusu yapılmıştır. Herkesin cebinde bir değil birkaç yabancı piyango ve promes olduğu belirtilmiştir. Eleştirilen hususlardan birisi de denetim mekanizmasının etkin bir şekilde yürütülmemesidir. Piyangolar konusunda kıt bilgiye sahip olan ve ekseriyetle okuma yazması olmayan halk, büyük bir zarara uğratılmaktaydı. Halkın çeşitli hile, oyun ve kurnazlıklara mağdur edildiği görülmektedir. Promeslerin üzerinde yazılan açıklayıcı bilgiler halkı aldatmaya

⁵⁸⁹ BOA, MV., Dosya No: 39, Gömlek No: 49. (H. 25.Ca.1306 / M. 27.01.1889).

⁵⁹⁰ BOA, İ.MMS., Dosya No: 103, Gömlek No: 4388. (H. 08.B.1306 / M. 10.03.1889).

⁵⁹¹ BOA, MV., Dosya No: 54, Gömlek No: 1. (H. 26.N.1307 / M. 16.05.1890).

⁵⁹² BOA, MV., Dosya No: 126, Gömlek No: 33. (H. 09.Ra.1327 / M. 31.03.1909).

dönük ayarlanmaktaydı. Zira bazı ifadeler küçük, bazıları ise büyük harflerle yazılmaktaydı. Promes sahipleri, bu yolla halkı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmışlardır. Promeslerin aslının veya bankalardaki teminatının olmaması gibi hususlar halkta mağduriyetlere neden olabilmekteydi. Eleştiri konularından bir diğeri on beş gün şartıdır. Bu şarta göre ikramiye isabet eden bilet sahipleri on beş gün içerisinde ikramiyelerini almazlar ise bunun şirkete kalacağı hususudur. Dönemin şartları ve imkânları göz önüne alındığında Anadolu'nun ücra bölgesinde bulunan bir talihlinin bundan haberdar olması neredeyse imkânsızdır⁵⁹³.

Yardım adı altında yapılan piyango tertiplerinde suiistimallerin artması ve yolsuzlukların gündeme gelmesi üzerine piyangolarla ilgili olarak tekrardan bir düzenlemeye gidilmiştir. 1909 tarihli “Cem’i İnanat Usûlü Hakkında Talimat” ile yardım amaçlı yapılan organizasyonlar belli bir usul çerçevesine yasal zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

Cem’i İnanat Usûlü Hakkındaki Talimat toplam on dokuz maddeden oluşmaktadır. Bazı konser ve eğlenceler müstesna olmak üzere hayır amaçlı yardımlar için yapılan eğlence, piyango ve şefkat pazarı (günümüzdeki kermesler gibi olmalı) gibi organizasyonlar belediyenin izni, denetimi ve nezaretine tabiidirler. Organizasyonu yapmak isteyenler bir dilekçe ile belediyelerin ilgili bölümlerine başvurabileceklerdi. Dilekçede organizasyonun nerede ve kimler tarafından icra edileceği ve elde edilen gelirlerin nerelerde harcanacağı, okul bünyesinde gerçekleşecek bir organizasyon ise okul idaresinin bunu onayladığına dair bilgi ve belgeler talep edilmekteydi. Piyango organizasyonları için piyangoya konulacak eşyaların çeşit ve cinslerini numaralandırıp bir deftere kaydolması istenmiştir. İkramiyesi para olan piyangolara müsaade edilmemiştir. Belediye, başvuru dilekçelerini İstanbul’da ise Zabtiye Nezareti’ne, taşrada ise mahalli idareye gönderecekti. Bir mahsur görülmediği takdirde belediyece ruhsat verilecekti. Okullar için yapılacak başvurularda İstanbul’da ise Maarif Nezareti’nin görüşü de alınacaktı. İzin alındıktan sonra basılacak biletlerin fiyatları, kaç tane oldukları, sıra numaraları gibi hususlar belediye tarafından denetlenecektir. Tutanaklar tutulacak ve mühürlemeler yapılacaktı. Eşyaların piyangoya konularak yardım maksadıyla yapılan çekilişlerde, çekiliş gününde belediyeden bir memur ile keşideyi

⁵⁹³ “Promesler Afeti”, *Tanin*, 25 Mart 1909, S: 233, s. 2-3.

gerçekleştirenlerden biri daha önce tutulan defterdeki yazılı olanlar ile eşyaları karşılaştıracaktı. Çekiliş neticelendirildikten sonra gerekli tutanaklar tutularak belediye memuru tarafından belediye reisliğine ulaştırılacaktı. Belediye reisliği ise bu evrakları gazeteler yoluyla ilan edecekti. Organizasyon sonrasında toplanan paralar, kime dağıtılacak ise belediyenin denetiminde makbuzla olacaktı. Tahsilat ve dağıtımın sonunda belediye tarafından tetkikat yapıp onaylandıktan sonra gazeteler yoluyla ilana çıkacaktı. Yardım amaçlı bu tür organizasyonlarda, hiçbir şekilde şahsi menfaat elde etme yoluna gidilmeyecekti. Bu kararnamenin hükümlerine aykırı davranışlar hakkında savcılıklar tarafından takibat başlatılacaktı. Bu hükümlerin uygulanmasından Dâhiliye Nezareti sorumlu olacaktı⁵⁹⁴.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir Sanayi Mektebi, İane Sergisi, Ziraat Bankası ve Donanma Cemiyeti adına piyangolar düzenlenmiştir. Bu piyangolarda ikramiye olarak para ve eşya verilmiştir. Bunların yanı sıra daha küçük çaplı piyangolar da düzenlenmiştir⁵⁹⁵. Bu dönemde Etfal Hastanesi yararına (1909), Mısır Ermeni Fukaraperver Cemiyeti yararına (1911), Midilli Adasındaki Müslüman yoksullar yararına (1911), Beşiktaş Rum Kız Okulları yararına (1914) piyango tertip edilmiştir. Bunlara ilaveten Donanma piyangosu da sayılabilir⁵⁹⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra 1915 tarihinde Cem'-i İânât Nizamnamesi yayınlanmıştır. Yardım amaçlı düzenlenecek piyangolar, bu nizamnamenin ahkâmına göre hareket edeceklerdi. Bu nizamnamenin birinci maddesinde sayılan organizasyonlar içinde “piyango tesis ve küşâdı” da sayılmıştır. Yine bu nizamnamenin dokuzuncu maddesine göre; yabancı elçiliklerin himayesinde yapılacak eğlence ve müsamereler bu nizamname hükümlerine tabi değildir. On dördüncü maddeye göre; Umumi hizmetler, mahalli hizmetler, belediyeler, milli savunma, donanma, Hilal-ı Ahmer ve nizamnameleri irade-i seniye ile tasdik olunmuş cemiyetler için düzenlenen yardım organizasyonları hariç “eşhas ve müessesat-ı hakikiye” için yapılacak olan yardım amaçlı piyango, sergi gibi hususlar için başvuruda bulunanlar, buldukları mahallin en büyük mülki amirine dilekçe ile başvuruda bulunulacaktı. Bu başvurularda, başvuranlardan piyango süresi, nerede ve kimler tarafından yapılacağı, hasılatının nereye harcanacağı ve masraflarının ne

⁵⁹⁴ *Düstur*, İkinci Tertip, C. 1, s. 728-731.

⁵⁹⁵ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 120.

⁵⁹⁶ “Piyangolar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 260.

kadar olacağı ile ilgili bilgi ve belge talep edilecekti. Ayrıca dilekçe sahibinin hüviyeti ve ikametgâh bilgisi de ibraz edilecekti. Okul bünyesinde gerçekleşecek bir organizasyon için okul idaresinin bunu onayladığına dair bilgi ve belgeler talep edilmekteydi. Piyango organizasyonları için piyangoya konulacak eşyaların cinsi ve miktarları da bildirilecekti. Ruhsatlar vali tarafından verilecekti. On yedinci maddeye göre; para ikramiyeli piyangolarda, eşya piyangolarından farklı olarak fazladan bir şart daha getirilmiştir. O da bunlar için irade-i seniye'nin yayınlanmasıdır. Yirmi dördüncü maddeye göre; iane amaçlı yapılacak olan piyangolarda suiistimali önlemek için mahallin en büyük mülki amiri tarafından organizasyonun büyüklüğüne göre bir veya daha fazla memur tayin olunacaktı. Tüm işlemler bu memurların kontrolünde ve denetiminde olacaktı⁵⁹⁷.

V. YABANCILARA AİT PİYANGOLAR

XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da etkin bir şekilde yürütülmekte olan piyangoculuk faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'ne yansımaları geç de olsa farklı veçheleriyle ortaya çıkmıştır. Piyangonun ülke genelindeki etkisi ve yoğunluğu farklı şekilde hissedilmiştir.

Piyangoculuğun etkilerinden ilki, yabancıların Osmanlı ülkesinde ikamet etmekte olan gayrimüslimler üzerinden piyangoculuğu Osmanlı Devleti'ne sokmalarıdır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan piyangoculuk, yabancılar üzerinden ülkeye giriş yapmış ve zamanla yayılmıştır. Azınlıkların ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan yabancıların ön ayak olduğu piyangoculuğun önemli bir finans kaynağı olarak zuhur etmesi, Müslümanların da zamanla buna meyiletmesine neden olmuştur. Müslüman halk başlangıçta ürkek bir şekilde bilet alırken zamanla çekilişler düzenleyecek duruma gelmiştir. Halkın teveccühü, devletin bu işe el atmasına ve birçok düzenleme yapmasına neden olmuştur. Zamanla devlet denetleyici pozisyonun yanı sıra bizzat kendisi de işi yapanlar arasına dâhil olmuştur.

İkinci bir etki, yabancıların Osmanlı ülkesinde piyango tertipleme için imtiyaz alma çabalarıdır. Bu konuda birçok girişim olmuştur. Mösyö Şarl Petir

⁵⁹⁷ *Düstur*, İkinci Tertip, C. 8, s. 190-196.

adında biri 1857 yılında piyango tekeli almaya çalışmıştır⁵⁹⁸. 1863'te Frankfurtlu bir banker⁵⁹⁹, 1877'de Mösyö Kolos ve Bondini⁶⁰⁰, 1879'da Fransız asıllı Bordiyanu⁶⁰¹, 1886 tarihinde Levant Herald gazetesi imtiyaz sahibi Edgarutgar⁶⁰², 1893 tarihinde Macar parlamento üyesi Kont Kalman, Avusturya-Macaristan imparatorunun yakınlarından olan Doktor Nikola ve Markos Mark⁶⁰³, 1909 tarihinde Jozef Swimmer⁶⁰⁴, 1911 tarihinde Belçika vatandaşı Van Tiyandal adına hareket eden Salomon⁶⁰⁵ Osmanlı ülkesinde piyango ihdas etmek ve imtiyaz almak için başvuruda bulunmuşlardır. Bu imtiyaz başvurularından bazılarının sunmuş olduğu keşide planları oldukça ayrıntılıdır.

Üçüncü bir etki ise yabancı ülkelerde basılan, tamamıyla o ülkenin menfaatini gözetilen ve o ülkeye ait olan piyangoların ülke içerisine sokulmasıdır. Bu durum, piyango ile ilgili fazla bir malumatı olmayan alıcıların maddi zarara uğramasına neden olmuştur.

Galata'da bulunan Komisyon Han'ı ve Havyar Han'ında finans imparatorluklarını kurmuş olan Galata Bankerleri, 1860'lardan itibaren Saraydan başlayıp vezir, vükela, memur ve subaydan imparatorluğun en ücra köşesindeki meyve üreticisine, oduncusuna, kömürçüsüne ve her türlü esnafına kadar uzanan bir ağ kurmuşlardı. Ekonomik dar boğazda bulunan her aile gelirinin bir kısmı ile borsada oyun oynamaya koyulmuş, yerli ve yabancı piyangolu devlet ve şirket tahvillerini satın almaya yönelmiştir⁶⁰⁶.

Osmanlı Devleti 19.yüzyılın ikinci yarısında yoğun bir iç ve dış borç sarmalına girmiştir. 1860 yılında Osmanlı lirası olarak 29.000.000 tutan bu borç doğrudan veya dolaylı olarak Galata Bankerlerinin kontrolü altında idi. Galata Bankerlerine devletin fiilen ödediği faiz % 20 civarındaydı. Avrupalılar bu faizi ele geçirmek için çeşitli risk tercihleri içeren alternatif borç verme teklifleri

⁵⁹⁸ BOA, İ.DUİT., Dosya No: 78, Gömlek No: 33. (H. 14.B.1274 / M. 28.02.1858). TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 42-48.

⁵⁹⁹ BOA, HR.TO., Dosya No: 444, Gömlek No: 2. (11.08.1863).

⁶⁰⁰ BOA, HR.TO., Dosya No: 444, Gömlek No: 2. (11.08.1863).

⁶⁰¹ TIZLAK, "Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi", s. 1886-1887.

⁶⁰² BOA, İ.DH., Dosya No: 996, Gömlek No: 78701. (H. 08.L.1303 / M. 10.07.1886).

⁶⁰³ BOA, Y.PRK.TKM., Dosya No: 28, Gömlek No: 29. (H. 29.Z.1310 / M. 14.07.1893).

⁶⁰⁴ BOA, MV., Dosya No: 129, Gömlek No: 33. (H. 09.Ra.1327 / M. 31.03.1909).

⁶⁰⁵ BOA, A.DVN.MKL., Dosya No: 51, Gömlek No: 10. (H. 03.M.1329 / M. 04.01.1911). BOA, MV., Dosya No: 163, Gömlek No: 43. (H. 15.R.1330 / M. 03.04.1912). BOA, ŞD., Dosya No: 3121, Gömlek No: 39. (H. 04.M.1332 / M. 03.12.1913).

⁶⁰⁶ KAZGAN, *Galata Bankerleri*, s. 45.

sunmuşlardır. Bunlardan birisi de Fransız banker Mirés'in sunmuş olduğu piyangolu tahvillerdir. Ancak Mirés'in hileli yollara başvurması tevkif edilmesine neden olmuştur⁶⁰⁷.

Yabancılara ait piyangoların Osmanlı ülkesinde satılması için çeşitli başvurular yapılmıştır. 19 Nisan 1885 tarihinde Hariciye Nezaretinden gönderilen bir yazıda Macaristan'da açılacak serginin masraflarının karşılanması için tab' ettirilen biletlerin Osmanlı Devleti'nde satılması talep edilmiştir. 25 Nisanda bu talebe verilen cevapta, biletlerin Osmanlı ülkesinde satılmasına izin verilmeyeceği ifade edilmiştir⁶⁰⁸.

Tahvil numaraları üzerinde yapılan sahtekârlıklar birçok insanın mağdur olmasına neden olmaktadır. Galata'da bazı sarrafların piyango biletleri ve Rumeli Demiryollarının kur'alı hisse senetlerinin promeslerini satarken sahtekârlık yapmaları üzerine 1887'de bir kararname çıkarılmıştır. Bu kararname ile Rumeli Demiryollarına mahsus kur'alı tahvilatın borsada alınıp satılması izne tabi tutulmuştur⁶⁰⁹. 1888 tarihli bir belgede geçen ibarede 27 Ekim 1872 tarihinde çıkarılan bir kararname ile promeslerin satılması yasaklanmıştı⁶¹⁰.

Promeslerin ülkeye girişinin ve satılmasının yasaklanması beraberinde bir takım sorunları da gündeme getirmiştir. Bunlardan bir tanesi Fransa özelinde ortaya çıkmıştır. Getirilen yasakların Fransızlara verilen kapitülasyonlara hâlel getirip getirmeyeceği hususu tartışmalara neden olmuştur. Piyangonun ihraç ve satışına dair kararname sureti sefaret tarafından incelenir. Sefaret, ilgili kararname hükümleri ile ilgili olarak itirazlarını dile getirmiştir. Sefarete göre dokuzuncu ve onuncu maddeler, Fransız tebaasının sahip olduğu imtiyazlara aykırıdır. Ayrıca kararnamede geçen, satılan promeslerin asıl tahvilatı bir Osmanlı memuru vasıtasıyla kontrol edilecekti. Bu durum Fransızlara ait tesislere mahalli memurların müdahale etmesi olarak yorumlanmış ve kabulü mümkün olmayan bir hak gaspı olarak telakki edilmiştir⁶¹¹. 28 Eylül 1889'da bu iddialara verilen cevapta “...bunda milel-i ecnebiyyenin nail oldukları hukûk-ı imtiyâzâta dokunur cihet görülmemiş...”

⁶⁰⁷ KAZGAN, *Galata Bankerleri*, s. 26.

⁶⁰⁸ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 10. (H. 10.B.1302 / M. 25.05.1885).

⁶⁰⁹ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 69. BOA, Y.A.RES., Dosya No: 37, Gömlek No: 40. (H. 26.B.1304 / M. 20.04.1887). *Düstur*, Birinci Tertip, C. 5, s. 868-870.

⁶¹⁰ BOA, HR.HMŞ.İŞO., Dosya No: 159, Gömlek No: 46. (M. 26.02.1888).

⁶¹¹ BOA, HR.HMŞ.İŞO., Dosya No: 159, Gömlek No: 46. (M. 26.02.1888).

denilerek hak gaspı olmadığı ifade edilmiştir⁶¹². Kapitülasyonlar konusu piyangolar ile ilgili olarak sonraki dönemde de gündeme gelmiştir. 29 Aralık 1910 tarihinde Dâhiliye Nazırı adına müsteşar imzasıyla çıkan bir yazı kapitülasyonlar ile ilgili sıkıntıyı gözler önüne sermektedir. Bir İtalyan vatandaşı, Feriköy’de bulunan hanesini piyangoya koyarak çekiliş tertip etmeyi düşünmüştür. Basılacak biletlerin ücretleri, İstanbul’da bulunan Der-Saadet İtalya Bankasına tevdi’ ve teslim edilmişti. Bahsi geçen kişi, İtalyan konsoloslugu tarafından “iltimas” edilmişse de menfaatleri için piyango tertibi ve çekilişi yasak olduğu için bu “iltiması” kabul görmemiştir⁶¹³.

Yabancı piyangolar ile ilgili olarak ne yapılması gerektiği konusunda yerel yöneticilerin yeterli derecede bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. 1887 tarihinde Çanakkale’de yabancılara ait kartlar ve kuralı biletler ele geçirilince nasıl hareket edilmesi gerektiği ile ilgili olarak Karesi vilayetinden bilgi istenir. Dâhiliye Nezareti durumu Ticaret Nezareti’ne sorar. Nihayetinde, Ticaret Nezareti mütalaasında ecnebi piyango evrakının Osmanlı ülkesinde tedavüle sokulmasının yasak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu gibi biletlerin mahallerinde kurası çekildikten sonra ve hiçbir hükmü kalmadığı halde taşrada piyasaya sürüldüğünü tespit eder. Ticaret Nezareti bu olay üzerinden Galata ve Beyoğlu bölgesinde bu tür biletlerin külliyetli olarak satıldığını ifade ettikten sonra satışı yasak olan bu biletlerin buralarda da satılmasının engellenmesini talep etmiştir. Dâhiliye Nezareti çekilişi yapılmış olan veya asılları elinde bulunmayan hisseler için yapılan sahte biletlerden dolayı halkın zarara uğradığını ifade etmiştir. Dâhiliye Nezareti, halkın bilgisizliğinden bahsederek bu alandaki yasal boşluğa dikkat çekmiştir. Hükümetin yapılacak çekilişlerin ne gün ve hangi şartlar altında yapılacağı, yanlış yapanlara ne tür ceza verileceğinin bir nizamname ile belirlenebileceğini ifade etmiştir. Zabitanın piyango ilanlarının gazetelerde neşredilmesini ve promeslerin satılmasını engellemesi istenmiştir. Ancak verilen cevapta bu konuda yasal bir boşluğun olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca irade-i seniye ile ilan edilen kararnamede ilgili konular ile ilgili açık ibarelerin olduğu ifade edilmiş ve yeni bir nizamnameye gerek olmadığı dile getirilmiştir⁶¹⁴.

Yabancılara ait piyangoların ülke içerisinde satıldığı ile ilgili olarak sık sık şikâyetler olmaktadır. Bununla ilgili olarak Dâhiliye Nezareti Meclis-i Vükelâ’dan

⁶¹² BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 14. (M. 28.09.1889).

⁶¹³ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 44. (H. 26.Z.1328 / M. 29.12.1910).

⁶¹⁴ BOA, HR.HMŞ.İŞO., Dosya No: 159, Gömlek No: 46. (M. 26.02.1888).

bir karar çıkarılmasını talep etmiştir. Meclis-i Vükela, piyango çekilişlerinin şer’-i şerife aykırı olduğunu ve bu aralık Avrupa ülkelerinde de piyango biletleri satışının yasaklandığını belirterek bir gerekçe oluşturmuştur. Ayrıca yayınlanan Promes Nizamnamesinin ahkâmının korunması ve halkın zarara uğramasını engellemek amacıyla 20 Ağustos 1893 tarihinde yabancı promesler ve piyangolar yasaklanmıştır. Elde bulunan promeslerin ve biletlerin satılması için Kanun-ı saninin birinci gününe (13 Ocak 1894) kadar süre verilmiş ve yasağın başlayacağı tarih olarak 13 Ocak 1894 tarihi verilmiştir⁶¹⁵.

Alınan tedbirlere rağmen, yabancı piyangoların ve promeslerin izinsiz bir şekilde satışına devam edilmesi üzerine 1904 tarihinde Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde bu durum tekrardan görüşülmüştür. İstanbul’da ve yurdun başka bölgelerinde satılan yabancı piyangoların ve promeslerin daha önceden yasaklanmış olduğu ifade edilmiştir. Tanzimat Dairesi bu konuda sürekli olarak 1883’te yayınlanan kararnameye atıfta bulunarak yasağın etkili bir şekilde uygulanmasını ve aykırı davrananların promes nizamnamesinin on beşinci maddesine göre cezalandırılmasını yetkili makamlardan istemiştir. Bunun yanında ceza kanunnamesinin iki yüz elli dördüncü maddesine göre de işlem yapılmasını istemiştir⁶¹⁶.

Yabancılara ait piyango bileti satan ve satın alanlar ile ilgili olarak ne yapılacağı konusunda zaman zaman sorular sorulmuştur. Promes Nizamnamesinde bununla ilgili bir açıklık olmadığı iddia edilmiştir. 1905 tarihinde böyle bir durum için Meclis-i Vükela’dan karar çıkmıştır. Meclis-i Vükela bu konu ile ilgili olarak Promes Nizamnamesinin ikinci ve on beşinci maddelerinde yapılacakların açık bir şekilde ifade edildiğini belirtmiştir. Zira nizamnameye aykırı davrananlara birinci defasında bir altından üç altına ikinci defasında üç altından on altına kadar para cezası verilebileceği ifade edilmiştir⁶¹⁷.

Osmanlı Devleti’ni yabancı piyangoların ülke içerisine sokulması ve satışı konusunda en çok uğraştıranlardan birisi de Yunan Milli Donanma Sandığı menfaatine ihdas edilmiş Yunan piyangolarıdır. 1904 tarihinde Yunanistan hariciyesi, özellikle Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rumların bu piyangoya iştirak

⁶¹⁵ BOA, MV., Dosya No: 75, Gömlek No: 117. (H. 08.S.1311 / M. 13.08.1893).

⁶¹⁶ BOA, İ.DH., Dosya No: 1427, Gömlek No: 44. (H. 07.Ş.1322 / M. 17.10.1904). *Düstur*, Birinci Tertip, C. 8, s. 93-95.

⁶¹⁷ BOA, MV., Dosya No: 112, Gömlek No: 56. (H. 13.L.1323 / M. 11.12.1905).

etmeleri için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Osmanlı yöneticilerinin buna tepkisi sert olmuştur. Osmanlı Devleti, ülke içerisinde Rusya ve Hindistan'da bulunan İslam ahalisi için bile yardıma müsaade edilmediği belirtmiştir. Osmanlı vatandaşı Rumların kendi okul ve hayır işleri için yardımda bulunmalarına itiraz edilmediği ve bunların diğer anasırla aynı derecede oldukları belirtilmiştir. Yayınlanan iradede; “...devlet-i ecnebiyyenin kuvvâ-yı bahriyesini ikdâr (kuvvetlendirme) için ihdâs olunan piyangoya iştirâk etmeleri asla kabul olunamayacaktır ve bunun men'indeki menâfi-i siyasiye ve iktisâdiye bedidâr ve buna hiç kimsenin itiraz hakkı olamayacağı aşikâr bulunduğundan tedâbir-i lâzımeye tevessül olunarak buna mahal bırakılmaması...” denilerek Osmanlı tebaası Rumların böyle bir şeye dâhil olmalarına izin verilmemesi istenmiştir⁶¹⁸.

Yapılan uyarılara rağmen iki ay sonra Beyoğlu'nda Yunanistan'a ait piyangolar ele geçirilmiş ve bir nüshası merkeze gönderilmiştir⁶¹⁹. Değişik tarihlerde Yunan donanmasına ait biletlerin ülke içerisine sokulmaması ve satışına izin verilmemesi hususunda uyarılar yapılmıştır⁶²⁰.

Yunan donanması için ihdas edilen piyango organizasyonu Osmanlı Devleti içerisinde özellikle Rumlar arasında rağbet görmüştür. Osmanlı içerisindeki bazı kurumların ve bireylerin, bu piyangoları satmak için rekabete girmiş oldukları görülmektedir. Bankalar aracılığıyla Yunan maliye bakanlığı nezdinde mukaveleler imzalanmış ve promeslere de tefrika edilmek şartıyla yüz bin drahmi kâr elde edildiği gazetelere yansımıştır⁶²¹.

Yunan donanmasına ait piyango biletlerinin Osmanlı ülkesi içerisindeki Rumlara satışı hususunda Yunan ülküsünün de işlendiğini görülmektedir. 1906'da Kavalada'ki bir tütün fabrikasında işçilere bu minvalde propaganda yapılarak piyango satıldığı görülmüştür. Dokuzuncu Nizamiye Fırkası Kumandanlığı, başka yerlerde de el altından satılan bu biletlerin ülke birliğini tahrip ettiğini ifade etmiştir⁶²². Alınan tüm önlemlere rağmen Yunan donanmasına ait piyango

⁶¹⁸ BOA, İ.HUS., Dosya No: 120, Gömlek No: 71. (H. 25.C.1322 / M. 06.09.1904). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 477, Gömlek No: 130. (H. 22.C.1322 / M. 03.09.1904). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 477, Gömlek No: 140. (H. 24.C.1322 / M. 05.09.1904).

⁶¹⁹ BOA, İ.HUS., Dosya No: 123, Gömlek No: 44. (H. 06.N.1322 / M. 14.11.1904).

⁶²⁰ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2606, Gömlek No: 34. (H. 03.B.1322 / M. 13.09.1904). BOA, DH.HMŞ., Dosya No: 16, Gömlek No: 69. (H. 17.Ca.1324 / M. 09.06.1906).

⁶²¹ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 480, Gömlek No: 121. (H. 29.Ş.1322 / M. 08.11.1904).

⁶²² BOA, TFR.I.AS., Dosya No: 39, Gömlek No: 3862. (H. 13.Ş.1324 / M. 02.10.1906).

biletlerinin Rum nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde fazlaca satıldığı görülmektedir⁶²³.

Osmanlı Devleti'nde satılan biletler arasında Sofya Belediyesine ait biletler de vardı. Bunların satışı ile ilgili olarak ruhsat verildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Aksine bunların ülkeye girişinin yasaklanması hususunda bizzat sadrazamın imzasıyla yayınlanmış uyarı yazıları vardır. 1898 tarihinde Bulgaristan komiserliğinden gönderilen yazıda yılda on iki defa çekiliş yapmak ve her çekilişte elli bin adet bilet satmak üzere Sofya Belediyesi adına bir piyango ihdas edildiği belirtilmiştir. Basılan piyango biletlerinden on beş bin adedinin İstanbul, Selanik, Edirne, Kosova ve Manastır vilayetlerinde sarraflar aracılığıyla satılmasına kara verilmiş olduğu ifade edilmiştir. Bulgar komiserliği bunun zararlarını yazarak merkeze bir nevi bilgilendirme ve uyarı yazısı göndermiştir. Bu yazıdan dört gün sonra sadrazamın imzasıyla Dâhiliye Nezaretine bir yazı gönderilerek bahsi geçen biletlerin satışına izin verilmemesi için Zabtiye Nezaretine tebligat yapılmasına ve vilayetlere de bu konu ile ilgili tebligat gönderilmesine karar verilmiştir⁶²⁴.

Mete Tunçay, "*Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*" adlı eserinde 1898'de Bulgar piyangosuna ait biletlerin satışında Osmanlı hükümetinden izin alınmış olma ihtimalinden bahsetmektedir. Bu görüşünü de dönemin gazetelerinde verilen ilanlara dayandırmaktadır. Örnek gösterilen ilanların tarihi de 1898 yılının Kasım ve Aralık ayıdır. Bu görüş, Milli Piyango İdaresi'nin resmi internet sitesinde de ifade edilmiştir⁶²⁵. Ancak belgeler bunu doğrular nitelikte değildir. Bilakis aksi bir durum söz konusudur. Bizzat sadrazamın imzasıyla yayınlanan bir yazıda Bulgar piyangosunun satışına izin verilmemesi istenmiştir. Ki bunun yayınlandığı tarih Ağustos 1898'dir. Aynı yılın Ağustos ve Aralık ayı arasındaki dönemde izin verildiğine dair resmi yazı yoktur⁶²⁶. Bu bilgiye dayanarak hükümetin Sofya belediyesine ait olan piyango biletlerinin satışına izin vermediği söylenebilir. Çekilişlerin düzenlenmiş olma ihtimali vardır. Ancak bunlar izin dâhilinde değildir. Gazetelere verilen piyango ilanları hükümeti bu konuda en çok

⁶²³ BOA, TFR.I.SL., Dosya No: 113, Gömlek No: 11254. (H. 25.Ca.1324 / M. 17.07.1906). BOA, TFR.I.SL., Dosya No: 170, Gömlek No: 16937. (H. 04.Z.1325 / M. 08.01.1908).

⁶²⁴ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 388, Gömlek No: 34. (H. 14.R.1316 / M. 02.08.1898).

⁶²⁵ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 78-80. "İzinli Yabancı Piyango", <http://www.millipiyango.gov.tr/node/18?q=node/41>, (17.02.2018).

⁶²⁶ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 388, Gömlek No: 34. (H. 14.R.1316 / M. 02.08.1898).

rahatsız eden konulardan biridir. Zira bunların önlenmesi için sık sık uyarılarda bulunulmuştur.

Bulgaristan komiserliği tarafından 9 Temmuz 1905 tarihinde kaleme alınan bir yazıda Sofya Belediyesi'ne ait piyango nun yeniden düzenleneceği ifade edilmiştir. Sofya Belediyesi, bir belediye binası, kaplıca ve tiyatro binası yapmak amacıyla harekete geçmiştir. Ancak maliyetinin çok yüksek olması ve inşaatın yarım kalması üzerine çare olarak piyango tertip edilmesine karar verilmiştir. Bunun ihalesini de bir Macar bankası almıştır. Macar bankası ile birkaç sene devam eden bu organizasyon daha sonra ilişkilerin bozulmasıyla kesintiye uğramıştır. Bu dönemde yabancı biletlerin Osmanlı Devleti'ne girişi yasaklanmış olmasına rağmen bu biletlerin Osmanlı Devleti'nde satılmış olduğu ifade edilmiş ve bundan bir hayli para kazanılmıştır. Sofya Belediyesi, Macar Bankasıyla ilişkisini kestikten sonra iki yıl piyango tertibi ve keşidesi için piyango müzayedeye konulmuş ancak bir sonuç alınamamıştır⁶²⁷. Bulgar komiserliğinden gönderilen ve uyarı niteliğinde olan bu yazı üzerine Bab-ı Âli derhal harekete geçmiştir. Sadrazamın imzasıyla çıkmış olan yazıda; Dâhiliye Nezaretine ve Ticaret Nezaretine bu biletlerin ülkeye girişinin yasak olduğu ve ilgili kurumlara bununla ilgili tebligatlar yapılması gerektiği ifade edilmiştir⁶²⁸.

Yasaklanmış olan Sofya biletlerinin tüm uyarılara rağmen ülkenin farklı bölgelerinde satılmakta olduğu görülmektedir. Sivas'ta bu piyangolar ile ilgili evraklar ele geçirilmişti. Sofya'da bastırılan biletlerin güzergâhı, yabancılar üzerinden posta yoluyla Galata ve Beyoğlu'ndaki abonelere buradan da ülkenin diğer bölgelerindeki abonelere ulaştırmak şeklindeydi. Bunun önlenmesi için sürekli olarak uyarılarda bulunulmuştur⁶²⁹. Özellikle kapitülasyonlar dâhilinde bulunan ülke vatandaşlarının isimleriyle biletler postaya verilmekteydi⁶³⁰. Beyoğlu-Galata bölgesinde yoğunlaşan satış ve dağıtım işlerinde daha çok yabancılar bulunmaktaydı. Bunlar arasında Fransa, İspanya, Almanya ve Avusturya vatandaşları yer almaktaydı⁶³¹.

⁶²⁷ BOA, A.MTZ.(04)., Dosya No: 132, Gömlek No: 38. (H. 09.C.1323 / M. 12.07.1905).

⁶²⁸ BOA, TFR.I.U.M., Dosya No: 8, Gömlek No: 797. (H. 14.Ca.1323 / M. 17.07.1905).

⁶²⁹ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 34. (M. 09.11.1899).

⁶³⁰ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 33. (H. 29.C.1317 / M. 04.11.1899).

⁶³¹ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 35. (H. 16.N.1317 / M. 18.01.1900).

Sofya piyangosunun yöneticiler üzerinde bırakmış olduğu tesir sonraki dönemlerde de kendisini gösterecektir. Hayır amaçlı yapılan başvurulara çok sıkı bir araştırmadan sonra ruhsat verilmekteydi. 1911 tarihinde Kosova’da bulunan Bulgar mektebi için yapılması planlanan piyango ile ilgili izin başvurusunda bu durum açıkça gözlemlenmektedir. Şüpheye mahal bırakmayacak bir kanaat oluşunca piyangoya izin verilmiştir⁶³².

Piyangolar ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken konulardan birisi de piyango tekeli elde etme çabasıdır. İmtiyazı almaya çalışanların büyük çoğunluğu yabancılar ve onların yereldeki temsilcileri olan gayrimüslimlerdi. Daha önce isimlerini zikrettiğimiz kişilerden başka, ülke içerisinde bizzat devlet tarafından organize edilecek bir piyango tesis edilmesi düşünülmüştür. Burada tüm imtiyaz başvurularından ziyade iki kanat ile ilgili birer örnek verilecektir.

Osmanlı Devleti’nde devlet hazinesine gelir sağlamak amacıyla 1904 tarihinde bir piyango ihdas edilmesi gündeme gelmiştir. Bu durum için gerek şeyhülislam gerek Meclis-i Vükela nezdinde tetkikler yapılması istenmiştir⁶³³. Yıldız Sarayı’ndan bu yazının kaleme alınmasından beş gün sonra yeni bir irade yayınlanmıştır. Piyango imtiyazının güvenilir bir maliye heyetine ihalesi için maliye komisyonu tarafından hazırlanan mazbatalar Meclis-i Vükelaya gönderilmiştir⁶³⁴.

Böyle bir hususun gündeme gelmesinin en önemli sebeplerinden biri yabancı piyangoların Osmanlı ülkesinde satılması ve yüklü miktarda meblağın ülke dışına çıkarılmasıdır. Maliye komisyonu ve Meclis-i Vükelada bu durum görüşülmüş ve nihayetinde gerek gelirlerin arttırılması gerek yabancı piyangolar ile mücadele konusunda birtakım kararlar alınmıştır. Gelirleri arttırılması için madenler ile ilgili nizamnamenin yeniden düzenlenmesi, vergi kayıplarının önlenmesi, vergilerin tahsili konusunda ıslahat yapılması, sulama için setler yapılması, sulama kanallarının tamiri ve yenilerinin inşası, ormanlardan daha fazla yararlanılması gerektiği ifade edilmiştir. Bunlara ilaveten yabancı piyangolara karşı mücadelenin tavizsiz bir şekilde yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Devlet nezdinde bir piyango usulünün tesis edilmesinden kaçınılması gerektiği yönünde karar çıkmıştır.⁶³⁵

⁶³² BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 202, Gömlek No: 20200. (H. 29.Ca.1329 / M. 28.05.1911).

⁶³³ BOA, İ.HUS., Dosya No: 118, Gömlek No: 161. (H. 07.R.1322 / M. 21.06.1904).

⁶³⁴ BOA, İ.HUS., Dosya No: 118, Gömlek No: 162. (H. 12.R.1322 / M. 26.06.1904).

⁶³⁵ BOA, Y.MTV., Dosya No: 261, Gömlek No: 159. (H. 27.R.1322 / M. 11.07.1904).

İstanbul'da bir piyango ihdas etmek amacıyla ihale yapılması 1910 tarihinde gündeme gelmiştir. 7 Ocak 1911 tarihinde kaleme alınan bir belgede bu ihalenin “...Mösyö Salomon nam zata imtiyazın ihalesi müzayede komisyonunca kararlaştırıldığı...” denilerek adı geçen kişiye verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İhaleyi alan kişi Belçika devleti tebaasından Mösyö Van Tiyandal adına hareket eden Salomon adında biridir. Ancak bu dilekçede Salomon'un sunmuş olduğu şartnamenin uygulanabilirliği sorgulanmıştır. Bu dilekçeyi veren kişi muhtemelen ihaleyi kaybeden kişidir. Ve bu ihalenin Salomon'a verilmesinin büyük bir hata olduğunu ifade etmektedir⁶³⁶.

Zaman zaman yabancı piyangoların kapsamı konusu da belirsizliklere neden olmuştur. Mısır'da İskenderiye'de Süryani Katolik kilisesinin inşası için piyango tertip edilmesine Hidivlik tarafından ruhsat verilmiştir. Piyango biletlerinin gümrükten geçirilmesi esnasında sorunlar çıkmış ve bu durum merkeze sorulmuştur. Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin bir aksamı olduğu ifade edilmiş ve yabancı piyangolar kapsamında değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Gümrükten geçirilmesinde ve satılmasında bir mahzur görülmemiştir. Aynı uygulama özerk bir statüde olan Sisam piyangoları için de geçerliydi⁶³⁷.

VI. İKRAMİYELER

Günümüzde Milli Piyango İdaresi tarafından düzenlenen piyango çekilişlerinde verilen ikramiye paradır. Bunun yanında “*ticari faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişiler, kamu kurum ve kuruluşları, dernekler, vakıflar, cemaatler, emeklilik ve yardımlaşma sandıkları, spor kulüpleri, okul aile birlikleri*” karşılığı nakit olmayan piyango çekilişleri düzenleyebilmektedir⁶³⁸.

Piyangolarda ikramiye olarak paradan önce eşya verilmekteydi. Eşya piyangoları, 15. yüzyılda Venedikli ve Cenevizli tüccarların buldukları ve elde kalan eşyaları farklı bir yolla sattıkları kurnazca bir usuldü. Eski ve modası geçmiş olan kumaş, mendil, çorap, patiska ve bunlara benzer şeyler bu şekilde elden

⁶³⁶ BOA, A.DVN.MKL., Dosya No: 51, Gömlek No: 10. (H. 03.M.1329 / M. 04.01.1911).

⁶³⁷ “Piyango Biletleri Hakkında”, *Sabah*, 18 Eylül 1910, S: 7542, s. 3.

⁶³⁸ <http://www.mpi.gov.tr/node/25?q=node/69>, (27.01.2018).

çıkarılmaktaydı. Bunun yanı sıra bazı piyangolarda ikramiye olarak yağ, patates, şeker gibi gıda maddeleri de verilmiştir⁶³⁹.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlayan piyangoculukta ilk başlarda ticari amaçlı düzenlenmiş piyangolar söz konusuydu. Bu piyangolarda ikramiye olarak paradan ziyade eşya verilmiştir. 1849 yılında Zeytinburnu'nda bulunan üç ev piyangoya konulmuştur. Yine aynı tarihte Beyoğlu'nda on odalı, çamaşırhaneli, su deposu, kuyulu, yılda yirmi bin kuruş kira getiren kargir ev piyangoya konulmuştur. Her biri bin kuruşluk beş yüz elli adet bilet çıkarılmıştır⁶⁴⁰. 1871 tarihinde bir kişi Heybeliada'da bulunan bir evi piyangoya koymuştur. Tanesi bir mecdiye olmak üzere üç bin bilet satmıştır. Ancak çekilişin belirlenen tarihte olmaması şikâyetlere neden olmuştur⁶⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda okullar, ihtiyaçlarının karşılamak için düzenlemiş oldukları piyangolarda nakit paranın yanı sıra ikramiye olarak eşya da dağıtmışlardır. Eşya piyangosu düzenlemek amacıyla birçok başvuru yapılmıştır. Bu başvurular, yönetim kademesinde büyük oranda kabul görmüştür. 1887 tarihinde Sanayi Mektebi, eşya piyangosu için başvurmuş bu da kabul edilmiştir⁶⁴². Sık sık olmasa da bazı durumlarda gayrimüslimlere ait okullara da ikramiyesi para olan piyangolar için de ruhsat verilmiştir. Bu daha çok ihtiyaçları acil ve zorunlu durumlar için geçerli olabilmekteydi⁶⁴³.

Devletin, ikramiyesi para olan piyangolara karşı oldukça mesafeli olduğu ve bunlara iyi bir gözle bakmadığı görülmektedir. Ancak finans bulmakta çekilen zorluklar, piyango konusunda kurumlar arasında görüş ayrılıklarına neden olabilmekteydi. 1910 tarihinde piyango için yapılan bir başvuruda bu durum net bir şekilde görülmektedir. Açılması düşünülen kız lisesinin eşyalarının ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla altmış bin liralık bir piyango düzenlenmesi için başvuruda bulunulmuştur. Elde edilecek gelirin yirmi bin lirası ikramiyeye, on bin lirası masraflara ve geriye kalan otuz bin lirası da okul yararına gelir olarak tahsis edilecekti. Ancak Şura-yı Devlet buna bir karşılık gösterilmediği ve emsal başvurularının artacağı gerekçesiyle başvuruyu ret etmiştir. Yaklaşık bir ay sonra bu

⁶³⁹ ÇAPANOĞLU, "Piyangonun Tarihi", s. 14.

⁶⁴⁰ KOLOĞLU, "Piyango Ticareti Nasıl Başladı?", s.35.

⁶⁴¹ Aldığımız Varakadır, *Basiret*, 15 Şaban 1288 (M. 30 Ekim 1871, S: 508, s. 3.

⁶⁴² BOA, İ.DH., Dosya No: 1038, Gömlek No: 81690. (H. 28.L.1304 / M. 20.07.1887).

⁶⁴³ BOA, İ.MF., Dosya No: 1, Gömlek No: 35. (H. 28.Ca.1310 / M. 18.12.1892).

konu Meclis-i Mahsusa 'da görüşülmüş ve bu sefer ruhsatın verilmesi yönünde karar verilmiştir. Hükümetin burada bir öncelik sıralaması yaptığını görmekteyiz. Bu kararın çıkmasında kızların eğitiminin önemi özellikle vurgulanmış ve bu öncelikli olarak ön plana çıkmıştır⁶⁴⁴.

Eşya piyangoları finans sıkıntısı çeken okul, kilise, hastane, yetimhane gibi kuruluşlar tarafından yapılmaktaydı. Bu kuruluşlar adına yapılan başvuruların büyük çoğunluğu kabul edilmekteydi. Ruhsat izni verildikten sonra bu kuruluşlar piyango çekilişleri düzenlemekteydiler. Ancak gerekli yasal süreci takip etmeden düzenlenen eşya piyangoları da vardı. Bunun önüne geçmek için zaman zaman çeşitli uyarılar yapılmaktaydı. II. Abdülhamit döneminde bu tür suiistimallerin önüne geçmek için 1889'da bir nizamname hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁴⁵.

Sanayi okulları, günümüzün meslek liseleri, kendi üretmiş oldukları materyalleri piyangoya koyarak gelir elde etme yoluna gitmişlerdir. 1902 tarihinde Adana Hamidiye Sanayii Mektebi gazetelere vermiş olduğu ilanda, ikinci defa yapılacak olan piyango tertibinde dağıtılacak eşyayı tanıtmıştır. İkramiye olarak işlemeli konsollar, fistan dolapları, oda masaları, tarım aletleri ve tulumbalar verileceği belirtilmiştir⁶⁴⁶.

Eşya piyangolarını düzenleyenler arasında yukarıda saymış olduğumuz kurumlar dışında şahısların da olduğu görülmektedir. 1863 tarihinde piyango için yapılan bir başvuruda ikramiye olarak para, çiftlik ve ev verileceği belirtilmiştir⁶⁴⁷. Aynı şekilde 1865 tarihinde yapılan bir başvuruda üç evin piyangoya konulduğu ifade edilmişti. Bunun için elli bin bilet basılması ve her biletin yirmi kuruş olması düşünülmekteydi. Hatta bununla ilgili olarak gazetelere ilan verilmiş ve çekiliş tarihi belirlenmişti. Ancak bu başvuru ret edilmiştir⁶⁴⁸.

Selanik'te 1888 tarihinde bir mağaza sahibi eşyalarının satışını biletler üzerinden gerçekleştirme yoluna gitmiştir. "*Tüccardan Mustafa Efendi'nin*

⁶⁴⁴ "...mütalaa nisvan-ı Osmaniyenin talim ve terbiyeleri emrinde mezkûr daru't-tedrisin bir an evvel vücuda getirilmesindeki lüzum ve ehemmiyet derkar bulunmasına ve masraf-ı tesisiye için diğer karşılık tedariki mümkün olamamasına binaen nezaret-i müşarünileyhanın iş'arı vechle zikr olunan piyangonun bervech-i muharrer tertip ve keşidesi zımında muamele-i lazimenin ifası hususunun dahiliye ve maarif nezaretlerine tebliği..."BOA, İMF., Dosya No: 16, Gömlek No: 6. (H. 24.C.1328 / M. 13.06.1910).

⁶⁴⁵ BOA, İ.DH., Dosya No: 1147, Gömlek No: 89480. (H. 17.Z.1306 / M. 14.08.1889).

⁶⁴⁶ "Adana Hamidiye Sanayi Mektebi Piyangosu", *Sabah*, 2 Kanun-ı Sani 1902, S: 4381, s. 3.

⁶⁴⁷ BOA, MVL., Dosya No: 416, Gömlek No: 12. (H. 23.L.1279 / M. 13.04.1863).

⁶⁴⁸ BOA, MVL., Dosya No: 1041, Gömlek No: 16. (H. 19.Ca.1282 / M. 10.10.1865).

Selanik'te mağazasında bulunan üç bin lira kıymetindeki eşyanın piyangoya vâz'ına müsâade olduğu halde bundan yüzde onunu ... mekâtib-i İslâmiyeye terk ve itâ edileceğini” ifade etmesi üzerine yapılan piyango başvurusu kabul edilmiş ve kendisine piyango tertip etmesi için ruhsat verilmiştir. Üç bin lira kıymetinde olan bu tertibin bir teftiş heyetin gözetiminde yapılması istenmiştir⁶⁴⁹.

İkramiyeleri eşya olan piyangolarda genellikle okuldaki öğrencilerin yapmış olduğu el işleri piyangoya konulmaktaydı. Bunun yanında özellikle gayrimüslim anasıra ait olan okullarda yapılan piyango çekilişlerine yurt dışından da eşya gönderilebilmekteydi. Fransa imparatoru ve imparatoriçesinin göndermiş olduğu eşyaların piyangoya konulması için yapılan başvuru padişah tarafından 1864 tarihinde kabul edilmiştir⁶⁵⁰.

Ermeni Katolik rahibeleri tarafından idare edilen Fukara-i İnas Mektepleri için 1890 tarihinde piyango ruhsatı alınmıştır. İkramiye olarak dağıtılacak olan ise öğrencilerin yapmış olduğu el işleri ürünleriydi. Bunun için tanesi on kuruş olan üç bin adet piyango bileti satılmıştı⁶⁵¹.

İstanbul'da yabancılar arasında 1906'da “Constantinople Hayır Dernekleri Yararına Sanatsal Piyango” adıyla düzenlenen bir eşya piyangosunun ikramiyeleri oldukça ilginçtir: Sevres porselen ve bisküveleri, bronz eserler, heykeller ve tablolar⁶⁵².

Eşyaların piyangoya konulması her zaman hayrı amaçlar için olmayabiliyordu. Piyango, dolaylı yoldan bir satış stratejisi olarak da kullanılmaktaydı. Sanatsal bir ürünün müzayedeye konulmadan, piyango yolu ile paraya tahvil edildiği de görülmüştür. Bir ressamın yapmış olduğu Ayasofya tablosu, her bir bileti yarım lira olan kırk hisseden ibaret bir piyango tertibine ikramiye olarak konulmuştur⁶⁵³. Köylü bir sepetlik kayısını lotaryaya koyup satış yoluna gidebilmekteydi. II. Abdülhamit'in danışmanlarından olan Papaz Sabuncuzade Louis Alberi, Ada'da bir kahvehanede otururken hayatında ilk kez bir sepet kayısı için

⁶⁴⁹ BOA, MV., Dosya No: 33, Gömlek No: 33. (H. 14.L.1305 / M. 24.06.1888).

⁶⁵⁰ BOA, İ.HR., Dosya No: 205, Gömlek No: 11820. (H. 13.N.1280 / M. 18.02.1864).

⁶⁵¹ BOA, İ.MMS., Dosya No: 113, Gömlek No: 4822. (H. 08.L.1307 / M. 28.05.1890).

⁶⁵² VARİŞ, “Piyangolarda İlkler ve Enler”, s. 35.

⁶⁵³ *Sabah*, 24 Mart 1876, S:29, s. 3.

lotarya oynadığını ve çektiği ilk numara ile kayısı sepetini kazandığını hatıratında belirtmiştir⁶⁵⁴.

Görüldüğü üzere birçok kurum ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla eşya piyangosu düzenlemiştir. Ayrıca şahıslar, ellerindeki bir varlığı elden çıkarmak ve onu paraya tahvil etmek için eşya piyangosu düzenlemişlerdir. İkramiyelerin son derece çeşitli olduğu görülmektedir.

VII. FİNANS KAYNAĞI OLARAK PİYANGO

Mutlak anlamda şansa bağlı olan ve yalnızca bilet alıp sonuca bakmaya dayalı olan piyango, günümüzde olduğu gibi geçmişte de birçok kurum ve kuruluş için önemli bir finans kaynağı olmuştur⁶⁵⁵.

İngiltere'deki British Museum, Amerika'daki Harvard, Princeton, Brown, Yale ve Columbia üniversitesi, Avustralya'daki ünlü Sydney Opera binası gibi kurumların ve mimari yapıların kuruluşunda ve geliştirilmesinde piyango önemli rol oynamıştır. Bunların yanı sıra bayındırlık, sanayi ve askeri alandaki birçok gelişme piyangodan elde edilen gelirler sayesinde gerçekleştirilmiştir⁶⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyıldan itibaren toplumsal hayatta görülmeye başlayan piyango çok geniş bir alanda önemli bir finans kaynağı olarak telakki edilmiştir. Özellikle bahsedilen yüzyılın ortalarından itibaren yerleşmeye başlayan bu algı, Osmanlı Devleti'ndeki birçok kurumda gözlemlenmektedir. Böyle bir algının oluşması ve kurumların buna doğru yönelmesi aslında bir zaruriyetin kaçınılmaz sonucuydu. Savaşın ve kargaşanın eksilmediği bir dönem olan on

⁶⁵⁴ Sabuncuzade Louis Alberi, *Yıldız Sarayında Bir Papaz*, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kuzu, İstanbul, Selis Kütaplar, 2007, s. 313.

⁶⁵⁵ Milli Piyango İdaresi, kendi internet sitesinde hangi kamu kuruluşlarına ödenek aktardığını şu şekilde ifade etmektedir. "... bir takvim yılının üçer aylık dönemleri itibariyle hesaplanan Kamu Payları, Maliye Bakanlığı Merkez Muhasebe Birimi hesabına yatırılarak genel bütçeye gelir kaydedilmektedir. Yıllık kamu payı tahmini dikkate alınmak suretiyle *Savunma Sanayii Destekleme Fonu, Tanıtma Fonu, Olimpiyat Oyunları Hazırlık ve Düzenleme Kurulu ile Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na* aktarılmak üzere Maliye Bakanlığı bütçesine ödenek konulmakta, *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun* yıllık bütçesine ödenek ayrılırken bu paylar dikkate alınmaktadır. <http://www.mpi.gov.tr/node/5>, (27.01.2018). Milli Piyango İdaresi 2016 yılı faaliyet raporuna göre 2016 yılında şans oyunu satış gelirleri (vergiler dahil) toplam 2.725.230.580 liradır. Bunun içerisinde piyangodan gelen satış geliri miktarı 735.791.553 liradır. Şans oyunlarının toplam satış gelirinden kamuya aktarılan kamu payı ise 581.397.120 liradır. Görüldüğü üzere toplam satış gelirinden elde edilen hasılatın yaklaşık % 20'si kamu payıdır. http://www.mpi.gov.tr/node/themes/bluemasters/documents/faaliyet_2016.pdf, (27.01.2018).

⁶⁵⁶ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 20-21.

dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başları ekonomik sıkıntıların zirvede olduğu bir dönemdi. Devletin kaynak bulmakta sıkıntı yaşadığı bir dönemde farklı finans kaynakları arayışları başlamıştır.

Ekonomik sıkıntıların piyangoya etkisi iki yönlü olmuştur. Bunlardan ilki kurum temelli etkidir. Kurumlar ihtiyaçları olan ödenekleri, devlet nezdinde yeterli derecede alamadıkları için farklı arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu durum “*kurum odaklı çözüm*” olarak da kavramsallaştırabilir. İleride de göreceğimiz gibi okul, hastane, yetimhane, ibadethane gibi kurumlar kendi imkânlarıyla finans kaynağı oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun için başvurulan en önemli kaynak ise piyangodur.

Ekonomik sıkıntıların piyango üzerindeki ikinci bir etki ise kişisel alanla ilgilidir. Yokluğun ve yoksulluğun zirve yaptığı dönemlerde bireyler farklı alternatifler oluşturmaya çalışmaktadır. İşte bunlardan birisi de kişilerin daha kolaydan para kazanma çabasıdır. Çalışmaya karşı mesafeli duran ve tembelliği alışkanlık haline getirenler kolay yoldan para kazanma çabası içine girebilmektedir. Kolay para kazanma yollarından biri olarak da şans oyunları bilinmektedir. “*Ucuzundan zengin olma hayali*” olarak kavramsallaştırılabilecek bu durum, ucuzundan bir bilet alıp servet kazanma hayalidir. Servet hırsı, Osmanlı Devleti’nde kaleme alınmış olan ceraim cetvellerinde de kumarın sebepleri arasında sayılmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere kişilerin ve kurumların ekonomik olarak daha iyi bir konuma gelmek için başvurduğu yollardan birisi olan piyango, krizlerin de çaresi olarak görülmüştür. 1886 tarihinde Levant Herald gazetesinin imtiyaz sahibi Edgarutgar, yetkili makamlara vermiş olduğu dilekçesinde gazetesini ekonomik olarak güçlendirmek ve satışını artırmak için kendisine yedi seneliği piyango imtiyazı verilmesini talep etmiştir⁶⁵⁷. Bu talebin kabul edilip edilmediğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Büyük ihtimalle kabul edilmemiştir. Çünkü sonraki dönem ait bilgi ve belgelerde kabul edildiğine dair bir veri olmadığı gibi birçok imtiyaz talebi vardır. Yine daha önceden bahsedildiği üzere Naum Efendi ekonomik olarak krizde olan tiyatrosunu ayakta tutmak için piyango çekilişi talebinde bulunmuş ve devlet nezdinde de bu girişimi kabul görmüştü.

⁶⁵⁷ BOA, İ.DH., Dosya No: 996, Gömlek No: 78701. (H. 08.L.1303 / M. 10.07.1886).

Piyangolar, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın başından Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar birçok alanda, hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle önemli bir finans kaynağı olmuştur. Olumlu manada piyangolar; okullar, hayır kurumları, mabetler, savunma sanayisi, şehit aileleri ve gazilerin ihtiyaçları için önemli bir finans kaynağıydı. Bunlar ile ilgili olarak ayrıca bilgi verilmiştir.

Piyangolar yangın, deprem, sel gibi afetlerin neden olduğu yıkımın giderilmesi ve yaraların sarılmasında da kullanılmıştır. 1888 tarihinde Aydın vilayetinde meydana gelen depremde zarar görenlere yardım etmek amacıyla bir piyango başvurusu yapılmıştır. İane biletlerinin daha çok Avrupa'da satılacağı ifade edilmiş ve ruhsat talebinde bulunulmuştur. Ancak bunun uygulamaya geçtiğine dair bir kayıt yoktur⁶⁵⁸. 1894 tarihinde İstanbul'da meydana gelen depremde⁶⁵⁹ oluşan tahribatı gidermek ve zarara uğrayan depremzedelere yardım etmek maksadıyla piyango tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu piyangoda biletlerin tanesi yarım Osmanlı lirası olarak tespit edilmiştir. En büyük ikramiye iki bin akçe olmak üzere toplamda bin üç yüz altmış üç numaraya yirmi beş bin akçe ikramiye verilmesi planlanmıştır⁶⁶⁰. 1887 tarihinde Arnavutköy yangın zedeleri için piyango düzenlenmiş ve mağdurlara dağıtılmak üzere seksen bin beş yüz doksan kuruş toplanmıştır⁶⁶¹.

Piyangolar, hastanelerin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında erken denilebilecek bir dönemde kullanılmıştır. 1865 tarihinde bazı Rum tüccarlar marifetiyle satılan biletlerin gümrüklerde tutulmaması kararlaştırılmıştır. Buradan elde edilen gelirlerin Hristiyan hastanelerin masrafı için kullanılacağı belirtilmiş ve sınırlardan serbestçe geçişine izin verilmiştir⁶⁶². 1892 tarihinde Beyoğlu'ndaki Panayia Kilisesinin bitişiğinde bulunan muayenehane ve eczane için piyango başvurusunda bulunulmuştur. Bu başvuruda dini, milliyeti ve cinsiyeti fark etmeksizin herkesin ücretsiz bir şekilde muayene edileceği belirtilmiştir. Sağlık

⁶⁵⁸ BOA, Y.PRK.AZJ., Dosya No: 13, Gömlek No: 102. (H. 29.Z.1305 / M. 06.09.1888).

⁶⁵⁹ İstanbul, son şiddetli depreme 10 Temmuz 1894 tarihinde sahne olmuştur. Bu depremin merkezi Yeşilköy'den 8 kilometre uzaklıkta ve güneydoğu Marmara Denizi'nde olduğu tespit edilmiştir. İstanbul il sınırları içerisinde 474 kişi ölmüş, 482 kişi yaralanmıştır. 387 dayanıklı yapı, 1087 ev, 299 dükkân büyük ölçüde hasar görmüştür. Fatih, Beşiktaş, Ortaköy, Sultanahmet, Aksaray, Edirnekapı, Topkapı, Balat, Bakırköy ve Silivri Kapı semtleri zarar görmüştür. SEZER, Hamiyet, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/25/148.pdf>, s. 171. (06.02.2018).

⁶⁶⁰ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 306, Gömlek No: 32. (H. 10.S.1312 / M. 13.08.1894).

⁶⁶¹ BOA, Y.PRK.MYD., Dosya No: 6, Gömlek No: 37. (H. 25.Ş.1304 / M. 19.05.1887).

⁶⁶² BOA, MVL., Dosya No: 478, Gömlek No: 43. (H. 09.Ra.1282 / M. 02.08.1865).

kuruluşlarının ihtiyacı için Rum Patrikliği tarafından yapılan bu başvuru “umur-ı hayriye” kategorisinde değerlendirilmiş ve ruhsat verilmesine karar verilmiştir. Tanesi beş kuruştan dört bin yüz adet bilet basılmıştır⁶⁶³. Yürütme erkinin bu konudaki tutumu dönemselsel olarak farklılık arz etmekteydi. Bazı durumlarda, özellikle piyango yaygınlaşma eğiliminin olduğu dönemlerde ruhsat vermeme yönünde bir eğilim ortaya çıkmaktaydı. Ermeni Patrikhanesinin bir hastanesinin ihtiyaçlarının karşılanması için yapmış olduğu başvuru, piyango bu durumu ve vermiş olduğu zarar gerekçe gösterilerek ret edilmiştir⁶⁶⁴. Buna karşın bir ay sonra İran sefarethanesi “İraniyan Muzaferiye Hastanesi” menfaatine piyango düzenlemiştir. Bu piyango çekilişi, maslahatgüzarın vermiş olduğu sazlı-sözlü bir davetiyede gerçekleştirilmiş ve ikramiye kazanan numaralar gazete yoluyla ilan edilmiştir⁶⁶⁵.

Ermenilerin 1915’teki sevk ve iskânından sonra Ermeni göçmenlerin, yetimlerin ve dul kadınlarının ihtiyaçlarının karşılanması için 1920 tarihinde Ermeni Patrikhanesi tarafından yapılan piyango başvurusu Meclis-i Vükela’da kabul edilmiştir⁶⁶⁶.

Piyangolardan elde edilen gelirler diğer kurumların da iştahını kabartmıştır. 1911 tarihinde Edirne Belediyesi, Sanayi mektebi ile birlikte bir piyango düzenlemeyi kararlaştırmış ve bu yolda belediye meclisince karar alınmıştır. Belediye, piyangoyu düzenleyerek belediyenin ihtiyaçlarını karşılamayı ve şehri daha mamur hale getirmeyi hedeflemiştir. Vilayet adına yapılan başvuruda, Edirne’de özellikle İzmir Sanayi Mektebi piyangosu başta olmak üzere yabancılara ait piyangoların halk arasında satıldığını belirtilmiştir. Şura-yı Devlet, bu başvuruyu değerlendirmiş ve piyangoyu kumara teşvik olarak değerlendirerek ret etmiştir. Ret kararı, “...evvelce ruhsât-ı resmîyesi istihsâl kılınmış veyahut devletçe teşebbüs edilmiş olan piyangolardan maada müceddeden piyango ihdâsına devletçe müisâade edilmemekte olduğu gibi ihtiyâcât-ı belediyenin piyango usûlüne müracâatla temini

⁶⁶³ BOA, Y.A.RES., Dosya No: 61, Gömlek No: 50. (H. 24.R.1310 / M. 15.11.1892).

⁶⁶⁴ “Piyangolar İçin”, *Sabah*, 16 Mart 1910, S: 7357, s. 2.

⁶⁶⁵ “Piyango”, *Tanin*, 12 Nisan 1910, S: 578, s. 3. “Konser ve Piyango”, *Sabah*, 12 Nisan 1910, S. 7384, s. 3.

⁶⁶⁶ BOA, MV., Dosya No: 219, Gömlek No: 113. (H. 17.L.1338 / M. 04.07.1920).

esasen câiz ve münâsîp görülmemiştir...” şeklindedir⁶⁶⁷. Şura-yı Devlet’in belediyeler ile ilgili bu görüşü dönemin gazetelerinde de neşredilmiştir⁶⁶⁸.

Derneklerin, cemiyetlerin önemli gelir kalemleri arasında piyango da bulunmaktaydı. Bu hususu nizamnamelerinde görmek mümkündür. 1915 tarihinde kurulan “Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti’nin” gelir getirici kalemleri arasında piyangoyu da saymıştır⁶⁶⁹.

Sosyal hayatta kurumların finansmanı noktasında pozitif bir etkisi olan piyangolar, bazı durumlarda siyasal alanda negatif bir etkiye sahip olabilmekteydi. Piyangolar zaman zaman ulusal çıkarları zedeleyen bir unsur haline gelebilmekteydi. Bunun en bariz örneği Yunan donanmasını güçlendirmek amacıyla tesis edilmiş olan Yunan piyangosudur. Bu biletler, Osmanlı ülkesinde yasak olmasına rağmen milli hisler üzerinden Osmanlı Rum tebaasına satılmaya çalışılmıştır⁶⁷⁰.

Balkanlardaki ayrılıkçı Makedon komitelerinin finans kaynakları arasında piyango çekilişleri de vardı. 1899 tarihinde Osmanlı hükümetinin satılmasına izin verdiği biletlerin bu ayrılıkçı komitelere ait olduğu anlaşılmıştır. Bulgar komiserliğinin uyarısı üzerine durum anlaşılmış ve piyangoların yeniden toplatılması zor olduğu için çekilişine izin verilmemesi yönünde sadrazamın imzasıyla bir yazı çıkmıştır⁶⁷¹.

II. Abdülhamit döneminde İstanbul’da bulunan bazı komite ve cemiyetlerin (özellikle gayrimüslim ve yabancıların kurmuş oldukları) ruhsatsız bir şekilde tiyatro, balo ve piyango icra etmeleri ve bunlara ait biletlerin satışından elde ettikleri kazancın hesabını vermemeleri şikâyetlere konu olmuştur. Kazanılan paranın siyasi ve ayrılıkçı hedefler doğrultusunda devlet aleyhinde kullanılması, bu cemiyetlerin kontrol edilmesi gerektiği anlayışını getirmiştir. Bunun için ilgili makamlar uyarılmıştır⁶⁷².

⁶⁶⁷ BOA, ŞD., Dosya No: 1949, Gömlek No: 20. (H. 09.Ra.1329 / M. 08.05.1911).

⁶⁶⁸ “Belediye Piyangoları”, *Sabah*, 15 Mayıs 1911, S: 776, s. 3.

⁶⁶⁹ ERASLAN, Levent, KARADOĞAN, Umut C., “Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Sürecinde Eğitim Temalı İlk Gençlik Örgütlenmeleri”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 1, Ankara, Salmat Matbaacılık, 2013, s. 57.

⁶⁷⁰ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 16. BOA, İ.HUS., Dosya No: 120, Gömlek No: 71. (H. 25.C.1322 / M. 06.09.1904). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 477, Gömlek No: 130. (H. 22.C.1322 / M. 03.09.1904). BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 477, Gömlek No: 140. (H. 24.C.1322 / M. 05.09.1904). BOA, İ.HUS., Dosya No: 123, Gömlek No: 44. (H. 06.N.1322 / M. 14.11.1904).

⁶⁷¹ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 399, Gömlek No: 10. (H. 06.R.1317 / M. 14.08.1899).

⁶⁷² BOA, Y.PRK.MF., Dosya No: 1, Gömlek No: 67. (H. 16.C.1306 / M. 17.02.1899).

Balkan Ermeni Komitesi şubelerinden Romanya’da bulunan bir Ermeni cemiyeti, 1908 tarihinde Ermeni siyasi mahkûmları menfaatine bir piyango tertip etmek için bilet basmıştı. Bulgaristan komiserliğinin uyarısı üzerine bu biletlerin ülkeye girişine ve satılmasına izin verilmemiştir⁶⁷³.

Kurum ve kuruluşlar ekonomik sıkıntının yoğun olarak hissedildiği 19. yüzyılda ayakta kalmak için kaynak arayışına girmişlerdir. Kaynak sağlama noktasında piyangoculuk, bu yüzyılın en önemli faaliyetleri arasında yer almaktaydı. Olumlu olumsuz birçok alanda önemli bir gelir kalemi olan piyangoculuk, sonraki dönemlerde de vazgeçilmez bir gelir kaynağı olmaya devam etmiştir.

A. Okullar ve Piyangoculuk

Kurum temelli olarak piyango talebinde en çok bulunan kurum okullardır. Yapılan başvurular şunu göstermektedir: Okullar maddi imkânsızlık içindedir.

Klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminde eğitimin finansmanını vakıflar üstlenmişti. Bu durum özellikle modern eğitim kurumlarının kurulmaya başlandığı 18.yüzyılda da büyük oranda devam etmiştir. Ancak 19.yüzyıla gelindiğinde eğitimin merkezileşmesi sürecinde merkez teşkilatı ve taşra teşkilatlarının oluşturulması, finansmanın da merkezileşmesine yol açmıştır. Yine bu yüzyılda her kademedeki yeni okullar açılmaya başlanmıştır. II. Mahmut ile başlayan okullaşma süreci II. Abdülhamit ve İttihat Terakki ile büyük bir ivme kazanmıştır.

Geleneksel eğitim kurumlarının mali kaynağı olan vakıf sistemi bozulmuş olduğundan, gelirleri mevcut eski okullara bile yetmiyordu. Yeni açılan okullar için de yeni vakıf kurmak imkânsız görünüyordu. Gelişen modern okulların mali yönü ihmal edilmiş ve herhangi bir çözüm getirilememiştir. Düyun-ı Umumiye ve savaşlar bütçeyi alt üst etmekteydi. II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında Maarif Nezareti’nin bütçesi 100.000 lira civarındaydı. 1897’de 18.429.411 lira olan devlet bütçesinden tüm nezaretlere ayrılan para 4.153.066 liraydı. Bundan Maarif Nezaretine ayrılan ise 50.000 liraydı. 1904 yılına kadar Maarife ayrılan bütçe 50.000-100.000 arasında değişmektedir. 1908 yılında 440.000 liraya yükselmiştir⁶⁷⁴.

⁶⁷³ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 43. (H. 02.Ca.1326 / M. 02.06.1908).

⁶⁷⁴ KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 156-162.

Bu rakamlar okullar için bir zorunluluğa işaret etmektedir o da; kendi kaynaklarını oluşturmak idi.

Piyango başvurularında ilk etapta en çok başvuran okullar, gayrimüslimlere ait olan okullardı. Türlü ihtiyaçlarının karşılanmasında okullar bu yola sık sık başvurmuştur. 1887 tarihinde Beyoğlu'nda bulunan Rum Katolik mektebi, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyango için ruhsat başvurusunda bulunmuştur. Bileti beşer kuruştan olmak üzere altı bin adet biletin basılması planlanmıştır. Bu başvuru hükümet tarafından kabul edilmiştir⁶⁷⁵. Sonraki dönemlerde genellikle iki bin bilete kadar olanlara ruhsat verilmiştir.

Kuzguncukta bulunan kız ve erkek Musevi okulları yararına 1886 ve 1888 tarihlerinde düzenlenmesi planlanan piyango çekilişleri için ruhsat başvurusu yapılmıştır. Yapılan ruhsat başvurusu hükümetçe kabul edilmiştir. Burada ruhsat verilirken dikkat edilen hususlardan biri piyangoları tertip edenlerin şahsi menfaat gözetmemesi diğeri ise bilet adedinin iki bini geçmemesidir. Aynı okullar için bir yıl sonra tekrardan izin başvurusunun yapılmış olduğu görülmektedir. Tekrardan bu okullar için piyango düzenlemesi izni verilmiştir⁶⁷⁶.

Beyoğlu Rum mektebinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1887 tarihinde yapılan piyango başvurusu kabul edilmiştir. Buna göre tanesi beş kuruştan olmak üzere toplam altı bin adet bilet satılacaktı⁶⁷⁷. 1889 tarihinde Fener'de bulunan Rum Kız Mektebi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan piyango başvurusu hükümet tarafından kabul edilmiştir. Biletlerin tanesi yarımşar lira olmak üzere toplam sekiz yüz adet bilet basılacaktı⁶⁷⁸.

Katolik Ermenilere ait olan ve rahibeler tarafından idare olunan kız mekteplerinin ihtiyacını karşılamak için 1890 yılında ruhsat başvurusunda bulunulmuştur. Üç bin bileti kapsayan bu başvuru, çekilişler maarif nezaretinden bir memurun denetiminde olmak şartıyla kabul edilmiştir⁶⁷⁹. 1892 yılında Katolik Ermenilere ait olan Beyoğlu Çeşme Sokakta bulunan kız okulunun yanması üzerine okul binasını inşa etmek için yüz bin liralık bir piyango tertip edilmesi planlanmıştır. Yapılan ruhsat başvurusu Şura-yı Devlette görüşülmüş ve piyango çekilişine izin

⁶⁷⁵ BOA, İ.MMS., Dosya No: 89, Gömlek No: 3811. (H. 02.Ş.1304 / M. 26.04.1887).

⁶⁷⁶ BOA, İ.MMS., Dosya No: 102, Gömlek No: 4332. (H. 09.R.1306 / M. 13.12.1888).

⁶⁷⁷ BOA, MV., Dosya No: 9, Gömlek No: 31. (H. 23.B.1304 / M. 17.04.1887).

⁶⁷⁸ BOA, İ.MMS., Dosya No: 103, Gömlek No: 4358. (H. 29.Ca.1306 / M. 31.01.1889).

⁶⁷⁹ BOA, MV., Dosya No: 54, Gömlek No: 1. (H. 26.N.1307 / M. 18.05.1890).

verilmiştir⁶⁸⁰. Bazen çok daha küçük ihtiyaçların karşılanması için eşya piyangosu düzenlenmiştir. Kosova'da bulunan Bulgar mektebinin fakir ve kimsesiz çocuklarının defter ve kitap ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyango tertip edilmiştir⁶⁸¹.

Beyoğlu'nda bulunan Aya Kostantinos Kilisesi bahçesi içerisinde yer alan Rum Kız Mektebi için 1892 tarihinde yapılan piyango başvurusu ret edilmiştir. Bunun sebebi ise bahsi geçen okulun ruhsatsız olmasıdır. Okulun ruhsat işlerini tamamladıktan sonra başvuru yapması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁸². Benzer bir olay 1893'te Aydın vilayeti içerisinde meydana gelmiştir. Aydın valiliği bu durumda ne yapılması gerektiği konusunda görüş istemiştir. Bunun üzerine verilen cevapta Şurayı Devletin yukarıda bahsedilmiş olunan kararı (1892 tarihli) ilgi gösterilerek bu başvuruların ret edilmesi istenmiştir. Okulların ruhsat almasından sonra piyango çekilişleri için başvurabilecekleri ifade edilmiştir⁶⁸³.

Okullar için son derece önemli bir finans kaynağı olan piyango, kurumların bir nevi mali özerklik kazanması anlamına gelmekteydi. Gayrimüslimlerle başlayan okul piyangoları zamanla Müslümanlar arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır. 1889'da Aksaray'da bulunan Mekteb-i Osmani'nin tamirat işleri ve ıslahı için hükümet nezdinde yapılan izin başvurusu kabul edilmiştir. İki bin liralık piyango tertibinden iki yüz elli lira kazanılması planlanmıştır⁶⁸⁴. 1903 tarihinde Adana Hamidiye Sanayi Mektebi'nin en önemli gelir kaynağı piyangoydu. Zira 1.200 liralık senelik gelirinin 500 lirası hayvan gelirlerinden elde edilirken geriye kalan 700 liralık kısım piyango çekilişlerinden elde edilmekteydi⁶⁸⁵. 1912 tarihinde Kız Lisesinin ihtiyaçlarının karşılanması için altmış bin liralık piyango düzenlenmesine karar verilmiştir. Ancak basılan biletlerden çok azının satılması üzerine çekiliş ertelenmiş ve ikramiyenin azlığından dolayı satışların düşük olduğuna karar verilmişti. Bunun üzerine tekrardan başvuru yapılmış ve ikramiye yüz bin liraya çıkarılmıştır⁶⁸⁶.

Piyango tertibinde en çok gelir elde eden okullar sanayi (meslek) mektepleriydi. Bu okullar öncelikle kendi atölyelerinde üretmiş oldukları ürünleri

⁶⁸⁰ BOA, İ.MF., Dosya No: 1, Gömlek No: 35. (H. 28.Ca.1310 / M. 12.12.1888).

⁶⁸¹ BOA, TFR.I.KV., Dosya No: 202, Gömlek No: 20200. (H. 29.Ca.1329 / M. 28.05.1911).

⁶⁸² BOA, ŞD., Dosya No: 212, Gömlek No: 10. (H. 04.Z.1309 / M. 30.06.1892).

⁶⁸³ BOA, ŞD., Dosya No: 212, Gömlek No: 30. (H. 04.Ş.1310 / M. 21.02.1893).

⁶⁸⁴ BOA, İ.MMS., Dosya No: 103, Gömlek No: 4388. (H. 08.B.1306 / M. 10.03.1889).

⁶⁸⁵ ÖZDEMİR, Savaş, *II. Abdülhamit Devri Vilayet Sanayi Mektepleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2015, s. 57.

⁶⁸⁶ BOA, ŞD., Dosya No: 34, Gömlek No: 12. (H. 05.Ca.1330 / M. 22.04.1912).

piyangoya koyarak hem eldeki ürünleri elden çıkarmayı başarmışlar hem de buradan gelir elde etmişlerdir. Rusçuk'taki Kız İslahhanesi ve İstanbul Sanayi Mektebi bunlar arasında sayılabilir. İstanbul Sanayi Mektebi'nin en önemli gelir kalemlerinden biri piyango çekilişleriydi⁶⁸⁷. Ayrı bir başlıkta ele aldığımız İzmir ve Bursa Sanayi Mektepleri de buna örnek olarak gösterilebilir.

Okul adına yapılan ruhsat başvurularına karşı yetkili birimler dönemsel olarak farklı tepkilerde bulunabilmekteydi. 1893 tarihinde Edirne'de bulunan Rum ve Ermeni okulları için yapılan ruhsat başvurusu, okul masrafları için konser gibi etkinliklerinin düzenlenmesi gerektiği ifade edilerek ret edilmiştir. Ret etme gerekçesi olarak suiistimaller ve halkın zarara uğratılması gösterilmiştir⁶⁸⁸.

1. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Piyangosu

Osmanlı Devleti'nde piyangoculuğun önemli evrelerinden birisi İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi adına düzenlenen piyangodur. Okulların ekonomik alanda bir nevi zorunluluktan doğan özerklikleri onları kaynak arayışına sevk etmiştir. İşte bu noktada piyango, okullar için önemli bir kaynak alanı olarak görülmüştür.

1867 tarihinde bütün vilayetlerde ıslahhane açılması yönünde karar alınmıştır. Bu karar üzerine 1868 senesi sonu ve 1869 senesinin başında İzmir İslahhanesi açılmıştır. İzmir'de kurulan bu ıslahhane zamanla İzmir Mekteb-i Sanayi, İzmir İslahhanesi ve İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi olarak adlandırılmıştır. 1891'de mektebin adı, İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi olarak belirlenmiştir⁶⁸⁹.

İzmir Sanayi Mektebi Piyangosunun başlangıç tarihi kesin olarak bilinmese de 1886'nın sonlarından itibaren piyango tertip edilmesine dair girişimler olmuştur. Yalnızca okul için değil hapishane yararına da bu piyango düzenlenecekti. Ancak dönemin valisi Halil Rıfat Paşa'nın Bağdat'a tayin edilmesiyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır⁶⁹⁰. 1889'a kadar çekilişin yapılıp yapılmadığına dair kesin bir malumat yoktur. 1889 yılında İzmir İslahhanesi adına piyango tertip edilmiştir. İkramiyeler bu İslahhanenin çıkarmış olduğu eşyalardandı. Bu eşyalar değerlerine göre on beş sınıfı

⁶⁸⁷ YILDIRIM, Mehmet Ali, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 181-182.

⁶⁸⁸ BOA, MV., Dosya No: 76, Gömlek No: 42. (H. 07.Ra.1311 / M. 18.09.1893).

⁶⁸⁹ KELEŞ, Erdoğan, "II. Abdülhamit Devrinde Aydın Vilayetinde Sanat ve Meslek Okulları", <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151257d45.pdf>, s. 202-203.

⁶⁹⁰ YILDIRIM, Kamer, "*Halil Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 43-44.

ayrılmıştır. Birinci ikramiye 15.500 kuruş kıymetindeydi. Aynı yıl içerisinde ikramiyesi para olan bir piyango tertip etmek amacıyla hazırlıklar başlamıştır. Bu amaçla İzmir Belediyesi bünyesinde içerisinde çevrenin güvenini kazanmış olan kişilerin de bulunduğu bir komisyon kurulmuştur⁶⁹¹.

Bu komisyon marifetiyle piyanonun nasıl düzenleneceğine dair kurallar belirlenmiştir. Buna göre biletlerin tanesi on iki mecdiye olup her ay bir mecdiye ödenecekti. Peşin alımlarda bir mecdiyelik indirim yapılacaktı. Piyango her ay çekilecek ve her ay yirmi dört kişiye ikramiye verilecekti. Toplam verilecek ikramiye yedi yüz bin kuruştur. Piyango, İzmir Osmanlı Bankası'nın taahhüdü altında olacaktı. Bu tertip piyanonun on iki kurası, belirlenen plana göre 1890'da düzenli olarak yapılmıştır⁶⁹².

İzmir Sanayi Mektebi adına düzenlenen piyango için 1891 tarihinde yapılan başvuruya cevaben, Meclis-i Vükela öncelikle farklı yollardan okulun ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir. Şirket-i Hayriye vapurları için alınan aidat ve diğer gelirlerin yetersiz kalması halinde vilayetin yetkili birimlerinin izniyle piyango düzenlenmesine karar verilmiştir⁶⁹³. 1891'den 1899'a kadar İzmir Sanayi Mektebi menfaatine para piyangosunun düzenlendiğine dair bir bilgi yoktur. Ancak 1898'in Kasım ayı ile 1899 senesinin Şubat ayı arasında okulun gelir gider cetvellerinde gelir kalemleri arasında 140.000 kuruş ile piyango da yer almaktaydı⁶⁹⁴.

İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Piyangosu para ikramiyeli olarak Eylül 1899 tarihinde yeniden ihdas edilmiştir. Bu piyango ile ilgili olarak yapılan açıklamada yabancı piyangoları yasak olduğu ifade edilmiş ve bunların hileli olduğu belirtilmiştir. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi piyangosunun yetimlerin menfaati için düzenlendiği, Avrupalılara ait biletlerden daha güvenilir olduğu belirtilmiştir. 1900 yılının Mayıs ayından Ekim ayına kadar yapılması planlanan çekilişte 22.321.450 kuruş dağıtılması planlanmıştır. Büyük ikramiyeler 25 bin ile 50 bin kuruş arasında değişmekteydi. Biletler tam, yarım, dörtte bir ve sekizde bir olmak üzere dört çeşitti.

⁶⁹¹ KOYUNCU, Gülnaz, "İzmir Sanayi Mektebi Piyangosu", *Tarih ve Toplum*, C.18, S. 107, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 278-279.

⁶⁹² KOYUNCU, "İzmir Sanayi Mektebi Piyangosu", s. 279.

⁶⁹³ BOA, MV., Dosya No: 66, Gömlek No: 13. (H. 09.Z.1308 / M. 16.07.1891).

⁶⁹⁴ ÖZDEMİR, II. Abdülhamit Devri Vilayet Sanayi Mektepleri, s. 34.

Fiyatları ise sırayla dört, iki, bir ve yarım Mecidiye idi. Biletlerin satış noktaları olarak tespit edilen yerler arasında farklı iller vardı⁶⁹⁵.

İzmir Hamidiye Sanayii Mektebi Piyangosu ile ilgili olarak 1902 ve 1903 tarihlerinde, gazetelerde sık sık ilanlar ve bilgilendirmeler yapılmıştır. İlanların büyük bir bölümünde biletlerin satıldığı yerler, çekiliş planları ve ikramiye kazanan biletlerin numaraları verilmekteydi. İlanlar, “*İzmir Hamidiye Sanayii Mektebinin Menfaatine Mahsus Piyangonun Merkez Acentesi Bulunan Devidas Ventura'nın İlanıdır*” başlığıyla çıkmaktaydı. Okula ait piyangolar yüklenici firmanın sahibi Devidas Ventura'nın şubelerinde ve sarraflarda satılmaktaydı⁶⁹⁶. Yine ilanlar yoluyla halkın zengin olma hayalleri sürekli gıdıklanmakta ve tahrik edilmekteydi. İlanların başlıkları bile kışkırtıcıydı. “*Zengin Olmak Arzusunda Bulunanlara Müjde*” başlığıyla verilen ilanlarda bayiler İzmir Hamidiye Sanayii Mektebi piyango biletlerinin kendi bayilerinde satıldığını belirtmekteydiler. Ayrıca halkın ilgisini cezbetmek için günümüzde de olduğu gibi ikramiyelerin kendileri tarafından satılan biletlere isabet ettiğini iddia etmişlerdir. Yine bu ilanlardan anlaşılan tam bilet 80, yarım bilet 40, çeyrek bilet 20, 1/8 bilet 10 kuruşa satışa çıkarılmıştır⁶⁹⁷.

Eylül 1899'dan Mart 1904 tarihine kadar beş yıllık zaman zarfında beş milyon dört yüz doksan bir bin kuruş toplanmıştır⁶⁹⁸. Fakat başka bir sayısal veride verilen meblağlar bunu teyit etmemektedir. Buna göre piyangonun toplam hasılatı başlangıçtan dokuzuncu tertibin sonuna kadar kırk dört milyon üç yüz doksan üç bin kuruştur. Bunun altı milyon dört yüz elli sekiz bin yedi yüz elli kuruşu okul hissesi olarak kayıtlara geçmiştir. Yirmi sekiz milyon doksan yedi bin kuruş ikramiye ve çeşitli masraflar bedeli olarak dağıtılmıştır. Dokuz milyon sekiz yüz otuz altı bin kuruş ise yüklenicilere verilmiştir. Sadaret makamından çıkan bu yazıda piyangodan elde edilen gelirin mektebin menfaatinden ziyade yüklenicilerin menfaatine hizmet etmiş olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca piyango tertiplerinde suiistimallerin olduğu tespit edilmiştir. Çözüm olarak bu piyangonun güvenilir kişilere havale edilmesi ve

⁶⁹⁵ KOLOĞLU, “Piyango Ticareti Nasıl Başladı?”, s. 35-36.

⁶⁹⁶ “İzmir Hamidiye Sanayii Mektebinin Menfaatine Mahsus Piyangonun Merkez Acentesi Bulunan Devidas Ventura'nın İlanıdır”, *Sabah*, 23 Ocak 1902, S: 4389, s. 4. “İzmir Hamidiye Sanayii Mektebinin Menfaatine Mahsus Piyangonun Merkez Acentesi Bulunan Devidas Ventura'nın İlanıdır”, *Sabah*, 27 Ocak 1902, S: 4393, s. 4.

⁶⁹⁷ “Zengin Olmak Arzusunda Bulunanlara Müjde!”, *Sabah*, 3 Temmuz 1902, S: 4550, s. 4. “Zengin Olmak Arzusunda Bulunanlara Müjde!”, *Sabah*, 26 Temmuz 1902, S. 4573, s. 4.

⁶⁹⁸ BOA, ŞD., Dosya No: 1353, Gömlek No: 17. (H. 29.B.1322 / M. 07.10.1904).

okul hissesinin bir kat daha artırılması düşünülmüştür. Bu yolla birçok okulun ihtiyaçlarının giderileceği ifade edilerek Şura-yı Devletten görüş istenmiştir⁶⁹⁹.

İzin dairesinde faaliyet gösteren ve ikramiyeleri para olan piyangolarda temel sorunlardan biri yolsuzluklar ve suiistimlerdi. 1904 tarihinde İzmir Sanayi Mektebi adına düzenlenen piyangoda yolsuzluk iddiaları ortaya çıkınca bununla ilgili tahkikat yapmak için maliyeden Ethem Efendi İzmir'e gönderilmiştir.⁷⁰⁰ 1905 tarihinde İzmir Sanayi Mektebi ile Musevi Eytam Mektebi ile ilgili bu suiistimallerle ilgili olarak Yıldız Sarayı'ndan bir irade yayınlanmıştır. Harcamaları kontrol etmek ve suiistimleri önlemek için bu konuyla ilgili tekrardan bir memur görevlendirilmesine karar verilmiştir⁷⁰¹.

İzmir Sanayi Mektebi adına düzenlenen piyangolar birçok okul için emsal teşkil etmiştir. İhtiyaçlarını giderme noktasında zorluk çeken okullar piyango ile bunu karşılamayı düşünmüşlerdir. Ancak bu durum beraberinde birçok çelişik durumu ortaya çıkarmıştır. İzmir Sanayi Mektebi'nin düzenlemiş olduğunun çok altında bir meblağ ile piyango düzenlemek isteyen Adana, Erzurum ve Sivas Sanayi Mekteplerinin başvuruları farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve 15 Şubat 1904 tarihinde ret edilmiştir. Şura-yı Devlet'in ilgili dairesi bu konuyu çok detaylı bir şekilde ele almıştır.

Şura-yı Devlet, Maarif Nezaretinden bütçe ve harcamalar ile ilgili olmak üzere bilgi talebinde bulunmuştur. Maarif Nezareti vermiş olduğu cevapta bütçelerinin, zorunlu olan masraflar ve personel maaşlarını bile karşılamakta zorlandığını, açılması düşünülen okulların ertelendiğini ve kaynak bulamadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca sanayi mekteplerine bütçeden ayrılacak pay bulunmadığını kesin bir dille Şura-yı Devlete iletmiştir. Şura-yı Devlet durumu etraflıca tartıştıktan sonra şer'an ve hukuken yasak olan piyangoğunun tertibine izin verildiği takdirde hızla yayılacağı ve her tarafta halkı zarara uğratacağı nedeniyle ruhsat isteyen ve ikramiyesi para olan bu okullara izin vermemiştir. Çözüm önerisi olarak bu okulların doğrudan Maarif Nezareti'ne bağlanmasını ve ihtiyaçlarının buradan ayrılan hisse ile karşılanması gerektiğini ifade etmiştir⁷⁰².

⁶⁹⁹ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 482, Gömlek No: 66. (H. 14.L.1322 / M. 22.12.1904).

⁷⁰⁰ BOA, İ.M.L., Dosya No: 60, Gömlek No: 25. (H. 21.Ş.1322 / M. 31.10.1904).

⁷⁰¹ BOA, İ.HUS., Dosya No: 134, Gömlek No: 80. (H. 22.Ş.1323 / M. 22.10.1905).

⁷⁰² BOA, ŞD., Dosya No: 1353, Gömlek No: 17. (H. 29.B.1322 / M. 09.10.1904).

1911 tarihinde benzer bir başvuru daha olmuştur. Manastır Sanayi Mektebi ile Belediye Hastanesi ihtiyaçlarının karşılanması için İzmir Piyangosu örnek gösterilerek başvuruda bulunulmuştur. Bu başvuruya göre gelirin otuz bini okula yirmi bini hastaneye verilecekti⁷⁰³. Bu başvuru da uygun bulunmamıştır⁷⁰⁴.

Halkı zarara uğratması ve suiistimallere neden olmasından dolayı 1906 tarihinde İzmir ve diğer piyangolarla ilgili olarak bir karar alınması gerektiği yolunda bir yazı yayınlanmıştır⁷⁰⁵. Aslında Bursa ve İzmir'deki piyango yasaklamaları Şubat 1906'da başlamıştı⁷⁰⁶. Bu yazıdan on gün sonra tüm piyangolar ile ilgili olarak karar alınmıştır. *“Gerek muhâcirin için Ziraat Bankası mârifetiyle ihdâs olunan piyangoğunun ve gerek İzmir ve Selanik ve Bursa Sanayi mektepleriyle İzmir Musevi Mektebi için evvelce ihdâs olunup elyevm devam etmekte olan piyangoların kaffesinin (bütün, hep) külliyyen ve kâmilen men'i zımnında bab-ı alice bir karar ittihâz olunarak...”* denilerek tüm piyangolar 26 Mart 1906 tarihinde yasaklanmıştır⁷⁰⁷.

Böyle bir kararın alması beraberinde birçok sorunu gündeme getirmiştir. Basılan biletler, satılmış olanlar, muhacirlerin masraflarının nasıl karşılanacağı gibi sorunlar ortaya çıkmıştı. Ayrıca bu durum Ziraat Bankası tarafından düzenlenmesi planlanan piyangoların doğmadan ölmesi anlamına gelmekteydi. İşte bu nedenlerden dolayı alınan yasak kararının tekrardan görüşülmesine ihtiyaç duyulmuştur. Yasaktan bir hafta sonra 2 Nisan 1906'da Meclis-i Vükela yeni bir karar almıştır. Alınan kararda muhacirlerin iskânı ve ihtiyaçları için gerekli olan paranın karşılanması için Ziraat Bankasınca tertip olunan piyangoğunun geçici bir süreliğine de olsa devam etmesine, diğerlerinin ise yasaklanmasına karar vermiştir⁷⁰⁸. İzmir Sanayi Mektebi, Bursa Sanayi Mektebi, İzmir Musevi Mektebi ve Hastanesi piyangoları kaldırılmış olmasına rağmen satılan biletlerin son defa çekilişinin yapılmasına izin verilmiştir⁷⁰⁹.

⁷⁰³ “Piyangolar Keşidesi”, *Sabah*, 15 Nisan 1911, S: 7746, s. 2.

⁷⁰⁴ BOA, BEO., Dosya No: 4025, Gömlek No: 301841. (H. 20.R.1330 / M. 08.04.1912).

⁷⁰⁵ BOA, İ.HUS., Dosya No: 139, Gömlek No: 69. (H. 20.M.1324 / M. 16.03.1906).

⁷⁰⁶ BOA, BEO., Dosya No: 2757, Gömlek No: 206723. (H. 16.Z.1323 / M. 11.02.1906). BOA, BEO., Dosya No: 2757, Gömlek No: 206727. (H. 16.Z.1323 / M. 11.02.1906). BOA, BEO., Dosya No: 2761, Gömlek No: 207024. (H. 20.Z.1323 / M. 15.02.1906). BOA, BEO., Dosya No: 2766, Gömlek No: 207389. (H. 27.Z.1323 / M. 22.02.1906).

⁷⁰⁷ BOA, İ.HUS., Dosya No: 109, Gömlek No: 69. (H. 30.M.1324 / M. 26.03.1906).

⁷⁰⁸ BOA, İ.TNF., Dosya No: 15, Gömlek No: 14. (H. 16.S.1324 / M. 11.04.1906). *Düstur*, Birinci Tertip, C. 8, s.498-499.

⁷⁰⁹ BOA, BEO., Dosya No: 2780, Gömlek No: 208481. (H. 17.M.1324 / M. 13.03.1906).

Piyangonun yeniden tesis edilmesi için 1909 tarihinde okul adına yapılan bir takım başvurular söz konusudur. Başvurular Şura-yı Devlet tarafından değerlendirilmiş ve Ziraat piyangosunun kuruluşu ile tüm piyangoların iptal edildiği belirtilmiştir. Yalnızca yetimhaneler için geçici piyangolar düzenlenebileceğini ifade etmiştir⁷¹⁰.

1906'daki yasaklamadan sonra nakit para piyangoları düzenlenmemiş ancak bu okul adına eşya piyangoları devam etmiştir. 1909'daki başvuruda Şura-yı Devlet ikramiyesi para olan piyangolara izin vermemişse de yalnızca yetimhaneler adına geçici piyangolar düzenlenebilmesi şartı, piyangoların yeniden ihdas edilmesine neden olmuş olabilir. Çünkü İzmir'deki gelişmeler bunu doğrular niteliktedir.

İzmir Sanayi Mektebi piyangosu 1909 tarihinde tekrardan düzenlenmeye başlanmıştır. Piyango müteahhitliği ve kollektörlüğü Mordehay Levi ve Benyamin Devidas'a verilmiştir. Yapılan sözleşmeye göre piyango gelirinin % 62'si ikramiye olarak dağıtılacak, % 25'i komisyon namına kollektörlere ve % 13'ü vilayete bırakılacaktır. 1909'dan 1912'ye kadar çekilişler yapılmış ancak 1912'den 1914'e kadar ara verilmiştir⁷¹¹. Bu zaman aralığında ülkenin her tarafında bu biletlerin satıldığı görülmektedir. Zira ikramiyelerin isabet ettiği biletlerin sahiplerine bakıldığında farklı illerle karşılaşmaktadır. İzmir, Üsküp, Kavala, Samsun, İstanbul, Konya, Akhisar, Balıkesir, Aydın, Selanik, Prizren gibi şehirler sayılabilir⁷¹². İzmir Sanayi Mektebi piyangosunun 1913 tarihinde Aydın vilayetinden İzmir'e devredilmesine dair bir süreç başlatılmıştır⁷¹³. 1913 yılının ikinci yarısında piyango ile ilgili olarak yolsuzluk iddiaları ortaya atılmış ve bu konuda soruşturma açılmıştır. Maliye Nezareti yapmış olduğu tahkikatın neticesini Şura-yı Devlete göndermiştir. Ayrıca Aydın vilayeti ile Dâhiliye nezaretinin görüşüne başvurulmuştur. Bu ikisinin görüşü alındıktan sonra kesin karar için hazinenin de görüşüne başvurulması kararlaştırılmıştır⁷¹⁴. Nasıl bir karar çıktığına dair bir bilgiye ulaşılmamakla birlikte

⁷¹⁰ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2891, Gömlek No: 48. (H. 17.B.1327 / M. 04.08.1909). BOA, BEO., Dosya No: 3660, Gömlek No: 274463. (H. 24.L.1327 / M. 08.11.1909). BOA, DH.MUİ., Dosya No: 32-1, Gömlek No: 36. (H. 26.L.1327 / M. 10.11.1909). BOA, ŞD., Dosya No: 1436, Gömlek No: 9. (H. 27.L.1327 / M. 11.11.1909).

⁷¹¹ KOYUNCU, "İzmir Sanayi Mektebi Piyangosu", s. 282.

⁷¹² "İzmir Piyangosu", *Tanin*, 9 Eylül 1910, S. 727, s. 3. "İzmir Piyangosu", *Tanin*, 15 Ocak 1911, S. 850, s. 3. "İzmir Piyangosu", *Tanin*, 5 Mart 1911, S. 899, s. 3.

⁷¹³ BOA, MV., Dosya No: 177, Gömlek No: 77. (H. 22.C.1331 / M. 29.05.1913).

⁷¹⁴ "İzmir Piyangosu", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Ocak 1913, S. 650, s. 3.

iki yıllık bir ara verildiği düşünülmektedir. Zira bu piyango ile ilgili ilanlara 1915'in ikinci yarısında karşılaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında piyango çekilişlerinin yeniden başladığı görülmektedir. Gazetelere "Osmanlı Piyangosu" başlığı altında reklamlar verilmiştir. 1915'in sonlarında gazetelerde çıkan ilanlarda çekilişlerin ne zaman yapılacağı ve biletlerin nasıl temin edileceği belirtilmiştir. Piyangonun işletmesini üstlerine alan Mordehay Levi ve Benyamin Devidas, İzmir ve İstanbul'da satış şubeleri belirlemişlerdi. Ayrıca sarraflar ve bayilerde de biletler satıldığı ifade edilmiştir⁷¹⁵. Bu piyangoların savaş devam ederken çekilişler yapılmış ve kazanan numaralar ve ikramiye miktarları gazetelerde ilan edilmiştir⁷¹⁶.

2. Bursa Sanayi Mektebi Piyangosu

İzmir Sanayi Mektebi Piyangosundan başka önemli okul piyangolarından birisi de Bursa Sanayi Mektebi⁷¹⁷ menfaatine düzenlenen piyangodur. Kaynak oluşturma noktasında sıkıntı çeken bu okul, ihtiyaçlarını farklı yollardan gidermeye çalışmıştır. En önemli finans kalemi okula yapılan ianelerdir. Yardımların ihtiyaçları karşılamaması üzerine piyango düzenlemek için okul adına girişimlerde bulunulmuştur.

Piyango düzenlemek için 1902 tarihinde Nemlizade Tahsin Paşa, vilayet nezdinde piyango başvurusunda bulunmuştur. Yirmi beş yıllık imtiyaz talebi vilayet idare meclisinde görüşülmüş ve bazı düzenlemeler yapılarak bir mukavele hazırlanmıştır. Sözleşme on dört maddeden oluşmaktaydı. Bu sözleşmeye göre senede iki tertip ile on dört çekiliş yapılacaktır. Tam tertip yedi çekiliş demektir. Her çekilişte en fazla on bin bilet basılacaktı. Biletlerin fiyatı iki sim mecdiye olacaktı. Çekilişler Sanayi Mektebinde ve bir komisyon önünde gerçekleşecekti. Yirmi sene müddetli olarak planlanan piyango imtiyazında hasılatın % 64'ü ikramiye bedeli, %

⁷¹⁵ "Osmanlı Piyangosu", *Sabah*, 6 Kasım 1915, S. 9394, s. 4. "Osmanlı Piyangosu", *Sabah*, 7 Kasım 1915, S: 9395, s. 4. "Osmanlı Piyangosu", *Sabah*, 8 Kasım 1915, S: 9396, s. 4.

⁷¹⁶ "İzmir Osmanlı Piyangosu", *Sabah*, 11 Aralık 1915, S: 9429, s. 4. "İzmir Osmanlı Piyangosu", *Sabah*, 14 Aralık 1915, S: 9432, s. 4.

⁷¹⁷ Bursa Sanayi Mektebi, Bursa İslahhanesi olarak faaliyete başlamıştır. Kuruluş süreci 1868 tarihinde başlamıştır. İslahhane 1889 yılında Hamidiye Sanayi Mektebi adını almıştır. Bu Sanayi Mektebi günümüzde Tophane Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Bkz. YILDIRIM, Mehmet Ali, "Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi", *KARADENİZ Araştırmaları*, Bahar 2013, s. 71-90.

18'i Hamidiye Sanayi Mektebi'ne ve geriye kalan % 18'i Tahsin Paşaya tahsis edilecekti. Biletlerin basılması, dağıtımı ve satıcılara verilecek komisyon tutarları Tahsin Paşa tarafından karşılanacaktı. Yüklenici ile çıkabilecek ihtilaflarda başvuru mercii Vilayet İdare Meclisi olacaktı⁷¹⁸.

Bu sözleşmenin merkezce kabul ya da ret edildiğine dair bir malumat bulunmamakla birlikte üç yıl sonra 1905 tarihinde İstanbul'da ikamet eden Mehmet Mirat adında bir tüccar daha uygun şartlar ile bir piyango düzenleyebileceğini taahhüt ederek ruhsat başvurusunda bulunmuştur⁷¹⁹. Ancak hangi yüklenici tarafından düzenlendiği tam olarak bilinmese de 1906 yılına kadar Bursa Sanayi Mektebi adına piyango düzenlendiği görülmektedir. Zira bu tarihte İzmir Sanayi Mektebi ve Musevi Mektebi ile birlikte Bursa Sanayi Mektebi adına düzenlenen piyangolar tamamen yasaklanmıştır⁷²⁰. Ziraat Bankası adına tesis olunan piyango, diğerlerinin yasaklanmasına ve kaldırılmasında önemli rol oynamıştır⁷²¹.

3. İzmir Musevi Mektebi Piyangosu

Osmanlı Devleti'nde önemli piyangolardan bir diğeri İzmir Musevi Mektebi yararına düzenlenen piyangodur. Bu piyango yalnızca okul için değil buradaki yetimhane ve hastane için de düzenlenmekteydi. Bu piyango 1880'li yıllarda düzenlenmeye başlamıştır.

Hayır amaçlı bir organizasyon olarak başlayan bu piyango zamanla milyonlarca kuruşa ulaşmıştır. 1886 tarihinde hasılatın dört milyon kuruşa ulaşması üzerine vilayet yönetimi uyarılmış ve ruhsat verilmemesi istenmiştir. Zira hayır amaçlı piyangolar elli bin kuruşu geçmeyecekti⁷²². Yapılan tahkikat sonucunda elli binden fazla olan meblağın haczedilmesi kararlaştırılmıştır⁷²³.

⁷¹⁸ BOA, Y.MTV., Dosya No: 227, Gömlek No: 146. (H. 26.Z.1319 / M. 05.04.1902).

⁷¹⁹ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1035, Gömlek No: 5. (H. 26.L.1323 / M. 24.12.1905).

⁷²⁰ BOA, İ.HUS., Dosya No: 139, Gömlek No: 69. (H. 20.M.1324 / M. 16.03.1906).

BOA, BEO., Dosya No: 2780, Gömlek No: 208481. (H. 17.M.1324 / M. 13.03.1906).

BOA, İ.HUS., Dosya No: 109, Gömlek No: 69. (H. 30.M.1324 / M. 26.03.1906).

BOA, BEO., Dosya No: 2757, Gömlek No: 206723. (H. 16.Z.1323 / M. 11.02.1906). BOA, BEO.,

Dosya No: 2757, Gömlek No: 206727. (H. 16.Z.1323 / M. 11.02.1906). BOA, BEO., Dosya No:

2761, Gömlek No: 207024. (H. 20.Z.1323 / M. 15.02.1906). BOA, BEO., Dosya No: 2766, Gömlek

No: 207389. (H. 27.Z.1323 / M. 22.02.1906).

⁷²¹ BOA, ŞD., Dosya No: 1436, Gömlek No: 9. (H. 22.L.1327 / M. 06.11.1909).

⁷²² BOA, DH.MKT., Dosya No: 1366, Gömlek No: 98. (H. 21.Z.1303 / M. 20.09.1886).

⁷²³ BOA, DH.MKT., Dosya No: 1371, Gömlek No: 47. (H. 12.M.1304 / M. 11.10.1886).

İzmir’de bulunan Musevi mektebi adına piyango düzenlemek için 1890’da ruhsat başvurusu yapılmıştır. Bu başvuruda üç senede tamamlanmak üzere 1.900.760 kuruşluk piyango için izin istenmiştir. Hükümet böyle bir meblağ için yapılmış olan başvuruyu ret ederek yalnız yüz bin kuruşluk piyango için ruhsat vermiştir. Ret etme gerekçesi ise bu kadar büyük bir meblağın suiistimale neden olacağı idi⁷²⁴. 1890 yılı içerisinde İzmir’de Vali Halil Rıfat Paşa tarafından bir defaya mahsus olmak üzere elli bin kuruşluk bir piyanonun çekilişine izin verilmiştir⁷²⁵. Bir yıl sonra piyango ruhsatının üç yüz bine çıkarılması için başvuru yapılmıştır⁷²⁶.

Bu okul ile ilgili yapılan piyangolarda zaman zaman usulsüzlük yapıldığı görülmektedir. Ruhsat verilen meblağdan daha fazlası için bilet satılması uyarılara neden olmuştur. 1905 tarihinde elli bin kuruşluk izin verilmişken daha fazlası için bilet tertip edilmesi üzerine sadaret makamı fazla biletlerin toplanmasını istemiştir⁷²⁷. Ayrıca bu biletlerin vilayet ile sınırlı olmadığı ülke genelinde satıldığı görülmektedir⁷²⁸.

Piyangolar, demiryollarının inşası sürecinde finans kaynağı olarak kullanılmıştır. Ziraat Piyangosundan elde edilen gelirin bir bölümünün zaman zaman bu yolda harcanmış olduğu görülmektedir. İzmir Musevi mektep ve hastanesi için düzenlenen piyangolardan elde edilen gelirin beş yüz lirası, Hicaz Demiryolu masrafı için hazineye gönderilmekteydi⁷²⁹. İzmir’de Musevilerin düzenlemiş olduğu piyangolara ve İzmir Sanayi Mektebi adına düzenlenen piyangolara kırk paralık pul yapıştirılması talep edilmiştir. Ayrıca bu piyangolarda ilgili kurumlar ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra fazla hasılatı toplamak amacıyla bir memur görevlendirilmesi talep edilmiştir⁷³⁰.

1905 tarihinde ülkenin en önemli piyangolarından biri olan İzmir Sanayi Mektebi ile Musevi Eytam Mektebi bu tür suiistimallerle gündeme gelince Yıldız

⁷²⁴ BOA, İ.MMS., Dosya No: 115, Gömlek No: 4941. (H. 24.S.1308 / M. 09.10.1890).

⁷²⁵ YILDIRIM, *Hali Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği*, s. 104.

⁷²⁶ BOA, ŞD., Dosya No: 2949, Gömlek No: 26. (H. 24.S.1309 / M. 29.09.1891).

⁷²⁷ BOA, BEO., Dosya No: 2555, Gömlek No: 191599. (H. 15.S.1323 / M. 21.04.1905).

⁷²⁸ BOA, BEO., Dosya No: 944, Gömlek No: 1. (H. 28.M.1323 / M. 04.04.1905). BOA, Y.PRK.DH., Dosya No: 13, Gömlek No: 13. (H. 18.B.1322 / M. 28.09.1904).

⁷²⁹ BOA, Y.MTV., Dosya No: 273, Gömlek No: 99. (H. 19.S.1323 / M. 25.04.1905). BOA, ŞD., Dosya No: 2748, Gömlek No: 47. (H. 10.N.1323 / M. 08.11.1905).

⁷³⁰ BOA, BEO., Dosya No: 2690, Gömlek No: 201741. (H. 23.Ş.1323 / M. 23.10.1905).

Sarayı'ndan bir irade yayınlanmıştır. Harcamaları kontrol etmek ve suiistimalleri önlemek için bu konuyla ilgili bir memur görevlendirilmesine karar verilmiştir⁷³¹.

1906 tarihinde yasaklanan piyangolar arasında İzmir Musevi Mektebi piyangosu da vardı. Daha önce de bahsedildiği üzere Ziraat Bankası adına tesis olunan piyango, diğerlerinin yasaklanmasına ve kaldırılmasında önemli rol oynamıştır. Yasaklamadan üç yıl sonra 1909 tarihinde İzmir Musevi yetimhanesinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyango düzenlenmesi planlanmış ancak Şura-yı Devlet, Ziraat Bankası piyangosunun tesisinden sonra diğer piyangoların yasaklandığını ifade etmiştir. Ancak bir noktada açık kapı bırakmıştır. O da yalnızca yetimhaneler için; özel izinle ve geçici süreliğine piyango tertip edilebileceğidir⁷³².

B. Ziraat Bankası Piyangosu

II. Abdülhamit döneminde piyangoculuk alanındaki en önemli gelişmelerden biri Ziraat Bankası piyangosunun tesis edilmesidir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın son çeyreğinde Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Yıllarca bu göçmenlerin iskânı ile uğraşmıştır.

Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlerin işlerini idare etmek için Aralık 1905'te bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Göçmenlere ev, câmi ve okullar yapılması, bu okullarda ziraat ilmi okutulması, çift ve süt hayvanları ile tohumluk tahılların verilmesi, iskân yerlerine emniyet görevlilerinin tayini ve muhacirlerin diğer masrafları için Ziraat Bankası aracılığıyla bir piyango düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için bir komisyon kurulmuştur⁷³³. Bu komisyon çalışmalarına başlamış ve 25 Ocak 1906 tarihinde piyango için bir layiha hazırlanmıştır⁷³⁴. Bu kanun tasarısı 11 Nisan 1906 tarihinde yayınlanan bir irade ile kabul edilmiş ve dokuz maddelik bir nizamname yayınlanmıştır.

Bu nizamnameye göre; biletler tam ve yarım bilet olmak üzere basılacaktı. Tam biletlerin fiyatı bir adet sim mecdiye, yarım biletlerin fiyatı yarım mecdiye

⁷³¹ BOA, İ.HUS., Dosya No: 134, Gömlek No: 80. (H. 22.Ş.1323 / M. 22.10.1905).

⁷³² BOA, ŞD., Dosya No: 1436, Gömlek No: 9. (H. 22.L.1327 / M. 06.11.1909). BOA, DH.MKT., Dosya No: 2891, Gömlek No: 48. (H. 17.B.1327 / M. 04.08.1909). BOA, BEO., Dosya No: 3660, Gömlek No: 274463. (H. 24.L.1327 / M. 08.11.1909). BOA, DH.MUİ., Dosya No: 32-1, Gömlek No: 36. (H. 26.L.1327 / M. 10.11.1909).

⁷³³ GURULKAN, Kemal, ÇINAR, Ali Osman, GENÇ, Yusuf İhsan, DEMİRBAŞ, Uğurhan, *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I*, İstanbul, Seçil Ofset, 2012, s. 234-238.

⁷³⁴ BOA, İ.TNF., Dosya No: 14, Gömlek No: 36. (H. 30.Za.1323 / M. 26.01.1906).

olacaktı. Bir bilet yalnızca bir çekiliş için geçerli olacaktı. Çekilişler iki ayda bir yapılacaktı. Her çekiliş için yüz yetmiş beş bin bilet basılacaktı. Bu biletlerin bedeli olan üç milyon beş yüz bin kuruştan yüzde ellisi ikramiye olarak, yüzde kırkı düzenleyenlere ve yüzde onu masraflar için tahsis edilecekti. Biletler çekilişin yapılacağı günden bir gün öncesine kadar, saat altıya kadar, satılabilecekti. Biletler bayilere toptan satışlarda yüzde beş daha ucuza verilecekti. Bu piyango tüm vergilerden muaf olacaktı. Bu piyango için tüm ödemeler ve harcamalar Ziraat Bankası tarafından yapılacaktı⁷³⁵.

1906 tarihinde kurulmuş olan Ziraat Bankası Piyangosu ikramiye olarak para vermekteydi. Ziraat Bankası tarafından düzenlenecek çekilişlerde ikramiyelerin tutarı ve dağılımı şu şekilde olacaktı:

İkramiyelerin Adet ve Miktarı

<u>Bilet (Adet)</u>	<u>Her Biletin Kazanacağı Miktar (Kuruş)</u>	<u>Kazanılacak Akçenin Miktarı (Kuruş)</u>
1		500.000
1		250.000
1		125.000
1		50.000
1		25.000
5	10.000	50.000
50	1.000	50.000
100	500	50.000
1.000	100	100.000
27.500	20	550.000
Toplam: 28.660		Toplam: 1.750.000

İki ayda bir yapılacak olan çekilişler için her defasında yüz yetmiş beş bin bilet basılacaktı. Yukarıda da görüldüğü üzere bunlardan yirmi sekiz bin altı yüz altmış bini ikramiye kazanacaktı. Toplam dağıtılacak ikramiye miktarı bir milyon yedi yüz elli bin kuruştur. En büyük ikramiye beş yüz bin kuruştur⁷³⁶.

⁷³⁵ *Düstur*, Birinci Tertip, C. 8, s. 345-349.

⁷³⁶ *Düstur*, Birinci Tertip, C. 8, s. 349.

Ziraat piyangolarının yeteri kadar ilgi görmemesi, bayilerin % 5'lik komisyonu az bulması gibi sebepler ile kazananlarının sayısını artırmak amacıyla piyango planında düzenlemeye gidilmesi kararlaştırılmıştır. Nizamnamenin ikinci maddesinde bulunan “...ileride meclis-i idâre kararıyla biletlerin adedi icâbı kadar tezyîd olunabilecek ve ikrâmiyelerin miktar ve adedi dahi tâdil edilebilecektir” hükmü icabınca 1 Temmuz 1906 tarihinde değişikliğe gidilmiştir. Yeni çekiliş planı şu şekilde olacaktır:

İkramiyelerin Adet ve Miktarı

<u>Bilet (Adet)</u>	<u>Her Biletin Kazanacağı Miktar (Kuruş)</u>	<u>Kazanılacak Akçenin Miktarı (Kuruş)</u>
1		300.000
1		100.000
1		50.000
1		20.000
6	10.000	60.000
10	5.000	50.000
20	2000	40.000
60	1000	60.000
400	500	200.000
3.000	80	240.000
31.500	20	630.000
Toplam: 35.000		Toplam: 1.750.000

Yukarıda da görüldüğü üzere dağıtılan ikramiye yekûnunda bir değişiklik olmamıştır. Buna karşılık ikramiye kazanacakların oranı ilk planda 28.660 iken yapılan yeni düzenlemede 35.000'e çıkarılmıştır. Böylece ikramiye kazananların oranı % 16'dan % 20'ye çıkarılmıştır. Büyük ikramiye beş yüz bin kuruştan üç yüz bin kuruşa gidilmiştir. Diğer dağılımda da bir takım değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca % 5 olan bayii indirim payı da % 6'ya çıkarılmıştır⁷³⁷.

Alınan tüm önlemlere rağmen bilet satışları bir türlü istenilen seviyeye çıkmıyordu. Bunda kaçak yollarla ülkeye sokulan yabancı ülke piyangolarının

⁷³⁷ BOA, İ.TNF., Dosya No: 15, Gömlek No: 27. (H. 09.Ca.1324 / M. 01.07.1906).

önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Zira “ecnebi piyangoları” olarak adlandırılan bu piyangoların sunmuş olduğu şartlar çok daha iyiydi.

Ziraat Bankası adına düzenlenen piyangolara ilginin az olması ve satışların yarı oranında düşmesi üzerine yeni düzenlemeler yapılmıştır. 5 Mayıs 1907’de hükümet tarafından yapılan düzenlemelerde bilet sayısı iki yüz elli bine çıkarılmış, tam ve yarım biletlerin yanında çeyrek ve 1/8 oranında biletler çıkarılmıştır. Bayiye verilen indirim oranı bu sefer % 7’ye çıkarılmıştır⁷³⁸.

Ziraat Bankası Piyangosundan elde edilen gelir yalnızca göçmenler için değil, çok geniş bir yelpazede finans kaynağı olarak kullanılmıştır. 10 Temmuz 1906’dan 2 Haziran 1908’e kadar iki yıllık piyango hasılatına mahsuben farklı kurumlara verilen para 10.240.461 kuruştur. Bu paranın nerelere verildiğine ve nelerin finansmanı için kullanıldığına bakıldığında, yalnızca göçmenler için değil birçok kurum ve kuruluş adına harcamanın yapıldığı görülmektedir. Erzurum’daki göçmenlerin masrafına yüz bin, maliye veznesine bir milyon, İzmir’den Ankara’ya sevk edilen askerin masrafına on bin, Karaferye kazası dâhilinde Uzunca Ova çiftliğinin mubayaasına yüz altmış altı bin dört yüz elli beş, genel maaşlar için bir milyon, donanma için yüz bin, Anadolu Demiryolu Şirketi’nden alınan borcun pul bedeli için dokuz yüz altmış iki kuruş verilmiştir⁷³⁹.

Günümüzde piyango çekilişlerinde alınan bilet yalnızca bir çekiliş için geçerlidir. Ziraat Bankası’nın tertip etmiş olduğu piyango tertiplerinde iki farklı yol izlenmiştir. Bunlardan ilki günümüzdeki piyango sistemine benzemektedir. Mayıs 1906 ile Ocak 1908 tarihlerinde düzenlenen piyango çekilişleri iki ayda bir düzenlenmekteydi. Bu çekilişlerde üç değerde bilet basılmıştır. Tam bilet bir sim mecediyeye, yarım bilet yarım sim mecediyeye, çeyrek bilet ise bir çaryek sim mecediyeye satılmıştır. Sınıf piyangosu olmayan bu çekilişlerde her bilet sadece üzerindeki tarihte yapılan çekilişe katılabilmektedir⁷⁴⁰. İkinci yol ise sınıf piyangosu şeklindedir. Bu piyangolarda alınan bir bilet tüm çekilişler için geçerli olabilmekteydi. Mart 1908 - Şubat 1909 tarihleri arasında düzenlenen piyango tertibinde toplam on iki çekiliş yapılmıştır. Alınan bir bilet tüm çekilişler için geçerli

⁷³⁸ BOA, MV., Dosya No: 115, Gömlek No: 94. (H. 22.Ra.1325 / M. 05.05.1907).

⁷³⁹ BOA, ŞD., Dosya No: 1225, Gömlek No: 28. (H. 21.N.1326 / M. 17.10.1908).

⁷⁴⁰ VARIŞ, “Türkiye’de Piyango Tarihine Dair Çorbaya Bir Tutam Tuz”, s. 33.

olmaktaydı. Aynı zamanda bunun dışında üç çekiliş geçerli olan biletler de basılmıştır⁷⁴¹.

Ziraat Bankası adına tesis olunan piyango, diğerlerinin yasaklanmasına ve kaldırılmasında önemli rol oynamıştır. 1909 tarihinde okular adına düzenlenmesi planlanan piyangolar için yapılan başvurular ret edilmiştir. Şura-yı Devlet bu kararında, Ziraat Bankası piyangosunun kuruluşu ile tüm piyangoların iptal edildiğini dayanak olarak göstermiştir. Yalnızca yetimhaneler için geçici olmak şartıyla piyango düzenlenebileceğini ifade etmiştir⁷⁴².

C. İane Sergisi Piyangosu

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olan piyangolardan birisi de şehit yakınları ve gaziler için düzenlenen "İane Sergisi Piyangosu" dur.

Girit sorunu yüzünden çıkan ve Yunanistan'ın yenilgisiyle sonuçlanan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında büyük bir kampanya başlatılmıştır. Kampanyanın amacı bu savaşta şehit düşmüş askerlerin ailelerine ve yaralanan gazilere yardım etmektir. Saray ve çevresi ile başlayan bu kampanya ülkenin her tarafında ve her grup arasında hızla yayılmış ve birçok kıymetli eşya ve para toplanmıştır. Toplanan eşyalar, Yıldız Sarayında teşhir edilmiş ve para karşılığında halkın buraları gezmesine izin verilmiştir⁷⁴³.

İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin elçileri, Avrupa devletlerinin kralları ve İran Şahı, bu kermes için bağış yapmışlardı. Gerek padişah ve yakınları gerekse diğer kişiler nezdinde yapılan bağışlar arasında aynı ve nakdi olanlar vardı. Aynı bağışlar arasında vazo, halı, seccade, yastık, masa örtüsü, peçe, evrak çantası, tablolar, camlı dolap, sehpa, sözlük, kalemıraş, divançe, avize, şamdan, antika yüzük, göğüs iğnesi, lavanta şişesi, yazı takımı, bıçak, dikiş kutusu, dürbün, müzik sandığı, nargile, türkü notası, baston, sigara kutusu, gözlük zinciri, yaprak sigarası, ceket, fistan, şeker kutusu, yemeni, havlu, kitap, dergi, risale gibi birçok eşya

⁷⁴¹ VARIŞ, "Piyangolarda İlkler ve Enler", s. 34.

⁷⁴² BOA, DH.MKT., Dosya No: 2891, Gömlek No: 48. (H. 17.B.1327 / M. 04.08.1909). BOA, BEO., Dosya No: 3660, Gömlek No: 274463. (H. 24.L.1327 / M. 08.11.1909). BOA, DH.MUİ., Dosya No: 32-1, Gömlek No: 36. (H. 26.L.1327 / M. 10.11.1909). BOA, ŞD., Dosya No: 1436, Gömlek No: 9. (H. 27.L.1327 / M. 11.11.1909).

⁷⁴³ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, 1993, s. 92.

bağışlanmıştır⁷⁴⁴. Bu eşyalardan büyük çoğunluğu satılmış, satılmayanlar ise piyangoya konulmuştur.

İane sergisinin bütün sermayesi 1 Temmuz 1898 tarihinde % 3 faizle Osmanlı Bankasına konulmuş ve bu tarih itibariyle nakit 60 bin lirayı (6 milyon kuruş) aşmıştır. Eşyalarının nasıl değerlendirileceği ile ilgili olarak iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Açık artırma veya piyango yoluyla paraya çevrilmesi görüşleri tartışılmış ve nihayetinde kalan eşyaların piyangoya konulmasına karar verilmiştir⁷⁴⁵.

İane Sergisi Piyangolarının nasıl ve kimler tarafından satılacağı hususunda tam anlamıyla bir netlik yoktur. Bu piyangoonun biletlerinin Osmanlı Bankası ve Anadolu Demiryolu Kumpanyası aracılığıyla satılması ilk etapta kararlaştırılmıştır. Zira bilet fiyatı on kuruş olarak tespit edilmiştir⁷⁴⁶. Ancak sonraki dönemde piyango biletlerinin satışı, herhangi bir kâr amacı gütmeyen ve bağışta bulunan Tantavizade Halil Efendi ile Nemlizade Tahsin Bey'e⁷⁴⁷ verilmiştir. Piyango tertibinde ikramiyelerin, eşya ve nakit para olarak verileceği ifade edilmiştir. Toplam 3 milyon kuruş kıymetinde yüz elli bin bilet satılması planlanmıştır. Biletlerin tanesi yirmi kuruş olacaktır. Piyango tertibi sergi komisyonunun nezaretinde ve denetiminde yapılacaktır. Bileti alanların hepsine para ya da eşya ikramiyesi verilecektir. İkramiyelerin bazıları şunlardır: Bir bilete bin Osmanlı lirası, bir bilete sekiz yüz lira kıymetinde tablo, yedi bilete iki yüz yetmiş yedi liradan yüz yetmiş altı liraya kadar muhtelif eşya, on üç bilete yüz yetmiş liradan doksan iki liraya kadar muhtelif eşya idi. Bu kişilerin adının da geçtiği biletler bulunmaktadır⁷⁴⁸. Biletlerin sayısı ve herkese ikramiye verilecek olması çekilişlerin uzun bir süre devam etmesine neden olmuştur. Zira 27 Aralık 1898'de başlamış olan çekiliş 11 Nisan 1899'da

⁷⁴⁴ ALKAN, Necmettin, "1897 Yunan Harbi'nde Şehit Olanların Yakınları ve Gaziler İçin Düzenlenen İane Sergisi", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12906>, s.22-30, (16.02.2018).

⁷⁴⁵ ŞAHİN, ... *Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, s. 165.

⁷⁴⁶ BOA, Y.MTV., Dosya No: 180, Gömlek No: 108. (H. 16.Ra.1316 / M. 04.08.1898).

⁷⁴⁷ Bu kişinin daha sonraki dönemlerde piyango imtiyazı elde etmek amacıyla girişimleri olmuştur. 1902 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine vermiş olduğu dilekçede yirmi beş sene müddetle bir piyango tesisine izin verilmesini istemiştir. BOA, Y.MTV., Dosya No: 227, Gömlek No: 146. (H. 26.Z.1319 / M. 05.04.1902).

⁷⁴⁸ BOA, Y.EE., Dosya No: 58, Gömlek No: 26. (H. 14.N.1316 / M. 26.01.1899). Feyza Kurnaz Şahin "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları" adlı doktora tezinde, Fatma Göçer "II. Abdülhamit Döneminde Bir İane Örneği: 1897-1898 Yılı Şehit Çocukları ve Malûl Gaziler İanesi" adlı yüksek lisans tezinde piyango çekilişlerinin Bank-ı Osmani üzerinden gerçekleşmiş olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca bilet fiyatlarının on kuruş olduğunu belirtmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu tekliften daha iyi bir teklif veren Tantavizade Halil Efendi ile Nemlizade Tahsin Bey piyango düzenleme noktasında yüklenici olmuşlardır. Bilet fiyatlarını ise on kuruştan yirmi kuruşa çıkarmışlardır.

tamamlanmıştır⁷⁴⁹. İkramiye isabet eden biletlerin sahipleri 12 Nisan 1899'dan itibaren kırk gün içerisinde ikramiyelerini almaları gerekmektedir. Taşradaki bilet sahipleri de düşünülerekten bu süreye yirmi gün daha eklenmiştir⁷⁵⁰. İkramiyeler, Cuma günleri hariç her gün dağıtılmıştır. İane sergisi piyangosundan 86.400 kuruş toplanmıştır⁷⁵¹.

Sonraki dönemlerde de şehit aileleri ve gaziler için piyango tertip edilmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Malûlin-i Guzâta Muâvenet Heyeti bir piyango komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyonun amacı, malûl askerler menfaatine piyango düzenlenmesini sağlamak, piyango ile ilgili resmi işlemleri yürüterek yasal izinleri almak, piyangoya dâhil edilecek eşyaları temin etmektir. Mütareke Dönemi'nde Darülaceze ile Malûlin-i Guzât Muavenet Heyeti arasında piyango ve tombala düzenlenmesi noktasında bir rekabet söz konusuydu⁷⁵².

D. Demiryolları ve Piyango

Piyangolar içerisinde niteliği ve tarihsel gelişimiyle farklılık gösteren Şark Şimendiferleri piyangosu nam-ı diğer Rumeli Demiryolları Piyangosu, tahvillere dayalı karşılığı nakit para olan piyangolardı. Demiryolu yapımının ekonomik ayağını oluşturan bu tahviller, demiryolu inşasının finansmanı için çıkarılmıştır.

Demiryolları tahvillerine bağlı, nakit para karşılıklı ilk piyango 1869'da düzenlenmiştir⁷⁵³. Tanesi 400 frank itibârî (nominal) değerli 1.980.000 tahvil çıkarılmıştır. Bu tahvillerin tamamını Baron Hirsch 128.5 franktan satın aldı. Bu tahviller yıllık % 3 faiz getirecek ve faizler altı ayda bir ödenecekti⁷⁵⁴.

Tahvillere olan rağbeti artırmak için iki ayda bir çekiliş yapılmasına karar verilmişti. Çekilişte büyük ikramiye olarak 600.000 frank verilecekti. Nisan 1870-Şubat 1910 tarihleri arasında Nisan, Ağustos ve Aralık ayında yapılan çekilişlerde büyük ikramiye 600.000 frank olmak üzere, elli tahvile toplam 800.000 frank

⁷⁴⁹ VARIŞ, "Piyangolarda İlkler ve Enler", s.35.

⁷⁵⁰ *Sabah*, 10 Mayıs 1315 / 22 Mayıs 1899, nr., 3413, s.1.

⁷⁵¹ GÖÇER, Fatma, "II. Abdülhamit Döneminde Bir İane Örneği: 1897-1898 Yılı Şehit Çocukları ve Malûl Gaziler İanesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 57.

⁷⁵² ŞAHİN, ...*Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, s. 297.

⁷⁵³ "Piyangolar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 259.

⁷⁵⁴ ENGİN, Vahdettin, "Rumeli Demiryolları", *TDVİA*, C. 35, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s.236. TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 56.

tutarında çeşitli ikramiyeler ödenmekteydi. Şubat, Haziran ve Ekim aylarında yapılan çekilişlere büyük ikramiyesi 300.000 olmak üzere elli tahvile toplam 400.000 frank tutarında çeşitli ikramiyeler ödenmekteydi. İkramiyeli tahviller 1887’de çıkarılan bir kararname ile promeslere dönüşmüştür. Bu promesler de piyango muamelesi görecektir ve Galata’da satılmaya başlanacaktır⁷⁵⁵.

Rumeli Demiryollarına ait piyango çekilişlerinin 1870 tarihinde iki ayda bir yapıldığı görülmektedir. Çekilişler hükümet ve şirketin temsilcilerinin bulunduğu Hazine-i Hassa dairesinde yapılmıştır⁷⁵⁶. İkramiye kazanan biletlerin numaraları ise birkaç gün sonra gazetelerde ilan edilmiştir⁷⁵⁷. Lots Turc denilen bu kâğıtlar, zengin olma hayali kuranların en büyük ümidiydi. Bir kimse 180 Frank’a satın aldığı bir tahvili iki ay sonraki çekilişte itfa kurası kendine çıkınca 220 Franklık bir kazanç sağlıyordu. Bu tahviller piyasaya çıkarılırken reklam ve propagandalar ile bu durum abartılarak işlenmiştir. Bütün Avrupa’da Hirsch’in bu piyango biletinden nasibini görmeyen kalmamıştı. Galata’da bazı sarraflar 100 tahvile karşılık bine yakın keşideye iştirak belgesi satarak işi çığırından çıkarmıştır⁷⁵⁸.

Promesler ile ilgili olarak 1873 tarihinde Nesim Nikade ve Dresno isimli iki Musevi bir dilekçe vermişlerdir. Galata borsasında ve bazı yabancı sarraflar arasına promesler ve buna benzer evrakların dolaştığı ifade edilmiş ve devletin zarara uğratıldığı belirtilmiştir. Bunun yerine “*Promes-i Ottoman*” adıyla tanesi bir liradan olan iki milyonluk promes hissesi çıkarılırsa devletin senelik iki yüz kırk bin lira kâr edebileceği ifade edilmiştir. Dilekçe sahipleri bu çıkarılan hisselerle ilgili olarak yirmi beşer binlik piyangolar tertip edilmesi teklifinde bulunmuşlardır. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde bu teklif görüşülmüş ve bir nevi bir borçlanma akdi olarak değerlendirilen bu husus ret edilmiştir⁷⁵⁹.

Rumeli Demiryolu Piyangosunun biletleri 1883’ten 20. yüzyılın başlarına kadar halk arasında promes adıyla anılmıştı. 1883’te yabancı piyangolara engel olabilmek için Selanik Bankası Müdürü Edouard Mizrahi’nin önerisi ile Hamburg Piyangosundan esinlenen promes piyangosu, yasal düzenleme ile 1887’de yeniden

⁷⁵⁵ TUNÇAY, *Türkiye’de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 57.

⁷⁵⁶ *Basiret*, 1 Safer 1287 (M. 3 Mayıs 1870), S. 67, s. 2.

⁷⁵⁷ *Basiret*, 4 Safer 1287 (M. 6 Mayıs 1870), S. 70, s. 4.

⁷⁵⁸ KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri*, C. 2, Ankara, Orion Yayınevi, 2006, s. 91.

⁷⁵⁹ BOA, ŞD., Dosya No: 2874, Gömlek No: 59. (H. 29.R.1290 / M. 26.06.1873).

düzenlenmiştir⁷⁶⁰. 1887 tarihinde Şuray-ı Devlet tarafından “*Promes Yani İkramiye Biletlerinin İhraç ve Furuhtu Hakkında Kararname*” yayınlanmıştır. Bu kararnamenin yayınlanma gerekçesi bir süreden beri Galata çarşısında ve başka yerlerde piyango biletleri ile Rumeli Demir Yollarının kur’alı hisse senedi ve ikramiyelere ait promeslerin satılmasıdır. Sokaklarda bile seyyar satıcılar tarafından satılması bir başka gerekçedir. Ayrıca numaralar ve biletler üzerinde yapılan sahtekârlıklarla halkın zarara uğratıldığı da ifade edilmiştir.

Kararname toplam on altı maddeden oluşmaktadır. Kararnamede Rumeli Demiryollarına ait kur’alı tahvilat ile Der-Saadet Borsası’nda izinle alınıp satılan yabancı ikramiye hisseleri için promes satışı ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. İzinsiz olarak kuralı ya da kurasız hiçbir ecnebi tahvilatı ve promesi satılamayacaktı. Cemaatler ve hayır kuruluşları resmi makamlardan izin almak ve elde edilen gelirleri hayır işlerinde harcamak şartıyla piyango düzenleyebileceklerdi. İzin verilen promeslerin satışı, “saltanat-ı seniyye” mahsustur. İkramiyeli hisselerin satışı için asıl tahvil sahibinin veya resmi olarak vekil tayin edilen kişinin imzası ve ikisinin ikametgâhının Osmanlı ülkesinde olması şarttı. Promes biletleri, kararname ahkâmına uygun olarak satmak isteyenler tarafından tertip ve tab’ edilecekti. Her isteyen promes satamayacaktı. Ticaret odasında kayıtlı olanlar bazı şartları yerine getirmek şartıyla satabilecekti. Satış yapacak bayiler ticaret odasının yanı sıra borsaya da kayıt yaptıracaklardı. Promes bayileri defter tutmak zorundaydılar. Promes biletlerinin seyyar adamlar tarafında satılması yasaktı. Kendisine çekilişte ikramiye düşen kişinin hakkı saklı kaldığı müddetçe o tahvilin başkasına satışı ve rehin edilmesi yasaktı. Bu kararnamenin yürürlüğe girmesinden itibaren daha önceden piyasaya sürülmüş olan promes biletleri bir aya kadar yenileri ile değiştirilecekti. Değiştirilmeyenler bayilerde bulunulursa birinci defasında bir altından üç altına ikinci defasında üç altından on altına kadar bayiler ceza ödemek zorunda olacaklardı. Bu kararnamenin icrasına Ticaret Nezareti yetkili kılınmıştır⁷⁶¹. Daha sonra buna geçici bir madde eklenmiş ve kararnamenin hükümlerinin üç ay

⁷⁶⁰ “Piyangolar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 259.

⁷⁶¹ BOA, Y.A.RES., Dosya No: 37, Gömlek No: 40. (H. 26.B.1304 / M. 20.04.1887). *Düstur*, Birinci Tertip, C. 5, s.868-870.

sonra yürürlüğe konulacağı belirtilmiştir⁷⁶². Bu kararname ile Rumeli Demiryollarına mahsus kur'alı tahvilatın borsada alınıp satılması izne tabi tutulmuştur⁷⁶³.

Ülkede piyangolu tahvilat imtiyazı almak isteyen Macar parlamento üyesi Kont Kalman, Avusturya-Macaristan imparatorunun yakınlarından olan Doktor Nikola ve Markos Mark, 1893 tarihinde II. Abdülhamit'e bir layiha sunmuşlardır. Son derece ayrıntılı hazırlanan bu layihada devletin ve milletin menfaati için senelik on milyon piyangolu tahvilin neşredilmesi planlanmıştır. Tahvillerin tanesi altı frank olacaktır. Tahvillerin miktarı yıllık 60 milyon frank olacaktır. Bunun % 20'si yani 12 milyon frank ya da 600.000 Napolyon altını devlet hazinesine girecekti⁷⁶⁴.

Bu layihaya göre imtiyazın verilmesinden sonra daha önceki döneme ait olan piyangolu promesler, piyangolu diğer evrak, tahvil vesaire iptal edilecekti. Bunların yerine devletin denetim ve gözetiminde daimi (ayda dört defa) ve senevi (büyük ikramiye) olmak üzere yeni bir usul dâhilinde piyango ihdas edilecekti. 10 milyon tahvil çıkarılacak ve buna bağlı olarak 20 milyon frank ikramiye dağıtılacaktı. En büyük ikramiye 2 milyon frank olacaktır. Üç ikramiye 200 bin frank, altı ikramiye 100 bin frank ve sekiz yüz kırk ikramiye 20 bin frank olmak üzere toplan 850 ikramiyeye 20 milyon frank tediye edilecekti. Tahvillerin üzerinde "*Piyangolu Saadet-i Umûmiye Tahvilât-ı Osmanîye'si*" ibaresi bulunacaktı⁷⁶⁵. Sonraki gelişmeler göstermektedir ki; bu imtiyaz talebi kabul edilmemiştir.

Rumeli Demiryolları tahvilatı promeslerinden başka yerli veya milli fark etmez; piyangoların ülkeye girişine, satışına ve gazetede ilanlarının çıkmasına 1902 tarihinde yayınlanan bir emirle yasak getirilmiştir⁷⁶⁶.

Hicaz Demiryollarının yapım sürecinde inşa masrafını karşılamak üzere Hariciye Nezareti Evrak Müdür Muavini tarafından verilen bir dilekçede yüz yirmi bin liralık piyango tertibi teklif edilmiştir. Bu teklifin yerine getirildiğine dair hiçbir kayıt yoktur⁷⁶⁷. Benzer bir durum 1908 tarihinde gerçekleşmiştir. Hicaz Demiryollarının yapımı için tüm İslam dünyasında başlatılan yardım kampanyasına Mısır da dâhil olmuştur. Ancak bahsedilen tarihte Mısır'daki ekonomik buhrandan

⁷⁶² *Düster*, Birinci Tertip, C. 5, s.868-870.

⁷⁶³ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 69. BOA, Y.A.RES., Dosya No: 37, Gömlek No: 40. (H. 26.B.1304 / M. 20.04.1887). *Düster*, Birinci Tertip, C. 5, s.868-870.

⁷⁶⁴ BOA, Y.PRK.TKM., Dosya No: 28, Gömlek No: 29. (H. 29.Z.1310 / M. 14.07.1893).

⁷⁶⁵ BOA, Y.PRK.TKM., Dosya No: 28, Gömlek No: 29. (H. 29.Z.1310 / M. 14.07.1893).

⁷⁶⁶ BOA, DH.MKT., Dosya No: 2600, Gömlek No: 16. (H. 08.M.1320 / M. 17.04.1902).

⁷⁶⁷ BOA, Y.A.HUS., Dosya No: 411, Gömlek No: 168. (H. 25.B.1318 / M. 18.11.1900).

dolayı yardım edilemeyeceği düşünülmüş ve ikramiyeli bir piyango düzenlenmesi fikri ortaya atılmıştır. Ancak bunun da uygulandığına dair bir kayıt yoktur⁷⁶⁸. Bu öneriler kabul edilmemişse de başka piyangolardan Hicaz Demiryolları için hisse ayrılmıştır⁷⁶⁹.

E. Savunma Sanayisi ve Piyangoculuk

Değişen ve gelişen savaş teknolojisine ayak uydurmak, bunlara sahip olmak ve imalatının ülke içerisinde yapılmasını sağlama konusu, Türk tarihinin son iki yüzyılına damgasını vurmuştur. Şüphesiz bunun gerçekleştirilmesinin en önemli şartlarından biri yeteri derecede finansal kaynağa sahip olmaktır.

Osmanlı Devleti, savunma sanayisini geliştirme ve savunma sanayisine kaynak oluşturma noktasında piyangoculuğa başvurmuştur. Ancak savunma sanayisi ile ilgili piyangoculuk asıl olarak Cumhuriyet döneminde büyük bir gelişim kaydetmiştir. Osmanlı Devleti, Donanma Cemiyeti ve Teçhizat-ı Askeriye Nezareti üzerinden piyangoculuğu icra etmeye çalışmıştır.

Teçhizat-ı Askeriye Nezareti, kendilerine ait sandığın gelirlerini çoğaltmak ve devletin kara ve deniz kuvvetlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmak için 1903 tarihinden itibaren çeşitli arayışlara girmiştir. Bunlardan birisi de lotarya yani piyango düzenleme düşüncesi olmuştur. Bu tarihte Osmanlı Devleti adına Teçhizat-ı Askeriye Nazırı Raif Paşa ile Selanik Bankası Osmanlı Şirketi adına Alfred Mzrahi arasında bir sözleşme yapılmıştır. Toplam on iki maddeden oluşan bu sözleşmeye göre piyango tesis ve idare etmek Alfred Mzrahiye verilmiştir. Bu sözleşmeye göre piyango tesis etmek amacıyla bir Osmanlı anonim şirketi kurulacaktı. İmtiyaz fermanının alınmasından sonra Mzrahi yirmi beş bin lira kefalet verecekti. Nezarete ilk beş sene için senelik elli bin lira verilecekti. Sonraki yıllar için ise senelik yüz bin lira verilecekti. İmtiyaz devam ettiği müddetçe başka piyangoların teşkiline izin verilmeyecekti. Şirketin sermayesi ve ikramiyeler her türlü vergiden muaf olacaktı. İmtiyaz süresi şirketin kuruluşundan itibaren otuz yıl olacaktı. Her türlü hukuki sorunlar Osmanlı mahkemelerinde görülecekti⁷⁷⁰. Bununla ilgili her hangi bir iradenin yayınlanmadığı, sonraki yıllarda meydana gelen

⁷⁶⁸ BOA, Y.MTV., Dosya No: 310, Gömlek No: 1. (H. 21.R.1326 / M. 23.05.1908).

⁷⁶⁹ BOA, ŞD., Dosya No: 2748, Gömlek No: 47. (H. 10.N.1323 / M. 08.11.1905).

⁷⁷⁰ BOA, Y.PRK.ML., Dosya No: 23, Gömlek No: 59. (H. 29.Z.1320 / M. 29.03.1903).

yazışmalarda görülmektedir. Zira Teçhizat Sandığı bir buçuk yıl sonra tekrardan bir başvuru yapmıştır.

Nezaretin bu isteğini içeren dilekçe 20 Aralık 1904 tarihinde maliye komisyonunda görüşülmüştür. Komisyon ülke genelinde tamamen yasaklanması imkânsız olan yabancı piyangolardan dolayı ülkenin milli servetinin yurt dışına çıkarıldığı tespitini yapmıştır. Bu paranın yurt içinde kalması için piyango Teçhizat-ı Askeriyeye ihale edilmesinin daha iyi olacağı yönünde görüş bildirmiştir. Komisyon şartname layihalarının bazılarında bazı noktalarda daha iyi şartlar teklif edildiğini beyan ederek, adı geçen kurumun vermiş olduğu şartların ilgili noktalarının tashih edilmesi gerektiğini de ifade etmiştir⁷⁷¹.

Maliye komisyonunun göndermiş olduğu bu mazbata, Yıldız Sarayı'nda müzakere edilmiş ve konunun etraflıca görüşülmesi için Meclis-i Vükela'ya havale edilmiştir. Meclis-i Vükela, 8 Ocak 1905'te bu konuyu görüşmüş ve karara bağlamıştır. Meclis böyle bir organizasyon için birçok memurun istihdam edilmesi, başka bir birimin kurulması ve yüklü miktarda sermayenin olması gerektiğini belirtmiştir. Meclis, mukavele şartlarını yetersiz görmüş ve daha iyi şartları kapsayan bir mukavele yapılması gerektiği yolunda görüş bildirerek başvuruya onay vermemiştir⁷⁷².

Teçhizat-ı Askeriyeye'nin isminin geçtiği bir başka piyango başvurusu 1908 tarihinde yapılmıştır. "Rüçhan" adında bir gazete için imtiyaz talebinde bulunulmuştur. Bu imtiyaz talebine göre; bu gazetenin her nüshasına bir sıra numarası konularak belli zamanlarda bu numaralar üzerinden çekiliş yapılması planlanmıştır. Çıkan numaranın bulunduğu gazete nüshasını elinde bulundurana ikramiye verilecekti. Buradan elde edilen hasılatın yarısı Teçhizat-ı Askeriyeye verilecekti. Ancak bu talep de kabul görmemiştir⁷⁷³.

Türk tarihinde piyangoculuğun önemli noktalarından biri hiç şüphesiz Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosudur. Böyle bir piyango tesis edilmesinin en önemli amacı savaş sanayisinin finansmanını sağlamaktı. Bu fikrin ortaya atılmasında ve uygulamaya geçilmesinde Avrupa'daki gelişmelerin ve özellikle de Yunanistan'daki gelişmelerin etkili olduğu düşünülebilir.

⁷⁷¹ BOA, İ.HUS., Dosya No: 124, Gömlek No: 110. (H. 13.L.1322 / M. 20.12.1904).

⁷⁷² BOA, MV., Dosya No: 110, Gömlek No: 69. (H. 2.Za.1322 / M. 08.01.1905).

⁷⁷³ "Piyangolar", *Tanin*, 1 Şaban 1326 (M. 29 Ağustos 1908), S. 37, s. 37.

Avrupa'da zaman zaman yasaklanmasına rağmen bazı imar ve sanayi işlerinin finansmanında piyango'nun kullanılması Osmanlı yöneticilerini etkilemiş olabilir. Yöneticileri en çok etkileyen ise 10 Haziran 1904 tarihinde "Yunan Milli Donanması Menfaatine Piyango'nun" tesis edilmesidir. Bundan önce de var olan bu piyango 1904'ten itibaren daha sistemli ve profesyonel bir şekilde organize edilmeye başlanmıştır. Yunanların donanmayı güçlendirmek amacıyla kurmuş oldukları bu piyango'nun Osmanlı Devleti'ndeki Rumlar arasında bile rağbet görmesi ve önemli gelir elde etmesi Osmanlı yöneticilerini de böyle bir organizasyona sevk etmiştir. 1876 tarihinde bile Yunan Donanmasına ait biletlerin ülke içerisinde satılmakta olduğu görülmektedir⁷⁷⁴.

19 Temmuz 1909 tarihinde kurulmuş olan Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, iane yoluyla gelir sağlamayı amaçlarken piyangodan da yararlanmayı düşünmüş ve bununla ilgili teşebbüslerde bulunmuş ise de ilkinde başarılı olamamıştır⁷⁷⁵. Her ne kadar bu girişim başarılı olmamışsa da bazı sivil toplum kuruluşları Donanma Cemiyeti'ne yardımcı olmak amacıyla piyango tertip etmişlerdir. Kadınların oluşturmuş olduğu bir cemiyet, 1910 tarihinde yardım amacıyla sazlı sözlü bir eğlence tertip etmiş ve piyango çekilişi yapmıştır⁷⁷⁶. Bir ay sonra Çatalca Muhadderat-ı İslamiye tarafından İttihat ve Terakki Kulübünün himayesinde donanma menfaatine eşya piyangosu düzenlenmiştir⁷⁷⁷.

1910 yılının Ramazanında Şehzadebaşı'nda gerçekleştirilen eğlencelerden birisi de Donanma Cemiyeti adına piyangolar düzenlenmesidir. Bu piyangolara katılım üst düzeyde olmuştur. Zira dönemin gazetelerinde bu husus, "Vükela Piyango Çekiyor" alt başlığıyla okuyucuya sunulmuştur. Piyangoların fiyatı beş kuruş olup halkın rağbeti oldukça fazla idi. Gazetenin haberine göre Dâhiliye ve Maliye Nazırları bir önceki akşam bir hayli piyango çekmişti⁷⁷⁸.

Donanma Cemiyeti menfaatine düzenlenen piyangolarla ilgili 1911 yılı içerisinde gazetelerde ilanlar vardır. Bu piyango tertiplerinin devlet nezdinde de destek gördüğü ve hatta hamiliğini mutasarrıfların yapmış olduğu piyangolar bulunmaktaydı. Üsküdar'da bulunan Donanma Cemiyeti Hanımlar şubesi tarafından

⁷⁷⁴ BOA, HR.İD., Dosya No: 255, Gömlek No: 16.

⁷⁷⁵ TUNÇAY, *Türkiye'de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 129.

⁷⁷⁶ "Hanımlara Mahsus Piyango", *Sabah*, 13 Haziran 1910, S. 7446, s. 4.

⁷⁷⁷ "Piyango Keşidesi, *Sabah*", 21 Temmuz 1910, S. 7484, s. 4.

⁷⁷⁸ "Donanma Piyangosu-Vükela Piyango Çekiyor", *Tanin*, 12 Eylül 1910, S. 730, s. 3.

saz ve eğlence eşliğinde piyango çekilişi yapılacağı ilan edilmiştir. Bu çekilişin Üsküdar mutasarrıfı Faik Efendi'nin himayelerinde yapılacağı belirtilmiştir. Eğlencenin de olacağı bu etkinliğe katılım yetişkinler için beş, çocuklar için ise iki kuruştur. Piyango biletleri olanlardan ise üç kuruş alınacaktı⁷⁷⁹. Yine 1911'de Üçüncü ve Dördüncü Süvari Alaylarının Donanma Cemiyeti'ne hediye etmiş olduğu bir kısırak piyangoya konulmuştur⁷⁸⁰.

Donanma lehine küçük çaplı yapılan bu piyangoları ülke genelinde ve büyük çaplı olarak düzenlemek için girişimler başlamıştır. 1910 yılında Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti ile Şehremaneti (Belediye) ortaklaşa bir piyango tesis etmeyi planlamışlardı. Yazışmalardan ve gazetelerdeki haberlerden edinilen bilgiler bunun hiç kolay olmadığını göstermektedir.

Piyango tertibi konusunda ilk olarak şehremanetinin müstakil girişimi olmuştur. Temmuz 1910'da gazetelerde çıkan haberlere göre İzmir Piyangosunun yüklenicileri olan Mordehay Levi ve Benyamin Devidas, piyango ihalesini almak için başvurular arasında on bin liralık depozitoyu yatıran ortaklar olarak ön plana çıkmaktaydı. Ayrıca Aydın valisi Mahmut Muhtar, bahsedilen kişilerin bu işi yapacak yeterli mali güce sahip olduğunu ifade eden bir mazbata kaleme almıştır⁷⁸¹.

Ekim 1910 tarihinde hem Donanma Cemiyeti hem de Şehremaneti'nin ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenmesi planlanan piyango'nun birleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bundan sonraki süreçte ikisi adına düzenlenecek piyango'nun ihale süreci başlamıştır. Bu işin iki kurumun işlerini artıracığı düşünüldükten bir maliye heyeti tarafından yürütülmesi düşünülmüştü. Nihayetinde Şehremini (Belediye Başkanı) Suphi Bey başkanlığında belediye bünyesinde bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon sık sık toplanarak piyango ile ilgili olarak gelinen noktayı ve teklifleri müzakere etmiştir⁷⁸². Teklifler alınmaya başlanmıştır. Yabancıların da bu ihaleye rağbeti olmuştur. Belçikalı bir heyet, verilecek ikramiyeler içerisinde oranı en yüksek teklifi vermiştir⁷⁸³.

⁷⁷⁹ "Fevkalade Konser ve Piyango Keşidesi", *Sabah*, 18 Ağustos 1911, S. 7870, s. 3.

⁷⁸⁰ "Piyangoya Vaz' Edilen Kısırak", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Şubat 1911, S. 502.

⁷⁸¹ "Şehremaneti Piyangosu", *Sabah*, 6 Temmuz 1910, S. 7469. s. 3.

⁷⁸² Piyango Komisyonu, *Sabah*, 27 Kasım 1910, S. 7610. s. 2.

⁷⁸³ "Şehremaneti ve Donanma Piyangosu", *Sabah*, 10 Ekim 1910, S: 7562. s. 2. "Piyango Komisyonu, *Sabah*", 6 Kasım 1910, S: 7589. s. 3.

Komisyunun yapmış olduğu müzakereler sonucunda piyango ihalesinin, en iyi teklifi veren Belçikalı şirkete verilmesi kararlaştırılmıştır. İhaleyi alan Belçikalı şirket yıllık yetmiş beş bin yüz lira vermeyi kabul etmiştir⁷⁸⁴.

Heyetin ihaleyi tamamlamasından sonra bu konu, Şura-yı Devlete sevk edilmiştir. Şura-yı Devlet Maliye, Nafia ve Maarif Dairesinde; belediye ve donanma reisinin hazır bulunduğu bir toplantıda bu konu etraflıca tetkik edilmiştir. Bu toplantıda üyelerin birçoğu ülkenin her bölgesinde satışa çıkarılacak olan bu biletlerin eyaletlerdeki hayır kurumlarının düzenlemiş olduğu piyangoları olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir. İmtiyazın belediye ile olan ilgisinin kesilmesi ve Donanma Cemiyetine münhasır olarak verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Gelirin bir kısmının belediye sağık kurumlarına verilmesi uygun görülmüştür⁷⁸⁵. Ayrıca Donanma Cemiyeti'ne verilecek olan yetmiş beş bin liranın artırılması istenmiştir. Yüklenici firma da bunu kabul etmiştir. Karar mazbatası sadaret makamına gönderilmiştir⁷⁸⁶. Ayrıca bu piyango için hazırlanan şartname, Heyet-i Umumiye 'ye gönderilmiştir⁷⁸⁷.

Belçika şirketi adına Salamon'a ihale edilen piyango şartnamesine göre; piyango altı yüz bin liradan fazla olursa hükümete yetmiş beş bin lira değil doksan bin lira verilecekti. Ayrıca her yıl Donanma Cemiyetine beş yüz bilet verilecekti. İhaleyi alan şirket daha önceden ruhsat verilmiş olan piyangoların hukukuna riayet edecekti. İmtiyaz süresi otuz yıl olarak tespit edilmiş ve bu süre zarfında damga vergisinden muaf olacaktı. Padişahın iradesi yayımlandıktan üç ay sonra işe başlanılacaktı. Piyango biletleri % 60 ikramiye üzerine satılacaktı. Şirket, Donanma Cemiyetine vereceği yıllık yetmiş beş bin lirayı zarar etse bile peşin olarak verecekti⁷⁸⁸.

Tüm bu gelişmelere rağmen Şura-yı Devlet kesin bir karar verme noktasında zorlanmış ve görüşmeler devam etmiştir⁷⁸⁹. Azalar arasında görüş ayrılığı ortaya çıkınca hükümete havale edilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁹⁰. Uzun süren bir sessizlikten, yaklaşık bir yıl, sonra bu durum Meclis-i Vükela'nın gündemine alınmıştır. Meclis-i Vükela 28 Mart 1912 tarihinde bununla ilgili bir karar almıştır.

⁷⁸⁴ "Piyango Komisyonu", *Sabah*, 30 Kasım 1910, S. 7613, s. 2.

⁷⁸⁵ "Donanma Cemiyeti Piyangosu", *Sabah*, 28 Ocak 1911, S. 7669, s. 4.

⁷⁸⁶ "Donanma Cemiyeti Piyangosu", *Sabah*, 11 Mart 1911, S. 7711, s. 3.

⁷⁸⁷ "Donanma Piyangosu Şartnamesi", *Tasvir-i Efkar*, 24 Mart 1911, S. 540, s. 2.

⁷⁸⁸ "Donanma Cemiyeti Piyangosu", *Sabah*, 25 Mart 1911, S: 7725, s. 2.

⁷⁸⁹ "Piyango İçin", *Sabah*, 2 Nisan 1911, S. 7733, s. 2.

⁷⁹⁰ "Donanma Piyangosu", *Sabah*, 7 Nisan 1911, S: 7738, s. 2. "Donanma Piyangosu", *Sabah*, 15 Nisan 1911, S. 7746, s. 2.

Alınan karar göre; verilecek imtiyazın kapsamı, hükümleri, sınırları ve yetkilerinin genişliği hususlarına dikkat çekilmiştir. Böyle bir tekelleşmeye gidildiğinde hayır işleri ve sanayiye teşvik amacıyla yapılan piyango çekilişlerine ait hukuki hususların zedeleneceği belirtilmişti. Bunun yerine belediyenin şartlarını kendi belirleyebileceği, duruma göre değiştirebileceği ve daima teftiş altında tutabileceği şekilde istediğine ruhsat vermesinin daha iyi olacağı beyan edilmiştir. Bu tekel ve imtiyaz başvurusu reddedildiği gibi Donanma Cemiyeti'nin piyango ile işigali doğru bulunmamıştır. Donanma Cemiyeti'ne de piyango için ruhsat verilmemiştir⁷⁹¹. Şurayı Devlet Maliye ve Nafia Dairesinin 18 Kasım 1913 tarihli bir zaptına göre; şehremaneti piyangosu imtiyazını İstanbul ile sınırlandırmıştır. Her ne kadar kırk iki bin lira maktu bir bedel karşılığında Musevi Salomona piyango imtiyazı ihale edilmiş ise de bunun kati surette olmadığı belirtilmiştir. Sonradan yapılan başvurularda daha iyi teklifler sunulması üzerine ilgili dairece iki teklif sunulmuştur. Ya yeniden ihale yapılacaktı ya da Salomona ihale bırakılacaktı. Bunun kararı “...*bu iki suretten birinin tercih ve kabulünün makam-ı âli-i icraya havalesi ekseriyetle tensip olunmuş...*” denilerek icra mevkiinde bulunanlara havale edilmiştir⁷⁹².

Bu iki başarısız girişimden sonra Sadaret makamlığından Meclise konu ile ilgili olarak bir kanun tasarısı havale edilmiştir. Bu kanun tasarısı 2 Nisan 1917 tarihinde Meclis'te görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler sonunda kanun tasarısı kabul edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesine göre; “*Hasılatı tersane inşâsına sarf edilmek üzere Donanma Cemiyeti tarafından Osmanlı İtibâr-ı Milli Bankası vasıtasıyla ve itfâ cetvelleri Maliye Nezaretince tasdik edilmek şartıyla ihrâç edilecek birer liralık bir milyon âdet ikrâmiyeli tahvilâtın mürettebât-ı seneviyesi olan otuz bin liranın tedâyesine kefâlet etmeye Maliye Nezareti mezundur.*” Bu kanunun icrasına Maliye Nezareti görevlendirilmiştir. Bu kanun müzakeresi esnasında Donanma Cemiyeti tarafından bir tersane oluşturulacağı ve bunun tahminen 750.000 lira civarında bir maliyete tekabül ettiği ifade edilmiştir. Bunun tedariki için ise ikramiyeli tahvil çıkarma yoluna gidildiği belirtilmiştir⁷⁹³.

Bu kanun maddesi çok hızlı bir şekilde çıkarılmıştı. Daha sonraki süreçte nasıl bir yol takip edileceği konusunda görüşmeler başlamıştır. 21 Nisan 1917

⁷⁹¹ BOA, MV., Dosya No: 163, Gömlek No: 43. (H. 15.R.1330 / M. 03.04.1912).

⁷⁹² BOA, ŞD., Dosya No: 3121, Gömlek No: 39. (H. 04.M.1332 / M. 03.12.1913).

⁷⁹³ TUNÇAY, *Türkiye’de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, s. 129-131. *Düster*, İkinci Tertip, C. 9, s.585.

tarhinde Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası ile Osmanlı Donanma Cemiyeti arasında bir “Piyango Mukavelenamesi” imzalanmıştır. Bu sözleşme toplam on dört maddeden oluşmaktadır. Bu sözleşmeye göre; Osmanlı Donanma Cemiyeti bir milyon liralık piyango tahvili ihraç edecekti. Ve bunun adı “Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu” olacaktı. Her tahvilatın değeri yüz kuruş olmak üzere on bin tane olacaktı. Piyango tahvilatlarının satışı, ilanı ve sair masrafları Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasına ait olacaktı. Bu sözleşmenin uygulanması esnasında çıkabilecek sorunlar için müracaat yeri olarak Şura-yı Devlet gösterilmiştir. Yasal prosedürler ve ruhsat işleri tam bir yıl sürmüştür. 21 Nisan 1918’de Meclis-i Mahsusa’da bu konu görüşülmüş ve ruhsat verilmesine karar verilmiştir. Bir gün sonra 22 Nisan 1918 tarihinde irade-i seniye yayınlanmıştır. Konunun ehemmiyet bakımından yayınlanan irade şu şekildedir: “*Hâsılatı tersane inşâsına sarf edilmek üzere Donanma Cemiyeti tarafından Osmanlı İtibâr-ı Milli Bankası mârifetiyle ihrâç olunan birer liralık bir milyon adet ikrâmiyeli piyango nun keşidesine Meclis-i Vükelâ kararı ile ruhsât verilmiştir. Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Maliye Nezareti memurdur*”⁷⁹⁴.

Böyle bir girişimin ülke savunma sanayisini geliştireceği düşünülerek toplumun çeşitli kesimleri tarafından desteklenmiştir. Türk Yurdu dergisi, Donanma Cemiyeti’nin desteğiyle tersane kurulmasının ülke ekonomisine ve harp sanayisine katkı vereceğini belirtmiştir. Bu cemiyet lehine yapılacak piyango çekilişlerine abonelerinin piyango bileti olarak katılmasını istemiştir. Ayrıca piyango ile ilgili ilanlara yer vereceğini belirtmiştir⁷⁹⁵.

Her ne kadar Nisan 1918’de ruhsat işlemleri tamamlanmışsa da bir yıl öncesinden 1917 Mayıs ve Haziran aylarından itibaren “Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu” adı altında gazetelere ilanlar verilmiştir. Mayıs 1917’den itibaren Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu tahvilatı satılmaya başlanmıştır. Tahvilatın satıldığı kurumlardan bazıları şunlardı: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, Donanma Cemiyeti’nin merkez ve taşradaki şubeleri, Nukud-ı Mevkufe İdaresi, Emniyet Sandığı, Der Saadet ve taşradaki Ziraat Bankaları, Bank Osmanî, Türkiye Milli Bankası, Selanik Bankası bunlardan bazılarıydı. İlan göre satış işlemleri 31 Temmuz 1917 tarihine kadar olacaktı. İlk çekiliş ise 15 Ağustos 1917 tarihinde son

⁷⁹⁴ BOA, İ.DUİT., Dosya No: 116, Gömlek No: 46. (H. 10.B.1336 / M. 22.04.1918).

⁷⁹⁵ “Türklük Şunu: Donanma Cemiyet’nin Piyangosu”, *Türk Yurdu*, R. 24 Mayıs 1333 (M. 24.05.1917), C. 12, S. 135, s. 3453-3454.

bulacaktı⁷⁹⁶. Bu çekilişte büyük ikramiye olarak 500.000 kuruş verileceği ifade edilmiştir. Bundan başka birer kişiye 50.000, 20.000 ve 10.000 kuruşluk, beş kişiye 500 kuruşluk ikramiye verileceği belirtilmiştir. Tahvilatın fiyatı ise 100 kuruş olacaktı⁷⁹⁷. 31 Temmuzda son bulması gereken satış süresi 3 Ağustos tarihli bir ilan ile uzatılmıştır⁷⁹⁸.

İlk çekiliş, 15 Ağustos 1917'de Maliye Nezaretinde bir komisyon huzurunda Darüleytam öğrencisi Faik adında biri tarafından yapılmıştır. İkramiyelerin 23 Ağustos'tan itibaren Der Saadet'te Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasınca ödeneceği ilan edilmiştir⁷⁹⁹. Bu piyango'nun ilk talihli şehri İzmir idi⁸⁰⁰.

Donanma Cemiyeti yararına düzenlenmiş olan piyango tahvillerine halkın rağbeti yüksek olmuştur. Cemal Paşa'nın gayretleriyle Suriye'de binlerce tahvil satılmıştır. Ancak diğer piyangolarda olduğu gibi bu piyango ile de ilgili kamuoyunda, toplanan paranın akıbeti hakkında dedikodular ve yolsuzluk iddiaları ortaya çıkmıştır. Cavid Bey, toplanan paraları zimmetine geçirmekle suçlanmıştır⁸⁰¹.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Donanma Cemiyeti menfaatine düzenlene piyangoların devam ettiği görülmektedir. Zira 1918'in sonuna kadar gazetelerde bununla ilgili haberler ve ikramiye kazanan biletlerin numaraları yer almıştır⁸⁰².

Başka alanlardaki askeri ihtiyaçların karşılanması noktasında da piyango tertibine gidilmiştir. Manastır'da bulunan Kesriye'de halkın yardımıyla bir askeri kışla inşa edilirken yardım paraları yeterli olmayınca piyango düzenlenmesine karar verilmiştir. Bunun için izin başvurusu yapılmıştır. Ancak bunun nasıl sonuçlandığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır⁸⁰³.

⁷⁹⁶ “Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu”, *Sabah*, 5 Haziran 1917, S 9900, s. 3. “Donanma Piyangosu”, *Sabah*, 8 Temmuz 1917, S: 9933, s. 3.

⁷⁹⁷ “Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu”, *Sabah*, 15 Haziran 1917, S. 9910, s. 4.

⁷⁹⁸ “Donanma Cemiyeti Piyangosu”, *Sabah*, 3 Ağustos 1917, S. 9956, s. 3.

⁷⁹⁹ “Donanma Piyangosu”, *Sabah*, 16 Ağustos 1917, S. 9969, s. 3.

⁸⁰⁰ Donanma Piyangosu, *Sabah*, 11 Eylül 1917, S. 9995, s. 3.

⁸⁰¹ ÖZÇELİK, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 218-219.

⁸⁰² “Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu”, *İkdam*, 17 Mart 1918, S. 7579, s. 2. “Donanma Piyangosunun Altıncı Keşidesi”, *İkdam*, 16 Eylül 1918, S. 9759, s. 2. “Donanma Piyangosuna Dair”, *İkdam*, 30 Aralık 1918, S. 7861, s. 2.

⁸⁰³ BOA, TFR.I.MN, Dosya No: 111, Gömlek No: 11089. (H. 26.L.1324 / M. 13.12.1906).

Savunma sanayisini güçlendirmek maksadıyla yapılan piyango faaliyetleri Cumhuriyet Türkiye'sine miras olarak geçmiştir. Tayyare Piyangosu, Osmanlı'dan kalma piyango geleneğinin devamı niteliğindedir.

F. Hayır Kurumları ve Piyangoculuk

Piyangonun finanse ettiği kurumlar arasında hayır kurumları önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nin önemli kurumlarından biri olan Darülaceze⁸⁰⁴ için piyango düzenlenmesi hususu 1891 yılının ilk aylarında gündeme gelmiştir. Darülaceze'nin inşaat masraflarının karşılanması amacıyla piyango düzenlenmesi konusu Meclis-i Vükela'da tartışılmıştır. Hatta bunun bile yeterli olamayacağı bunun yerine ikramiyeli tahvillerin çıkarılması da tartışılmıştır. Saraydan ve vilayetlerden gönderilen eşyaların ilk aşamada piyangoya konulmasından ziyade sergi açılması suretiyle satılmasının daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir. Sergi sonunda satılmayan eşyaların piyangoya konulması kararlaştırılmıştır⁸⁰⁵.

II. Abdülhamit döneminde hizmete girmiş olan Dar'ül Hayr-ı Âlî'nin⁸⁰⁶ kuruluş sürecinde finans desteği sağlamak amacıyla piyango düzenlenmesi için dilekçe verilmiştir. Bu dilekçe Şura-yı Devlet'te görüşülmüştür. Düzenlenmesi düşünülen bu piyango on çekilişten ibaret olacaktır. Her çekiliş için on iki bin bilet basılacaktır. Bu biletlerin % 20'si ikramiye kazanacaktır. Büyük çoğunluğu da amorti kazanacaktır. Her çekilişten elde edilen gelirin % 15'i bu kuruma tahsis edilecek ve toplamda yüz bin kuruş gelir elde edilmesi planlanmıştır. Bu başvuruda dilekçe sahibi her tarafta yabancı piyangoların satıldığını belirtmiş ve piyango tertibine izin verilmesini istemiştir. Ancak Şura-yı Devlet kanunlara aykırı ve halkın zararına neden olacağı gerekçesiyle bu çekilişe izin vermemiştir⁸⁰⁷.

⁸⁰⁴ Darülâceze; kimsesiz çocuklar, yaşlı ve muhtaçları barındırmak amacıyla 1896'da İstanbul'da açılan bir hayır kurumudur. II. Abdülhamit döneminde 1890'da Darülaceze'nin yasal alt yapısı ve diğer hususlar için hazırlıklar başlatıldı. 1890-1892 yılları Darülaceze'nin kurulacağı yer, planlarının yapılması ve inşaat masraflarının teminiyle geçti. İnşaatı üç yıldan fazla sürmüş ve 2 Şubat 1896 tarihinde hizmete başlamıştır. NUHOĞLU, Hidayet Y., "Darülaceze", *TDVİA*, C. 8, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s.513.

⁸⁰⁵ BOA, MV., Dosya No: 62, Gömlek No: 94. (H. 13.B.1308 / M. 22.02.1891).

⁸⁰⁶ İstanbul'da sayıları her geçen gün artan yetim ve öksüz çocukların barınma, beslenme ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 19 Ağustos 1903 tarihinde kurulmuş olan bir okuldur. ÖZTÜRK, Cemil, "Osmanlı'da Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Dârülhayr-ı Âlî", http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/9.htm, (11.02.2018).

⁸⁰⁷ BOA, BEO., Dosya No: 2222, Gömlek No: 166642. (H. 29.Ş.1321 / M. 20.11.1903).

Devlet kurumlarının desteklemiş olduğu piyangolardan biri Hilal-ı Ahmer Piyangosuydu. Gazete ilanlarından anlaşıldığı üzere bu piyango icra edildiği ve yeni çekilişler için gün verildiği görülmektedir. Çekilişin Hariciye Nazırının Ayas Paşa'daki konağında, Beyoğlu mutasarrıfının katılımıyla gerçekleşeceği belirtilmiştir. Organizasyonu yapan ise “Hilal-ı Ahmer Osmanlı Kadınlar Cemiyeti”dir⁸⁰⁸.

Gayrimüslimler lehine faaliyet gösteren kurumlar da piyango çekilişleri yapmışlardır. Şubat 1910 tarihinde “Beyoğlu Ermeni Kadınlar Cemiyeti”, Adana’da bulunan Ermeni yetimleri için Ermeni kilisesi dâhilinde dört tane piyango çekiliş yapacağını gazeteler yoluyla ilan etmiştir⁸⁰⁹.

Kudüs’te 1911 tarihinde Musevilere ait olan Talmud Tora adı verilen bir hayır kurumu ve körler okulunun ihtiyaçlarının karşılanması için ikramiyesi para olan bir piyango düzenlenmesine Kudüs Mutasarrıflığı tarafından karar verilmiştir. Bu piyangoda biletlerin tanesi yedi kuruş olmak üzere toplam yedi bin yüz kırk üç bilet bastırılması düşünülmüştür. Dâhiliye Nezareti bu konu ile ilgili Sadaret makamına başvurmuş ve nihayetinde konu Şura-yı Devlet’in önüne gelmiştir. Komisyon ikramiyesi para olan bir piyango tertibine olumlu bakmamıştır⁸¹⁰.

Savaş ve afetler hayır kurumlarının misyonlarını ve görevlerini ifa ettiği dönemler olarak ön plana çıkmaktadır. Savaş ve afetlerin neden olduğu zararı en aza indirmek ve geride kalanların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Osmanlı Devleti’nde birçok hayır kurumu kurulmuştur. Bunlardan biri olan “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti”dir.” Bu cemiyetin kuruluş amacı şehit ve gazi ailelerine yardım etmektir. Bu cemiyetin gelir kaynakları sergiler, tiyatro gösterileri, müsamereler ve piyango çekilişleriydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu cemiyet faaliyetlerini devam ettirmiştir⁸¹¹.

Yardımlaşma amacıyla kurulmuş olan birçok cemiyet ve dernek hedef kitlelerine yardım etmek amacıyla piyangoculuk ile meşgul olmuşlardır. Ayrıca olağanüstü durumlarda zorda kalanlar için piyango çekilişleri tertip edilmiştir.

⁸⁰⁸ “Hilal-ı Ahmer Piyangosu”, *Sabah*, 10 Kasım 1910, S: 7593, s. 4.

⁸⁰⁹ “Eytam İçin Bir Piyango”, *Tanin*, 24 Şubat 1910, S: 531, s. 3.

⁸¹⁰ BOA, ŞD., Dosya No: 2312, Gömlek No: 12. (H. 25.L.1329 / M. 19.10.1911). “Piyango İçin”, *Sabah*, 6 Eylül 1911, S: 7889, s. 2.

⁸¹¹ “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Hakkında”, *Servet-i Fünun*, 4 Ocak 1917, S: 1332, s. 62.

Devletin bu tür etkinliklere karşı tutumu daha yumuşak olmuştur. Bu tür piyango çekilişlerine devlet, genellikle ruhsat vermiştir.

SONUÇ

Para kazanmanın yasal ve meşru olmayan yollarından biri olan kumarın, Osmanlı toplumsal hayatında var olduğu ve önemli bir problem olarak görüldüğü belgelerden anlaşılmaktadır. Kumar meselesi Klasik Dönem olarak adlandırılan zaman diliminde divanda görüşülecek kadar önemli bir konuydu.

Bu çalışmada kumarın zamansal boyutunda 1800-1923 yılları arası incelenmiştir. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşmanın zirve yaptığı bir dönemdir. Batılılaşma konusu sosyal hayatı derinden etkilemiş ve eğlence sektöründe yeni unsurların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı toplumunda daha önce pek bilinmeyen piyango ve tombala eğlence hayatının vazgeçilmezleri olmuştur. Daha öncesinde de var olan kumar, Batılılaşma ile birlikte daha görünür hale gelmiştir.

Kumar, devlet ve toplum nazarında hiçbir zaman hoş karşılanmamıştır. Devlet nezdinde kumarhane açmak amacıyla yapılan başvurular daima ret edilmiştir. Resmi bir tabela altında kumarhaneler açılmamışsa da kaçak olarak kumarhane olarak değerlendirilebilecek yerler var olmuştur. Kumarın oynandığı yerler arasında ön plana çıkan yerler kahvehanelerdi. Kahvehanelerin tamamında kumar oynanmamakla birlikte büyük bir çoğunluğunda iskambil oyunları oynanmaktaydı. Bazı kahvehaneler, kumar kahvehaneleri olarak ün kazanmıştı. Gazino, kulüp, meyhane, lokanta, ev, hapishane gibi yerler kumarhane işlevini görebilmekteydi. Yer konusunda her hangi bir sınırlama olmaksızın her yer kumara uygun hale getirilebilmekteydi.

Ülkenin her yerinde kumar vakalarıyla karşılaşılabilmekteydi. İlk bakışta zihinlerde, kumarın İstanbul'da daha fazla olduğu algısı oluşabilmektedir. Ancak sayısal veriler kullanıldığında farklı bir tablo görülmektedir. Bazı dönemler için derlenen istatistiki verilerde, nüfus ile birlikte bir değerlendirme yapıldığında Hüdavendigar, Aydın, Konya, Beyrut gibi vilayetlerde kumar vakalarının oranı daha fazla çıkmaktadır. Merkeze ait belgelerin daha iyi muhafaza edilmiş olması, bilgi akışının daha sağlıklı yürütülmesi İstanbul'daki kumar vakaları ile ilgili belgelerin fazla olmasını sağlamış olabilir.

İstanbul özelinde kumarın en yoğun olarak görüldüğü yer Beyoğlu'ydu. Buranın Avrupalı özelliği, oyun ve eğlence merkezlerinin buralarda yoğunlaşması,

kozmpolit yapısı bunun başlıca nedenidir. Müslüman nüfusun daha az olduğu, dolayısıyla geleneğin, örfün ve dinî anlayışın etkisinin az hissedildiği Beyoğlu, kumarbazlar için önemli bir merkezdi. Beyoğlu, her ne kadar gayrimüslim tebaanın yoğun olduğu bir bölge ise de kumar oynayanların yalnızca bu unsurlar olduğunu söylemek zordur. Hatta Müslüman unsurun çok yoğun olarak bu bölgede kumar oynadığı söylenebilir. Zira kumar oynayan kişilerin dini ve etnik yapısı üzerinden yapılan değerlendirmede, kumar oynayan Müslümanların sayısı toplam nüfus içerisindeki Müslüman oranıyla paralellik arz etmektedir. Beyoğlu, kumara müptela olan Müslüman tebaa için gizliliğin daha kolay sağlandığı bir bölgeydi.

Kumar oynayanların niteliksel ve niceliksel özellikleri aslında toplumun aynası konumundaydı. Bazı dönemler için hazırlanan istatistiklerde görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde kumarbazlar arasında her inanıştan ve milliyetten kişiler ile karşılaşmaktadır. Bu husus meslek, yaş, medeni durum gibi özellikler için de söylenebilir. Kumar oynayanlardan kadın-erkek oranına bakıldığında erkeklerin büyük çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu noktada kumarbazlık Osmanlı Devleti'nde erkekler arasında daha yaygındı denilebilir. Benzer bir durum kumar olaylarının vuku bulduğu yerleşim yerleri için de geçerlidir. Zira kumar vakalarının büyük çoğunluğu şehirlerde gerçekleşmiştir. Kırsal kesimde kayda geçen fazla bir vaka yoktur. Bununla birlikte bu durum kırsal bölgelerde kumar oynanmadığı anlamına gelmez.

Kumarın farklı araçlar ile yapıldığı görülmektedir. Kumara aracılık eden materyallerin başında zar gelmekteydi. Şans ve risk faktörü zar oyunlarının belirleyici özellikleriydi. Bunun yanında iskambil kâğıtları da önemli kumar materyalleri arasında yer almaktaydı. Poker, rulet, bakara, ecarte, whist önemli kumar oyunları arasında yer almaktaydı.

Tombala, kumara aracılık eden önemli oyunlardan birisiydi. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplumunda görülen bu oyun, zaman zaman baskılansa da Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir. Özellikle Mütareke Döneminde, Bolşevik İhtilali'nden dolayı mülteci konumuna düşen Beyaz Ruslar, bu oyunun İstanbul'da yayılmasında önemli rol oynamışlardır.

Devletin kumar ve kumarbazlarla mücadelede önemli alanlardan biri hukuki alandı. Kumar olgusunun geçirmiş olduğu değişim ve hukuki alanda, özellikle de ceza hukukunda, meydana gelen gelişmeler devlet erkinin kumara bakışını

değiştirmiştir. Başlangıçta ceza kanunnamesinde kumar suçu tanımlanmamış ve ceza tespitine gidilmemişse de zamanla bu husus, ceza kanununda ayrı bir madde ile kayıt altına alınmıştır. Aynı şey piyango için de geçerlidir. 19. yüzyıldan önce bilinmeyen piyango konusu bu yüzyılda hızla yayılıp birçok kişiyi mağdur edince yasak kapsamına alınmıştır. Ancak piyangoculuk gerek resmi gerek gayri resmi şekilde sonradan devam etmiştir.

Kumarla mücadele konusunda zayıf da olsa sivil girişimler de olmuştur. Ancak gerek devlet nezdinde gerekse sivil inisiyatifler nezdinde kumar ile yapılan mücadele birçok kez sekteye uğramıştır. Bunda kolluk güçlerinin kayıtsızlığı, rüşvet almaları, kendilerinin de kumar oynamaları ve kumarbazlarla yakın ilişkiler kurmaları etkili olmuştur.

Kumarın hem sosyal hayata hem de ekonomik hayata büyük etkileri olmuştur. Bireylerin bu illete tutulması aile hayatının sönmesine, eşlerin ayrılmasına ve ağır travmalara neden olmuştur. Ekonomik olarak bireylerin ve ailelerinin zor duruma düşmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca kişiler arasında kin ve nefretin ortaya çıkmasına veya düşmanlıkların daha da körüklenmesine neden olmuştur.

Piyangoculuğun Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkması ve yaygınlaşması 19. yüzyılda olmuştur. Bireysel girişimlerle dar bir çerçevede icra edilen piyangoculuk, zamanla büyüyerek kişileri ve kurumları içine çeken bir girdaba dönüşmüştür. Devletin piyangoya dair politikası istikrarlı olmaktan uzaktır ve tezatlarla doludur. Belli dönemlerde piyangoculuk yasaklanmış ancak toplumda piyangoya olan rağbet yasakların kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.

Piyangoya olan ilgi yalnızca bireyler nezdinde değil kurumlar nezdinde önemli bir yer tutmaktadır. Kurumları piyangoya yönelten temel sebep, ihtiyaçların bu yolla finanse edilmesi düşüncesidir. Bu noktada okullar ve mabetler bu fırsatı değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Devlet, piyango konusunda başta pasif bir tutum sergilemiştir. Sıkıntılarının ortaya çıkmasıyla birlikte dikkatler bu mecraya çevrilmiş, dini ve hukuki alanda piyangoculuk yeniden yorumlanmıştır. Devlet gittikçe piyangoculuğa müdahil olmaya başlamıştır. Yasal alt yapı hazırlandıktan sonra denetim süreci sıklaştırılmıştır. Devletin piyangoculuğa bakışı bir üst aşamaya geçmiş devlet, bir nevi denetleyici konuma geçmiştir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında kârlı bir iş olarak görülen piyangoculuk devletin de iştahını kabartmıştı. Bu noktadan itibaren devletin ilgisi, denetimin yanı sıra piyangoyu

tekeline alma çabası şeklinde kendini göstermiştir. Ziraat Bankası Piyangosunun oluşturulması, Donanma Cemiyeti Piyangosunun kurulması bu girişime örnek olarak gösterilebilir. Cumhuriyet ile birlikte bu süreç tamamlanmış ve piyangoculuk bir nevi devletin tekeline alınmıştır.

Piyangoculuk, Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir alanda farklı kişiler ve kurumlar tarafından farklı amaçlar için icra edilmiştir. Kişisel menfaat sağlamak, kurumun ihtiyaçlarını karşılama ve hayır kurumları için piyango tertip edilmiştir. İkramiye olarak çekilişlerde para veya çeşitli eşyalar verilmekteydi. Bunların yanında tahvillere bağlı promesler de vardı.

Piyangoculuk ile ilgili önemli konulardan biri yabancılara ait piyango biletlerinin Osmanlı ülkesinde satılmasıdır. Piyangoculuğun Osmanlı Devleti'nde gelişmesinde ve kökleşmesinde yabancı piyangolar önemli bir rol oynamıştır. Birçok ülkeye ait piyangolar başta azınlıklar olmak üzere tüm Osmanlı tebaası arasında rahatça satılabilmekteydi. Zamanla halkın çeşitli yollarla kandırılması ve mağdur edilmesi bu piyangoların yasaklanmasına neden olmuştur. Ancak alınan yasak kararlarına ve yapılan tüm uyarılara rağmen yabancı piyangolar gizli yollardan ülkeye sokulmuş; çeşitli kuruluşlar ve şahıslar aracılığıyla piyasaya sürülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde başlangıçta devlet organlarının resmi bir dahli olmadığı piyango hususu, zamanla devletin ana aktör olduğu bir olgu haline gelmiştir. Bu piyango tecrübesi yeni kurulan Türk devletine geçmiş ve Tayyare Cemiyeti adına düzenlenen piyango ile yeni bir evreye girmiştir.

Bugün devlet ve toplum nezdinde resmi veya gayri resmi icra edilmekte olan şans oyunlarının ve kumarın Osmanlı Devleti'nde kökleri mevcuttu. Zaman olarak yüzyıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen kumarın etkileri ve sonuçları geçmişte de günümüzde de benzerdir. Zaman, mekân ve kişiler değişse de özde bir değişiklik yoktur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. Bab-ı Asafî

Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi (BOA, A.DVN.MHM.d)

Defter No: 34.

2. Sadaret

Sadaret Divan Kalemi Evrakı (BOA, A.DVN.)

54/17, 121/53.

Sadaret Divan Mukavelenameler (BOA, A.DVN.MKL)

51/10, 81/27.

Sadaret Müteferrik Evrakı (BOA, A.M)

5/57.

Sadaret Mektûbi Kalemi Evrakı (BOA, A.MKT)

147/92.

Sadaret Mektûbi Mühimme Kalemi Evrakı (BOA, A.MKT.MHM)

140/31, 140/71, 207/64, 342/67, 481/73.

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı (BOA, A.MKT.MVL)

6/66, 6/73, 12/54, 20/86, 34/13, 110/84-1, 127/66-1, 142/14.

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (BOA, A.MKT.NZD)

186/61, 227/73, 241/96, 243/33, 277/69, 324/47.

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı (BOA, A.MKT.UM)

420/99.

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (BOA, A.MTZ.04)

132/38, 152/55.

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Sisam Evrakı (BOA, A.MTZ.SM)

3/135.

3. Bâb-ı âli Evrak Odası

Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı (BOA, BEO)

83/6198, 111/8308, 327/24496, 340/25441, 424/31736, 485/36307, 564/42298,
650/48742, 666/49943, 668/50100, 761/57068, 768/57550, 870/65235, 944/1,
2222/166642, 2326/174390, 2443/183160, 2549/191166, 2555/191599,
2567/192464, 2611/195770, 2612/195844, 2659/199410, 2659/199425,
2690/201741, 2757/206723, 2757/206727, 2761/207024, 2766/207389,
2780/208481, 2795/209563, 3168/237572, 3660/274463, 4025/301841,
4495/337056, 4678/350804, 4679/350856.

4. Cevdet

Cevdet Adliye (BOA, C.ADL)

35/2081, 43/2623.

Cevdet Zabtiye (BOA, C.ZB)

28/1386, 78/3867.

5. Dahiliye Nezareti

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye 2. Şube Evrakı (BOA, DH.EUM.2.Şb.)

26/9, 39/24.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye 5. Şube Evrakı (BOA, DH.EUM.5.Şb.)

20/19.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye 6. Şube Evrakı (BOA, DH.EUM.6.Şb.)

53/77.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Takibat-ı Adliye Kalemî Evrakı (BOA, DH.EUM.ADL)

3/3, 4/14, 9/28, 9/29, 12/7, 13/10, 16/31, 19/16, 19/17, 29/30, 30/38, 32/21, 32/29, 33/27, 34/17, 35/18, 36/03, 37/30, 39/36, 40/06, 42/37, 43/3, 43/18, 43/27, 43/43, 44/61, 46/9, 48/4, 48/10, 48/19, 48/28, 49/12.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemî Evrakı (BOA, DH.EUM.AYŞ)

5/4, 15/101, 17/36, 19/14, 19-07/ 1 034, 20/13, 22/73, 23/12, 24/61, 25/26, 30/14, 30/24, 31/5, 37/22, 37/49, 38/40, 38/49, 45/48, 53/13.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı (BOA, DH.EUM.EMN)

3/73, 9/8, 19/2, 19/16, 23/11, 39/18, 72/2.

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Kısm-ı Adli Kalemî (BOA, DH.EUM.KADL)

2/52, 3/18, 4/39, 13/47.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrakı (BOA, DH.EUM.MTK)

4/41, 6/20, 6/26, 6/33, 6/34, 8/24, 9/37, 11/22, 13/25, 17/12, 77/31, 2253/34.

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Polis Mecmuası (BOA, DH.EUM.PMC)

7/77.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemi (BOA, DH.EUM.SSM)

17/43.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı (BOA, DH.EUM.THR)

2/38, 2/59, 14/50, 51/20, 64/82, 91/75, 95/39, 101/39, 101/57.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi Evrakı (BOA, DH.EUM.VRK)

4/12.

Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı (BOA, DH.H)

22/3, 48/19.

Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (BOA, DH.HMŞ)

4/2-02, 16/69.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (BOA, DH.İ.UM)

11-4/6-66, 19-07/1 034, 19-21/1-68.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (BOA, DH.İ.UM.EK)

44/57.

Dâhiliye Nezâreti İdâre Evrakı (BOA, DH.İD)

68/15, 89-1/2, 108-2/21, 112-1/18, 126/15.

Dâhiliye Nezâreti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı (BOA, DH.KMS)

60-1/61.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (BOA, DH.MB.HPS)

77/6, 90/61, 99/8, 140/44.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (BOA, DH.MB.HPS.M)

33/31.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî Evrakı (BOA, DH.MKT)

80/65, 318/57, 374/49, 512/91, 574/20, 606/26, 744/70, 804/18, 806/6, 851/73, 908/37, 967/13, 1035/5, 1245/14, 1340/ 85, 1346/5, 1366/98, 1371/47, 1390/30, 1599/88, 1605/59, 1699/34, 1714/75, 1774/122, 1778/69, 1779/45, 1804/108, 2302/32, 2436/77, 2436/100, 2449/81, 2568/35, 2600/16, 2606/34, 2695/14, 2807/7, 2812/74, 2818/66, 2850/56, 2891/48.

Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (BOA, DH.MTV)

49-2/48.

Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı (BOA, DH.MUI)

2-2/13, 32-1/36, 56-1/48, 76-2/7.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı (BOA, DH.ŞFR)

66/ 56, 66/192, 76/89.

Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye-i ve Vilayât Müdüriyeti Evrakları (BOA, DH.UMVM)

124/180.

6. Hatt-ı Hümayûnlar

Hatt-ı Hümayun (BOA, HAT)

1183/46705 B.

7. Hariciye Nezareti

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (BOA, HR.HMŞ.İŞO)

159/46.

Hariciye Nezareti İdare (BOA, HR.İD)

233/40, 255/10, 255/14, 255/16, 255/33, 255/34, 255/35, 255/43, 255/44.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemli Evrakı (BOA, HR.MKT)

20/45, 322/19.

(BOA, HR.SFR.04) Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (Not: (04)

650/51, 651/67, 651/83.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (BOA, HR.TO)

444/2, 450/44, 541/72.

8. İradeler

İrade Dâhiliye (BOA, İ.DH)

29/1372, 996/78701, 1038/81690, 1147/89480, 1285/101175, 1427/44.

İrade Dosya Usulü Evrakları (BOA, İ.DUİT)

78/33, 116/46.

İrâde Hariciye (BOA, İ.HR)

113/5514, 205/11820.

Hususi İrâdeler (BOA, İ.HUS)

29/94, 109/69, 118/161, 118/162, 120/71, 123/44, 124/110, 134/80, 139/69, 150/71.

İrade Maarif (BOA, İ.MF)

1/35, 16/6.

İrâde Mâliye (BOA, İ.ML)

60/25.

İrâde Meclis-i Mahsus (BOA, İ.MMS)

89/3811, 95/4017, 102/4332, 103/4358, 103/4388, 108/4617, 113/4822, 115/4941.

İrade Meclis-i Vala (BOA, İ.MVL)

115/2746, 312/13053.

İrade Ticaret ve Nafia (BOA, İ.TNF)

14/36, 15/14, 15/27.

9. Maarif Nezareti

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (BOA, MF.MKT)

48/39, 49/37, 909/33, 1232/29.

10. Meclis-i Vükela Mazbataları

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (BOA, MV)

6/74, 7/80, 9/31, 14/1, 14/93, 27/26, 33/33, 38/10, 39/49, 48/25, 54/1, 62/94, 75/117, 76/42, 110/69, 112/56, 115/94, 126/33, 129/33, 163/43, 173/18, 177/77, 210/78, 219/113, 221/102.

11. Meclis-i Vala

Meclis-i Vala Evrakı (BOA, MVL)

416/12, 478/43, 483/66, 795/72, 1041/16.

12. Şura-yı Devlet

Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, ŞD)

34/12, 212/10, 212/30, 681/11, 1225/28, 1353/17, 1436/9, 1949/20, 2282/11, 2312/12, 2360/10, 2364/1, 2553/20, 2748/47, 2851/37, 2874/59, 2949/26, 2969/51, 2971/1, 3121/39.

13. Rumeli Müfettişliği

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet Ve Kumandanlık Evrakı (BOA, TFR.I.AS)

39/3862.

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (BOA, TFR.I.KV)

18/1744, 21/2048, 48/4702, 100/ 9926, 144/14322, 164/16329, 202/20200.

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (BOA, TFR.I.MN)

111/11089.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (BOA, TFR.I.SL)

113/11254, 170/16937.

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (BOA, TFR.I.UM)

8/797.

14. Yıldız

Yıldız Sadaret Husûsî Maruzat Evrakı (BOA, Y.A.HUS)

306/32, 334/35, 334/63, 388/34, 399/10, 411/168, 477/130, 477/140, 480/121, 482/66, 508/178.

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (BOA, Y.A.RES)

37/40, 61/50, 132/33.

Yıldız Esas Evrakı (BOA, Y.EE)

58/26, 139/83.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı Belgeleri (BOA, Y.MTV)

11/79, 47/123, 56/55, 180/108, 227/146, 261/159, 273/99, 310/1.

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (BOA, Y.PRK.ASK)

129/45, 181/62, 224/27, 243/70, 256/50.

Yıldız Perakende Maruzat Evrakı Arzuhal ve Journaller (BOA, Y.PRK.AZJ)

13/102, 56/31.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (BOA, Y.PRK.BŞK)

49/79.

Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (BOA, Y.PRK.DH)

13/13.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik Evrakı (BOA, Y.PRK.EŞA)

4/47, 14/101.

Yıldız Perakende Maarif Nezareti Maruzatı (BOA, Y.PRK.MF)

1/67.

Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (BOA, Y.PRK.ML)

23/59.

Yıldız Perakende Evrakı - Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı (BOA, Y.PRK.MYD)

6/37.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Evrakı (BOA, Y.PRK.TKM)

28/29.

Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezâreti Maruzatı Evrakı (BOA, Y.PRK.ZB)

508/178.

15. Zabtiye

Zabtiye Nezareti Evrakı (BOA, ZB)

28/6, 29/120, 326/145, 328/53, 339/106, 350/107, 358/68, 382/35, 390/3, 479/56.

II. GAZETE VE DERGİLER

Alemdar

Basiret

Beyanü'l-Hak

Ceride-i Havadis

İkdam

İleri

Mecmua-i Ebüzziya

Mürüvvet

Peyam-ı Sabah

Sabah

Sebilü'r-Reşad

Servet-i Fünûn

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Hakikat

Türk Yurdu
Vakit

III. DÜSTUR

Düstur, 1. Tertip, C. 4.
Düstur, 1. Tertip, C. 5.
Düstur, 1. Tertip, C. 8.
Düstur, 2. Tertip, C. 1.
Düstur, 2. Tertip, C. 8.
Düstur, 2. Tertip, C. 8.
Düstur Zeyl 1

IV. KAYNAK ESERLER

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri: İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil (İkinci Kitap)*, Yayına Hazırlayanlar: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 1-12, Yayınlayan; Cavid Baysun, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Ahmet Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, Yayına Hazırlayan: M. Münir Aktepe, C: XII, Ankara, TTK Yayınları, 1989.

Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa Adâb-ı Muâşeretü Yahut Alafranga*, Yay. Haz. İsmail Doğan, Ali Gurbetoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.

_____, *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, Hazırlayan: Necat Birinci, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

_____, *Müşahedat*, Yayına Hazırlayan: Osman Gündüz, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.

Ahmet Refik, *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*, Haz. Tahir Yücel, İstanbul, Kitabevi, 1998.

Ahmet Rasim, *Eski İstanbul'da Hovardalık (Fuhş-ı Atik)*, Yayına Hazırlayan: Atilla Gökdağ, İstanbul, Üç Harf ABC Yayınları, 2014.

_____, *Muharrir Bu Ya*, haz. Hikmet Dizdaroğlu, İstanbul, MEB Yayınları, 1990.

_____, *Şehir Mektupları*, Yayına Hazırlayan: Hasan Ahmet Gökçe, İstanbul, Timaş Yayınları, 2005.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları 1 (Mevâidü'n-nefais fi Kavaidi'l-mecâlis)*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

_____, *Sodom ve Gomore*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgati't-Türk*, çev. Besim Atalay, C. 2, Ankara, Alaeddin Kırıl Basımevi, 1940.

Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Mecelle, Haz: Ali Himmet Berki, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 1959.

Mehmet Rauf, *Böğürtlen*, Haz., Zeki Çakılalan, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2003.

Namık Kemal, *İntibah*, Haz., Yakup Çelik Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2000.

Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, Yay. Haz., Hüseyin Alacatlı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.

Sabuncuzade Louis Alberi, *Yıldız Sarayında Bir Papaz*, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kuzu, İstanbul, Selis Kitaplar, 2007.

Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan II. Abdülhamit*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2007.

V. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ÂBİDİN, İbn-i, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, C. 15, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1987.

AKBULUT, Uğur, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum, 2015, s. 561-583.

AKEV, Sahir Talat, *Türk Hususi Hukukunda Kumar ve Bahis*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1964.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlilleri”, <http://www.islamiarastirmalar.com/upload/pdf/e12ac68cad8de54.pdf>, (30.04.2017).

_____, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, İstanbul, OSAV, 2005.

_____, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, C. 1-11, İstanbul.

AKGÜNDÜZ, Said Nuri, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

AKIN, Nur, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul, Literatür Yayınları, 2002.

AKPINAR, Özlem, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Konya Hapishaneleri (1876-1922)*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.

AKSU, Noémi Lévy, *Osmanlı İstanbul’unda Asayiş 1879-1909*, çev. Serra Akyüz İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

ALKAN, Necmettin, “1897 Yunan Harbi’nde Şehit Olanların Yakınları ve Gaziler İçin Düzenlenen İâne Segisi”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12906>, (16.02.2018).

ALTINAY, Ramazan, *Emevîlerde Günlük Yaşam*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, 2006.

ALUS, Sermed Muhtar, “Ahçı İskambilinden Bugünkü Briç’e”, <https://core.ac.uk/download/pdf/38314658.pdf>, (02.09.2017).

ALYOT, Halim, *Türkiye’de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Ankara, Kanaat Basımevi, 1947.

Ana Britannica, *Kâğıt Oyunu Maddesi*, C. 12, Ana Yayıncılık, 1988, s. 394.

Ana Britannica, *Oyun Kâğıdı Maddesi*, C. 17, Ana Yayıncılık, 1989, s. 277-278.

Ana Britannica, *Tavla Maddesi*, C. 20, Ana Yayıncılık, 1990, s. 452.

AND, Metin, *Başlangıçtan 1983’e Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

_____, *Oyun ve Bugü: Türk Klütüründe Oyun Kavramı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974.

ARACI, Emre, *Naum Tiyatrosu: 19. Yüzyıl İstanbul’unun İtalyan Operası*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.

ASLAN, Sezer, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti’nde İskânları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

ATEŞ, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, C.1, Milliyet Yayınları, 1995.

AYDIN, Mehmet, “Mütareke Döneminde İstanbul'da Hayat Pahalılığı Sorunu (1918-1922)”, <http://www.historystudies.net/dergi/tar201512f5cdc.pdf>, (23.03.2018).

AYDIN, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2012.

_____, “Ceza”, *TDVİA*, c.7, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s.478-482.

BAKAR, Bülent, *Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri*, İstanbul, Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2015.

BALKAYA, İhsan Sabri, “Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 41, Ankara, 2008, s.17-34.

BARAN, Tülay Alim., “Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/mutareke-doneminde-istanbuldaki-rus-multeicilerin-yasami>, (08.10.2017).

“Balozlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 32.

BARDAKÇI, Murat, “Balo Tarihimiz Skandallarla Doludur, Bu Bahsi Sakın Açmayın!”, <http://www.hurriyet.com.tr/balo-tarihimiz-skandallarla-doludur-bu-bahsi-sakin-acmayin-3389284>, (25.09.2017).

BARDAKOĞLU, Ali, “Kumar”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C.26, s. 364-367.

_____, “Haramlar ve Helaller”, *İlmihal*, C. 2, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.111-123.

BAŞOĞLU, Tuncay, “Ta‘zîr”, *TDVİA*, C. 40, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s.198-202.

BAYAT, Fuzuli, “İrk Bitig Metninin Poetik Yapısı”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/328247>, (13.05.2018).

BAYKARA, Tuncer, “Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, s. 199-215.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, C. 3, İstanbul, Bayraklı Yayınları, 2008.

BAYTİMUR, Suha Oğuz, *25 Numaralı Kal'abend Defteri (H. 1205/M. 1790-1791)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

BENER, Salkım Selvi, *Eski Yunan ve Roma'da Oyun ve Oyuncaklar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BEYRU, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 139.

_____, “İzmir'in Gezi ve Eğlence Yaşamı”, *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, s. 341-361.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi, 1986.

BİNGÜL, İlyaz, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, Ankara, Gram Yayınları, 2013.

BİNGÖL, Sedat, “Vakâ-yi Zaptiyye Gazetesi ve İstanbul Mahkemeleri”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9817>, s. 11-30, (20.03.2018).

BİRSEL, Salâh, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara, İmge Yayınevi, 2003.

BOSTAN, İdris, “Kahve”, *TDVİA*, C. 24, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 202-205.

BOYACIOĞLU, Ramazan, *Salnamelere Göre I. Meşrutiyet'ten I. Cihan Harbine Kadar Aydın Vilayeti*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987.

BOZİS, Sula, *İstanbulu Rumlar*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

BULUT, Fatma, *I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010.

CİN, Halil, AKYILMAZ, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya, Sayram Yayınları, 2011.

CRİSS, Bilge, *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

ÇAPANOĞLU, Süleyman, “Piyangonun Tarihi”, *Tarihten Sesler*, S.17-18, İstanbul, Tan Matbaası, 1944, s.13-20.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

ÇEBİTÜRK, Hakan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete “Polis” Mevzuatı*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009.

ÇELİK, Yüksel, “Sultan Abdülaziz Devrinde Gündelik Hayatta Değişim: Yeni Alışkanlıklar, Mekânlar ve İmkânlar”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 209-228.

ÇETİNKAYA, Canan, *Osmanlı'nın Son Dönemleri ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Şans Oyunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.

ÇIKLA, Selçuk, *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

DAVIS, C. Claflin “Toplumsal Örgütlenme”, *İstanbul 1920*, Ed. Clarence Richard Johnson, M.A., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2007.

DELEON, Jak, “Beyaz Ruslar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 177-179.

DEMİRTAŞ, H.Necâti, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları 2*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2012.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1995.

DOĞAN, İsmail, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişimler ve Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, s. 176-198.

D’OHSSON, XVIII. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler, çev. Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser.

DUMONT, Paul, “Beyaz Yıllar”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, İstanbul, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, 2015, s. 215-239.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1972.

EDİZ, İsmail, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim”, http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_15.pdf, (12.06.2017).

EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2008.

_____, “Tarihimizde Kölelik”, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/TarihimizdeKolelik.pdf>, (23.03.2018).

EL-HEYTEMİ, İbn Hacer, *İslâm 'da Helaller ve Haramlar "Büyük Günahlar"*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Lütü Şentürk, C. 2, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1990.

EL-KARDÂVÎ, Yusuf, *İslâm 'da Helâl ve Haramlar*, çev. Mustafa Varlı, Ankara, Hilal Yayınları, 1970.

EMİROĞLU, Kudret, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

ENGİN, Vahdettin, *Asayiş Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.

ENGİN, Vahdettin, "Rumeli Demiryolları", *TDVİA*, C. 35, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 235-237.

ERASLAN, Levent, **KARADOĞAN**, Umut C., "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Eğitim Temalı İlk Gençlik Örgütlenmeleri", *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 1, Ankara, Salmat Matbaacılık, 2013, s. 46-67.

ERGUT, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat*, İstanbul, Akvaryum Yayınevi, 2006.

ERTÜRK, İrfan, *İslam Hukuku Açısından Şans Oyunları ve Piyango*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, C. 1, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 1999.

Fetâvayî Hindiyeye, çev. Mustafa Efe, C.12, Ankara, Akçağ Yayınları, 1986.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Tanzimat'ta İçtimai Hayat", *Tanzimat*, C. 2, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1999, s. 649-653.

FINDLEY, Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

GENCER, Ali İhsan, “Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)”, *TDVİA*, C: 18, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 526-527.

GEORGEON, François, “Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 95-120.

GEORGEON, François, “İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul’da Ramazan”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak*, Derleyenler: François Georgeon-Paul Dumont, çev. Maide Selen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

GÖÇER, Fatma, *II. Abdülhamit Döneminde Bir İane Örneği: 1897-1898 Yılı Şehit Çocukları ve Malûl Gaziler İanesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

GÖÇMEN, Muammer, “Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul’daki Sürgün Hayatları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20, 2008/1, s. 199-216.

GÖKCEN, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987.

GURULKAN, Kemal, ÇINAR, Ali Osman, GENÇ, Yusuf İhsan, DEMİRBAŞ, Uğurhan (Yayına Hazırlayanlar), *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I*, İstanbul, Seçil Ofset, 2012.

GÜL, Abdulkadir, “Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)”, <http://hukukdergi.erzincan.edu.tr/osmanli-tasrasinda-suc-ve-suclular-1919-ocak-ayi-erzincan-sancagi-ornegi-doc-dr-abdulkadir-gul/>, (21.11.2017).

GÜMÜŞ, Sadrettin, TURGUT, Ali, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

GÜNŞEN, Ahmet, “Söz Varlığı Işığında Dîvanu Lûgati’t-Türk’te Çağının Türk İktisadi Hayatına Ait İzler”, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi4/sayi4pdf/gunsen_ahmet.pdf, (14.05.2018).

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973.

HATTOX, Ralph S., *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu’daki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

HAYTA, Necdet, *Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278 / 1862-1286 / 1869)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

HEYD, Uriel, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, çev. Selahaddin Eroğlu, Der. Ferhat Koca, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.

ILIAZD, “Bir Rus Fütüristinin Dört Vizyonu”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 241-252.

İŞİN, Ekrem, “Kahvehaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 386-392.

_____, “Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 1992, s. 216-226.

_____, “Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret”, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, s. 559-574.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, IV. Cüz, İstanbul, Maarif Basımevi, 1957.

İNALCIK, Hali, “Kanunnâme”, *TDVİA*, C. 24, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 333-337.

İPŞİRLİ, Mehmet, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, http://www.academia.edu/8399734/608_XVI.ASRIN_IKINCI_YARISINDA_KUREK_CEZASI_ILE_ILGILI_HUKUMLER_PROF._MEHMET_IPSIRLI, (29.04.2017)

“İzinli Yabancı Piyango”, <http://www.millipiyango.gov.tr/node/18?q=node/41>, (17.02.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, (07.03.2017).

KABAGÖZ, Murat Can, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eğlenirken Modernleşen İstanbul: Mekânlar, İnsanlar ve Tepkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

KAPTAN, Özdemir, *Beyoğlu Kısa Geçmişi Argosu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

KARADENİZ, Yılmaz, “İran Batılılaşma Hareketinde Mirza Malkum Han'ın Rolü (1833-1908)”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Isparta, 2011, s. 103-111.

KARADOĞAN, Umut C., “İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu”, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1213-published.pdf>, (08.10.2017).

KARAKEHYA, Hakan, “Kumar Oynanması için Yer ve İmkan Sağlama Suçu,” [e-dergi.marmara.edu.tr/maruhad/issue/download/.../5000000627](http://dergi.marmara.edu.tr/maruhad/issue/download/.../5000000627).

KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul, İrfan Yayınevi, 1974.

KARAMAN, Hayrettin, ÖZEK, Ali, DÖNMEZ, İbrahim Kafi, ÇAĞRICI, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

KESİR, Ebu'l-Fida İbn-i, *Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri Kur'ân-ı Kerîm'in Hadislerle Tefsiri*, C. 1, çev. Arif Erkan, Sağlam Yayınevi.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri*, İstanbul, TEB Yayıncılık, 1991.

_____, *Galata Bankerleri*, C. 2, Ankara, Orion Yayınevi, 2006.

KAZICI, Ziya, “Hisbe”, *TDVİA*, c.18, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s.143-145.

KELEŞ, Erdoğan, “II. Abdülhamit Devrinde Aydın Vilayetinde Sanat ve Meslek Okulları”, <http://www.historystudies.net/dergi/tar20151257d45.pdf>, s. 199-239.

KIRLI, Hacer, *Kürek Cezası ve Osmanlı Uygulaması (966-981/15581574)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

KIZILKAN, Ayşe Özdemir, *Osmanlı Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.

KİNG, Charles, *Pera Palas'ta Gece Yarısı: Modern İstanbul'un Doğuşu*, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul, Doğan Kitapçılık A.Ş., 2004.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

KOLOĞLU, Orhan, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, İstanbul, Boyut Yayınları, 2005.

_____, “Piyango Ticareti Nasıl Başladı?”, *Popüler Tarih*, S.7, İstanbul, 2000, s. 34-38.

KOYUNCU, Gülnaz, “İzmir Sanayi Mektebi Piyangosu”, *Tarih ve Toplum*, C.18, S. 107, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 278-283.

“Kumar”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58bdba72a6d305.47622089, (06.03.2017).

KURT, Burcu, *II. Meşrutiyet Döneminde Basra Vilayeti (1908-1914)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.

“Lotarya”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a64b3ce7ad157.62973860, (21.01.2018).

MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

MERİÇ, Nevin, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000.

NUHOĞLU, Hidayet Y., “Darülaceze”, *TDVİA*, C. 8, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 512-514.

OKAY, M. Orhan, “Celâl Sahir Erozan”, *TDVİA*, C. 7, Ankara, TDV, 1993, s. 245-246.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.

OSAL, Tahir, *Alfabetik Sıraya Göre Kur'an-ı Kerim'de Emir ve Nahiye*, C. 2, Diyarbakır, Seyda Kitabevi, 2013.

ÖZÇELİK, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

ÖZDEMİR, Savaş, *II. Abdülhamit Devri Vilayet Sanayi Mektepleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2015.

ÖZER, İlbeyi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, İstanbul, Truva Yayınları, 2014.

ÖZTOP, Fatih, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.

ÖZTÜRK, Cemil, “Osmanlı’da Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Dârülhayr-ı Âlî”, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/9.htm, (11.02.2018).

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C: 1, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yayınevi, 2006.

PERİNÇEK, Mehmet, “İstanbul’da Böcek Yarışmaları”, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/mehmet-perncek-istanbulda-boecek-yarlar>, (02.04.2017)

“**Piyangolar**”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 259-260.

“**Piyango**”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571e407cc7d6d0.34753284, (20.01.2018).

“**Piyango**”, *Meydan Laurouse*, C.10, İstanbul 1986, s. 1351.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Türkçe Sözlük*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

SAKAOĞLU, Necdet, **AKBAYAR**, Nuri, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı’dan Günümüze İstanbul’da Eğlence Yaşamı*, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1999.

_____, *Osmanlı Dünyasından Yansımalar*, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2000.

SAKİN, Orhan, *Osmanlı’da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul, Ekim Yayınları, 2008.

SARAÇGİL, Ayşe, “Kahve’nin İstanbul’a Girişi: 16. ve 17. Yüzyıllar”, *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, Ed. H el ene Desmet-Gr egoire, François Georgeon,  ev. Meltem Atik, Esra  zdoğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 27-41.

SARICIK, Murat, “Cahiliye Kumarı Meysir”, *S uleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 1998, S. 5, s. 33-64.

Satranç, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Satran%C3%A7>, (02.04.2017).

SEÇKİN, Kuban, “İrk Bitig: Toplumsal İyi ve Toplumsal Kötünün İnşasında İdeolojik Bir Fal Kitabı”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4/4, 2015, s. 1433-1450.

SEVENGİL, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.

SEYYAR, Ali, *Davranış Bilimleri Terimleri*, İstanbul, Beta Yay.,

SEZER, Hamiyet, “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor  zerine İnceleme”,  ev. Halil İbrahim Usta, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/25/148.pdf>, (06.02.2018).

SHAW, Stanford-Ezele Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*,  ev. Mehmet Harmancı, C: 2, İstanbul, E Yayınları, 2010.

STEBLEVA, İ. V., “Eski Türkçe Fal Kitabı İrk Bitig’de Sembollerin Kavramsal Temeli, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/849/10756.pdf>, (13.05.2018).

şAHİN, Feyza Kurnaz, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2012.

şENTOP, Mustafa, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku: Kanunlar-Tadiller-Layihalar-Uygulama*, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 2004.

şENTüRK, Lütfi, YAZICI, Seyfettin, *İslam İlmihali*, Ankara, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 17. Baskı, 2011.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, İstanbul, KTB Yayınları, 2008.

TANER, Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat*, C. 1, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 221-232.

TANİLLİ, Server, “Geçen Yüzyılda İstanbul’da Kabadayılar ve Külhanbeyleri”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak*, Derleyenler: François Georgeon-Paul Dumont, çev. Maide Selen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011., s. 144-145.

TEKELİ, İlhan, “Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü”, *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1992, s. 125-141.

TEMİZ, Kemal, *İslâm’da Kumar Yasağı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2010.

TIZLAK, Fahrettin, “Osmanlı Toplumuna Şans Oyunlarının Girişi”, *XV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4, Ankara, 2006, s. 1877-1899.

TOPRAK, Zafer, “İstanbul’da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933”, s. 4, https://www.academia.edu/13904195/%C4%B0stanbul_da_Fuhu%C5%9F_ve_Z%C3%BChrevi_Hastal%C4%B1klar_1914-1933?auto=download, (04.10.2017).

_____, “Mütareke Döneminde İstanbul”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Ana Basım A.Ş., İstanbul, 1994, s.19-23.

_____, “Mütareke İstanbul’unda Rus Kadınlar 1920-1923”, https://www.academia.edu/14388965/Mütareke_İstanbulunda_Rus_Kadınlar_1920-1923, (08.10.2017).

TUNÇAY, Mete, *Türkiye’de Piyango Tarihi ve Milli Piyango İdaresi*, Ankara, Milli Piyango İdaresi Yayını, 1993.

“Türk Borçlar Kanunu”, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>, (21.03.2018).

UDEH, Abdulkadir, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, C. 1, çev. Ruhi Özcan, Ali Şafak, Ankara, Rehber Yayınları.

ULU, Cafer, “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşana Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922)”, *Tarih Dergisi*, S. 58 (2013/2), İstanbul, 2013, s. 87-129.

ULUDAĞ, Nihat, “İllegal Bahis Bürosuna Baskın: 57 Gözaltı”, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1293860-illegal-bahis-burosuna-baskin-57-gozalti>, (14.12.2016).

UTURGAURİ, Svetlana, “Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye”, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 10-15.09.2007, C. 7, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2012, s. 3249-3252.

ÜÇOK, Ahmet, “Kahve”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S. 5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. 42-45.

ÜÇOK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, BOZKURT, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011.

ÜNAL, Necdet, “Kur’an’da Meysir Kavramı ve Günümüzdeki Bazı Kumar Türlerinin Bu Çerçeve de Değerlendirilmesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 3, Samsun, 2010, s. 247-265.

ÜNVER, Süheyl, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S: 5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1963, s. 39-84.

ÜSTDİKEN, Behzat, “Cercle d’Orient”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 409.

ÜSTDİKEN, Behzat, *Pera’dan Beyoğlu’na 1840-1955*, İstanbul, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, 1999.

VAN, Nureddin, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi; Kuruluşu, Teşkilatı ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.

VARIŞ, Tunca, “Piyangolarda İlkler ve Enler”, *Tarih ve Toplum*, C.27, S. 158, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 31-36.

_____, “Türkiye’de Piyango Tarihine Dair Çorbaya Bir Tutam Tuz”, *Toplumsal Tarih*, C.3, S. 1, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1995, s. 30-33.

VAUX, Carra De, “Kumar” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Eskişehir, M.E.B. Devlet Kitapları Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001, s. 981-982.

YAĞAR, Hasan, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988.

YAKUT, Esra, *Osmanlı Hukukunda Tazir Cezaları*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015.

_____, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, İstanbul, 2006, s. 25-40.

YAŞAR, Ahmet, “Külliyen Ref’ten “İbreten Li’l Ğayr”e: Erken Modern Osmanlı’da Kahvehane Yasaklamaları”, *Osmanlı Kahvehaneleri Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Ed. Ahmet Yaşar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 37-47.

YAZIBAŞI, Muhammed Ali, *II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştüye Mekteplerinde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

YAZICI, Nesimi, “Ramazan Tenbihnâmeleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 46, S. 2, Ankara, 2005, s. 1-11.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 2, Sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusret Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, Azim Yayınları, s.86.

YERASİMOS, Stefanos, *İstanbul 1914-1923*, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.

YERASİMOS, Stefanos, “Kozmopolit Bir Yapıdan Milliyetçiliğe”, *İstanbul 1914-1923*, Haz. Stefanos Yerasimos, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.11-29.

YILDIRIM, Celal, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, C. 6, Konya, Uysal Kitabevi, 1993.

YILDIRIM, Kamer, “*Halil Rifat Paşa'nın Aydın Valiliği*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2013, s. 71-90.

_____, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

YILDIRIM, Seyfi., “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, *CTAD*, Yıl 8, S. 16, 2012, s. 75-92

YILDIZ, M. Cengiz, *Kahvehane Kültürü*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2007.

Zarif Paşa'nın Hatıratı 1816-1862, Yay. Enver Ziya Karal, *Belleten*, C: IV, S: 16, Yıl: 1940, I. Teşrin, s. 443-494

ZAT, Vefa, “Gazino”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 379-380.

ZUHAYLI, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız, C. 4, İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti., 2011.

EKLER

Ek-1: Promes Yani İkramiyeli Hisse Biletlerinin İhraç ve Furuhtu Hakkında Kararname⁸¹²

Madde 1 — Devlet-i Âliyenin Rumeli Demiryollarına mahsûs kur'âlî tahvilâtı ile Dersaadet borsasında alınıp satılması müsaâde-i resmiye tahtında bulunan tahvilâtı ecnebîyyenin ikrâmiye hisseleri için Promes ihrâç ve fûrûhtu işbu kararname ahkâmına tabidir.

Madde 2 — Müsâade-i resmiye ile borsalarda alınıp satılması câiz olan tahvîlâtı ecnebîyeden mâada gerek kur'âlî ve kur'âsız ecnebî tahvîlâtı Promeslerinin alınıp satılması memnudur.

Madde 3 — Cemâat-ı mezhebiye ve hayriye tarafından müsâade-i resmiye istihsâlde bedelâtı umûr-ı hayriyeye sarf olunmak için tertîb olunanlar müstesnâ olmak üzere gerek burada her nevî piyanko için hisse bileti tab' ve ihrâcı ve gerek memâlik-i ecnebîyede yapılmış o makûle biletlerin fûrûhtu kat'iiyen memnudur.

Madde 4 — Birinci madde mûcibince fûrûhtuna müsâade olunabilecek Promeslerin bey' u şîrâsı payitahtı saltanatı seniyyeye münhasırdır.

Madde 5 — İkrâmiye hissesinin fûrûhtu asıl tahvîl sahibinin veya mezuniyet-i kanûniyeyi hâiz olan vekilinin imzası ile olmak ve ikisinin dahi ikametgâhı memâlik-i şâhâne dahilinde bulunmak şarttır.

Madde 6 — Fûrûht olunacak ikrâmiye hissesi tedâvüle çıkarılmış tahvîlât-ı asliyenin kur'â-ı muayyenesine ait olacaktır.

Madde 7 — Kur'âsı çekilecek ikrâmiye hissesi tamamen veyahut kısmen satılabilir fakat Promeste gösterilen numaraya kur'â isabet eyledikte bayi anın tâhvîlini piyasada carî kıymet mukâbilinde Promes hâmiline devir ve itâ etmeğe ve şayet müddet-i muayyene zarfında promesin hâmili gelip de kur'âsı çıkan ikrâmiyeyi tâleb etmez ise anı promesin hâmili nâmına olarak Adliye veznesine tevdi eylemeğe mecburdur.

⁸¹² *Düstur*, Birinci Tertip, C. 5, s. 868-870.

Madde 8 — Promes biletleri işbu kararnameye merbût numune veçhile bunları satmak isteyenler tarafından tertîb ve tab' ettirilir ve bunların beherinden Hazine-i Maliye nâmına yirmişer para istihsâl kılınır.

Madde 9 — Promes biletlerinin fûrûhtu muamelâtı ancak Ticaret Odasında ismi mukayyed bulunan müessesât-ı sarrâfiye tarafından şerâit-i atiyeye tevfiân icrâ olunur.

Evvelen - Promesın fûrûhtu muâmelesinde bulunacak olan müessesât-ı sarrâfiye bu muâmeleyle başladıklarını Ticaret Odasına ve borsaya ihbâr ve kayd ettireceklerdir.

Saniyen - Bu muâmele-i kaydiyeyi ifâ edip her iki taraftan birer ilmuhaber alacaklardır.

Madde 10 — Madde-i sâbıkada beyan olunan muâmelâtı mübeyyin Promes bayileri defter tutmağa mecburdur. Ticaret Nezareti istediği vakit işbu defâtiri ve ikrâmiye hissesi Promeslerinin asıl tahvîlâtı mevcûd olup olmadığını tetkîk ve muâyene edecektir.

Madde 11 — Promes biletleri seyyar adamlarla yollarda satılmak külliyyen memnudur.

Madde 12 — Promesi satılan bir tahvilin kur'ası çekilip de müşterinin hakkı sakıt olmadıkça o tahvili sahibi diğerine satamayacağı gibi terhin dahi edemeyecektir.

Madde 13 — Bir tahvilin promesini satın alan kimse kur'a çekilmezden evvel dahi o tahvili almak ister ise piyasada cari fiyatı mucibince bayi satmağa mecburdur.

Madde 14 — İşbu kararnamenin neşrinden mukaddem piyasaya çıkarılmış olan promes biletleri bir aya kadar kâmilten tebdil edilecek ve tebdil olunmamış biletler görülür ise bayiden bir altından üç altına kadar ceza-i nakdî alınacaktır.

Madde 15 — İkinci maddede gösterilen memnuiyet ahkâmına muhâlif olarak promes satan ve sattıranlardan birinci defâ bir altından üç altına ikinci defa üç altından on altına kadar ceza-i nakdî alınır.

Madde 16 — Ticaret Nezareti işbu kararnamenin icrâsına memurdur.

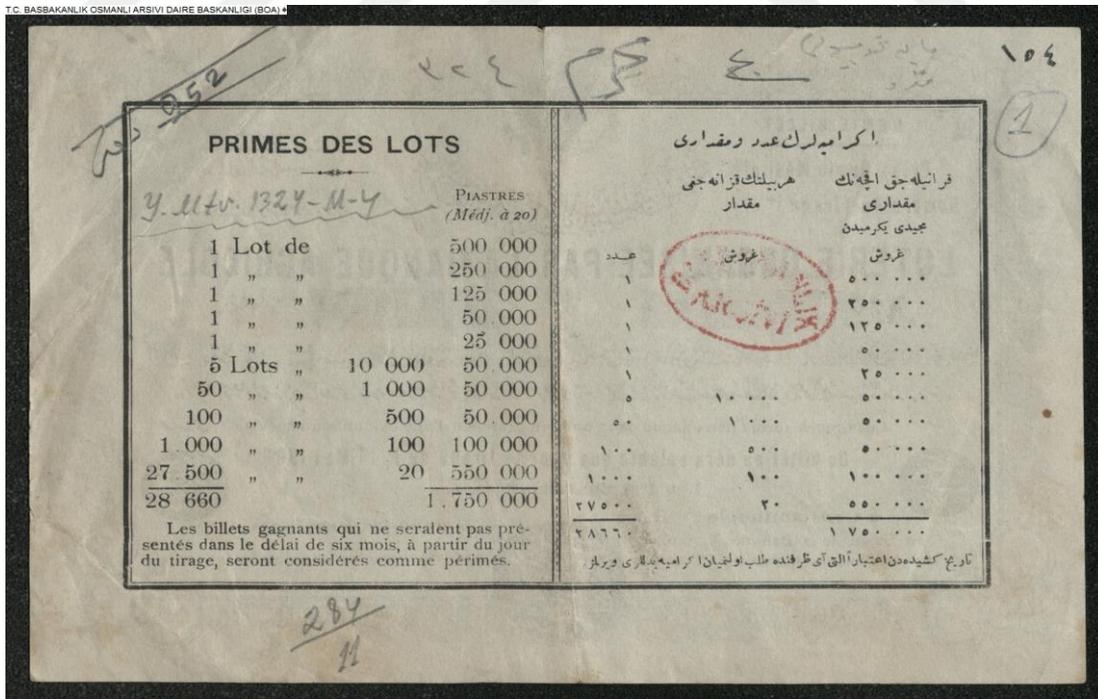
Madde-i muvakkate — İşbu kararnamenin hükmü tarihi ilânından üç ay sonra meriyü'l-icrâ olacaktır.

Ek-2: Ziraat Bankası Piyango Bileti Örneği (1906)

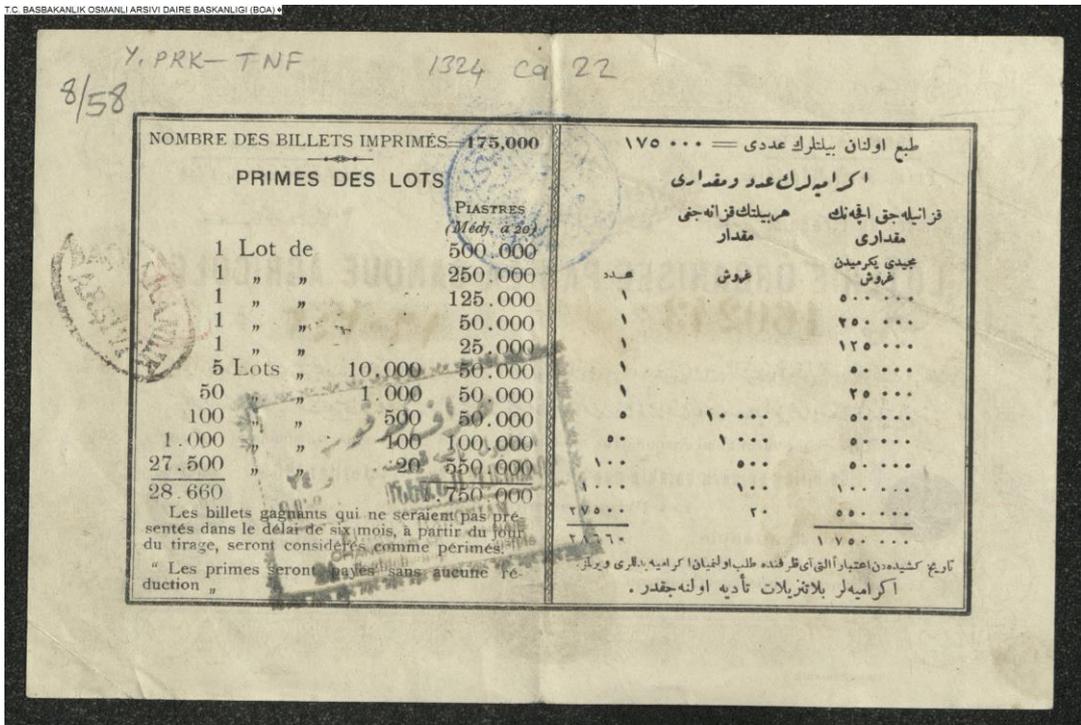
Y.MTV.00284.00011.001

Ek-3: Ziraat Bankası Piyango Bileti (1906)

Y.PRK.TNF.00008.00058.001

Y.PRK.TNF.00008.00058.001

Ek-4: Yunan Milli Donanma Sandığı'na Ait Piyango Bileti Örneği (1904)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

İ.HUS.00123.00044.001

Ek-5: Cem'-i İ'ânat Usûlü Hakkında Ta'limât⁸¹³

Madde 1: Süferây-ı ecnebîyenin taht-ı himâyelerinde olarak mine'l-kâdim verilmekte olan ma'lûm ve muayyen konser ve eğlenceler müstesnâ olmak üzere umûr-ı hayriye için i'âne cem'i maksâdıyla veyahut hasılâtının bir kısm-ı muayyeni bir cihet-i hayriyeye terk olunmak şartıyla lu'biyât icrâsı ve konser vesâir eğlenceler ve piyango ve şefkât pazarı tertibi ve ale'l-ıtlâk i'ânât-ı cem'i gerek İstanbul'da ve gerek vilayâtta devâir-i belediyenin ruhsât ve teftiş ve nezâretine tabidir.

Madde 2: Bu misillû bir teşebbüste bulunmak isteyenler hangi daire-i belediye dâhilinde tertib ve icrâ edecekler ise o dairenin belediye riyâsetine ba-istidâ'-nâme mürcaâtla tâleb-i ruhsât edeceklerdir.

Madde 3: Tâleb-i ruhsâtı havî verilecek istidâ'nâmede vukû' bulacak teşebbüsün nerede ve kimler mâ'rifetiyle icrâ edileceği ve hasılâtın nereye sarf olunacağı ve bu uğurda ihtiyâr olunacak masârifin miktarı zikr ve müstedi'lerin şahıs ve hüviyetleri ve ikametgâhları derç edilecektir. Böyle bir teşebbüs bir mektep menfâati için veya mektep dahilinde icrâ edilmek üzere vâki' olduğu halde mektep idaresinin bunu tasvîb ettiğine dair bir varâkası istidâ'nâmeye merbût olacaktır.

Madde 4: Teşebbüs-i vaki' piyango veya pazar tertibinden ibâret olduğu surette piyango veya pazar fûrûhta vaz' edilecek eşyanın üzerlerine konulacak sıranumrolarını ve ecnâs ve envâ'ını hâvi ve mûmzâ ve müfredâtlı bir defterin istidâ'nâme ile birlikte verilmesi ve bu defterin zîrinde pazarın müddet-i devamı dahi gösterilecek ve mekâsibli yani ikrâmiyesi nakd olan piyangolara müsâade olunmayacaktır.

Madde 5: Belediye riyâsetine verilen bu istidâ'nâme merbûtâtıyla beraber mazrûfen İstanbul'da Zabtiye Nezâretine ve vilayette hükümet-i mahaliyeye gönderilecek ve zabıtaca bir mahzûr görülmeyerek iade olunduğu sûrette belediyece ruhsât verilecektir. Zabıtaca isâbet-i mûcibe beyânıyla mahzûr gösterildiği sûrette belediyece de ruhsât itâ olunmayacaktır. Bir mektep menfâatine olmak üzere vukû' bulacak mürâca'at İstanbul'da ise Maârif Nezâretinin dahi mütalâası istifsâr olunacaktır.

⁸¹³ *Düstur, İkinci Tertip, C. I, s.728-731.*

Madde 6: Belediyece mevâdd-ı sâbıkta beyan olunana muâmelatın ikmâlinden sonra ruhsât verildiği halde ashâbı tarafından tab' edilecek biletler belediyece tahtîm olunacak ve kaçar gurusluk kaç bilet mühürlendiğini hâvî sahib-i istidâ' ile mührü basan belediye memuru tarafından müştereken mûmzâ bir zabt tutulup belediye riyâsetine verilecek ve biletler ortasından zımbalı ve iki parça esas koçanlı ve sıra numrolu olacaktır.

Madde 7: Tiyatro veya konser vesâir eğlencelerin yevm-i icrâsında belediyeden bir memur ve i'ânenin muhtass-ı lehi olan taraftan bir kimse hazır bulunarak vürûd eden zevâtın ellerinde bulunacak biletleri alıp ikiye ayırıp bir parçasını sahibi yedine diğer parçasını belediyeden mahtûm olarak orada bulundurulacak sandık derûnuna atacaktır. Oyun veya eğlence hitâm bulduktan sonra satılmayıp da elde kalmış ne kadar bilet var ise derhal bertaraf veya kise derûnuna konulup belediye memuru ile eğlence veya oyunun mürettibi olarak orada bulunacak zevât taraflarından tahtîm olunduktan sonra gerek bu zarf veya kise ve gerek sandık belediye memuruna teslim olunacaktır. Ertesi günü dâire-i belediye muhasebecisinin nezdinde bu oyunun mürettibleri dahi hazır olduğu halde bunlar açılarak satılmış veya satılmamış olan biletlerin bir defteri tanzîm olunacak ve hâsılatın miktarı dahi bi'l-hesap tahakkuk ettirilip bu defterin zîrine tahrîr ile cümlesi tarafından imza edilecektir. Oyun veya eğlencenin mürettibleri iş bu tasfiye ve tahakkuk-ı hesap muâmelesinde hazır bulunmadıkları halde ilk ictimâ'da meclis-i beledi huzurunda sandık ile zarf veya kise açılıp hasılatın hesabı yapılarak meclisin rûzname-i müzâkertına kayd ve muhaâsebeye ma'lumât i'tâ kılınacaktır.

Madde 8: İş bu i'ânenin netice-i hesâbiyesi belediye reisi tarafından derhal gazetelerle ilan edilecektir.

Madde 9: Bazı eşyanın piyangoya vaz'ı suretiyle i'âne cem' olunmak istenildiği halde yevm-i keşidede kezâlik belediyeden memur ve i'ânenin muhtass-ı lehi olan taraftan bir kimse bulundurulup piyangoya vaz' edilen eşya evvelce istidâ'nâmeye merbût defterde muharrer şeyler olup olmadığı bi'l-muâyene muvaffak gördükleri halde bir varaka tanzîmiyle piyangonun mürettipleriyle ma'an imza edeceklerdir. Bu varaka belediye memuruna teslim olunduktan sonra kur'a keşidesine ibtidâr ve hitamında dahi netice yine bu sûretle bi't-tahrîr imza edilip belediye memuruna

teslim olunacaktır. Belediye memuru tarafından belediye riyâsetine i'tâ olunacak evrâk taraf-ı riyâsetten gazetelerle ilan ettirilecektir.

Madde 10: Bir şefkat pazarı tertip olunduğu sûrette burada pazar fûrûhta vaz' edilecek eşyanın üzerine konulacak sıra numrosunu ve cins ve nev'ini ve kıymet vaz' olunmak isteniliyor ise takdir olunacak kıymeti hâvi bir defter evvelce istidâ'nâme ile beraber mahtûmen belediyeye verilecektir. Bu pazarda mezkûr defter haricinde eşya teşhîr ve fûrûhtu memnu'dur. Bu memnu'iyet hilâfında orada eşya teşhîr veya fûrûhta kıyâm olunduğu halde bedeli yine umûr-ı hayra sarf olunacağı iddia edilse bile derhal çıkartılacaktır. Bu yolda defter haricinde bazı eşya satıldığı tahakkuk ederse buna cüret edenler hakkında ta'kibât-ı kanûniye icrâsı için müdde-i umûmiliğe tevdi'-i keyfiyet olunacaktır.

Madde 11: Pazarın evvelce ta'yin edilen müddet-i devam hitâm bulunca pazar sedd olunacak ve müddetin temdîdi lazım geldiği halde üç gün evvel esbâb-ı mucibesıyla tahriren belediyeye bildirilecektir. Belediyece şâyân-ı kabul görüldüğü halde bir müddet-i mu'âyene için temdîd olunacaktır.

Madde 12: Belediyece verilecek istidâ'nâmede irâe edilecek masârif hasılât-ı melhûzenin yüzde yirmisini tecâvüz etmeyecektir. Bundan ziyâde gösterildiği halde belediyece ruhsat itâsından imtina' olunabilecektir. Hasılâttan istidâ'nâmede gösterilen masârıftan fazla masraf tevkîfi câiz olmayacaktır.

Madde 13: İ'ânât-ı nakdiye ve ayniyede dahi i'âneyi tertip edenler evvel emirde cem'i tasmîm edilen i'ânâtın miktarıyla muhassis lehini ve sûret ve nisbet-i tevzi'ni bir istidâ'nâmeye merbut varaka ile ta'yin edeceklerdir.

Madde 14: İ'âne olmak üzere toplanılacak mebâliğ mutlaka daire-i belediyece mahtûm ve musaddık ve koçanlı ve bedeli rakam ve yazı ile muharrer matbu' bir bilet mukâbilinde cem' olunacaktır.

Madde 15: İ'âne akçesi kimlere tevzi' olunacak ise makbuz mukâbilinde ve dâire-i belediyenin taht-ı nezâretinde i'tâ kılınacaktır.

Madde 16: Tahsîlât ve tevzi'atın hitâmında hesabât dâire-i belediyece bi't-tetkîk tasdîk olunarak gazetelerle neşr ve ilân edilecektir.

Madde 17: Sarf-ı umûr-ı Hayriye için cem'-i i'ânat teşebbüsünde bulunanlar bunu cerr-i menfâat vesile ittihâz edemeyeceklerdir.

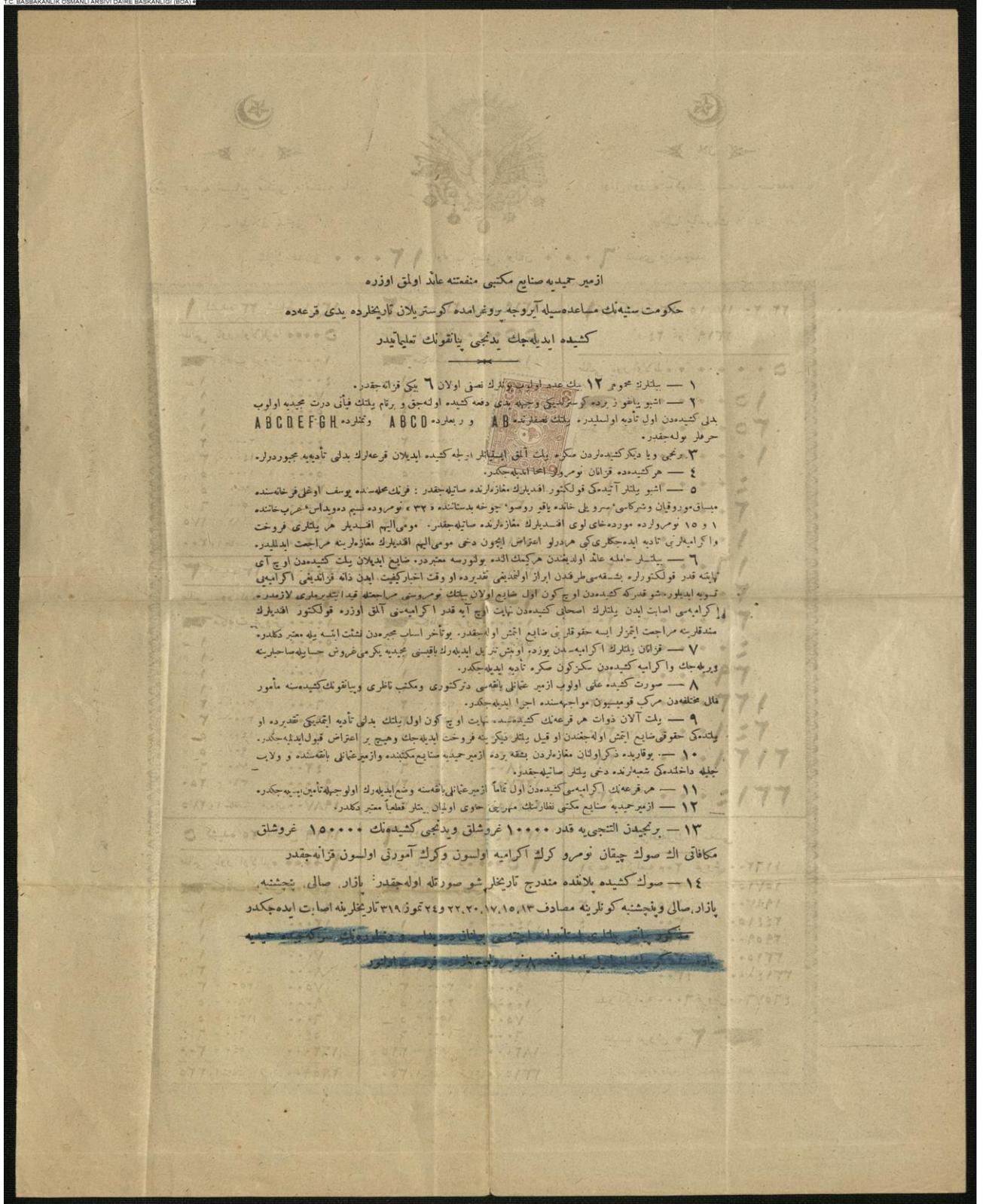
Madde 18: İş bu ta'limât ahkâmına her ne sûretle olur ise olsun mugâyir harekette bulunanlar hakkında müdde-i umûmilikçe ta' kibât-ı kanûniye icrâ olunacaktır.

Madde 19: Dâhiliye Nezareti iş bu ta'limât ahkâmının icrâsına memurdur.

21 Şa'ban 1327 – 24 Ağustos 1325

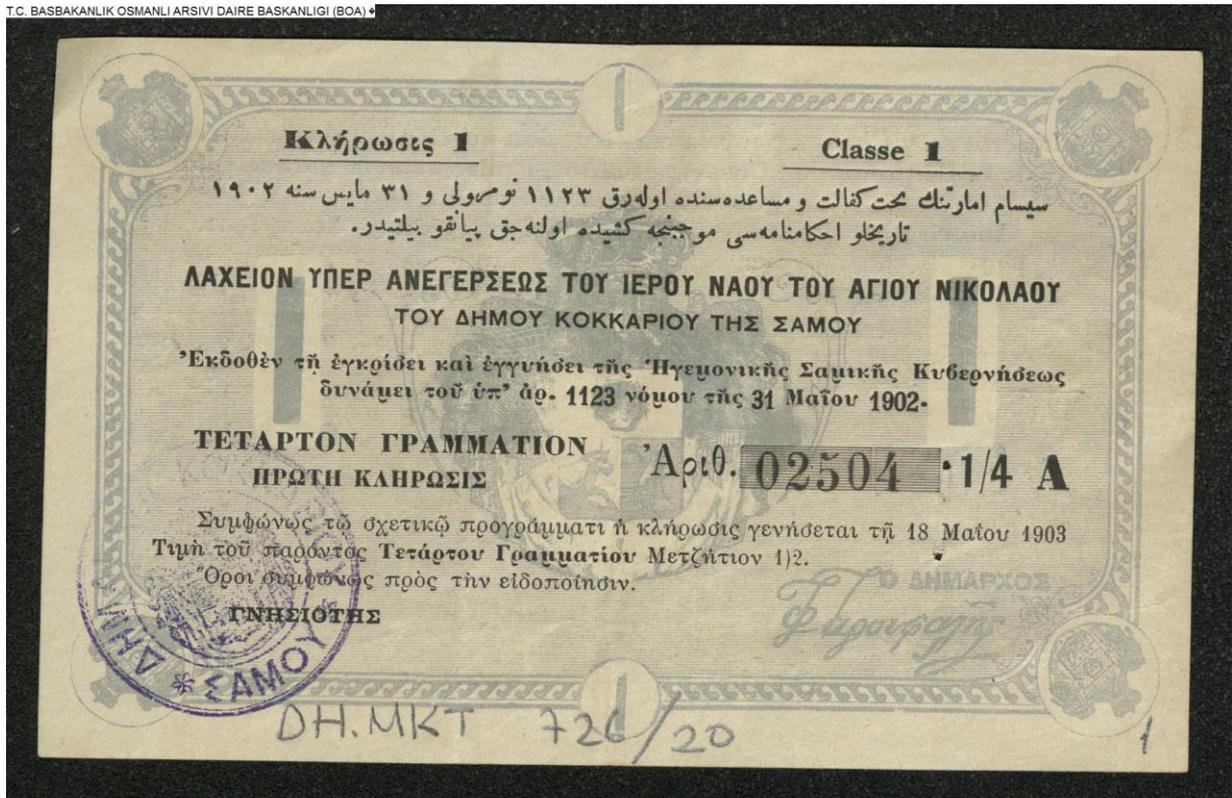
Ek-6: İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Menfaatine Düzenlenen Piyangonun Talimatı (1903)

BEO.002123.159184.003

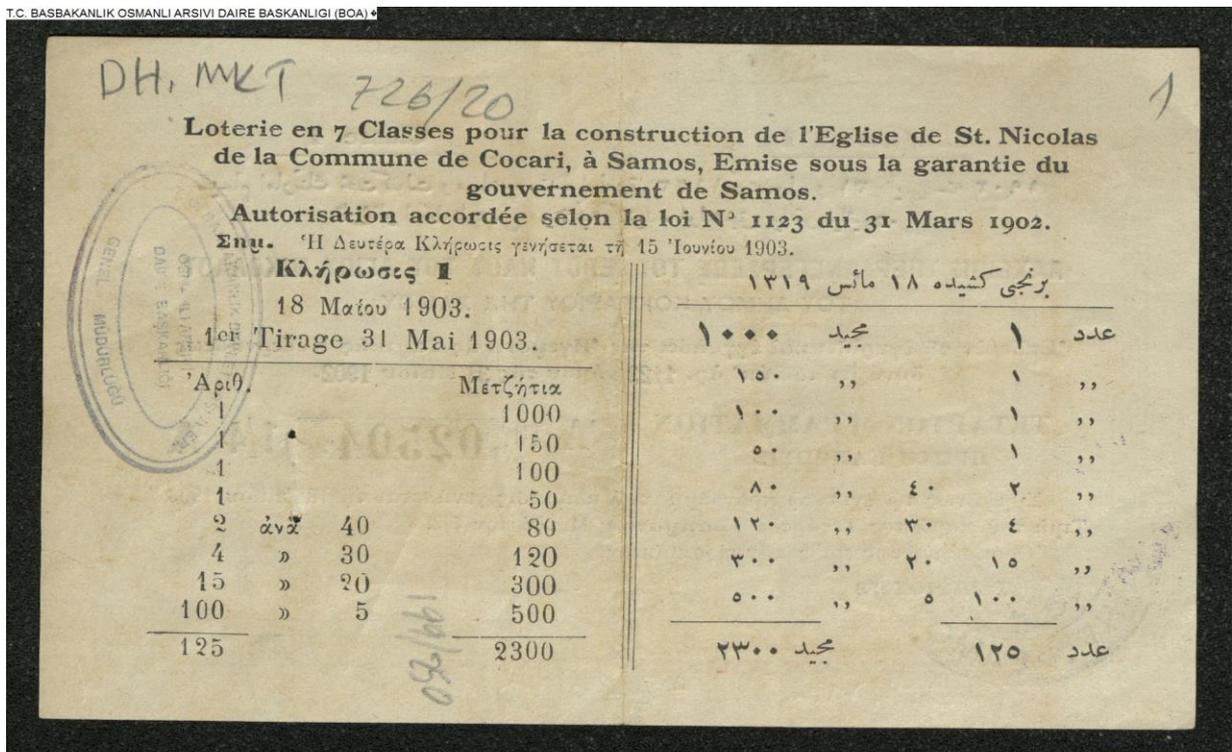
Ek-7: Sisam'daki Aya Nikola Kilisesi İçin Düzenlenen Piyango Bileti (1902)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

DH.MKT.00726.00020.001

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

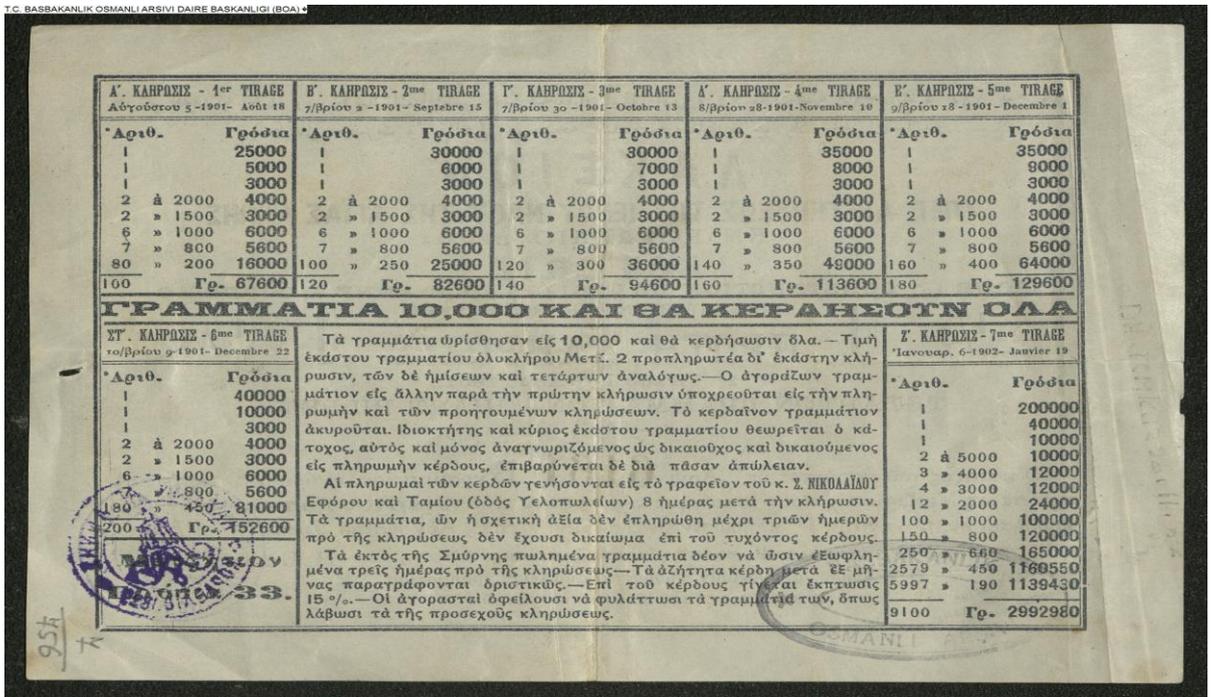

DH.MKT.00726.00020.001

Ek-8: Karşıyaka'daki Ananam Rum Kilisesi İçin Düzenlenen Piyango Bileti (1899)

DH.TMIK.M.00111.00008.001

DH.TMIK.M.00111.00008.001

Ek-9: İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Piyango Bileti (1904)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Y.PRK.MF 5/7

Cl. 3. Lot. 9

کشدہ ۳ ترتیب ۹

ازمیر حمید صناع مکتبی
اوجنی کشیدہ

منفَعینہ مخصوصاً انیسویں بیلیتی
تمن بیلیت

۲ حزيران ۱۳۲۰ تاریخندہ در. (اشبو بیلنک فیثانی ۱ ۱/۲ مجیدہ در.)

۱۸ نومو ۱۰۱۸۴ ابتداسند نبری الانر ایسون فیاتی باریم مجیدہ در. ۱۸ № 10184 *D

NEUVIÈME LOTERIE
AU PROFIT DE L'ECOLE HAMIDIE DE SMYRNE.
Troisième Classe PRIX 1 1/2 MEDJ. Billet Huitième
Le tirage aura lieu Mercredi 15 Juin 1904.

ΛΑΧΕΙΟΝ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΧΑΜΙΔΙΕ ΣΜΥΡΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΝΝΑΘ
ناظر فصری Τρίτη Κλάσηως Τιμή 1 1/2 Μετζ. "Ογδοον Γραμ. Collecteur
محمد عاصم Η Κλήρωσις θέλει γίνει τῆ 2 'Ιουνίου 1904.
"Όροι συμφ. πρὸς τὴν εἶδοσ. — Conditions selon le plan

1/8 1/8

Y.PRK.MF.00005.00007.001

Ek-11: Evlâd-ı Şüheda ve Ma'lûlîn-i Guzât-ı Asâkir-i Şâhâne İ'âne Sergisi
Piyangosu (1898)

Y.EE.00058

Ek-12: İskân-ı muhâcirin için Ziraat Bankasınca tertip olunan piyango hakkında Nizamnâme⁸¹⁴

30 zilkade 1323 ve 12 kânunusani 1321

Evvêlâ — İşbu piyango bilcümle ahâlinin anlayabileceği sûrette gayet sade olmakla beraber beher biletin bedeli bir aded sim mecidî olup bunların bir kısmı ikiye münkâsim olacak ve nısıf biletler yarım Mecidi'ye satılacaktır. Bir bilet müteaddit kur'alara iştirâk etmeyip yalnız bir keşideye mahsûs olacaktır.

Saniyen — Mezkûr piyango iki ayda bir defa keşide ve ikrâmiye isâbet eden numaralar Dersaadet'te ve taşralarca gazetelerle ilân olunacak ve her defaki biletlerin tam adedi şimdilik yüz yetmiş beş binden ibaret olacaktır. İlerde meclisi İdare kararıyla biletlerin adedi icâbı kadar tezyîd olunabilecek ve ikrâmiyelerin miktar ve adedi dahi tadil edilebilecektir.

Salisen — Mezkûr yüz yetmiş beş bin biletin bedelâtı olan üç milyon beş yüz bin kuruştan yüzde ellisi zîrde gösterildiği üzere kur'a isâbet eden numaralara ikrâmiye olarak tevzî edilip yüzde kırkı muhassasun lehine verilecek ve mütebâki yüzde onu biletlerin tab'iyeye ve sevkiye ve bey'iyeye ve idare masârifine tahsîs olunacaktır. Biletlerin bir kısmı satılmadığı halde bunların bedelâtı muhassasun lehine ait hisse-i temettüden tevkîf edilecektir.

Rabian — Kur'anın ve numaraların sûreti tertîp ve keşidesi Dersaadet'te Bankanın Meclisi İdare Heyetiyle muhâsebecisi ve Maliye Nezaretî elilesinden ve Divanı Muhâsebattan ve Bank Osmaniden gönderilecek birer memuru mahsûs muvâcehesinde icrâ edilecektir. Muamelâtı mezkûrede hazır bulunan işbu zevâtın her birine masraf mukâbili olarak Ziraat Bankasına terk olunan mebâliğ meyanından yevmî birer aded Osmanlı lirası verilecektir.

⁸¹⁴ *Düstur*, Birinci Tertip, C. 8, s.345-349.

İkrâmiyelerin aded ve miktarı

İkrâmiye		Esman-ı balığası
Kuruş	Adet	Kuruş
500.000	1	500.000
250.000	1	250.000
125.000	1	125.000
50.000	1	50.000
25.000	1	25.000
10.000	5	50.000
	10	1.000.000
1.000	50	50.000
500	100	50.000
100	1.000	100.000
20	27.500	550.000
	28.660	1.750.000

Elli bin kuruş ve daha ziyâde miktardaki ikrâmiyelerin tediyyı Dersaadet'te Ziraat Bankası İdare-i Merkeziyesiyle Bank Osmaniden ve taşrada vilâyet merkezlerindeki Ziraat Bankası şubatiyle Bank Osmaniî şubelerinden icrâ olunur. Elli bin kuruştan dun olan ikrâmiyeler ile yalnız bilet bedelini kazanan numaralar ashâbı biletlerini buldukları mahallerin Ziraat Bankası şube ve sandıklarına ve Bank Osmanî şubesi olan yerlerde mezkûr şubelere teslim ettikleri halde bedelleri oralarca tesvîye olunacaktır.

Hamisen — Kur'anın yevmi keşidesinden bir gün evvel saat altıya kadar fûrûht muâmelesi icrâ olunup ondan sonra tatil edilecek ve taşrada Ziraat Bankası sandıklarında henüz satılmayıp kalmış olan biletler mahallî meclisi idaresi ve banka meclisi heyetleri muvâcehesinde ta'dâd ve numaraları her iki meclisin karar defterlerine tahrîr ve zabıt ve ayrıca iki nüshâ zabıtname tanzîm olunarak gerek mezkûr defterlerin ve gerek zabıtnâmelerin zîrleri hazır bulunanlar tarafından mührü zatî ile tahtîm edilecek ve işbu zabıtnâmenin bir nüshâsı akabi tanzîminde ve diğeri

ertesini posta ile evrakı mühimme olduğunun tasvîhiyle ve imza mukâbilinde mahallî postanesine teslimen Bank İdare-i Umumiyesine irsâl olunacaktır.

Satılmayıp kalmış olan biletlerin numaraları bervechi balâ tetkîk ve zapt edildikten sonra biletler badel iptal bir torba derûnuna vaz' ile üzeri yekpare ip ile mütâaddit yerlerinden çapraz bağlanarak ipin düğüm mahalli ve çaprazların birbiri üzerine gelen yerleri hükümeti mahalliyenin en büyük memuruyla banka ve belediye reisi ve bank memuru tarafından dört yerinden mühür mumu ile mühürlenecek ve bu halde banka kasasının iç gözüne vazedilerek işbu iç gözün kapısı dahi zevât-ı mumailiyim tarafından mühürlendikten sonra mezkûr iç gözün anahtarı Hükümetin en büyük memuruna tevdi edilecektir.

Sadisen — İşbu piyango kâr ve zararı muhassasun lehine ait olacağı cihetle satılmayıp kalan biletlere isabet eden veya ashabı tarafından altı mah zarfında aranmayan ikramiye dahi muhassasun lehine ait olacak ve ikramiyelerden altı aya kadar talep olunmayanların ashabı hakkı talepten sakıt olacaktır.

Sabiân — Piyango biletleri Dersaadet'te Ziraat Bankası İdare-i Merkeziyesi ve taşrada şube ve sandıkları ve Bank Osmanî şubeleri olan yerlerde mezkûr şubeler mârifetiyle tam bilet bir Mecidiye ve nısf biletler yarım Mecidi'ye ve fakat toptan iştirâ edecek bayilere yüzde beş noksanına satılacak ve bir top yirmi beş adet tam bilet havî olacaktır. Bayiler tarafından satılmayıp da bankaya iâde olunmak istenilen biletler keşideden üç gün evveline kadar kabul edilip ondan sonra getirilenlerin bedelleri verilmeyecektir.

Sâminen — Mezkûr piyango müteallik kâffe-i muamelât her nevi rüsûmdan muaf olacağı gibi posta paketi muamelesi cari olan mahallere gönderilen ve oralardan Dersaadet'e iâde olunan piyango biletleri ile onların esmanî hâsılası ve ikrâmiyeler postanelerce kıymetli posta paketi olarak meccânen nakledilecek ve posta paketi muâmelesi carî olmayan mahallere gönderilecek biletler ile onların esmânî hâsılası hükümet-i mahalliyenin mes'ûliyeti ve zabitanın nezâreti tahtında sevk olunacaktır.

Tâsian — Mezkûr piyango için vuku bulacak sarfiyât ve tediyât indel icâb tâvizen Ziraat Bankasınca tesvîye olunacaktır.

Arma-i Hümayun

Ziraat Bankasınca tertip olunan piyango biletidir.

Tam bilet

Bilet entier

Fiata bir aded sim mecdiyedir

Prix un Médj

Lotarie organisée par la Banque Agricole

Keşide numarası

Tirage No:

Ziraat

Bankası İdarei Umumiyesi

Muhasebeci

Müdür

Bilet numarası

No:

Tarihi keşide

Date du tirage

İki ayda bir defa heyet huzurunda keşide olunacaktır ve her biletin
Hükmü yalnız bir keşideye mahsustur.

Les tirages auront lieu chaque deux mois

Ce billet ne sera valable que pour le tirage du....

Zahr-ı bilet

İkramiyelerin aded ve miktarı					
<i>Kazanılacak akçenin miktarı</i>	<i>Her biletin kazanacağı miktar</i>				
<i>Kuruş</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Aded</i>	<i>Primes</i>	<i>Piastres</i>	<i>Piastres</i>
500.000		1	1		500.000
250.000		1	1		250.000
125.000		1	1		125.000
50.000		1	1		50.000
25.000		1	1		25.000
50.000	10.000	5	5	de 10.000	50.000
50.000	1.000	50	50	de 1.000	50.000
50.000	500	100	100	de 500	50.000
100.000	100	1.000	1.000	de 100	100.000
550.000	20	27.500	27.500	de 20	550.000
<hr/>					<hr/>
1.750.000					1.750.000

Ek-13: Sultan V. Mehmet Reşad'ın fotoğrafının basılı olduğu iskambil kâğıdı (1913)⁸¹⁵

⁸¹⁵ BOA, DH.İD., Dosya No: 112-1, Gömlek No: 18. (H. 21.B.1331 / M. 26.06.1913).

Ek-14: Mahmut Şevket Paşa'nın fotoğrafının basılı olduğu iskambil kâğıdı (1914)⁸¹⁶

⁸¹⁶ BOA, DH.İD., Dosya No: 108-2, Gömlek No: 21. (H. 04.Ca.1332 / M. 31.03.1914).

Ek-15: Tartışmalara konu olan iskambil kâğıdı (1905)⁸¹⁷

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA) ♦

BEO.002659.199425.002

⁸¹⁷ BOA, BEO., Dosya No: 2659, Gömlek No: 199425. (H. 06.B.1323 / M. 06.09.1905).

ÖZ GEÇMİŞ

Mesut Yolal, 1978 yılında Gaziantep/İslahiye’de doğdu. İlköğrenimini Boğaziçi İlköğretim Okulu’nda, orta ve lise öğrenimini Altınüzüm Atatürk Lise’sinde tamamladı. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2003 yılında, Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2016 yılında mezun oldu. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı’nda “01490, 01491 ve 1492 Numaralı Hazine-i Hassa (Ceyb-i Hümâyûn) Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” konulu tezi ile yüksek lisans derecesini aldı. Orta derecede İngilizce bilmektedir. 2004 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı çeşitli okullarda tarih öğretmenliği yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

VITAE

Mesut Yolal was born in Gaziantep / İslahiye in 1978. He completed his primary education at Boğaziçi Primary School and his secondary and high school education at Altınüzüm Atatürk High School. He graduated from Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences Department of History in 2003, Anadolu University Open Education Faculty International Relations Department in 2016. In 2013 he graduated from Gaziantep University Social Sciences Institute with a thesis titled "Transcription and Evaluation of Treasurer's Notes of 01490, 01491 and 1492 Treasury-i Hâmâyûn" in the Department of History. He can speak English at intermediate level. Since 2004, he has been teaching history at several schools affiliated to the Ministry of National Education. He is married and has three children.